

MAGYARORSZÁG PIARISTA MÚLTJÁBÓL

3

Haraszi Mihály

TATABÁNYA ÉS A PIARISTÁK

MAGYARORSZÁG PIARISTA MÚLTJÁBÓL

3.

1. Koltai András, *Bevezetés a piarista rend magyarországi történetének forrásaiba és irodalmába*, Budapest, 2007.
2. Böszörményi Géza SchP, *A magyar piaristák 1950-ben: Szétszórás és újrakezdés*, Budapest, 2007
3. Haraszi Mihály, *Tatabánya és a piaristák*, Budapest, 2009.

HARASZTI MIHÁLY

TATABÁNYA
ÉS A PIARISTÁK

PIARISTA REND MAGYAR TARTOMÁNYA
BUDAPEST, 2009

Szerkesztette
Koltai András

A címlapon:

A tatai piarista gimnázium felsőgallai tagozatának érettségi tablója, 1946
(leírását lásd az 51. oldalon).

Csányi László kis bányászlámpája, 1946 (vö. 101-103. oldal).

A Magyar Kegyes Tanítórend Tatai Gróf Esterházy Miklós Gimnáziumának évkönyve az 1943-
1944. iskolai évről (vö. 91-92. oldal).

A hátlapon:

A tatai piarista gimnázium felsőgallai tagozatának II. osztálya Vigh Árpád osztályfőnökkel,
1945/1946 (leírását ld. a 48. oldalon).

© Haraszi Mihály

Kiadta a Piarista Rend Magyar Tartománya
Felelős kiadó: Urbán József SchP tartományfőnök
Készült a Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltárában
Megjelent a Nemzeti Kulturális Alap támogatásával

nka
Nemzeti Kulturális Alap

A nyomás és kötés az EFO nyomda munkája
Felelős vezető: Fonyódi Ottó
Százhalombatta, 2009
Készült Garamond betűvel, 400 példányban

HU ISSN 1789-1566
ISBN 978-963-88543-0-8

TARTALOM

PIARISTA HATÁSOK A TATAI SZÉNMEDENCE TELEPÜLÉSEINEK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETÉBEN 1896–1948	9
Prologus.....	9
Társadalmi folyamatok 1896 és 1938 között.....	10
A háborús évek	26
Piarista partikula a bányatelepen (1945/1946).....	37
Ez már a vég.....	58
Post scriptum.....	66
SZEMTANÚK	67
I. Schmidt Mihály–Darvasy Mihály: A tatai rendház krónikájának (historia domus) Tatabányáról szóló bejegyzései 1943–1948	67
II. A Piarista Hírek Tatabányáról és Felsőgalláról szóló tudósításai 1944–1946..	83
III. A tatai gimnázium évkönyveinek Tatabányáról szóló közlései 1931–1946....	90
IV. Kender József: A felsőgallai partikula története 1945–1946.....	94
V. Csányi László: A bányászlámpa története.....	100
VI. Medvigy Mihály emlékei.....	103
LEVELEZÉS ÉS IRATOK.....	105
1. Schmidt Mihály tatai piarista igazgató levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1942. november 25.....	105
2a. Tanfelügyelői látogatás jegyzőkönyve, Tata, 1943. március 26.	107
2b. Tanfelügyelői látogatás jegyzőkönyve, Tata, 1944. február 16.....	107
3. A tatai rendház házgyűléséről készült jegyzőkönyv, Tata, 1944. április 29....	108
4. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1944. szeptember 22-23.....	108
5. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1944. október 6.	111
6. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1944. október 24.	112
7. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1945. április 16.....	113
8. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1945. július 18.....	113
9. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1945. augusztus 14.....	115
10. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1945. augusztus 21.....	115

11. Zimányi Gyula tartományfőnök levele Szűcs János tatai házfőnöknek, Budapest, 1945. augusztus 23.....	116
12. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1945. augusztus 31.	117
13. Bereczky Albert államtitkár levele Kriegler György tatabányai plébánosnak, Budapest, 1945. szeptember 5.	117
14. Zimányi Gyula tartományfőnök kérvényének fogalmazványa Teleki Géza kultuszminiszterhez, Budapest, 1945. szeptember 15.	118
15. Zimányi Gyula tartományfőnök levele Vass Péternek, Budapest, 1945. [szeptember 15/28.].....	120
16. Vass Péter levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1945. szeptember 23.	121
17. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1945. szeptember 23.	122
18a. Zimányi Gyula tartományfőnök levele Szűcs János tatai házfőnöknek, Budapest, 1945. október 6.	123
18b. Zimányi Gyula tartományfőnök levele Kender Józsefnek, Budapest, 1945. október 6.	124
19. Bereczky Albert államtitkár engedélye a tatabányai kihelyezett osztályok működésére, Budapest, 1945. október 8.	125
20. Szűcs János házfőnök levele a felsőgallai piaristáknak (részlet), 1945. október 10.....	125
21. Vass Péter levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Felsőgalla, 1945. október 31.....	126
22. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1945. november 11.....	128
23. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, 1945. december 6.	128
24. A tatai rendház házigyűléséről készült jegyzőkönyv, Tata, 1945. december 11.....	129
25. Zimányi Gyula tartományfőnök levele Vass Péternek, Budapest, 1946. február 2.....	130
26. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1946. március 2.	132
27. Vass Péter levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tatabánya, 1946. március 5.....	132
28. Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Tata, 1946. március 6.....	134
29. Zimányi Gyula tartományfőnök levele a felsőgallai piaristáknak, 1946. március 6.....	135
30. Kender József válaszelevele Zimányi Gyula tartományfőnöknek, Felsőgalla, 1946. március 9.	136
31. A MADISZ nyilvános követelése Vass Péter és a felsőgallai piaristák	

ellen, 1946. március 21.....	137
32. A tatabányai középiskolai szervező bizottság kérvénye a tatai piarista gimnázium igazgatóságának a dolgozók gimnáziuma ügyében, Tatabánya, 1946. március 26.	139
33. Szűcs János igazgató fölterjeszti kinevezésre Zimányi Gyula piarista tartományfőnököknek a felsőgallai Dolgozók Iskolájának tanárait, Tata, 1946. április 17.....	140
34. A tatai rendház házigyűléséről készült jegyzőkönyv, Tata, 1946. április 27..	141
35. Kender József ballagási beszéde a felsőgallai fiókgimnázium VIII. osztályosainak búcsúztatásán, Felsőgalla, 1946. május 7.....	142
36a. A tatabányai Ifjúsági Tanács levele a felsőgallai piarista gimnázium igazgatóságának, Felsőgalla-Újtelep, 1946. május 26.	143
36b. Kender József fiókgimnáziumi igazgató válasza a tatabányai Ifjúsági Tanácsnak (fogalmazvány), 1946. máj. 31.	143
37. Tatabányai III. osztályos diákok véleményei tanáruk, Csányi László óráiról, 1946. június 15. körül.....	144
38. A felsőgallai fiókgimnázium statisztikai adatai az 1945/1946-os évről, [1946. június].....	146
39. A felsőgallai gimnáziumi előkészítő tanfolyam szülőinek levele a tatai gimnázium igazgatóságának, Felsőgalla, 1946. június 28.	149
40. A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete a tatabányai Állami Gimnázium létesítéséről (hivatalos másolatban), Budapest, 1946. szeptember 12.	150
41. Pachman János szakszervezeti alelnök kérvényének fogalmazványa Keresztury Dezső kultuszminiszterhez, [Tatabánya, 1946. szeptember vége].....	151
42. Pachman János szakszervezeti alelnök kérvénye Keresztury Dezső kultuszminiszterhez, Tatabánya, 1946. október 1.	152
43. A tatai rendház házigyűléséről készült jegyzőkönyv, Tata, 1946. december 2.	153
44. A tatai gimnázium jelentése Tomek Vince tartományfőnököknek a téli munkarendről, 1947. január 11.....	153
45. Szűcs János házfőnök minősítése a tatai rendház tagjairól, Tata, 1947. [június 1. körül].....	154
46. Forgács Géza tatabányai diák beszámolója sikertelen szökési kísérletükről, [1946/1947]	156
47. Tatabánya-felsőgallai szülők kérelme Tomek Vince tartományfőnököknek, amelyben Csányi László piarista Tatán maradását kéri, Felsőgalla, 1947. augusztus 8.....	157
48a. Forgács Géza tatabányai diák levele Csányi Lászlónak, [Felsőgalla, 1947. szeptember 30.]	158
48b. Gazda István piarista levele Csányi Lászlónak Debrecenbe, Tata, 1947. október 6.	159

49. Tatabányai szülők kérelme a Magyar Államvasutak Igazgatóságához, Tatabánya, 1947. október 8.....	160
50. Selmeczi Kovács József tatai gimnáziumi igazgató kérvénye Andó Gyurka Ferenchez, Tatabánya város polgármesteréhez (fogalmazvány), Tata, 1947. október 16.....	160
51. Ifj. és id. Biró Géza levele Csányi Lászlónak Debrecenbe, Tatabánya, 1947. november 8.....	161
52. Selmeczi Kovács József tatai gimnáziumi igazgató kérvénye a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak, Tata, 1947. november 11.....	162
53. Forgács Géza tatabányai diák levele Csányi Lászlónak, Tatabánya- Felsőgalla, 1947. december 10.....	163
54. Meghívó a tatai piarista iskola által rendezett Tatabányai Szülők Iskolájára, 1947. december 11.	164
55. Vass Péter fölhívása rendtársaihoz, 1948. január 21.	164
56. Vass Péter levele Zimányi Gyulának, [Tata], 1948. január 28.....	166
57. Forgács Géza tatabányai diák levele Csányi Lászlónak, [Tatabánya- Felsőgalla, 1948. február 2/3.].....	167
58. Vass Péter levele Zimányi Gyulának, Tata, 1948. február 6.	168
59. Gerencsér István levele Vass Péternek, Róma, 1948. február 14.....	170
60. Forgács László és Géza levele Csányi Lászlónak, Tatabánya-Felsőgalla, 1948. március 5.	171
61. Vass Péter levele Zimányi Gyulának, Tata, 1948. március 25.	172
62. Sík Sándor tartományfőnök kérvénye a Magyar Állami Szénbányák Rt. vezérigazgatóságához (fogalmazvány), 1948. március 26.	173
63. Sík Sándor tartományfőnök kérvénye Kótai Zoltánhoz, a németországi magyar menekültek szentszéki delegátusához (fogalmazvány), [1948. március 26.]	174
64. Vass Péter engedélyt kér Sík Sándor tartományfőnöktől az alsógallai plébánosi állás elfogadására, 1948. június 27.	175
PLAKÁTOK	176
UTÓSZÓ	179
RÖVIDÍTÉSEK	180
NÉVMUTATÓ.....	182

PIARISTA HATÁSOK A TATAI SZÉNMEDENCE TELEPÜLÉSEINEK MŰVELŐDÉSTÖRTÉNETÉBEN 1896–1948

PROLOGUS

Az 1765-ben alapított és a piaristákra bízott tatai iskolát, a környéket birtokló gróf Esterházy család hívta életre. Iskolaalapító szándékukat elsősorban a reprezentáció és az aulikus megfelelési kényszer motiválta. Mária Terézia piaristák irányába megmutakozó jóindulata hatékonyabb ösztönzésnek bizonyult, mint a kegyes szándék vagy a birtokközpont kulturális központtá fejlesztésének vágya. A történelmi fejlődés hozta magával, hogy a vár tövében kialakult két település, Tata és Tóváros a 19. század végére – községi besorolásuk ellenére – több városi funkció ellátására vált alkalmassá, mint a kor jogilag is elismert városainak átlaga.¹ A kegyesrendi tanárok-nak volt köszönhető, hogy a kedvező körülményeket elősegítő potenciális energiák közül éppen a kulturális szerepkör volt a legerősebb. Erősebb például a piacközpont szerepkörnél, hiszen e tekintetben Tata is, Tóváros is gyengén fejlett központ-nak számított, az iskola tanulói viszont a történelmi Magyarország távoli megyéiből is kihasználták az itteni tanulási lehetőségeket. Új rekrutációs lehetőséggel gazdagodott az iskola akkor, amikor a század végén az Esterházy birtok területén, a Vértes erdeinek szélén jelentős gazdasági átalakulás kezdődött, létrejött a tatai szénmeden-ce néven ismertté vált iparvidék, a maga növekvő lakosságával.

Dolgozatom első fejezete a birtokközpontnak, mint történelmi településnek és mint iskolaszékhelynek az iparvidékhez való viszonyát igyekszik folyamatában áttekinteni, arra koncentrálva, hogy a nagy múltú tanító rend és a kialakuló bányásztársadalom milyen kölcsönös hatásnak volt kitéve a huszadik század első felének művelődési viszonyai között, vagyis hogy milyen piarista nyomok mutathatók ki a bányavidék társadalomtörténetében. A választott témához alkalmazkodva a társadalomtörténet jelenleg elfogadott metodikai elveit igyekszem alkalmazni, amennyiben az elemzés mélységének és eredményességének érdekében figyelmem a viszony két-irányúságára irányul, elemezve a társadalom hatását az oktatásra és ellenkezőleg, az adott iskola hatását egy jól körülhatárolható helyi társadalomra.² Munkám során az tartott izgalomban, hogy miként jutott el az alapvetően fizikai munkára toborzott bányász-ság a középiskola igényéig, s közben az elitképzést szolgáló tanító rend figyelme miként fordult újra – a trasteverei hagyományok szellemében – a szegény

¹ BÁCSKAI Vera, *Városok és társadalom Magyarországon a XIX. sz. elején*, Bp., 1988, 23.

² SASFI Csaba, *Az oktatás társadalomtörténete*, in *Zombékok: Középosztály és iskoláztatás Magyarországon*, szerk. KÖVÉR György, Bp., 2006, 510.

körülmények között élő rétegek irányába.

TÁRSADALMI FOLYAMATOK 1896 ÉS 1938 KÖZÖTT

A piaristák tatai iskolája, amely 1850-től algimnáziumként működött, a századvégre túljutott válságos évtizedein. Addigi gondjait nagyrészt az oktatás korabeli társadalmi szerepének és pedagógiájának változásai okozták. A kegyes iskolák rendjének alapító szentje feladatként azt jelölte meg társainak, hogy a szegény gyermekeket oktassák ingyenesen hasznos ismeretekre, és a keresztény hit elemeire. Kezdetben ezért a kegyes iskolákba kizárólag szegény gyermekek járhattak. Később, a Páli Kongregáció megalakulása után egyként felvettek szegényeket és gazdagokat, ám továbbra is előnyben részesítették a szegényeket.

Ezzel szemben a 19. században olyan iskolatípusok domináltak, amelyek alapvetően az elit kulturális reprodukcióját és szellemi hegemóniájának fenntartását szolgálták, a feltörekvő társadalmi csoportoknak csak igen szűk mértékben adtak teret.³ A szegények iskolája erre a feladatra több okból sem készülhetett fel. A szerzetestanárok szegénységük, a rend oktatási hagyományai, és Tatán konkrétan az alapítás óta változatlan építészeti feltételek miatt csak nehezen tudtak az elvárásoknak megfelelni. A racionális gondolkodás térhódításának korában a tatai hiányosságokat az iskola kétségtelenül meglévő környezeti, esztétikai előnyei nem tudták pótolni. A körülmények javítását Pintér Elek igazgató vállalta: új torna-, rajz- és tanteremmel bővítette az iskolát és újraindította az 1874-től szünetelő konviktust. Ez az utóbbi lépés segített abban, hogy a tanintézet társadalmi és földrajzi hatókörét kiterjeszthesse. Fejlesztésének sikerét a Temes, Torontál, Maros-Torda megyei, sőt horvát és osztrák állampolgárságú tanulók igazolták.⁴

A tanulói bázist természetesen továbbra is a helyi társadalom biztosította. A tatai és tóvárosi családok oktatási és nevelési igényei is próbára tették a rend hagyományosan erős alkalmazkodó képességét. A kézművesek: csizmadiák, fazekasok, molnárok, tímárok száma a századfordulóra meghaladta a népesség 30 százalékát, ez az arány a helyi diákok származási adataiban is megmutatkozott. A munkára nevelés igényének erősödése ismét tekintélyt kölcsönzött a kalazanciusi elveknek. A kétkeziak szíve szerint szólt Vas Károly szerzetestanár az 1897/98-as értesítőben, amikor ezt írta: „Az ember munkásságra van teremtve, éppen úgy, mint a hal az úszásra, a madár a repülésre... *otium est pulvinar diaboli*”⁵ – a henyélés az ördög párnája. A kegyes iskolák éppen ezért építették nevelési rendszerüket az ilyen elvekre, szem előtt tartva az elitképzés korabeli igényeit is.

A helyi tanulók száma évről-évre nőtt: 1885/1886-ban 62, 1902/1903-ban már 83 tatai és tóvárosi fiút íratnak be. A polgárosodás hatása kiterjedt az Esterházy bir-

³ Uo., 520.

⁴ FÁBIÁN Imre, *A tatai piarista konviktus története*, in *A Tatai Kegyestanársági Főgimnázium Értesítője* (a továbbiakban *Értesítő*) 1929/30.

⁵ *Értesítő* 1902/1903.

tok környékbeli településeire is. Különösen a Bécs-Budapest vasútvonal mentén fekvő községek családjai igényelték az iskolát. Alsó- és Felsőgalla, illetve Bánhida a századfordulós konjunktúra előnyeit kihasználva lélekszámban is, gazdaságilag is gyarapodott – elsősorban annak köszönhetően, hogy felvállalták az iparosodó birtokközpont polgárainak mezőgazdasági termékkel való ellátását.⁶ Az 1878/79-es tanévben beírt 23 megyebeli tanulóval szemben 1902/03-ban már 44 gyerek járt be erről a vonalról. A milleneum évében éppen az említett három község életében következett be döntő változás. A *Tatatóvárosi Híradó* erről a következőképpen adott hírt: „Herz Zsigmond, a Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság (MÁK Rt.) vezérigazgatója az uradalomnál szénkutatásra jogosító szerződést kötött, és a múlt év óta folytatja a fúrás munkálatokat.”⁷ Az említett társulat céges beszámolójában már az eredmények is szerepelnek. Eszerint a három község határában a kutatófúrásokat „szakértőileg 14 helyen folytatva, általában kitűnő eredménnyel, amennyiben 120-170 méter mélységben 5-14 méterig változó vastagságú szénréteg találtatott, minden helyen 5000-nél magasabb kalóriával.”⁸ Az így felfedezett szénmező reménybeli gazdagsága és kedvező földrajzi fekvése, (a fővároshoz való közelsége) felkeltette a fináncióke érdeklődését, ezzel a pénzügyi feltételek is megteremtődtek ahhoz, hogy meginduljon a bányaművelés és az immár „tatai szénmedence”-ként ismertté váló régió gazdasági fejlődése kibontakozhasson.

A gazdag szénvagyon kitermelése és a szükséges ipari létesítmények hirtelen olyan munkaerőigénnyel jelentkeztek, amelyet a környezet népessége nem volt képes kielégíteni. Ráadásul a községek nemzetiségi lakossága számára az ipari munka nem jelentett vonzó perspektívát, az élelmiszerellátásból megélő gazdák nem szívesen vállalkoztak a merőben más munkafeltételeket biztosító földalatti munkára. A bányavállalat ilyen körülmények között távoli vidékekről volt kénytelen munkásokat toborozni. A hárommillió koldus országában ez nem jelentett problémát. Az ide szerződő munkások részére épültek előbb a vasút közelében a „gulibák”, majd a később Ótelepnek nevezett kolónia „hatajtós” lakásai. A kor bányászati törvényei előírták, hogy a munkáslakások az aknák közelében épüljenek, így a sorra megnyíló aknák mellett – azok számozását követve – megépültek a hatos- és hetestelep házsorai. Az ilyen okból szétszórta épülő kolóniák közül 1901-ben kivált az Alsógalla területén épült, az első három akna bányászait befogadó Ótelep – Tatabánya község néven. A későbbi kolóniák továbbra is Felsőgalla illetve Bánhida területén növelték a népességet. Az így lassan „bányászközségekké” alakuló falvakban megbomlott az etnikai egység, s megváltozott a települések gazdasági szerepe. A már említett piaci tapasztalatokat kihasználva az egykori gazdák most a bányászok igényeit igyekeztek kielégíteni. Megszaporodtak a falvak és a kolóniák között a boltok, műhelyek, új

⁶ FATUSKA János, *A tatai medence városai és falvai a hagyományos piackapcsolatok tükrében*, in *Tatabánya 45 éve város*. Tata, 1992, 61.

⁷ *Tatatóvárosi Híradó*, 1896.

⁸ A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. 1896. november 8-i rendkívüli közgyűlésének jegyzőkönyve: SZABÓ László, *Nem csak az ipar kenyere*, Tatabánya, 1994, 39.

foglalkozási ágak jelentek meg. A jobb anyagi körülmények közé kerülő szülők igyekeztek gyermekeiknek magasabb szintű tudást biztosítani, megváltozott a tatai iskola iránti igény.

A környezet lakosságától lényegesen eltérő, azokénál rosszabb körülmények között éltek a bányászkolóniák alapító tagjai. Ennek okai között ott szerepelt az a tény is, hogy az elsőgenerációs munkások legtöbbször rendezetlen családi viszonyokat hagytak maguk mögött, labilis erkölcsi normákat, az állandósult létbizonytalanság által kiváltott könnyelmű életmódot hoztak magukkal. Új helyzetük legfőbb jellemzője is az ideiglenesség maradt, annak ellenére, hogy egészségügyi ellátásuktól a népoktatásig életük minden faktorát a munkaadó tartotta kézben. A bányásznak csak lakása volt, ingatlana, ami ide kötötte volna, nem. A hatajtós ház is, amelyben öt másik családdal lakott, bevallottan ideiglenesnek épült – a vállalat csak arra az időre szánta, míg a szénmező ki nem merül. A lakáskiutalás csak munkaviszonyának idejére szólt, éppúgy, mint a vele kapott „társulati asztal”, vaságy, dobkályha. Az etnikailag is sokszínű, frissen összeverődött lakosság „mi tudata” csak lassan alakult, sokáig hiányzott belőle a tanulási, művelődési igény. Gyakran nagyszámú gyermekük iskoláztatását – törvényi kötelezettség alapján – a társulat vállalta, így azt nem juttatásként, inkább kényszerként fogadták. Az iskoláztatás megrekedt a népiskola szintjén, jövőképeükből a középiskola sokáig hiányzott. Az első tatabányai illetőségű piarista diák sem közülük került ki: a konviktor Ranzinger Vincét, a vállalat osztrák állampolgárságú műszaki igazgatója küldte Tatára. Az ő családi hátterének kulturális minőségéről egy 1902/03-as értesítőbeli adat árulkodik: „a júniusi koronázási évforduló ünnepélyén” Berkovics István II. osztályos konviktorral, a felsőgallai kántortanító-iskolaigazgató fiával „nívós zongorakettőst adtak elő”.⁹ Zenei tudásukat különórákon gyarapíthatták – úgy, hogy az oktatók honoráriumát szüleik fizették.

A renden belül a bányásztársadalomról alkotott fogalom még nem közvetlen kapcsolaton alapult, sokkal inkább a politika által manipulált híreken, ideológiai elképzeléseken. A szocializmus ideológiája pedig nem tanulásra, hanem osztályharcra buzdította a munkásokat. Az 1903/1904. évi gimnáziumi értesítőben Hollósi Béla tatai születésű szerzetestanár fejtette ki a maga véleményét: „az újabb időkben a társadalmi események és felfogások erős forrongást mutatnak egy új irány kapott szárnyra, amely a nevelés terén is nagy átalakulást ígér. Ez az új irány a szocializmus, ennek jegyében mozgunk. Miként a politikát átjárják az új irány elvei, úgy átjárják a pedagógiát is. Individuális, vagy szociális nevelés?”¹⁰ A szerző felismerte, hogy az új szellemiség a politika felől hatol be a pedagógiába, de elfeledkezett arról, hogy a piaristák szociális érzékenysége egészen a trasteverei kezdetekig vezethető vissza. Ideológiai tévedése hamar beigazolódt: 1911-ben elhagyta a rendet, ám helyét új életszakaszában sem találta.

A hűséget választó rendtársai az általa individuálisnak bélyegzett, s a korszelleml által szintén megkívánt minőségemelését választották iskolájukban. Ezt sugallták a

⁹ Értesítő 1902/03.

¹⁰ HOLLÓSI Béla, *Az iskola és a szülői ház*, in Értesítő 1903/04.

kormányzati intézkedések is. A Trefort-féle 1880-as középiskolai törvényjavaslat óta a gimnáziumokról, azok társadalmi szerepéről élénk vita folyt, ennek nyomán a társadalmi felfogás is sokat változott. A megújuló irányelvek és a konkrét helyi elvárások egyre erősebben arra utaltak, hogy a magasabb szintű ismereteket nyújtó, megnövelt évfolyamszámú iskoláké a jövő. A piaristák is sorra alakították át intézeteiket, a 20. század elején alig maradt kegyesrendi kisgimnázium az országban. E kevés közé tartozott azonban a tatai is.

Korszakunkban megkésve ugyan, de érzékelhetővé vált az iskola székhelyén is a fejlesztés szükségessége. Tata és Tóváros szerepkörének átalakulása nyomán, a városiasodással megnőtt a tisztviselői réteg társadalmi súlya, s vele az iskola iránti igény. Az 1899/1900-as tanévben már 94 értelmiségi foglalkozású családfenntartó szerepelt az iskolai statisztikában,¹¹ azaz a szülők 38,8 %-a! Természetes volt, hogy ezek a szülők gyermekeiket – fiaikat – magasabb tudásszintet ígérő iskolába kívánták küldeni, mert több tudást igénylő pályára szánták őket. Az eddigi körülmények ezt nem tették lehetővé, mert anyagi helyzetük nem volt olyan stabil, hogy új, lakóhelyüktől távoli iskolába küldhessék gyermekeiket. Közülük 17 állami, 14 magán kistisztviselői, 32 pedig egyéb értelmiségi státusszal rendelkezett, érdeküknek inkább a helyi, emelt szintű gimnázium felelt volna meg. Ezzel egy időben érvényesültek ellenható tényezők is. A bányavidéken kialakuló kereskedő, szolgáltató, kisiparos, közhivatalnok réteg erősödött meg, s vált a gimnázium potenciális utánpótlási bázisává. A szülők itt is a családi tradíciók folytatását várták el gyermekeiktől, ehhez pedig elegendő volt a kisgimnázium által nyújtott tudás, ráadásul a megnövekedett képzési idővel járó költségnövekedést sem tudták vállalni. Hiteles példát szolgáltatott erre a Schlégl család története. 1919 tavaszán egy újsághír hívta fel rájuk a figyelmet. A *Komáromi Lapok* arról írt, hogy Schlégl Mihály „első osztályos gimnazista fiút, ki naponta járt be Tatabányáról Tatára iskolába, visszamenet alkalmával elütötte a vonat.”¹² A német nemzetiségű család alsógallai mézárszékét csak a vasút választotta el az ótelepi piactól, hiszen a bányászigényekre számított. A polgárosodó, gyermekeit már középiskolába járató család életnívója ellenére megmaradt a mézárszék fenntartójaként – egészen a második világháborút követő államosításokig. Gyermekeik neveltetése így is generációkon keresztül biztosította társadalmi presztízsüket.

A főgimnáziummá való fejlesztést végső soron maga a kegyúri család is hátráltatta. Talán önös érdekből, talán ismerve az ország többi részén átalakult új gimnáziumok gondjait, sokáig úgy vélték: megfelel itt a kisgimnázium is. Véleményük változásának okát a *historia domus* így írja le: „Mikor gróf Esterházy Ferenc [1910-ben] a gymnasium IV. osztályának tantárgyaiból a magánvizsgálatot letette, a gyermek édesanyja felsóhajtott, hogy miért nincsen intézetünkben több osztály, hogy az ő fia itthon tehetné le az összes vizsgáit. Ekkor merült fel először az eszme, intézetünk főgimnáziummá való kibővítése iránt. A Kegyelmes Asszony kérésére magáévá tet-

¹¹ Értesítő 1899/1900.

¹² Komáromi Hírlap 1916. március 19.

te az ügynek keresztülvitelét Méltóságos Gróf Esterházy Móricz, országgyűlési képviselő, csákvári nagybirtokos és jelenleg a családi tanács megbízása folytán a tatai hitbizományi uradalom intézményeinek vezetője. [...] Sikerült az üggyhöz a Minisztérium hozzájárulását kinyerni és ezzel a tatai főgimnázium ügye biztosítva lett.”¹³ Legalábbis jogilag. A megvalósulásig ugyanis más feltételek is hiányoztak, például új épületre volt szükség, ennek anyagi igényeihez pedig támogatókra. A grófi család természetesnek érezte, hogy törekvését a birtokán sikeresen működő bányavállalat anyagilag támogatni fogja. A MÁK föl is ajánlott erre a célra 5000 koronát. Később, érzékelve a többi szponzor bizonytalankodását, felajánlását megváltoztatta, s úgy döntött, inkább természetben járul hozzá az építkezéshez. Ez a megoldás azért volt számára kedvező, mert éppen ebben az időben indult meg a termelés a társulat felsőgallai cementgyárában, így annak végterméke, illetve az alapanyagul szolgáló mészkő és oltott mész rendelkezésre állt, de nem okozott gondot a bányafa szállítása sem.

Az iskolaalapítás előkészítése jogi lépéseket is megkívánt. Az 1910-ben Zichy János gróf, vallás és közoktatásügyi miniszter elé tárt folyamodványban a rend magára vállalta a fenntartói jogokat. Az építkezés megindulhatott s a kivitelezés során fellépő gondok ellenére 1912. március 9-én megtarthatták a hagyományos bokréta-ünnepet is. Októberben megindulhatott az új épületben a tanítás.¹⁴ Az új körülmények joggal kelthettek olyan reményt, hogy eddig nem tapasztalt fejlődés vár az iskolára. A történelem ezt akkor még megakadályozta.

A világháború, az összeomlást követő proletárdiktatúra, majd Trianon traumája jelentősen átrendezte a környék társadalmát, a birtokközpont szerepkörét, a szénmedence gazdasági és szociológiai viszonyait. A bányásztársadalmat megtizedelték a katonai behívások: 1188 munkás, 71 altiszt, 23 tisztviselő esett ki a munkából.¹⁵

A csatatereken elszenvedett vereségek a háborúból hazatérőket a forradalom zűrzavarába sodorták. A gerjesztett helyi zavargások végkifejlete, a hét bányász életét kioltó csendőrsortűz évtizedekre ideológiai muníciót biztosított az agitátoroknak. A tatai iskolát is megviselte a Tanácsköztársaság viharos időszaka, annak ellenére, hogy tanárai és diákjai szembeszálltak az ateista diktatúrával. A tanári kar szerzetes tagjai megtagadták az árulással egyenlő állami esküt – hűek maradtak örökfogadalmukhoz. A diákok kiálltak tanáraik mellett. Amikor Pogor (Pusch) Ödönt el lehetetlenítették, osztálya „bizalmi egyénnel együtt, mint egy ember, összecsomagolt és se szó, se beszéd, hazament, majd mindaddig távolmaradt az órától, amíg megnyugtató ígéretet nem kapott arra, hogy osztályfőnöküknek nem lesz semmi baja.”¹⁶

¹³ HDTat, II, 1911. év, p. 77.

¹⁴ FEKETE Antal, *Huszonöt év*, in *Évkönyv 1938/39*, 3-4. BALANYI György, in BALANYI György–BIRÓ Imre–BIRÓ Vencel–TOMEK Vince, *A magyar piarista rendtartomány története*, Bp., 1943, 205. KÖRMENDI Géza, *Történetek a tatai piarista gimnázium múltjából*, in *Piaristák Magyarországon*, szerk. HOLL Béla, Bp., 1992, 167-169.

¹⁵ SZABÓ L., *i. m.*, 81.

¹⁶ ALMÁDY Károly, *Piaristák.*, in *Tatatóvárosi Hírlap*, 1942. VI. 47. sz.

A proletáruralom bukása után már 1919. augusztus 30-án megtörténtek a beírások, 31-én megtartották a Veni Sancte-t, annak ellenére, hogy a tanári kar és a rendi közösség csak szeptember 27-én alakulhatott újjá.¹⁷ A diákság körében az átmeneti időszakban még erősen érezhető volt a szabadjára engedett indulatok utórezgése, hosszú ideig nem sikerült a falakon kívül tartani a lelki rombolás maradandó hatásait.

A szénmedence társadalmát a bányászat válsága a viharok elültével is nyugtalan-ságban tartotta. A korábbi hét és félezer helyett alig több mint ötezer ember dolgozott a nagy bányákban, ráadásul béremelési harcok is fékeztek a termelést.¹⁸ 1920. június 4. – a Trianoni Békeszerződés aláírása után a MÁK Rt. is megérezte az ország legjelentősebb szénmezőinek elvesztését. A magyar szénvagyon közel 70 %-a került határon túlra, miközben az ipar energiaigénye nem csökkent, hiszen a termelőüzemek zöme a fővárosban, illetve a megcsonkított területen maradt.¹⁹ A megélhetési problémák még sokáig elterelték a családok figyelmét az iskolaügyről, a tanulásról. Társadalmi szinten lassan érezhetővé váltak biztató jelek is, igaz, inkább Tán és Tóvároson, mint Tatabányán. „A baloldali forradalmakból kiábrándult, illúziót veszített tömegek újra felfedezték a kereszténység időtálló értékeit s késznek mutatkoztak a keresztény eszmevilág befogadására.”²⁰ Ezt látszott igazolni az a tény, hogy az 1919/20-as tanévre 463 tanuló iratkozott be, köztük 96, azaz két osztályra való első! Elsősorban a kisiparosság maradt hű a gimnáziumhoz, 94 fazekas, cipész, csizmadia, szabó tartott ki ama meggyőződése mellett, hogy fiainak jövője, erkölcsi magatartása a piaristáknál alapozható meg. A konviktorok számának növekedése szükségessé tette a kollégium további növelését. A *historia domus* szerint „az idei (az 1920-as) tanévre a békeviszonyokhoz képest elég magas, de a mostani rettenetes drágasághoz mérten csekély évi díj, 13 000 korona mellett rendkívül sok konviktor jelentkezett. A házfőnök minden nélkülözhető szobát a konviktorok számára rendezett be. A felvettek száma 56 volt, s körülbelül ötven jelentkezőt kellett elutasítani”.²¹

Az építészeti adottságaiban, tekintélyében megerősödő iskola lassan kiegészülő tantestülete három társadalmi réteg egymástól eltérő pedagógiai elvárásaival találta magát szemben. Más nevelési, didaktikai módszereket kívánt a nagyigényű konviktorokat küldő polgár, az iskolát adójával támogató helyi iparos és gazda, s a szegény környezetből érkezett, s a bejárás kellemetlenségeit naponta elszenvedő bányavidéki diák. A bonyolult körülmények végső soron nem megzavarták, inkább megnövelték a rend társadalmi érzékenységét. Egyre inkább érett a felismerés, hogy a piarista iskolában nem csak az elvetendő magra, az ismeretek minőségére kell figyelni, hanem a talajra is, amelybe vetni kívánnak. A társadalmi kapcsolatok építésére a tanórákon

¹⁷ HDTat, II, 1919. év, p. 125.

¹⁸ SZABÓ L., *i. m.*, 88.

¹⁹ *Magyarország gazdaságtörténete a bonfoglalástól a 20. sz. közepéig*, szerk. HONVÁRI János, 3. kiad., Bp. 1998, 319.

²⁰ LÁSZLÓ T. László, *Egyház és állam Magyarországon 1919-1945*, Bp., 2005, 146.

²¹ HDTat, II, 1920. év, p. 134.

kívüli foglalkozások adtak alkalmat. A sok időt és türelmet igénylő foglalkozások közül a cserkészlet kínált leginkább lehetőséget. A jellemes személyiségek alakítását célzó mozgalom Sík Sándor 1915-ös programadó beszéde óta a kegyesrendiek szívügye lett. A piaristák felismerték ugyanis, hogy „a magyar cserkészmozgalom célkitűzései erősen különböztek a háború utáni magyar közoktatás-politika nacionalista törekvéseitől”,²² amelynek túlzásaitól igyekeztek megóvni a rendet és diákjaikat. A cserkészlet nyitottsága lehetőséget kínált az említett három társadalmi réteg fiainak összeforrasztásában, újfajta kapcsolatainak kialakításában, erősítve ezzel az iskola közösségi szellemét és társadalmi beágyazódását.

A tatai piarista cserkészcsapat 1921 szeptemberében alakult. Küldetésének korai felismerését igazolja, hogy már 1923 márciusában vállalta a mozgalom tatabányai népszerűsítését.²³ Vállalkozásukat akkor tudjuk igazán értékelní, ha emlékeztetünk arra: ebben az időben a bányatelepet még sztrájkok tartották lázban. 1923 áprilisában hét napig, majd májustól öt hétig tartó munkabeszüntetés jelezte a bányász-társadalom zavarodottságát, a proletárdiktatúra utórezgéseit. A cserkészek ilyen körülmények között is megtalálták az utat azokhoz, akik hajlandóak voltak rájuk figyelni. Az értesítı megállapításait, miszerint Tatabányán „lelkesen ünnepelték a fiatal csapatot s igazán maradandó nyomot hagytak a tatabányaiak lelkében”,²⁴ ismételt meghívásuk, majd a 463. sz. Szerencse felcserkészcsapat megalakulása igazolta.

A bányatelepi sztrájkok jelezték: az iparvidéken ádáz harc folyt a munkásság közötti ideológiai befolyás megtartásáért. Tata viszont hamar visszaszerezte birtokközpont szerepét, itt inkább az aulikus érzelmű Esterházy család Horthy-ellenessége okozott politikai feszültséget. A főúri család mindent elkövetett, hogy rövid pórázra fogja a két települést, és konzerválja kegyúri szerepét. Ehhez eszközként a család által alapított gimnáziumot is igyekezett felhasználni. 1920. január 28-án nagykorú lett a félárva Esterházy Ferenc (1896–1939), akinek közvetve, – édesanyja lépései nyomán – az impozáns új iskolaépület volt köszönhető. Ő így írt a házfőnöknek címzett levelében: „Midőn a tatatóvárosi hitbizományi uradalmat most átvettem, nem mulaszthatom el, hogy egyrészt hálásan visszagondolva a most főtisztelendőség által vezetett tanintézet kötelékében eltöltött ifjabbkori éveimre, másrészt keresztényi szívvel átérezve őseim szellemét, őszinte tisztelettel biztosítam Főtisztelendő Házfőnök Urat, hogy mindenkor igyekezni fogok úgy a rendház, mint az intézet érdekében a legjobb szándékú törekvést tanúsítani”.²⁵ Az ilymódon megerősített, kölcsönösségen alapuló kapcsolatnak is része lehetett abban, hogy 1921-ben, amikor a tanulók nemzeti érzésének növelése érdekében a minisztérium ajánlást fogalmazott meg, javasolva: az iskolák válasszanak maguknak névadót, lehetőleg a magyar történelem nagyjai közül, Tatán erre a szerepre az alapító Ester-

²² MÉSZÁROS István–NÉMET András–PUKÁNSZKY Béla, *Bevezetés a pedagógia és az iskoláztatás történetébe*, Bp., 2000, 381.

²³ Értesítı 1923/24.

²⁴ Uo.

²⁵ HDTat, II, 1920. év, p. 127.

házy Miklós grófot tartották méltónak.

A Tatai Kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium társadalmi bázisa is átalakult a trianoni országcsonkítás nyomán. Az elszakított országrészek nemesi családjai helyett a budapesti nagypolgárság kezdte felfedezni a tatai piarista iskola előnyeit. A grófi család iránti lojalitás, az Esterházy név tekintélye, az idegenforgalom által is gerjesztett presztízs együttesen az elit iskola szerepkörét erősítette, egy időre háttérbe szorítva a szénmedence lakosságával való kapcsolatot. Márpedig olyan tendenciák érlelődtek a négy bányaközségben, amelyek megalapozták az iskola későbbi fokozott szerepvállalási lehetőségét illetve kényszerét.

Amikor kihirdették a tankötelezettségi törvényt,²⁶ mindennapos elemi iskolába irányítva a telep 6-12 éves gyermekeket is, a társulat átszervezte a MÁK magán elemi népiskoláinak hálózatát. Az intézkedés társadalmi hatásának megítélését máig átjárja a politika, megzavarva az utána következő művelődéstörténeti erjedés értékelését is. 1922 nyarán a hivatalába lépő Klebelsberg Kunó vallás- és közoktatásügyi miniszter „irányítása alatt zajlott le a magyar közoktatástörténet egyik legnagyobb szabású reformja.”²⁷

Klebelsberg miniszterként arra törekedett, hogy az alsóbb néprétegekhez tartozó paraszt és munkásfiatalok saját társadalmi közegükben maradván, onnan ki nem szakítva kapjanak nevelést és alpműveltséget. Ellenfelei azt állították, hogy ezzel a gróf a maradiságot szándékozott konzerválni. Érvelésük igazolására a korabeli sajtó híreit igyekeztek (s máig igyekeznek) felhasználni. Ezek az írások a „bethleni konszolidációként” ismert korszakban a párt és szakszervezeti elvárásokhoz igazodva patetikus hangú, elkészerítő viszonyokat tükröző cikkek voltak: „egy vájár otthona. Hat gyerek. Vasárnapi ebéd: üres kelkáposzta [...] ágynemű helyett rongyok”.²⁸

A szerencsétlenek sorsát bemutató drámai hang indítékát az események igazolták: 1925 februárjában sikerült kirobbantani azt a sztrájkot, amely tíz héten keresztül izgalomban tartotta a szénmedence lakosságát és a vállalatvezetést. A munkabeszüntetés végül eredménytelenül ért véget, a *Bányamunkás* bevallani kényszerült: egyedül maradtunk.²⁹

A bányászság helyzetének megítéléséhez ma már más adatok is rendelkezésre állnak. A magyar nehézipar az 1920-as években a szerkezetváltás gondjaival küszködött ugyan, de ez a szénbányászatot csak részben érintette, ugyanis a hazai kőszén és a barnaszén kitermelése adta a fő energiaforrást.³⁰ A bányászat 61,5 millió mázsa barnaszénen produkált 1922-ben, s ehhez a bányászat és a kohászat az összes munkavállaló 89,4 %-át foglalkoztatta.³¹ Az országos szinten jelentkező gondokat

²⁶ MÉSZÁROS István, *A magyar nevelés és iskolatörténet kronológiája*, Bp., 1996, 80.

²⁷ MÉSZÁROS István, *Klebelsberg iskolareformja*, in *Gróf Klebelsberg Kunó emlékezete*, Bp., 1994 (A Gróf Klebelsberg Kunó Alapítvány füzetek, 1), 41.

²⁸ *A sajtó mirőlünk*, in *Bányamunkás 1925. febr. 14.* Idézi: SZÁNTÓ Ferenc, *A tízhetes tatabányai bányászsztrájk története*, Tatabánya, 1985, 104-105.

²⁹ SZÁNTÓ Ferenc, *i. m.*, 185.

³⁰ GERGELY Jenő–IZSÁK Lajos, *A huszadik század története*, Bp., 2000, 145.

³¹ *Magyarország gazdaságtörténete*, Szerk. HONVÁRI János, 3. kiad., Bp., 1998, 355.

tehát nem az ipari termelés, hanem a pénzügyi problémák gerjesztették: a nemzetgazdaságot a krónikus külkereskedelmi és fizetési mérleghiány sújtotta, az állami költségvetés állandó hiánnyal zárt. Az adott pénzügyi viszonyok kényszerítették a vállalatot a termelés emberi tényezőinek átszervezésére, és ennek negatív hatását használták ki az antikapalista politikai erők, figyelmen kívül hagyva azokat a vállalati intézkedéseket, amelyeket éppen a proletárdiktatúra és sztrájkmozgalmak tanulságai, a szükség diktálta gépesítés, a tapasztalt bányászok megtartásának igénye kényszerítették ki. Mindezek kihatottak a helyi szociális és kulturális viszonyokra is, javították az itt élők életkörülményeit, életminőségét és segítették a bányásztársadalom stabilizálódását.

A népoktatás ügyének klebelsbergi felkarolása ebben az átalakulási fázisban érte a tatabányaiakat. Tények igazolják: a kolóniakon alanyi jogon járt az elemi iskolai oktatásban való részvétel – s nem csak az aknák szénfalon dolgozó bányászainak, hanem, az egészségügy, a közigazgatás, a kereskedelem alkalmazottainak is. Az évtized elejétől minden teplei lakásban volt villanyvilágítás. Ezért a szolgáltatásért a fogyasztástól függetlenül jelképes egy fillért vontak le a MÁK alkalmazásában állók béréből. Ugyanekkor, sőt az évtized végén is a budapesti munkások fele lakott olyan lakásban, amelyben még petróleumlámpa szolgáltatta a fényt! A kolóniakon – szintén a dolgozók béréből levont egy fillérért – mindenki korlátlanul használhatta a sűrűn telepített közutak vizét. Ebben az időszakban a fővárosban csak a munkások kétötöde lakott olyan bérlakásban (!), amelyben konyhai falikút volt.³² Amikor az 1922. évi bányarendőri szabályzat többek között azt is előírta, hogy a bányatelep lakószobáinak térfogatából egy főre legalább 10 köbméternek kell jutnia, a társulat áttért a négylakásos, „gangos” kertes lakóházak építésére.³³ Igaz, nem rombolta le a régiéket, de a „hatajtásokban” is sok helyen alakított ki három egyszobásból két kétszobást. A nagycsaládosok helyzetét javította, hogy egyéves korig minden gyermek ingyenes tejszegélyben részesült.³⁴ A bányavidék társadalmát meghatározó munkásság életét, – így a tanuláshoz való viszonyát – nem osztály-, hanem „rendi helyzetének” (Max Weber) elemei, életmódja, neveltetése, környezete, presztízse határozta meg. A tanulás, a társadalmi hierarchia magasabb szintjére jutás is elsősorban a család életviteléből, weberi értelemben fogyasztásától függött. A pozitív szemléletű szülők ezt a körülményt ki is használták.

A Klebelsberg-féle kultúrpolitikai indíttatású „tudásberuházási” szándéknak a MÁK a maga módján igyekezett eleget tenni. Minden kolónián volt iskola. A társulati iskolák tanítói jobb javadalmazásban részesültek, mint az állami iskolák pedagógusai, így lehetőség volt a legjobbak kiválasztására. A bányaalmozottak gyermekei – így a Bánhida, Alsó- és Felsőgalla területén lakók is ingyenes tankönyv és tanszer-

³² GYÁNI Gábor, *Bérkaszánya és nyomortelep: A budapesti munkáslakások múltja*, in *Magyarország társadalomtörténete*, szerk. GYÁNI Gábor, II: 1920-1944, Bp., 1995, 418.

³³ KÖRNER Zsuzsa, *A telepszerű lakásépítés története Magyarországon, 1850-1945*, Bp., 2004, 138.

³⁴ BERÉNYI Oszkár, *Munkásjóléti és kulturális intézmények a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. tatabányai bányatelepén*, in *Munkaügyi Szemle* 1935:6, 8.

ellátásban részesültek. Ezek az intézkedések az utódok helyzetének javításán túl a bányászgenerációk kialakulását is segítették.

A két világháború közötti időszakról foglalkozó tatabányai helytörténeti művekből kihagyhatatlan volt a MÁK-kolóniákon érvényesülő szegregáció vádja. Tudományos igényű szociológiai, demográfiai, jogtörténeti elemzések mindezekig nem születtek e témában (a Magyary-féle alapos járási vizsgálat egyrészt későbbi, másrészt a közigazgatásra koncentrál.) Más módon kell tehát közelíteni a témához. Érdemes megvizsgálni az iskolában, a gyermekek szocializációja szempontjából legfontosabb intézményben valóban jelen volt-e a megkülönböztetés. Az ótelepi libadombi iskola 1925/26-os anyakönyvét felnyitva azzal szembesülhetünk, hogy pl. az I.a. osztályban együtt tanult a főjegyző, a kocsis, a csendőraltsízt, a konzumi kereskedősegéd, a gyógyszerész, a takarítónő, a főmérnök, a kántortartató gyermeke a többséget alkotó bányászgyerekekkel.³⁵ Ellenőrizhető: ez a társadalmi sokszínűség vajon véletlen és csak ebben az osztályban volt érvényes? A IV.a anyakönyve ad rá választ: itt írrok, éjjeliőr, irodaszolga, fűromester, „szeperáti” osztályozói segédmunkás szerepel a szülők foglalkozására vonatkozó rubrikákban – a bányászok mellett. A munkásgyerekeknek tehát ilyen közegben kellett helyt állniuk. Nem vált hátrányukra. Tatabányán minden osztályra jutott egy tanító, ami azt jelentette, hogy ugyanaz a pedagógus vihette végig osztályát az elsőtől a hatodik osztályig. Volt tehát elég idő arra, hogy megítélje: ki alkalmas továbbtanulásra. Erre a döntésre már a negyedik osztály után sor kerülhetett, az iskolarendszer lehetővé tette a negyedik (vagy szükség esetén ötödik) osztály után a középiskolába való átiratkozást.

Azok számára, akik a lehető leghamarabb kereső álláshoz kívántak vagy kényszerültek jutni, adott volt a munkára felkészítő iskola, amit errefelé „szénipariként” ismertek. Ez a tanintézmény vállalta, hogy az elemi hat osztályát elvégzett, de kora miatt még munkát vállalni nem tudó fiatal két évig tartó, hasznos ismereteket nyújtó iskolában foglalkoztassa.³⁶ Tanítottak itt geológiát, bányamentést, bányaművelési szakismeretet, de a polgári iskolai tananyaggal közismereti tárgyakat is – az algebra és a nyelvek kivételével. A szénipari tehát voltaképpen szakmunkásképző volt, amely a közvetlen termelőmunkára készítette fel.

A reáliskolák, amelyeket a köznyelv „felsőipariként” emlegetett, a kétéves széniparihoz mérten valóban többet nyújtottak. Ezt az iskolatípust azok a szülők választották gyermeküknek, akik érzékelték, hogy a gazdasági körülmények, a műszaki haladás egyre több szakmailag képzett munkaerőt igényelnek. Az itt végzők ipari üzemekbe (gépüzem, erőmű, gyárak) és adminisztratív feladatokra készültek. Nincs adatom arról, hogy hány fiatal tanult a szénmedencéből Budapesten, Győrben, Székesfehérvárott felsőipariban, de azt tapasztalatból tudom, hogy ez az iskola tekintélyes és népszerű volt a telepen (azért is, mert például lehetőséget biztosított a kocsmák, vagy a munkáskaszinó helyett az iparoskör látogatására, ahol többek kö-

³⁵ Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Ady Endre Általános Iskola (Tatabánya Ótelepi Elemi Népiskola, VIII.110) iratai, Anyakönyvek.

³⁶ SZABÓ László, *i. m.*, 91.

zött könyvtár is várta a tagokat.) A végzeteket a viszonylag stabil helyi üzemek várták.

A környék iskolahálózatát 1929-ben egy új intézmény gazdagította: Felsőgalla község ekkor vette át az eredetileg magániskolának indult polgári fenntartói jogát. Mivel ez az iskola nem közvetlenül a bányához tartozó munkahelyekre készítette fel tanulóit, a MÁK elzárkózott a támogatásától.

Erre a részletes ismertetésre azért volt szükség, hogy érzékelnünk tudjuk: a húszas években a bányavidék diáksága a tatai gimnázium részéről még nem érdemelt kiemelt figyelmet, de már érlelődtek azok a társadalmi változások, amelyek egy-két évtized múltán jelentős szerephez juttatták a piaristákat a szénmedencében.

Bizonyos jelekből természetesen már most is érzékelnünk lehetett a tendenciákat. Ilyennek kell értékelnünk a tény: az imént vázolt iskolatípusok nem vonták el a továbbtanulni szándékozók a gimnáziumtól. A pragmatikus gondolkodású szülők ugyan szakmai képzést kívántak biztosítani gyermeküknek, de voltak – növekvő számban – olyanok is, akik a képzés mellett a nevelést is fontosnak tartották, s emiatt a piaristákra bízta gyermeküket. A kegyesrendi tanárok érzékelték, hogy szorosabbá kell vonni kapcsolatukat a szülőkkel. Fábíán Imre piaristának az 1925/26-os értesítőben megjelent pedagógiai tanulmánya jelezte: a tatai tanárok szívesen vállalták az együttműködést: „ismételten kérjük a szülőket, hogy vegyünk részt züllött társadalmi életünk átnemesítésének szép munkájában, és velünk karöltve igyekezzenek gyermekeik számára legalább lelkiekben boldogabb jövőt biztosítani. Az állam erkölcsi alapja a családi élet tisztaságán nyugszik!”³⁷ Az együttműködési szándék kiterjedt a bejárók szüleire is, hiszen a diákok magukkal hozták lakóhelyük erkölcsi, ideológiai, fegyelmi viszonyainak hatását. Az ebből adódó gondok a tanári kart is foglalkoztatták. A korszak tanulmányi felügyelői jelentéseikben kénytelenek felhívni a figyelmet a bejárók fegyelmi helyzetére, de azt is érzékelték, hogy ilyen problémák miatt nem lehet a gyermekeket elzárni a tanulási lehetőségektől. A jelek arra mutattak, hogy a szénmedence lakosságával kialakuló kapcsolat mindkét félnek gyümölcsöző lesz.

Megmutatkozott ez már az 1929/30-as világválság idején is. Az iskola bízható fejlődése, az iskola-rendház-kápolna együttes kiegészülése és a konviktus ebből adódó létszámnövekedése ekkor megszakadni látszott. 1930 őszére a tanulólétszám a korábbi ötszáz felettiről négyszáz körülire mérséklődött, majd ezen a szinten stabilizálódott, köszönhetően a meglepő ténynek: a bányavidékről bejárók száma nőtt! Az osztályharcba belefáradt bányászok így válaszoltak az 1925/1926. évi tatai iskolai értesítőben megjelent, imént idézett felhívásra. Úgy vélték: a piaristák reálgimnáziuma a pragmatikus, szakmai ismereteken túl lelkiekben is segíti gyermekeiket a boldogabb jövő felé.

A boldoguláshoz a családi körülményeknek is változni kellett. Magyary Zoltán – a tatai születésű, a budapesti piaristáknál érettségizett közigazgatás-tudományi pro-

³⁷ FÁBÍÁN Imre, *Néhány szó a szülőkhöz! A családi nevelés fontosságáról*, in *Értesítő* 1925/1926, 9. SZÁNTÓ Ferenc, i. m., 185.

fesszor – a tatai mintajárás kialakításának előkészületeként 1933-ban széleskörű szociológiai vizsgálatba kezdett. Adatgyűjtése a bányásztelepülésekre is kiterjedt, hiszen az itteni körülmények feltárása nélkül torz képet kapott volna a járásról. Ő és munkatársai úgy találták, hogy a mintájukba került 227 földalatti dolgozó közül 35, azaz a minta 15 százaléka polgári életmódját azzal is igazolta, hogy reggelire kávé és kenyeret, ebédre levest, főzeléket, tésztát, hetente 3-4 alkalommal húst, májat fogyasztott, vacsorára pedig az ebédetől eltérő főtt ételt evett.³⁸ Ezeket a polgárosodó családokat a kérdezőbiztosok nem politikai céllal választották ki (mint tették azt az idézett újságírók), hanem adatokkal igazolták. Tanulmányuk a vizsgálat eredeti szándékán túl azt is igazolta, hogy a tatai szénmedence a négy évtizedes, háborúval, politikai viharokkal, járványokkal, pénzügyi és gazdasági válságokkal tűzdelt időszakban eljutott a polgári társadalom elemi funkcióinak kialakulásáig.

Pozitív irányban változott a tanuláshoz való viszony. Megváltozott az iparvidék társadalmi összetétele, megerősödött a szolgáltató szektor. A szociális intézmények alkalmazottai (óvónők, ápolónők) mellett megjelentek a vendéglősök, mészárosok, az „úri-szabóságok”, a varrodák, a cipészműhelyek, fényképész szalonok – javítva a bányászok életminőségét, lehetővé téve a szórakozásra, közösségi együttlétre vagy a tanulásra fordított idő növelését. Fontos tényezőnek bizonyult, hogy a kormányzat ebben az időben ismerte fel a közművelődés szerepét, a szellemi közösségek nemzetnevelő hatását. A szervezéssel, működtetéssel együttjáró feladatok megoldásában fontos szerephez jutottak a tanítók. Az ő képzésükre, felkészítésükre a húszas évek végétől költségvetési eszközöket biztosítottak. Az iskolán kívüli népművelésre szánt nemzeti jövedelemhányad 1928-ban érte el a magyar művelődéstörténetben a legmagasabb, 12 %-os arányt.³⁹ A szellemi beruházás haszna a következő években csapódott le. A társulat a személyi feltételeken túl a tárgyiakat is biztosította. A csoportok mindegyike otthonhoz jutott. Kétségtelen: a munkaadó ennek ellenértékéért magának tartotta fenn a területén működő egyesületek, szervezetek ideológiai felügyeletét.

Az országos tendenciára rácsatlakozott a tatai gimnázium is. Tiborc Lajos piarista, a Révai Önképzőkör vezető tanára 1937 szeptemberében az önképzőkör feladataival kapcsolatban így fogalmazott: „a ránkmeredő sorskérdések sosem voltak annyira vészesen komolyak és súlyosak, mint a maiak.” Jusson eszünkbe: ekkoriban írta Radnóti Miklós *Háborús naplójában*: „A világ új háborúba fordul.”⁴⁰ Tiborc Lajos beszéde pedig így folytatódott: „Struccpolitikát nem folytathatunk, tehát az Önképzőkör feladata megismétlődik: elő kell készítenie, be kell vezetnie a magyar fiatalágot a magyar élet nagy kérdéseibe [...] Tudjuk, hogy megismerni, meglelni a népet, szokását, erkölcsét, napi életét igazán felfedezni csak közvetlen falujárással, a néppel való közvetlen érintkezéssel lehet. Sajnos ez utóbbi – vallotta be őszintén a

³⁸ MAGYARY Zoltán–KISS István, *A közigazgatás és az emberek*, Budapest, 1939, 106.

³⁹ *Művelődéstörténet*, szerk. GELENCSÉR Katalin, Bp., é.n., II, 698.

⁴⁰ RADNÓTI Miklós, *Háborús napló*, in RADNÓTI Miklós *Összegyűjtött versei és műfordításai*, Bp., 1959, 137.

vezetőtanár – számunkra csak a jövő egyik legfontosabb megoldandó ügye lett.”⁴¹ Mentségül megállapíthatjuk: a hiányolt program az iskola társadalmi környezetére vezethető vissza. A csonka Magyarországon maradt tíz piarista gimnázium közül egyedül a tatai működött közvetlen ipari környezetben, s éppen ebben az időben vált az iskola legfőbb utánpótlási bázisává a négy bányászközség. Az 1935/36-os tanévben Alsógalla 3, Bánhida 14, Felsőgalla (a területén lévő legnépesebb hatostelepi kolóniával) 50, Tatabánya község pedig 52 diákot küldött nap mint nap Tatára, az itteni gimnáziumi létszám 28-30 százalékát! Ez az etnikailag kevert népesség nem lehetett a magyar népszokások megismerésének sem terepe, sem kutatója – a munkásfolklor pedig ekkor még nem volt része a magyar élet kutatásának.

A bejárókkal való foglalkozás pedagógiai jellegű gondjain túl gyakorlati feladatok is jelentkeztek, különösen azután, hogy a diákingázók ügyében már a kormányzati szerveknek is lépniük kellett. 1931-től kezdve 1939-ig minden tatai gimnáziumi értesítő közzétette „A vonaton bejárók szüleinek figyelmébe” ajánlott miniszteri utasítást (azontúl az iskolai rendtartás részévé vált), amely részletesen kifejtette az iskolára háruló feladatokat. Előírta, hogy

- 1.) vasúton bejáró csak jó magaviseletű tanuló lehet;
- 2.) a tanulók kettős rendben tartoznak megtenni a vasút és az iskola közötti utat (Tatán ez körülbelül 4 kilométert jelentett);
- 3.) csak tanulókocsiban és harmadosztályon utazhatnak;
- 4.) tilos a dohányzás és a kártyázás, hulladék elszórása, futkosás, mozgó vonatról való leugrálás;
- 5.) az eddigiek betartására az igazgató által kijelölt tanár, felügyelő őrökdi. Adott esetben a kalauznak joga van intézkedni és intézkedéseit jelenteni.⁴²

Az iskolaigazgató, mivel naponta érzékelte a bejárókkal való törődés terheit, a rendeletről függetlenül is megtette a szükséges intézkedéseket, így a katolikus iskolai főigazgató 1937-ben jegyzőkönyvben is rögzíthette, hogy a „tanórák végeztével a diákok megfelelően elosztva a tantermekben, felsőosztályos tanulók ellenőrzése alatt tanulással tölthették idejüket a vonathoz való indulásig”, s hogy a „testnevelő tanár külön felügyel rájuk, az állomásig elkíséri a csoportokat [...] Ez a mód eddig bevált, hosszú idő óta semmiféle panaszt nem lehetett hallani a bejáró tanulók utcai vagy vasúti viselkedése ellen.”⁴³ A tantestület a bejárók gondjait is érzékelte, belátta, hogy a kései vonatindulás miatt kénytelenek ők hosszú időt távol tölteni a szülői háztól, ami negatívan hat tanulmányi előmenetelükre.

Gondjaik különösen a konviktor osztálytársakkal való összevetéskor voltak érzékelhetőek. A korszak katolikus iskolai kollégiumai nem csak oktatási színvonalukkal tűntek ki, – a velük kapcsolatos prefektusi feladatokat is felkészült szerzetes-tanárok látták el – hanem azzal is, hogy védelmet nyújtottak a kor zavaaraival szemben, távol tartva őket a fasizmus, a nácizmus, a kommunizmus, a merkantilizmus

⁴¹ Értesítő 1937/1938, 32-33.

⁴² Értesítő 1930/31, 82.

⁴³ PMKL, MTÚL, Tart. lev., Tata/1937/1841.

Hegyi (Gorenc) Ferenc (1912–1983) felsőgallai születésű piarista tanár pappászentelésekor, 1938-ban (PMKL, Hegyi Ferenc hagyatéka, Fényképek).

propagandájának hatásaitól. A fiaikat kollégiumba küldő nagypolgári, felsőközép-osztálybeli szülők a maguk környezetében folyamatosan érzékelték az ideológiai veszélyeket, elvárták tehát, hogy a fenntartók tartsák távol őket mindettől. Az oktató-nevelő munkát mindezzel párhuzamosan a kor pedagógiai divatjai is nehezítették. „Nem titok,” – írta Megyer József *A piarista szellem* című, erről a korszakról szóló tanulmányában, – „hogy az utóbbi tizenöt esztendő pedagógiai divatjait bíráló szemmel nézte a tanítórend” – ragaszkodva háromszáz éves nevelési elveihez. Ez a pedagógia „természeténél fogva bizalmas, meghitt, intim, közvetlen, nem idegen vizsgáló szeme előtt folyó, akár a gyöngy fejlődése, és szent dolog, mint a szülés, az életadás”.⁴⁴

A pedagógus által felsorolt piarista erényeket leginkább a konviktorok érezheték, – kiegészítve a tatai kollégium kivételes adottságaival is. Az iskola fekvése, játszóterei, sportpályái, a környék kirándulólhelyei, a hatalmas konviktus minden igényt kielégítő berendezése együttesen biztosították a szülők által elvárt és a rendi presztízs által megkövetelt feltételeket, nevelési elvek érvényesülését. Az évi 1200 pengős kollégiumi díjat fizetni képes szülők nyugodtak lehettek: a tatai piarista konviktusban minden adott volt fiaik elvárt tanulmányi és jellembeli előmeneteléhez. Ahhoz, hogy a velük való összevetés a tanórákon ne bénítsa, inkább ösztönözze a szobakonyhás lakásból, egyszerű szülők környezetéből érkezetteket, pedagógiai tapintatra, együttérző támogatásra volt szükség. A jó kapcsolathoz mindkét fél szándékára és készségére szükség volt.

A humán gimnázium és a reáliskolák közé beilleszkedő reálgimnázium tantervével megfelelt az iparvidéki családok pályaorientációs igényeinek, a kiváló elemi isko-

⁴⁴ MEGYER József, *A piarista szellem*, in Magyar Szemle 43(1942), 229-234: 234.

lai alapokkal rendelkező fiúk szülei pedig azzal a tudattal küldhették gyermekeiket Tatára, hogy azok ott megállják a helyüket. A kialakuló bányásztszadalamban szocializálódott, második generációs tatabányai szülőket „már nem ideológiák érdekelték, figyelmüket inkább saját léthelyzetük, életkörülményeik és hagyományaik, az apáiktól örökölt magatartásminták befolyásolták.”⁴⁵ A kölcsönösség eredményességét a diákok bizonyítványai is igazolták, a szegény környezetből érkezettek nem rontották a piaristák hírét, inkább hozzájárultak annak oktatási-nevelési sikereihez.

Függetlenül attól, hogy milyen anyagi körülmények várták őket otthon, a szorgalom és a tudás meghozta gyümölcsét. Az érvényben lévő rendelkezés szerint tanévenként 30 diák kérhetett fél-, és 20 diák egész tandíjmentességet. A kedvezmény elnyerésének követelményei között természetesen ott szerepelt a kitűnő, de legalább jeles bizonyítvány. Az 1934/35-ös tanév második félévében a tandíjmentességet kérők között nyolc bányavidéki szerepelt. Az ő szülei foglalkozását feltüntetető adatíven ilyen megjelölésekkel találkozhatunk: gazdálkodó, mészáros, munkaképtelen vak, földműves, napszámos, lakatos, bányász. 1935/1936 első félévében az új kérelmezők között szegénységi bizonyítvánnyal rendelkező foglalkozás nélküli, órabéres lakatos, borbély, vassztergályos, cementgyári művezető szerepel a már tandíjmentes 49 tanulón kívül. Található még a továbbiakban tűzoltó, gépmester, anyagraktári dolgozó, kovács, hadirokkant, de családfenntartó özvegy anyaként egy tejjemzői dolgozó is.⁴⁶

A kegyes iskolák hagyományosan nyitva álltak a legszegényebbek előtt is. A kegyesrendiek három évszázados, többször megcsodált alkalmazkodó képessége a korszak szerzetestanárainak származásában is megmutatkozott. Erre az időre „a paptanárok 1/3-át a mezőgazdasági népesség adta”, ez a tendencia a következő években is folytatódott. Az 1930 és 1935 között fogadalmat tett szerzetestanárok közül az ötvenből 19 született falun, de mezőgazdasági környezetből érkezett a katedrához a tatai születésű Kender József vagy Jakab János is. A középrétegen belül – ebben a periódusban – nem tudunk még egy olyan csoportról, amelynek tagjai ilyen nagy arányban származtak a mezőgazdasági népességből. A rekrutáció jellemzéséhez figyelemre méltó adat: nőtt a munkásszármazású piaristák száma is: „Az 1876-os 1,8 %-os részvételük 1920–1930-ra 9,7 %-ra, 7 főre nőtt.”⁴⁷ Köztük volt két tatabányai, „hetestelepi” tanár: Vass Péter és Hegyi Ferenc. Ez a felfelé irányuló mobilitás megkönnyítette a munkássággal való kapcsolattartást, akár túllépve a tanár-szülő kapcsolaton is.

Ez utóbbira a korszellem bőven adott alkalmat. Az akkoriban kiteljesedő szervezetek: a Gyöngyösbokréta mozgalom, a XI. Pius *Quadragesimo anno* enciklikája nyomán létrejött Actio Catholica, az ebből kinőtt KALOT és KALÁSZ, azt a fajta

⁴⁵ PALÁDI KOVÁCS Attila, *Ipari táj: Gyárak, bányák, műhelyek népe a 19-20. században*, Bp., 2007, 222.

⁴⁶ Kimutatások a tandíjmentességért folyamodókról, 1935. febr. 19. és szept. 25.: PMKL, Tart. lev., Tata/1935/238. és 1413.

⁴⁷ KELLER Márkus, *Új polgárok – régi értékek: A piarista szerzetestanárok rekrutációja és mobilitása 1876-1930*, in *Aetas* 2004:1, 147.

A *Magyar kalács* előadás szereplői 1941. június 3-án a tatabányai Népházban, középen reverendában a rendező Magyar István piarista tanár (PMKL, Magyar István hagyatéka).

magyarságkultuszt táplálták, amelyet a magyarságát kezdettől fogva vállaló rend magáénak érzett. Megyer József joggal lehetett büszke arra, hogy a „tanár urak alapították az Oltáregyleteket, katolikus köröket, ők honosították meg nálunk a katolikus legényegyleteket”.⁴⁸ Korszakunkban már a bányavidéken is voltak ilyesmire fogékony családok. Tatán pedig voltak olyan tanárok, akik vállalták az így jelentkező plusz feladatokat. Erre példa: a korszak jellemző momentumaként ekkoriban jelentek meg – református kezdeményezésre – a közművelődésben a népfőiskolák. Ezek tatai változatát a már említett egykori piarista diák, Magyary Zoltán valósította meg 1940-ben. Ennek az első, nem direkt módon vallásos célokat szolgáló népfőiskolának állandó előadói közé tartozott Darvasy Mihály, Bulányi György, Magyar István és Öveges József kegyesrendi tanár.

Kitűnt közülük szervezőkészségével, lelkesedésével Dr. Magyar István, akinek aktivitásából arra is tellett, hogy a tatabányai katolikus egyesületeket segítse. Munkája nyomán valósult meg 1941. június 3-án a Népházban az a *Magyar kalács* előadás, amely a Muharay Elemér által Fóton alkalmazott ösztönművészeti módszert követte. Az előadás három részből állt: egy fonójelenetből, gyermekjátékokból és egy lakodalomból.⁴⁹ Külön érdeme volt, hogy a gyökerei szerint soknemzetiségű, ipari környezetben élő fiatalokat tudta megnyerni a népdalnak, a néptáncnak, a népi szoká-

⁴⁸ MEGYER József, *i. m.*, 8.

⁴⁹ Az előadás műsorát ld. kötetünkben: Plakátok, 1941. jún. 3.

sokat megelevenítő szándéknak. Az előadás fogadtatása arra készítette az eddig elsősorban „úri passziót” szolgáló Népház gazdáját, a MÁK-ot, hogy hasonló produkcióknak is helyet adjon.

Elmondhatjuk mindezek után: a második világháború idejére beérett a tatai piaristák és a szénmedencei lakosság kulturális kapcsolata.

A HÁBORÚS ÉVEK

A harmincas években, Hóman Bálint kultuszminisztersége idején, kormány szinten jelent meg a történelmi középosztály „felfrissítésére”, a rendi polgárság leváltására való törekvés.⁵⁰ Úgy vélték, a folyamatot a parasztságból kiemelt tehetségekkel lehet és kell felgyorsítani. Hasonló szándék vezette Magyary Zoltánt is a tatai népfőiskola életre hívásakor. A munkásságra ebben a folyamatban – legfőképpen a proletárdiktatúra traumája miatt – nem számított a hatalom. Pedig a társadalmi valóság, a városban élők, az ipari kolóniák fizikai munkásainak életében új tendenciák mutatkoztak. A gazdasági körülmények az évtized második felében – jelentős mértékben a hadiipar generáló hatására – egyre több képzett munkaerőt igényeltek. A munkásság minőségi változása együtt járt szociális és kulturális körülményeinek, életformájának javulásával – a középosztályba való „felvergődésének” (Szabó Dezső kifejezése) esélyével. (A század második felének baloldali társadalomtörténései igyekeztek figyelmen kívül hagyni a kor katolikus szociálpolitikájának hatását, amely a világválság után ugyan megtorpant, de törekvése – a munkásnép felemelése – továbbra is érvényben maradt.)

A tatabányai bányászok életmódja sem különbözött már olyan mértékben a városi polgárokétól, mint az a szénmező megnyitásakor, a bányásztársadalom toborzásának időszakában egyértelműen megmutatkozott. A változások finánciális feltételeit a bányászat növekvő szerepe, kulturális feltételeit a bányatársulat által biztosított szociális, oktatáspolitikai környezet juttatta érvényre.

A bányászat a 30-as évek közepétől lendületes pályára került. 1936-ra a barnaszéntermelés elérte a világválság előtti szintet (1929: 704.390 vagon, 1936: 710.500 vagon), két év múlva pedig túlszárnyalta azt: 734.604 vagon.⁵¹ A „tatai szén” sikeres piaci pozíciói lehetőséget kínáltak a társulat ipari profiljának további bővítésére, most már brikett-, karbid-, ferroszilíciumgyár jelezte, hogy a „szénre épült” Tatabánya fejlett ipari központtá fejlődik. Ebbe a folyamatba kapcsolódott 1938 tavaszán az ország második, évi 100 vagon kapacitású alumíniumkohójának építése, amely egyben megkívánta az eddig csupán bányüzemi és kommunális igényeket kielégítő áramfejlesztő, a „gépház” korszerű erőművé fejlesztését.

A gazdaságpolitikai körökben is otthonos Vida Jenő vezérigazgatónak a fejlesztés-

⁵⁰ BÁCSKAI Vera, *A régi polgárságról*, in *Zsombékok: Középosztályok és iskoláztatás Magyarországon a 19. sz. elejétől a 20. sz. közepéig*, szerk. KÖVÉR György, Bp., 2006, 35.

⁵¹ *Magyarország gazdaságtörténete a honfoglalástól a 20. század közepéig*, szerk. HONVÁRI János, Bp., 1998. 386.

téssel politikai céljai is voltak. A háborúra készülő Németország a végletekig fokozta magyarországi nyersanyagimportját, hirdetve, hogy „Magyarországnak ahhoz, hogy a szabadságért küzdő új Európa rendjébe beilleszkedjen, exportálnia kell, és a lehetőség határáig hozzá kell járulnia a német nép ellátásához.”⁵² Ez pedig egyet jelentett a német adósság aggályos mértékű növekedésével. A MÁK vezérkara a részvénytársaságra is negatívan ható körülmények ellen úgy védekezett, hogy a széntermelést nem a német igényeknek megfelelő mértékben fokozta. (Lassította például az ígéretes oroszláni szénmező feltárását, miközben ugyanott egy kb. hatszáz lakásból álló lakótelep építésébe kezdett.) Forgótökéjét saját vállalkozásaiba forgatta vissza, felépített pl. az új alumíniumkohóhoz két újabb elektrolízis csarnokot, itthon tartva ezzel a magyar bauxitot, timföldet és szenet. Ugyanilyen indítékkal fejlesztette Tatabánya község infrastruktúráját: a folyamatos lakásépítésen túl ekkor kapott betonburkolatot több kilométernyi közút, ekkor épült meg a máig használatos – deklarált érv szerint a levetéknék szánt – sporttelep. Ekkoriban kaptak egymás után otthont a szaporodó egyesületek a cserkészektől a lánykörökig, de ekkor épült fel a mi témánk szempontjából fontos hat tantermes iskola is az Otelepen, ez utóbbival megteremtve az 1940. évi XX. törvénycikkkel nyolcosztályosra bővített népiskola tárgyi feltételeit.⁵³

A MÁK tehát megtette a magáét az alapoktatás terén. Az objektív körülmények viszont a közép- és felsőszinten képzett munkaerőt is igényeltek. Az ipari üzemek műszaki gárdája, a középszintű munkahelyi vezetők, a számbelileg egyre növekvő „irodista” réteg, a szolgáltatások alkalmazottai már nehezen álltak helyt elemi iskolai ismereteikkel. Vállalati fenntartású középiskolát viszont nem ismert a kor oktatásügye. Községi, városi tanintézetek léteztek ugyan, de a szénmedence községeinek ilyen célra fordítható pénzügyi kapacitásából csak a felsőgallai polgári fenntartására tellett. A középfokú oktatás ügye – Kornis Gyula piarista, egyetemi pedagógiai tanácskezelő gondolatmenete szerint – mint az intézményes nevelés szerves része, az állam sajátos feladatai közé tartozott, hiszen „a kultúrpolitikától kapja a maga eszményeit.”⁵⁴ A kormányzat az 1924. évi XI. törvényben előírta: „a középiskola feladata, hogy a tanulót vallásos alapon erkölcsös polgárrá nevelje, hazafias szellemben általános műveltséghez juttassa és a felsőbb tanulmányokhoz szükséges szellemi munkára képessé tegye.” Mivel az egyházi iskolák is hasonló elveket vallottak oktató-nevelő munkájukban, a feladatvállalás terhét az állam minden nehézség nélkül megoszthatta az egyházakkal.

A feladatra a hazánkban ekkor működő 16 katolikus gimnázium és 19 katolikus reálgimnázium minőségileg is alkalmas volt. Kitüntetetten meg tudott felelni az elvárásnak a piarista rend, hiszen eleve tanításra született. Ráadásul a kegyestanítórend ebben az időszakban világszerte sokadik virágzását élte: a rendi

⁵² Uo., 411.

⁵³ PORNÓI Imre, 1940. XX. tc. a nyolcosztályos népiskola felállításáról, in *Az oktatási rendszer jogi szabályozása Magyarországon a 19-20. században*, Tatabánya, 2003, 102.

⁵⁴ MÉSZÁROS István, *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*, Bp., 2000, 246.

növendékek korszerű képzése az oktatási színvonalat biztosította, a megjelenő rendtörténeti kiadványok segítették a rendtagokat, hogy jobban megismerjék és megszeressék rendjüket, illetve, hogy a környező civil világgal megismertessék a piarista eszmét.⁵⁵

Ez azért volt szerencsés, mert a társadalmi környezet is erősen, ráadásul nehezen áttekinthetően átalakulóban volt. A változások egyik tüneteként „az értelmiség – az ipari munkásság mellett – a legerőteljesebben növekvő rétege volt a társadalomnak.”⁵⁶ Az ország piarista iskoláinak nagyobbik része azonban – főnemesi alapításukból adódóan – birtokközpontokban, mezőgazdasági jellegű környezetben működött. Ezekben a paraszti származású tanulók aránya már csak pusztán szociológiai okokból is magas volt, hiszen „1941-ben Magyarországon a mezőgazdaságban foglalkoztatottak aránya a népességben 53 % volt, mert az ország a század közepén még az iparosodási korszak kezdetén tartott.”⁵⁷ A piarista iskolák többségének tehát a társadalmi környezete is lehetővé tette, hogy rácsatlakozzanak a kor iskolán kívüli népművelési mozgalmaira (népfőiskolák, cserkészlet, színjátszás, kórusmozgalom, „Gyöngyösbokréta”). Sőt, akár kezdeményezői is legyenek újaknak (szegedi talpacserkészek).

A tatai *alma mater* ettől eltérően egy ipari népességkoncentráció közvetlen közelében volt kénytelen megfelelni az értelmiséget gyarapító elvárásoknak. Megmutatkozott az eltérés a konviktorok származás szerinti összetételében is: megnőtt a műszaki értelmiségi családokból jövők, sőt a legmagasabban képzett szakmai vezetők fiainak száma. (Csak két – Tatabányán jól ismert – név a sokból: Csanády László, Faller Gusztáv.) Az iskola korábbi hatásának köszönhetően ezzel párhuzamosan ide vonzódtak azok is, akik tehetségük alapján – munkásszármazásuk ellenére – a bányász műszaki értelmiség potenciális gyarapítóivá válhattak. Nekik azonban a bejárás időt rabló kellemetlenségeivel kellett megküzdeniük. Ráadásul a háború jelei a közlekedési körülmények romlásában is megmutatkoztak. 1940 telére a kormány korlátozta a vasúti személyforgalmat, országszerte több járatot szüntetve meg. A bejáró diákok helyzete így országos kórtünetté változott, s ez alól a Tatára járók helyzete sem képezett kivételt. Itt 105 tíz-tizenkét éves fiú utazott naponta: Alsógalláról 4, Bánhidáról 16, a népes bányászkolóniákat is magában foglaló Felsőgalláról 42, a szintiszta bányászközség Tatabányáról pedig 43. Erre az utóbbi csoportra figyelhetett fel a bányalelkész Huszár György, aki 1941-ben érzelmes hangvételű cikket írt a *Tatabánya* címen megjelenő egyházközségi értesítőbe: „A magyar jövő felelősei napirenden tartják cikkeket és képviselőházi felszólalásaikban a jövő értelmiség utánpótlásáról szóló kérdést. Az értelmiség felfrissítéséről, vagyis az egyszerű emberek fiainak kétségkívül értelmes és tehetséges gyermekeinek sorsáról

⁵⁵ AUSENDA, Giovanni, *A piarista rend története*, Szeged, 2003 (Piarista füzetek, 12), 59.

⁵⁶ LACZKÓ Miklós, *Tisztnyelők, értelmiség*, in *Magyarország társadalomtörténete*, II, szerk. GYÁNI Gábor, Bp., 1995 (Történeti Szociológiai Könyvtár), 239.

⁵⁷ ANDORKA Rudolf, *Társadalmi változások és társadalmi problémák (1940-1990)*, in *Magyar társadalomtörténeti olvasókönyv 1944-től napjainkig*, szerk. VALUCH Tibor, Bp., 2004, 37.

beszélnek sokat.” A bejárókkal beszélgető lelkész a bányatelepen egészen más hangulatot tapasztalt. „A reggelit bekapom... Jaj, csak el ne késsem a vonatot... annyira izgulok, hogy nincs étvágyam... Szegény Lexi is azért halt meg tavaly, mert szédült és nem tudott megerősödni a gyomra... hiába készítettek neki ami jót csak lehetett, a szülei... kiment a friss levegőre, s a kanyarodó vonatból kizuhant...” Az interjú egy kívánsággal zárul: valamilyen Maecenas „építsen nekünk legalább a télre a gimnázium mellé egy jó kis internátust... amit édesapám pénztárcája is elbír... és ami elbír födele alatt egy sereg tatabányai gimnazistát”.⁵⁸

A gimnáziumi évkönyvek statisztikai adatai is a társadalmi átrendeződésről árulkodnak: a szülők foglalkozását taglaló táblázatban már az iparban és bányászatban dolgozó családfenntartók képviselik a legnépesebb kategóriát, s csak őket követik az egyesült Tatabányára jellemző kisiparosok. Mivel a munkáscsaládok gyermekei tanulmányaik befejeztével szinte biztosan pályamódosításra, a szülőkétől eltérő hivatásra készültek – nem úgy, mint a dinasztiát folytató inasgyerekek – megállapíthatjuk, hogy a tatabányai iskola a bányavidék társadalmi mobilitását segítette.

A bejárók többsége tanulmányai alapján meg is tudott felelni a feltételeknek. Az 1941. június 25-én befejezett tanévben, a Te Deum utáni díjkiosztó ünnepségen szinte minden évfolyamban akadt egy-két jutalomra érdemes kiemelkedő teljesítmény. Czombál Lajos, Seregi János, Pörtl (később Szilas) László, Erdősi Pál, Tompa Antal, Jahn Frigyes, Pór Sándor néhány év múltán tekintélyes közszereplőkké, mérnökké, orvosá, vállalatvezetővé, tudós pappá váltak – zömmel a bányavidéken. A jutalmak biztosításával – 200 pengővel – elismerte ezt a MÁK is. (A többi támogató 20-50 pengős felajánlása eltörpült a Vida Jenő MÁK vezérigazgató által adott összeg mellett.)⁵⁹

Természetes tehát, hogy az iskola a maga eszközeivel igyekezett enyhíteni ennek a szorgalmas csoportnak a gondjait. „Különös gondunk volt arra, hogy a vonaton bejáró tanulóink [...] rendben és kifogástalanul viselkedjenek. [...] A MÁV nem lehetett eléggé tekintettel a bejáró tanulóakra, [fontosabb volt az üzemek munkaidejéhez való alkalmazkodás – H. M.], ezért nekünk kellett az órákat úgy beosztanunk, hogy az őszi és tavaszi hónapokban 7 órakor kezdtük a tanítást, és így a fiúk az 1 órás vonattal hazamehettek.”⁶⁰

A következő, az 1941/1942-es tanévben még tovább romlottak a körülmények, életviszonyok: szeptemberben bevezették a liszt- és kenyérjegyet, „hústalan” napokat rendeltek el, egyre nehezebb lett a ruhaneműk beszerzése. Mindezek ellenére 29 elsőst írtattak be a szénmedence községeiből, a szülők bizalma tehát nem csökkent, a gyermekek jövője iránti felelősség érzete legyőzte a háborús félelmet.

A bizalom újabb erőfeszítésre sarkallta az iskolavezetést. „A téli hónapokban jól kivilágított, meleg termekkel vártuk a kemény hidegtől megdermedt fiúkat” – írta év

⁵⁸ HUSZÁR György, *Diákjaink napi harca a tudomány kenyéréért*, in Tatabánya: Egyházközségi Értesítő 1941. XIII. 5.

⁵⁹ Ld. például: Évkönyv 1940/1941, 56.

⁶⁰ Évkönyv 1940/1941, 13.

végi beszámolójában az igazgató.

A Tatára 1941-ben visszatért Schmidt Mihály rektor – mintha olvasta volna Huszár György bányalelkész idézett cikkét – felvetette a szénmedence községeiből bejárók internátusának gondolatát. „Kb. 150 tanulónk jár be a bányatelepről s a rossz vasúti közlekedés miatt rendkívül sokat szenvednek egészség, előmenetel és erkölcsi szempontból. Ezt az állapotot akartuk megszüntetni, amikor mozgalmat indítottunk a diákotthon létesítésére” – írta a *historia domus*ban Darvasy Mihály.⁶¹ Az igazgatót ezen törekvésében hatásosan támogatta Mihályi Géza főszolgabíró, a diákszövetség elnöke. Neki köszönhető az a kb. 140 000 pengő, amelyet az érdekelt bányászközségek képviselőtestületei erre a célra megszavaztak.⁶²

Az igazgató az érintett szülők tájékoztatására 1942. március 25-én Tatabányára értekezletet kezdeményezett.⁶³ A diákotthon ügyét a megbeszélés nyomán jó szívvel vállalták a szülők, hiszen napról-napra feszültebbé vált a háborús hangulat. Áprilisban a II. magyar hadsereg orosz frontra küldött katonái között ott voltak a tatai 3/II. zászlóalj honvédjei is, köztük több tatabányaival. A rádió szinte az egész világról háborús híreket sugárzott: japán vereség a Midway-szigetekenél, a németek kísérletet tesznek a Nílus elérésére... Az itthon maradottakat elfogta a félelem, amikor augusztusban Sztálingrádról kezdtek szólni a hírek, majd amikor szeptemberben már Budapestet bombázták a szovjetek.

Ilyen hangulatban kezdődött szeptember 8-án az 1942/1943-as tanév. A gondokról a figyelmet egyelőre elterelte a rend magyarországi megtelepedésének kerek, 300. évfordulója. A jubileum tiszteletére tartott háromnapos ájtatosságon, november 19-20-21-én olyan neves szónokokat köszönthetett az iskola, mint Dr. Zágón József püspöki irodaigazgató, Gyirmóty Gyula plébános és Patonyi Rudolf kapucinus atya.⁶⁴ A Tatatóvárosi Hírlap külön ünnepi számmal jelentkezett, ebben az egyes cikkeket Dr. Magyar István, Dr. Darvasy Mihály és Green László piarista atyák írták, dr. Almády Károly öregdiák pedig tanáraitól emlékezett meg.⁶⁵

A fontos évforduló híre Tatabányára is eljutott: a *Tatabánya* címet viselő egyházközségi értesítő szerkesztőségi cikkben köszöntötte a rendet és az iskolát: *Tatabánya ünnepe is...* címmel. A szerző arra vállalkozott, hogy „megfesse” azt a viszonyt, „ami Tatabánya és a gimnázium között a bányatelep kezdetétől fennáll.” Az alapítóra, Kalazanci Szent Józsefre utalva megállapítja: „Az áldott szentnek, az első piaristának kezét a tatai piaristák kezében meleg hálával szorítja meg a szenes kezű bányászapa, olajfoltos ruhájú ipari munkás és vezetőállásbeli szülő, mert a testvériség csak itt nem mondott csődöt a világon – mindenütt máshol...”⁶⁶

A tatabányai népművelési programok – mint az egész országban, – a háború idejében zajlottak. A helyi Népművelési Bizottság főző- és varrótanfolyamokat szer-

⁶¹ HDTat, II, p. 228.

⁶² HDTat, II, p. 228, 230.

⁶³ Évkönyv 1941/42, 16.

⁶⁴ HDTat, II, p. 227.

⁶⁵ HDTat, II, p. 228.

⁶⁶ *Tatabánya ünnepe is...*, in Tatabánya: Egyházközségi Értesítő 1942.(I-XIV.) 3.

Piarista tanár diákjaival.
Részlet a tatai Kegyestanító-
rendi Gróf Esterházy Miklós
Gimnázium által a Piarista
Rend magyarországi meg-
teleedésének 300. évforduló-
ján, 1942. november 22-én
rendezett ünnepség meg-
hívójáról (HD'Tat, II, ad p.
227).

vezett, ezek dologi költségeit teljes egészében magára vállalta a társulat.⁶⁷ Az ó- és újtelepi leánykörökben kötni, hímezni, csuhézni tanították a serdülő lányokat. Népszerűek voltak, szereplőként is, nézőként is sokakat megmozgattak a „kívánságműsorok”, a hazafias témájú színpadi produkciók. Legtöbbjük a Népház színháztermében kapott helyet, s a betanítók, rendezők között gyakran szerepelt a már említett Magyar tanár úr.

A tanévet negyvenhárom januárjában hatóságilag elrendelt szénszünet szakította félbe. Egyre sürgősebbé vált a kollégiumépítés. Ehhez azonban mindenekelőtt rendezni kellett a piarista rendház és gimnázium telkének tulajdonjogát. Ez ugyanis gróf Esterházy Ferenc uradalmához tartozott, ő fizette az adót is, de az alapítólevél és más okiratok örök időkre biztosították használatát a rend számára. Miután a gróf 1939-ben elhunyt, örököse, Esterházy Miklós pedig még kiskorú (14 éves) volt, Schmidt Mihály házfőnök úgy vélte, hogy „a mostani idő és alkalom igen megfelelő arra, hogy ezt a véleményem szerint fonák helyzetet megváltoztassuk.” Sikert is elérnie, hogy 1942. november végén özvegy Esterházy Ferencné Zichy Mária Henriette megadta a felhatalmazást ahhoz, hogy a rend a telket saját nevére írhas-
sa.⁶⁸

⁶⁷ SIMONIK Péter, *A Magyar Általános Kőszénbánya Rt. Vállalati jóléti politikája a II. világháború idején*, in: *Tatabánya a II. világháborúban*, Tatabánya, 2006 (Tatabányai Levéltári Füzetek, 9), 40.

⁶⁸ Schmidt Mihály levelei Zimányi Gyula tartományfőnöknek, 1942. febr. 16. és dec. 1.: PMKL, MTÜL, Tata/1942/222. és 1732. Ld. még: HD'Tat, II, 228.

A jogi rendezéssel párhuzamosan Zimányi Gyula tartományfőnök 1943. január 16-án megbízta Mészáros László budapesti építészt, aki 1943. április 8-ra elkészítette a bányászkonviktus vázlatos tervét. E szerint a rendház konviktusi szárnyának padlását építették volna át a bányászgyerekek számára.⁶⁹ Ehhez azonban a még mindig át nem írt telek tulajdonosa, a grófné nem adta hozzájárulását, hanem nyár elején „kétségbeesve küldte vissza azokat”, és Schmidt Mihály igazgató-házfőnöknek „hosszú telefonbeszélgetésben kifejtette, hogy ő minden mansard-építkezésnek ellensége, és mindent el fog követni ez ellen a terv ellen.”⁷⁰ Más kifogásai is voltak, „az egészségügyi berendezésre, a betegszárnyra tökéletesebb és esztétikusabb megoldást kívánt”.⁷¹ Így azután a piaristák is inkább elálltak ettől a tervtől, és egy önálló bányászkonviktusi épület mellett döntöttek.

Az építkezés végül 1943 novemberében kezdődött meg, de már nem Schmidt Mihály, hanem az őt követő Szűcs János igazgatósága alatt. A kivitelezésre a Tatai Diákszövetség nevében a tatai Blahó-Riszter céggel kötöttek szerződést. Az újabb terv szerint „téglá helyett kőből épülnek a falak, és az idei évben csak a földszint készül el. Mészáros László építésmérnökünk nagy gonddal és hozzáértéssel készítette el a szerződést.”⁷²

Eközben az 1943. évi nyári szünet hosszúra nyúlt: a tanév a háborúra hivatkozó hivatalos rendelkezés alapján június 11-én befejeződött, és új tanévet indító Veni Sancte csak november 1-jén zajlott le. A diáklétszám nem csökkent: „az intézet székhelyére naponként vidékről járt be 191 tanuló, családoknál helyezkedett el 43, internátusban lakott 146”.⁷³ A kapucinusok Szerafikuma és a piarista konviktus a tehetős pesti és környékbeli szülők fiainak igazi *asylum*-ként szolgált, az egyszerűbb családok fiai továbbra is kénytelenek voltak vonatozni. Az ő számukra az életkörülmények romlása is egyre nehezebben volt elviselhető: november 1-től ugyan 15-ről 25 dekára emelték a kenyér fejadagját, de a többi alapvető élelmiszer beszerzési lehetőségein ez nem segített. Rendelettel szabályozták a ruházati cikkek vásárlását is. „Pamutból vagy műselyemből vagy ezek keverékéből készült felsőruhát férfiak és nők egyet-egyet vásárolhattak” évente. Az iskola falai is egyre nehezebben fogták föl a hisztérikussá fokozódó közhangulat hullámain. A tanárok mindent megpróbáltak, hogy a fiúktól távol tartsák a gondokat. Most volt szükség igazán a piaristák nevelői leleményeire. Míg a sportpályákon, gyakorló- sőt lőtereken a leventék félkatonai kiképzése folyt, az iskola inkább a cserkészlet jellemnevelő hatását igyekezett felhasználni. Ez a folyamat a tatabányai „testvércsapattal”, a 463-as Szerencse fel

⁶⁹ PMKL, MTÜL, Tart. lev., Tata/1943/428.

⁷⁰ PMKL, Zimány Gyula hagy., Levelezés, Schmidt Mihály levele, 1943. júl. 10.

⁷¹ PMKL, MTÜL, Konzisztórium-i jegyzőkönyvek, 1944. okt. 25.

⁷² HDTat, II, 230. – A költségvetés ügyében utóbb komoly vita folyt Mészáros László és a tartományfőnökség között, mert Péntek József rendi vagyongondnok sokallta az 1944. júl. 12-én benyújtott 13650 pengős számlát. Szerinte ugyanis nem minden költségvetési tétel után jár 7-8%-os tervezési díj, csak azok után, amelyek valóban tervezést igényelnek. Végül 9450 pengőben egyeztek ki (MTÜL, Konz. jegyzőkönyvek, 1944. okt. 25).

⁷³ Értesítő 1943/44.

csapattal való együttműködésben is megnyilvánult. Az 1942-ben 22 taggal erősödött tatabányaiak 1943. október 17-én megünnepelték alapításuk 15. évfordulóját. A Tatan tanulók a Horthy István rajban, a többi helybeliek a hősi halált halt Csóka Gyula nevét viselő rajban álltak helyt. A két csapat alakulás óta tartó jó kapcsolatának igazolásaként az ünnep délutánján Kolláti István piarista tanár vezetésével Tatabányára érkezett a gimnázium küldöttsége, „akiket a tatabányai állomáson várt a jubiláló csapat [...] Igazi bajtársi szeretettel fogadták őket” – adta hírül a *Tatabánya* című újság.⁷⁴

A bejárók az önképzőköri munkából is kivették a részüket. 1944. január 29-én a következő hír jelent meg a tatai lapban: „A Tatai Kegyesitanítói Gróf Esterházy Miklós Gimnázium Révai Miklós Önképzőköre a gimnázium dísztermében február 6-án délután 4 órakor farsangi ünnepélyt szervez. Színre kerül: Molière: A fősvény című ötfelvonásos vígjátéka. Február 5-én az ifjúság részére külön előadás lesz”.⁷⁵ Az előadás fogadtatásáról is az újságból értesülhetünk: „Fényesen sikerült *A fősvény* előadása – nem utolsósorban a két főszereplőnek köszönhetően. Érdeme szerint ki kell emelnünk Solymos Andrást, aki nagy színészi tehetséget eláruló módon alakította Harpagont”, de dicséri a tudósító „a súlyos alávetettség terhét nehezen viselő Eliz” alakítóját, a szintén tatabányai Záray Mártát, a későbbi híres táncdalénekest is. Kettejük sikerének köszönhetően a feltűnést keltett produkció a Népházban is színre kerülhetett, itt is két előadásban, igazi színházi körülmények között. A sajtóvisszhang Tatabányán sem maradhatott el. Az egyházközségi értesítő figyelmét – profiljából adódóan – elkerülte az előadás, ám a szerkesztői üzenetek között „Elismerés” jellegével mégis foglalkoznia kellett vele: „A tatai piaristák nagyszerű munkáját dicséri a (jeligés) szerző. Örül, hogy olyan ismerősei is elismerésre gerjedtek a szerzetesrendi iskolák iránt, akik eddig a papokat népbuutónak, a műveltség, a művészet akadályozóinak ismerték”. Az előadás ezek szerint egyszerre szolgálta az iskola jó hírét, a rend 18. századi színjátszó hagyományainak ápolását és – talán nem mellékesen – a nézők szórakoztatását is.

A települések kapcsolatainak ilyen erősödése újabb nyomatékot adott a „bányászinternátus” ügyének. Építetők és potenciális használók, a naponta arra járó diákok érezték: „ha sikerül az épületet teljesen befejezni és felszerelni, megszűnik az a lehetetlen állapot, hogy tanulóink jókora részének” – az 1943/1944. évben 147 fiúnak – „négykor kell felkelnie, hogy iskolába eljuthasson.”⁷⁶

A „lehetetlen állapotok” sajnos hamarabb megszűntek, mint várták. Sajnos, – mondhatjuk – mert 1944. március 19-én a németek megszállták Magyarországot, a hónap végén a tanítás lehetetlenné vált, a tanév befejeződött. Az érettségi vizsgálatot május első hetében ugyan még sikerült megtartani, de a többi évfolyam számára a tanév csonka maradt. A bányászinternátus falai ugyan áprilisra elkészültek, a

⁷⁴ Tatabánya: Egyházközségi Értesítő 1943. (II-XV.) 1.

⁷⁵ Tatatóvárosi Híradó 8(1944):5.

⁷⁶ Évkönyv 1943/44, 22.

boktétaünnepséget is megtartották, de a betetőzés anyaghiány miatt elmaradt.⁷⁷

Május 15-én újabb esemény rázta meg a tataiak hangulatát: gettóba terelték a helyi zsidóságot, köztük több diáktárs családját, tekintélyes mestereket, köztiszteletnek örvendő kereskedőket, a helyi polgári közélet aktív szereplőit. A két település, Tata és Tóváros egyesülése utáni ígéretes úton éppen meginduló tatatóvárosiak nem tudhatták: a holokauszttal megkezdődött a nehezen kialakuló helyi polgárság csontkítása, fél évszázados leépülése...

Az élet viszont ment tovább. A szerzetestanárok, akik a tanításnak kívánták szentelni életüket, nem tudtak beletörődni abba, hogy tanítványaik tudása csonka maradhat, elakadhat fejlődésük vagy – horribile dictu – évet veszíthetnek. A *Tatatóvárosi Hírlap* június harmadiki számában felhívást tettek közzé: „az eléggé át nem dolgozott tananyag alapos átvételére (a rend) alkalmat akar adni a nyár folyamán [...] a kora délelőtti órákban össze akarja gyűjteni lehetőleg minél több növendékét [...] más intézet Tatán tartózkodó növendékeit is szívesen látja. A tanítás teljesen ingyenes.”

Erről a Kalazanciusi Iskolának nevezett tanfolyamról azt írta a *historia domus*: „Nem csak Tata, hanem a vidék társadalma is nagy hálával vett tudomást a kalazanciusi iskoláról. Olyan kérések is elhangzottak, hogy a tanári kar szálljon ki Tatabányára, a szülők majd gondoskodnak arról, hogy a tanítás zavartalan legyen”. Akadt tatabányai diák, aki nem törődve a nehézségekkel, Tatán jelentkezett tanulásra, de osztályfőnöke lebeszélte a veszélyes bejárásról.⁷⁸

Június 27-én a német hadsereg lefoglalta a gimnázium épületének egészét és a rendház egy részét (a lakóhelyiségek kivételével), de a tanítás csak akkor maradt abba, amikor július 10-én parancssal tiltották ki a tanárokat saját iskolájukból.⁷⁹

Az 1944/45-ös tanév rendkívüli körülmények között indult meg. A beiratások a helyiek számára szeptember 5-én, a vidékieknek hatodikán bonyolodtak le. A tanévnyitó ezúttal a rendház város felőli oldalán, a Pintér Elek házfőnök idején kialakított parkban zajlott, innen vonultak a kápolnába, hogy részt vegyenek a Veni Sancte-n. (Az első osztályosok között a szerző is ott szorongott, kezében az erre az alkalomra kapott latin-magyar *Missale*-val.)

Mivel az iskolaépületet a katonaság vette használatba, az első osztályosok a Kocsai utcai református iskolában, a többi hét évfolyam diákjai pedig a Szent Imre iskolában kezdték meg a tanévet.

A bejárás az eddigieknél is több izgalmat hozott. Többször előfordult, hogy légi-riadó miatt szabad pályán vesztegelt a vonat, máskor az első tanórát szakította félbe a sziréna hangja. Ilyenkor a helybéliek a legrövidebb úton hazaszaladtak, a bejárók

⁷⁷ PH, 1944. ápr. 30., máj. 31., jún. 30. (kötetünkben: Szemtanúk, II). – Az épület 1955-ig tető nélkül állt, amikor a falak fölhasználásával öt tanári szolgálati lakást építettek. Ezt a házat 1988-ban lebontották, és helyén épült föl az új tornacsarnok. Vö. KÖRMENDI Géza, *Történetek a tatai piarista gimnázium múltjából (1910–1948)*, in *Piaristák Magyarországon 1642-1992*, szerk. Holl Béla, Bp., 1992, 183.

⁷⁸ Az információt Monos Rudolf bányamérnöknek (Tatabánya) köszönöm.

⁷⁹ HDTat, II, p. 237-239.

Szűcs János (1891–1971) piarista, 1943-tól 1947-ig volt a tatai rendház rektora (házfőnöke) és a gimnázium igazgatója (Piarista Múzeum, Portrégyűjtemény, 34/15.)

meg szétszéledtek a határban. Hazaértek, ahogy és amikor tudtak... Szeptember 15-én aztán megtapasztalták, mit jelent a bombázás. A *Tatatóvárosi Hírlap* így tudósított az eseményről: „Szeptember 14-én este 10-11 óra között kisebb ellenséges bombázó hullám városunk fölé érve mély leszállással a második kerületre bombákat dobott. Az anyagi károk nagyok, de hála a Mindenhatónak, emberélet nem esett áldozatul”.⁸⁰ Reggel a bejárók hosszú sora összetorlódott a tóvárosi Kőnig pékség romjaihoz érve, mert mindenki kíváncsian lassított, hogy szemügyre vehesse az oly sokat látott kenyérgyár összedőlt falait. A háború közvetlenné vált veszélye mindenkit megdöbbentett.

Szeptember 23-án a szovjet csapatok átlépték a trianoni magyar határt. A hódítók útjába kerülő településekről menekültek az emberek. Ilyen sorsra kényszerültek az elfoglalt iskolák tanárai is. Egyre többen jöttek, ilyen népes soha nem volt még a tatai rendház. Megoldást kellett keresni.

„Tekintve, hogy a debreceniek székhelyükön nem dolgozhatnak tovább, s mivel a mi bejáróink vasúti közlekedése szinte lehetetlenné válik, a Rektor felvetette a gondolatot, hogy a menekült tanárok nem nyithatnának-e Tatabányán egy fiók-gimnáziumot. Hiszen az ottani szülők nem egyszer kifejezték ilyen irányú vágyukat, mert érthetően meg szeretnék gyermekeiket kímélni a szörnyen fárasztó utazgatástól. Ugyanakkor a menekült piaristák is hivatásuknak megfelelő életmódot folytatva fenn is tarthatnák magukat. A terv a Rendfőnök úr elé került jóváhagyás és diszponálás végett. Ő a tervet helyesléssel fogadta s megbízta a Rektort az előmunkálatok elvégzésével.”⁸¹ Lassan a konviktus is kiürült, a tőlünk nyugatra lakók is hazavitték

⁸⁰ Tatatóvárosi Híradó 8(1944):16.

⁸¹ HDTat, II, p. 260.

gyermeküket. A rektor, tudva hogy a debreceniek között két tatabányai származású piarista is van, rájuk kívánta bízni a tatabányai iskolát. A tatabányai szülők vállalták a havi 20 pengős eltartási díjat: „piarista tanárok tanítanak, tehát nem kell tartani színvonal csökkenéstől; a fiúknak nem kell [...] bejárásra vállalkozni; kevesebb cipő és ruha pusztul; a szülők a mai vészes időkben közelebb érzik magukhoz a fiaikat.”⁸²

A biztató kezdet – kétszázon felül volt a jelentkezők száma – egyre halasztódott. A tantermek rendelkezésre álltak, a társulat jóvoltából az „ótelepi alsó” és a közelében nemrég felépült „új” iskola tantermei a diákokra vártak. A rendi előljáró is megtette a szükséges lépést: Zimányi Gyula provinciális hivatalosan is Debrecenből Tatabányára rendelte a két tatabányai születésű tanárt: Hegyi Ferencet és Vass Pétert, de a háborús viszonyok megakadályozták, hogy ők kellő időben eljussanak új állomáshelyükre. A szülők féltek és nyugtalankodtak. Többeket kitelepítettek a biztonságosabbnak vélt környező falvakba, mások elindultak Ausztria felé, s voltak olyanok is, akiket politikai meggyőződésük sodort a menekülő hatalommal nyugatra. Dülőre kellett vinni a dolgot: október 9-én, hétfőn ténylegesen megnyílt a kihelyezett fiók-gimnázium. A hiányzó szaktanárokat a bányalelkészesség papjai pótolták, (a plébánia alig ötven méterre volt az iskolától), de besegített az egyházi pályára készülő, kitűnő tanuló Czombál Lajos is. A debreceniek – Hegyi, Vass és Szűcs Vince piaristák – is megérkeztek, a tatai tanári karból pedig Magyar István, Kender József és az első tanári évét töltő Vigh Árpád járt ki – kerékpárral. Ez utóbbi megoldás nem volt veszélytelen. Az egyre gyakoribb légiriadók alatt kijárási tilalom volt érvényben, de két katonakorú, harminc év körüli kerékpáros férfi egyébként is gyanút keltett a megszállókban. Katonaszökevénynek gondolták egy ízben Kender és Vigh tanár urakat is, akiknél ráadásul igazolvány sem volt. „Az elhurcolástól az mentette meg őket, hogy emlékeztek egy valaki nevére, akivel együtt szoktak ebédelni Tatabányán, aki igazolta őket, hogy valóban piarista tanárok, akik tanítanak”.⁸³

A tanítás végül politikai parancsra szűnt meg az anyaiskolában is, a kihelyezett tagozaton is: október 27-én a nyilas kormány az összes iskolát bezáratta. Tatán még ekkor sem adták fel: a tanárok a saját rendházbeli szobájukban újra meghirdették az önkéntes Kalazanciusi Iskolát, a tatabányai oktatást viszont már nem vállalhatták. A front közeledtével már a felsőbb osztályok diákjait is besorozták, mint leventéket. Voltak, akik a közeli Vértesben estek fogságba, a túlélők Németországig sodródtak a sereggel.

December 20. után már mindenki tudta: a front közvetlen közelükbe hátrált. December 24-én a németek is menekültek, elhagyták az iskolát is. Tatabányán még megtartották – sztálingyertyák fényénél – az éjfélt misét, de reggelre megérkeztek a szovjetek lovas kozákjaikkal és Maximka géppuskát vonzó lövészeikkel.

⁸² HDTat, II, p. 263.

⁸³ Vigh Árpád elbeszélése alapján ETELE, 28. Ld. még: HDTat, II, 268.

PIARISTA PARTIKULA A BÁNYATELEPEN (1945/1946)

„Az 1945. év beköszöntét Tatabánya lakossága pincékben és óvóhelyeken várta” – így írt dr. Mohi Rezső bányaigazgató a vármegyei évkönyv számára 1946-ban készült jelentésében. Majd így folytatta: „a bánya és ipartelep 1944 karácsonyán a közvetlen harcok színterébe esett. A harcok három hónapig Tatabánya közvetlen környékén dúltak és a harcok folyamán a telep kétszer cserélt gazdát. A Gondviselésen kívül csak Tatabánya lakosságának fegyvelmezett viselkedésén múltott, hogy emberben aránylag nem nagy a veszteség.”⁸⁴

Amit a háborút helyben átélt bányavezető „aránylag nem nagy” veszteségnek minősített, az a négy bányaközség halotti anyakönyvei alapján 658 elhunyt férfit, nőt, gyermeket jelentett. Ebbe a számba beletartoztak a polgári áldozatok, a katonák és a helyben meghalt, nem idevalósi személyek is.⁸⁵ Nem ismerhette a jelentésíró az elhurcoltak számát és azokét, akiket hozzátartozóik még hazavártak a hadifogolytáborokból. Ez utóbbiak közé számíthatjuk az iskolapadból vagy munkahelyekről összegyűjtött fiatalokat, akik még leventék sem voltak a sorozások idején. A legfiatalabb „hadrafogottak” száma akkor nőtt meg, amikor a Budapesten bekerített Wehrmacht alakulatok felmentésére Tata környékéről indított „Konrád” hadműveletek egy epizódjaként a németek eljutottak Bicskéig – közben visszafoglalva a szénmedence egyszer már elvesztett községeit is. Ekkor a nyilasok a hadiszercence forgandóságát kihasználva összerelték a még otthon talált 17-18 éves fiúkat, hogy a hátráló nácik emberveszteségeit velük pótolják. Így jártak az ebbe a korosztályba tartozó hetedikes, nyolcadikos gimnazisták is. Az elhurcolt – fel sem szerelt, be sem öltöztetett – fiatalok közül volt, aki hamar szovjet fogságba esett.⁸⁶ Volt, aki kihasználva a menetoszlopot ért repülőtémadás zavarait (és a kocsis plébános segítségét) visszaszökött Tatabányára.⁸⁷ De volt, akit Németországig sodort a hátráló áradat.⁸⁸

Ugyanezt az időszakot használták fel a Debrecenből menekült és decemberben hozzátartozóiknál elrejtőző Hegyi Ferenc és Vass Péter piaristák, hogy rendtársaikhoz térjenek Tatára. Miután beszámolójukat követően úgy döntöttek, hogy visszatérnek Tatabányára, csatlakozott hozzájuk a szintén Debrecenből ide sodródott Rónai Jenő, a bányászokkal jó kapcsolatot tartó Magyar István és az első tanári évét töltő Csányi László. Mindannyian úgy érezték: örök fogadalmuk háborús viszonyok között is érvényes, a helyi diákoknak pedig szükségük lehet papi-tanári szolgálatukra. A Vörös Hadsereg második bevonulása ezért már Tatabányán, a bányalelkészség

⁸⁴ *Komárom-Esztergom vármegye Évkönyve 1946*, s. a. rend. ORTUTAY András, Esztergom, 1984, 63.

⁸⁵ SZILAJ Ákos, *Tatabánya bányatelep, Bánbida, Alsógalla és Felsőgalla II. világháborús halottai*, in *Tatabánya a II. világháborúban*, szerk. RAVASZ Éva, Tatabánya, 2006 (Tatabányai Levéltári füzetek, 9).

⁸⁶ Kaptay György (Almásfüzitő), a fogságban elhunyt Kaptay Tamás gimnáziumi tanuló öccsének szíves közlése.

⁸⁷ Nagy Lajos (Oroszlány), akkori VIII. osztályos gimnazista közlése. Neki köszönhetem a felsőgallai érettségi tablókép egyik példányát is.

⁸⁸ Szilas László SJ (Róma) levélbeli szíves közlése.

Vass (Klimes) Péter (1911–1982) tatabányai születésű piarista tanár 1936-ban fiatal cserkészvezetőként és 1952-ben alsógallai plébániai adminisztrátorként. (PMKL, Vass Péter hagyatéka, Fényképek).

óvóhelyén érte őket – március 21-én.

Ez a második hullám már nem harcoló egységként, hanem megszállóként viselkedett, katonái nekiestek a társulati „konzumok”-nak, felpakolva mindent, amit ott találtak – élelmet, ruhaneműt, mosószert, bőr- és vasárut – az italok kivételével. A bort, a pálinkát, a tiszta szeszt, a kölnit(!) helyben fogyasztották el, megfosztva harcoló elvtársaikat az efféle élvezettől. A front elvonultával a „közellátás terén Tatabánya lakossága igen mostoha körülmények között sínylődött” – ahogy ezt a már idézett Mohi-jelentésben olvashatjuk. Az emberek „a messzi vidékekre gyalogoltak, hogy amúgy is hiányos ruházatuk és szükségleti cikkeik feláldozása árán élelmiszerhez jussanak”. Cseretárggyá lett minden. E sorok írója elsős gimnazistaként Kecskédre gyalogolva tudta bányamentő édesapjától kapott, a mentőkészülékek lejárt szavatosságú lúgkövét, fontos szappanpótló anyagot krumplira, kukoricára, tojásra váltani.

Nem voltak jobbák a körülmények Tatán sem. Március 19-én szőnyegbombázás készítette elő a szovjetek támadását. A *historia domus*ban megörökített helyzetkép szerint „a németek menekültek, de a város közepén az egész egységet elfogták az oroszok”.⁸⁹ A megszállók ezt követően kórház céljára lefoglalták az iskolát és a konviktust is. Mindezek ellenére április elején megkezdődött a tanítás – a tanároknak meghagyott cellákban. Alkalmazkodva a megváltozott igényekhez, az orosz nyelv oktatását is bevezették. A tanítás híre terjedt, a gyermekeik évszázadától féltő szülők sorra jelezték, vállalják a rendkívüli terheket (a tanárok ellátását) csakhogy fiaik, lányaik folytathassák tanulmányaikat. Bejárásról szó sem lehetett, a „tatabányai

⁸⁹ HDTat, II, 1898-1950, 320.

szülők is konviktusi elhelyezéssel akarják biztosítani gyermekeik érdekét.⁹⁰ A konviktus vonzásköre most már nem csupán a Monarchiához, de a csonka ország területéhez viszonyítva is összeszűkül, viszont soha ennyi bányavidéki fiút nem küldtek szüleik a közeli piaristák oltalma alá. „Egészen más társadalmi osztály előtt nyíltak meg kapuink” – írta Darvasy Mihály, a *historia domus* krónikása.⁹¹ A konviktorok természetben gondoskodtak a maguk és tanáraik ellátásáról. A bánhidai özvegy édesanya libáját,⁹² az erdőmérnök a családi sonkát⁹³ használta fizetési eszközül, pedig otthon sem bővelkedtek élelemben. Újjáéledt a „Convictus pauperum”...

A tatabányai bányászszülők munkahelyi élete sem volt problémamentes. Áprilisban a MÁK Rt. Ügyvezetősége beadványban kérte a Szövetséges Ellenőrző Bizottságot, hogy nyújtson segítséget: „üzemeink termelése egyrészt Magyarország felépítéséhez, másrészt azon ipartelepek üzemben tartásához nélkülözhetetlen, melyek közvetlenül a Vörös Hadsereg részére végeznek termelőmunkát. Ennek tudatában felette sajnálatos, hogy ipartelepeink termelőképességét bizonyos nyers- és segédanyagok hiánya erősen korlátozza, sőt némely esetben megbénítja. Bányáinkat, elektromos erőműveinket, alumínium valamint karbidgyárunkat máris újólag üzembe helyeztük. Sajnálattal vagyunk azonban kénytelenek közölni, hogy ezen üzemek termelésüket rövid időn belül kénytelenek lesznek beszüntetni anyaghány miatt.”⁹⁴

Az emberek a hosszú ideig elhúzódó harcok idején a kultúrára is kiéheztek, még inkább a szórakozási alkalmak feltámasztásával igyekeztek feledni az átélt borzalmakat, a rájuk szakadt munkahelyi kényszerkörülményeket. A politika ezt az igényt is a maga javára igyekezett kihasználni. Április elején hangversennyel újranyílt a Népház, mozgósítva a bányászzenekart, a dalkört, a helyi amatőr előadókat. Spontán megalakult a Tatabányai Művészeti Bizottság.⁹⁵ A lokális kezdeményezéseket nem sokáig nézte jó szemmel a kormányzat: májusban már a Nemzeti Színház kezdett Tatabányán vidéki előadásorozatot Rahmanov szovjet szerző *Viharos alkonyat* című darabjával. A kultuszminisztérium rendeletére a Művészeti Bizottságot is át kellett szervezni: „kultúrtaács” lett belőle.

Feléledtek az oktatási intézmények is. Mivel autonómiájukat egyelőre nem kérdőjelezte meg senki, fenntartóik a korábbiak lehettek. Társulati kezelésben maradtak a helyi elemi iskolák is. A katonaságból vissza nem tért tanítókat társaik helyettesítették. „A gyerekek ruházata hiányos. Lábbelihiány miatt sok gyerek nem járhatott iskolába” – olvashatjuk az 1946-os jelentésben.⁹⁶ Ugyanitt a piaristákról is szó esik: „A tatabányai piarista gimnázium Tatabányán kirendeltséget állított fel, hogy a vasúti

⁹⁰ HDTat, II, 325.

⁹¹ HDTat, II, p. 321.

⁹² Krupánszky József (Tatabánya) egykori konviktor személyes közlése.

⁹³ Kaptay György személyes közlése.

⁹⁴ *Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből*, Bp., 1975. 15.

⁹⁵ *Tatabánya kulturális életének megindítása és fejlesztése a felszabadulás után (A Kultúrtaács beszámolója)*, in *Komárom-Esztergom vármegye Evkönyve 1946*, s. a. rend. ORTUTAY András, Esztergom, 1984, 87.

⁹⁶ Uo., 86.

forgalom nehézségei miatt akadályoztatott nagyszámú tatabányai és környékbeli tanulóifjúság segítségére siessen.” A rend tehát a harcok elmúltával sem feledkezett meg a környékbeli diákokról. Hivatalosan is megerősítette szándékukat az a rendelkezés, amelynek értelmében a tanulók díjtalan magánvizsgát tehetnek aktuális évfolyamuk anyagából. A háborút túlélte levontéken kívül a hivatalból kitelepített, vagy félelemből nyugatra menekült szülők is egyre nagyobb számban jelezték erre vonatkozó igényüket, így a tatabányai iskolavezetés a tatabányaiak érdekében is azonnali lépéseket tett. A harcokat helyben átélte diákok is csak három hónapig járhattak iskolába, így ők is teljesen felkészületlenül vállalkozhattak csak a magánvizsgára. A hivatalosok is adott volt tehát arra, hogy Hegyi Ferencet és Vass Pétert megbízzák a tatabányai oktatás megszervezésével.

A háborúban feltöltődött rendi közösség tagjai is szorongva várták már a hivatásuknak megfelelő oktatási lehetőséget, így többen is vállalták a kijárást, megalakítva, ahogy kis csapatukat maguk között emlegették, az Útszéli Pedagógusok Szabad Szakszervezetét.⁹⁷

A bányalelkészség társulati kapcsolatai tették lehetővé, hogy a háború alatt épült új iskolát vegyék igénybe. A tanulók életkori szóródása miatt több oktatóra volt szükség, mint ahányan kijárhattak, így helyi kisegítők is tanítottak. Az első világháborúban még K.u.K. tisztként szolgáló Kriegler esperes, az akkor premontrei növendék Magyar Gyula (később Pelbárt néven bencés szerzetes)⁹⁸ vagy a győri seminarista (korábban kitűnő piarista tanuló) Czombál Lajos⁹⁹ „békebeli” körülmények között aligha felelhettek volna meg a rendi elvárásoknak. Selmeczi Kovács József ellenőrző látogatása során kénytelen volt megállapítani: „több a buzgalom, mint a hozzáértés”. Az átadott tudásanyag így nem lehetett teljes értékű, de ott és akkor az volt a lényeg: ne veszítsen senki évet. Amikor mégis felmerült a javaslat, hogy minden tatabányait át kell engedni a vizsgán, a tanárok *Scholae Piae* szellemét úgy értelmezték: minden lehető meg kell tenni a felkészítés érdekében, mert ez szolgálja a diákok jövőjét. Adott volt a remény: a hátralévő években pótolhatják a hiányokat.

A tanítás 1945-ben július 3-ig tartott, a nyilvános magánvizsgát július 9-10-re tűzték ki – a más célra lefoglalt gimnázium helyett a rendházban. A bányavidéki diákok begyalogoltak Tatára, ahol az iskola megszervezte egy éjszakás elhelyezésüket a tatabányai diákok családjainál.

⁹⁷ HDTat, II, p. 328.

⁹⁸ Magyar Pelbárt Gyula (Felsőgalla, 1924–Pannonhalma, 2007), 1944-ben premontrei novícius (Péter néven), 1946-tól bencés szerzetes, de egy 1945-ben szerzett koponyasérülés miatt nem taníthatott, ezért 1952. évi pappá szentelése után sekrestyésként, könyvelőként és különféle házigondnoksági munkakörökben dolgozott Pannonhalmán.

⁹⁹ Czombál Lajos (Tatabánya, 1928–Pottendorf, 2009), győri egyházmegyes kispapként 1947-től a bécsi Pazmanum növendéke volt. 1953-ban szentelték pappá, és ezután a bécsi egyházmegyében működött. 1960-tól Straß, 1964-től Niederleis, 1975-től Stockerau, majd 1981-től 1998-ig Deutsch-Brodersdorf plébánosa volt, végül nyugdíjasként a pottendorfi tartományi idősoththonban élt.

A vizsgák lezajlottak, a szülők fellélegezhetnek, gyermekeiket július 18-án beírathatták a következő évfolyamra. Ezzel az aktussal a gimnázium túlélte eddigi történelmének legzavarosabb tanévét.

A tantestület pihenéséről azonban szó sem lehetett: a tatabányaiak nehéz helyzetére megoldást kellett találni. A megoldás-kereséshez a szülők folyamatosan megnyilvánuló hálája, a gyermekek érdeke adott lelkiezőt. Amikor a nyár folyamán kitakarították a tatai iskolaépület termeit, rendbehozták ablakait, ajtóit, kimeszelték falait, örömmel nyugtázták a MÁK Rt. segítségét.¹⁰⁰ Hozzá kell tenni: a legfőbb patrónus, a volt vezérigazgató a holokauszt áldozataként ekkor már nem segíthetett. Arról is szó volt, hogy „a gimnázium épületének II. emeletén helyezük el a bányamedencéből bejáró tanulóinkat. A tanári testület gondoskodott volna a tanulók ellenőrzéséről, a Társulat pedig az élelmezésről. E célra MÁK teljesen rendbehozta az internátus céljaira szánt II. emeletet. A sok javító-munka mellett még kályháról és lámpákról is gondoskodott.”¹⁰¹

A kollégium terve minden eddigi igyekezet ellenére zátonyra futott. A javító-munkák nem veszték kárba, de az építkezés a konviktusi élelmiszerellátás megoldhatatlansága miatt (a tatabányaiaknak maguknak is alig volt ennivalójuk) félbe maradt.¹⁰² A szénmedencéből bejáró nagyszámú diák ügye továbbra is megoldást sürgetett. A társadalmi változások is ösztönzőleg hatottak, hiszen egy időre „úgy tűnt, hogy a korábbi polgári közoktatás-politika folytatódik [...] annak szociális vonatkozásait erősítve.”¹⁰³ Mutakoztak ilyen jelek a korabeli kormányzati intézkedésekben is, a kegyes iskolák rendjétől pedig soha nem esett távol a szociális érzékenység. Ha a tatai megoldás léket is kapott, talán helyben adódik lehetőség. „Vass Péter rendtársunk »üti a vasat« a befolyásosak közt” – olvashatjuk a *historia domus*-ban.¹⁰⁴ A hit erőt adott, erről tanúskodik ez a levél is, amelyet Vass tanár úr az időközben Tatára visszatért Csányi Lászlónak írt: „a megtelepedésre vonatkozó tervek egyelőre elég irreálisak. Mindenesetre egyre jobban érik a talaj. Úgy gondolom azonban, hogy nem szabad elsietni... ha az Úristennek van valami terve Tatabányával, akkor hitem szerint Te is, én is benne vagyunk ebben a tervben.”¹⁰⁵ Jogosnak tűnt a remény, hogy az új körülmények között is megmarad a rend társadalmi szerepe, a bányavidéken pedig kiteljesedhet fél évszázad óta érlelt oktató és kulturális tevékenysége. A szándék adott volt, ám az aktuálpolitika által kiprovokált ideológiai küzdelmek más dimenzióba kényszerítették az ügyet. Megkezdődött az a korszak, melyet Bibó „a világnézetek között való ide-oda ráncigálás” időszakának nevezett.¹⁰⁶

A huzavonában a rend kapcsolatai egyre gyengültek. Mivel a közigazgatás újjá-

¹⁰⁰ Évkönyv 1943/44, 2.

¹⁰¹ Évkönyv 1945/46, 2.

¹⁰² Ld. Szűcs János levelét, 1945. aug. 31. (kötetünkben: Levezés, 12).

¹⁰³ MÉSZÁROS István, *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*, Bp., 2000, 277.

¹⁰⁴ HDTat, II, 332.

¹⁰⁵ Vass Péter levele Csányi Lászlónak, idézi ETELE, 35.

¹⁰⁶ BIBÓ István, *A magyar demokrácia válsága*, in BIBÓ István, *Válogatott tanulmányok*, 2. kötet: 1945–1949, Bp., 1986, 50.

szervezése során a Nemzeti Bizottságok kíméletes tevékenysége¹⁰⁷ akadályozta az országos politika agresszívabb szereplőinek szándékait, azok szoros felügyelet alá vonták a helyi önkormányzati szerveket. Az így keletkezett átmeneti zavarokat kihasználva helyi szektás elemek több esetben túlhajtották a Központi Vezetőség utasításait, a fölmerülő kérdéseket pedig tanácskozás nélkül, szubjektív ítélettel döntöttek el.¹⁰⁸ Hasonló körülményeknek esett áldozatul a gimnázium ügye is. A tatai rektor még a bejárók kollégiumának befejezése érdekében Tatabányán járva Osztrovszky György kommunista mérnökkel, országgyűlési képviselővel tárgyalt, aki ugyan minden támogatást kilátásba helyezett, ám közben megkezdte egyéni akcióját egy állami gimnázium és népi kollégium alapítása ügyében. Ezzel az új iskolával nem a tanulni vágyók lehetőségeit, mégcsak nem is a hozzá hasonló világnézetű szülők eltérő igényeit kívánta a demokrácia jegyében bővíteni, hanem a piaristákat távol tartani. Az iskolaügy ilyen módon pártpolitikai téma lett.

A piaristákat még ez sem tántorította el diákjai érdekének védelmétől. 1945. augusztus 24-én a rendfőnök értesítette a rendházat, hogy Tatára helyezi az addig debreceni létszámban szereplő Vass Pétert.¹⁰⁹ A zsigerileg tatabányai tanár földijeinek érdekében új javaslattal állt elő: legalább a következő tanévre helyezzenek ki a bányatelepülések környékére néhány fiatal szerzetesnőért. Az ügy iránt fogékony rendfőnök, hogy meggyőződjön a szülők fogadókészségéről, szeptember 12-én szülői értekezletet hívott össze Tatabányára. Az érdekeltek itt nagy lelkesedéssel ajánlották fel segítségüket, még ellátásukat is felvállalták (tudva, hogy Tatán is szűkölködnek), nehogy gyermekeik évet veszítsenek. Megkezdődhettek a tapogatózó tárgyalások egy fiókiskola ügyében. Az első megoldandó feladatot a helyszín biztosítása jelentette. Szóba került a szünetelő polgári iskola tekintélyes épülete, javasolták a szintén használaton kívüli „erdei iskolát”, amelyet a Társulat eredetileg tüdőbeteg bányászgyerekek számára építtetett, de ekkor már üres volt. Ám végül a közigazgatásilag Felsőgallához tartozó, de társulati fenntartású hatostelepi iskolát szemelték ki. Bár itt közösködni kellett az elemi iskolával, fontos szempont volt, hogy az épület fűthető volt, ablakait már helyrehozták, s nem mellékesen az igazgató fiai is a piaristáknál tanultak.

A „magán elemi népiskola” sorsa viszont a bányavállalat, sőt a bányászat jövőjétől függött. Márpedig a szénbányászat, miként az egész magyar gazdaság ezekben a hónapokban, jelentős gondokkal küszködött. A MAK Rt. ügyvezetősége 1945 májusában a következőkről tájékoztatta az illetékes minisztériumot: „Tatabánya napi termelése 15-18 000 mázsa között mozog. Az itt rendelkezésre álló szénmennyiség felett túlnyomó részben az orosz parancsnokság rendelkezik. Esetenként ad a parancsnokság engedélyt arra, hogy az Iparügyi Minisztérium által fontosnak minősí-

¹⁰⁷ FARKAS Gábor, *A megye, a város és a község igazgatása Magyarországon 1945-1950*, Bp., 1992. 40.

¹⁰⁸ JÓNA Imre, *Fejezetek az elődközségi önkormányzatok képviselőtestületi munkájából. (1945-1947)*, in *Az újjáépítéstől a községgyógyításig: Tatabánya előtelepülései a koalíciós években, 1945-1948*, szerk. SIMONIK Péter, Tatabánya, 2007, 27.

¹⁰⁹ HD'Tat, II, 335.

tett fogyasztóknak kiutalt szemet elszállíthassuk [...] A bányatelepeinken dolgozók élelmiszerekkel való minél hathatósabb ellátása érdekében engedélyt szereztünk arra, hogy egyes vármegyékbe kompenzációs alapon szemet szállítsunk. Az első vonat már útnak indult, a továbbiak előkészítése folyamatban van.”¹¹⁰

A nemzetgazdasági szinten zajló illetén cserekereskedelemre az ország pénzügyi problémái is okot adtak: 1945 nyarára az állam megnövekedett jóvátételi és újjáépítési kiadásainak 8(!) %-át sem lehetett fedezni, nem adódott tehát más megoldás, mint a bankóprés: egyre több papírpénzzel próbálták pótolni az egyre csökkenő árfedezetet. Elindult a világ eddig ismert legnagyobb méretű inflációja. A bányászok helyzete egyre kétségbeesettebb lett. A termelésirányítók könyörögve fordultak a hatóságokhoz: „Orvosi vélemény szerint is mintegy 25 %-ra tehető a munkásoknál a munkaerővesztés [...] Nagyon gyors segítségre van szükség, és legalább arra, hogy hetenként egyszer bárminő alakban is, de hústáplálékhoz is hozzájussanak a föld alatti dolgozók és a külszíniek közül azok, akik élen haladnak az újjáépítő munkában [...] A széntermelő munkáslétszám napról napra apad, fogy, az emberek szétszélednek és a téli szénszükséglet idejére nem tudjuk majd a termelő karokat munkára lendíteni.”¹¹¹ A piaristák hagyományos helyi támogatója, a társulat tehát a termelési problémákkal volt elfoglalva. Iskolaügyben már nem tudott segíteni.

Nem várhatott segítséget a rend a közigazgatástól sem. Tatabánya – tudjuk az előző fejezetekből – teljesen a MÁK kreációja volt. Ez a biztonságot nyújtó vállalati háttér most veszni látszott. A közigazgatás pedig – jogi rendezettség és tisztviselői kar hiányában – még nem működött. A község az MKP ide összpontosuló ambíciói miatt is rákényszerült, hogy felszámolja a renddel való kapcsolatát, – lakói szándéka ellenére. A fiókiskola támogatása azért is lehetetlen volt, mert a székhelyül választott intézmény Felsőgallához tartozott. Felsőgallán pedig nem a vétkesnek minősített német őslakosság, hanem a területén kiépült bányászkolóniák lakóira hivatkozva, a pártok határozták meg a közhangulatot. (Az ide tartozó lakótelepek bányász lakossága népesebb volt, mint Tatabánya községé!) Az alsógallai Nemzeti Bizottság ugyan korábban „magáévá tette a tatai gimnázium segélykérelmét és egyhangúan 10 000 pengő egyszeri segélyt szavazott meg.”¹¹² Ám a község autonómiáját nem sokkal ezután felfüggesztették, és a pengő is elértéktelenedett.

A politikai szervek viszont nem ténlenkedtek, újabb kezdeményezésekkel próbálták ellensúlyozni a piaristák érezhető tekintélynövekedését. Kihasnálva a bányaelkésztség szociáldemokratákhoz érzelmileg közelálló esperes-plébánosának személyes kapcsolatait, közösen megfogalmazott levélben fordultak a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium illetékes államtitkárához, kérve hozzájárulását Felsőgalla, Tatabánya, Bánhida (érdemes figyelni a sorrendre!) bánya- és iparvidék „reális irányú” gimnáziumának megnyitásához. A „reális irány” megjelöléssel két célt kívántak el-

¹¹⁰ *Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből, 1945-1949*, s. a. rend. ERDMANN Gyula-PETŐ Iván, Bp., 1975 (Források a magyar népi demokrácia történetéhez 1), 28.

¹¹¹ Uo., 30.

¹¹² Tatabánya Megyei Jogú Város Levéltára, Nemzeti Bizottságok iratai, Jegyzőkönyvek, 23.

A felsőgallai (hatostelepi) elemi iskola épülete napjainkban, amelyet 1945/1946-ban a piaristák is használtak (Haraszti Norbert fölvétele, 2009).

érni. Egyrészt így adhattak hangsúlyt a „latinos” piaristáktól eltérő szándékuknak, másrészt abban reménykedtek, hogy a megszüntetett felsőgallai polgári diákjai félbe maradt tanulmányaikat az új iskolában tudják befejezni, – a rettegett latin különbözeti nélkül. Az állás nélkül maradt polgári iskolai tanárok is ilyen iskolában voltak érdekeltek.

A latin nyelvvel kapcsolatos ellenszenv hatásos érvnek bizonyult. Ezt igazolja Gáll Istvánnak, egy polgári iskolai tanár fiának, a későbbi Kossuth-díjas írónak valómása is. „Átírtattak a szomszédos Tatára [...] Nagyon jó piarista tanárok voltak ott [...] Mindig gyenge voltam latinból. Valahogy mindjárt elsőként eldöntöttem: én pedig ezt a nyelvet nem tanulom. Azt mondtam: ez egy marhaság. Miért kéne egy holt nyelvet megtanulni? Én se pap, sem ügyvéd, sem latin tanár nem akarok lenni, másra meg mire kéne?”¹¹³

Arról, hogy voltak, akik nem így vélekedtek, a patrónusnak felkért minisztériumi tisztviselő győz meg bennünket: „legyen szabad szíves figyelmedet fölhívnom egy körülményre, – írta dr. Krieglér Györgynek – amelynek mérlegelésére legutóbbi körutam alkalmával egy bánhidai tanítóval és bányásszal folytatott beszélgetésem alkalmával nyílt alkalmam. Ők vetették föl előttem azt a gondolatot, hogy a létesítendő iskolában tanárokul a kegyesrendieket kéne meghívni, hiszen magas színvonalú és értékes közreműködésük Nálatok közismert.” Az államtitkár nem sejtette, hogy az új iskolával éppen a piaristákat kívánják távol tartani. Azt sem tudhatta, hogy a „reális” iskola gondolatát a felsőgallai és tatabányai politikai szervek támogatják – saját településük érdekeire figyelve, a bánhidai elképzeléseket figyelmen kí-

¹¹³ GÁLL István, *Éjszakai csengetés*, Bp., 1984, 378.

A mésztelepi Bergmann-ház (mérnöki lakás) napjainkban, amely 1945/1946-ban a felsőgallai piaristák rendházául szolgált (Haraszti Norbert fölvétele, 2009).

vül hagyva. Az államtitkár tehát jóhiszeműen, de alulinformáltan írhatta: „a piarista iskolát a legnagyobb örömmel támogatom, mert meg vagyok győződve róla, hogy az iskola szempontjából szerencsésebb megoldás el sem képzelhető.”¹¹⁴ Levele viszont arról győzte meg a kezdeményezőket, hogy hátsó szándékuk támogatásában a minisztérium segítségére nem számíthatnak. Újabb megoldást kellett keresniük. Erre látszott alkalmasnak a dolgozók iskolájára vonatkozó ötletük. Ilyen típusú intézményt a korabeli iskolai rendszer nem ismert, így a minisztérium megkerülhető volt.

Nem lanyhult a szerzetestanárok elszántsága sem. „A reáliákkal számoló borús vállalkozás és az idealizmusból táplálkozó lendítő, feszítő erő közös eredőjeképpen mégis megszületett a tatabányai piarista iskola”,¹¹⁵ amikor Zimányi Gyula tartományfőnök és Vass Péter 1945 szeptemberében a vállalattal és a szakszervezetekkel, (tehát a pártokat megkerülve) egy kihelyezett gimnáziumi tagozat számára egyévi működést biztosító szerződést tudott kötni. Azonnal megalakult a tanári kar a kihelyezett rendtársakból. Tagjai lettek: Kuntár József, Horváth István, Medvigy Mihály, dr. Kender József, Gazda István, Csányi László és Vígh Árpád. 1945. október 8-án megszületett a minisztérium hivatalos jóváhagyása is,¹¹⁶ és sikerült elérni, hogy a hatostelepi társulati iskola befogadja az új tanintézetet. A „főbérloők” lehetőségei: elemi iskolásokra méretezett padjaik, a háború alatt lepusztult taneszközök és a tanítás egyéb körülményei, a délutáni tanítási tanórák, a szénmedence szétszórt településrészeinek legkülönbözőbb pontjairól fáradtan érkező kétszáznál több diák –

¹¹⁴ Berezky Albert VKM államtitkár levele Kriegler György plébánosnak, 1945. szept. 5. Ld. kötetünkben: Levelezés, 13.

¹¹⁵ HDTat, II, p. 338.

¹¹⁶ Ld. kötetünkben: Levelezés, 19.

Kender (Kölnendorfer) József (1913–1961) tatai születésű piarista 1940 körül (balra). A tatai és budai melegvízű források élővilágának, valamint a piócáknak és a hűrférgeknek elismert gyűjtője és szakértője volt, itt (jobbra) éppen limnobiológiai kutatás közben látható. 1945/1946-ban ő volt a felsőgallai piarista partikula vezetője (PMKL, Kender József hagyatéka, Fényképek).

eddig nem tapasztalt nehézségekkel szembesítették a tanárokat.

Mindezt tetézte, hogy a rendház céljaira kiutalt mésztelepi Bergmann-ház becsukott ablakaival, kirabolt, üresen tátongó hat szobájával sokkal inkább hasonlított a 18. századi szegedi honfoglalók hírhedt „hatrongyos” szállásához, mint egy huszadik század közepi konszolidált szerzetesközösség otthonához. Mésztelepen a szerzetesi magány, a tanári felkészülés minden feltétele hiányzott. Joggal írhatta a *historia domus* krónikása, hogy „bizony egészen az Istenanya szegényeinek szellemében indult el a vállalkozás.”¹¹⁷

A nehézségek ellenére október elsején – a hetedik évfolyam kivételével – minden osztály megkezdhette a tanulást. Október hatodikán kelt levelében a működés szabályairól is intézkedett Zimányi Gyula rendfőnök. „Tatabánya szerves, elválaszthatatlan része Tatának, mind rendházi, mind iskolai vonatkozásban. Házfőnöke, igazgatója a tatai [...] Ő a felelős minden irányban [...] Tatabányai rendtársaimat különösen kérem, hogy a múlt évi nagyszerű kezdeményezésükhöz méltó legyen a folytatás. Ne maradjunk le a csepeli bencés vállalkozás és úttörés mögött. Figyeljünk arra, hogy az otthont adó tatabányai iskolát, felszerelését, fegyelmét, érdekeit a legmesszebbmenően szem előtt tartsuk”. Intézkedett a személyi kérdésekről is: „Tatabánya gazdasági ügyeinek vitelére közvetlenül Gazda István rendtársunkat kérem fel” – de az ő számadásait is a tataihoz kell csatolni. Intézze a szükséges beszerzéseket, vezesse a számadásokat, az élelmiszerek stb. kiadását. A quasi házfőnöki-igazgatói teendők végzésére Kender József rendtársunkat kérem föl, közvetlenül ő irányítson, vezessen mindent, ő adminisztráljon”.¹¹⁸

¹¹⁷ HDTat, II, p. 339.

¹¹⁸ Zimányi Gyula tartományfőnök levele, 1945. okt. 6. Ld. kötetünkben: Levelezés, 7.

A tanárok életkörülményeiről is dr. Kender tanár úr beszámolójából értesülhet az utókor: „a cementgyár, karbidgyár, szénlepárló ontotta ránk bőségesen füstjét, a kísézőzenét pedig a cementgyári zúzógépek és golyósmalmok zakatolása szolgáltatata. De ez csak az első időkben volt kellemetlen, később, inkább szeles időben a jó levegő és az időnkénti áramszünet miatt beállott csönd volt a szokatlan.”¹¹⁹

Október közepétől a *historia domus* leírhatta: „Tatabányán már kialakuló medrekben folyik az élet. Sok a nehézség, de sok az öröm is, amit a bányászok megbecsülése és hálás szeretete okoz.” A tanároknak ugyan „anyagi gondokkal is bőven kell küszködniök s pártkörök is szívesen törnek borsot az orruk alá. De a nép, még olyan tagjaiban is, akik nem érdekeltek ottani gimnáziumunkban, sok szeretettel övezi őket és hálás ragaszkodásának nem egy jelét adja”.¹²⁰

A mésztelepieket kiegészítő kijáró tanárok körülményein is sikerült könnyíteni. A MÁV megengedte, hogy az esti, ún. személyzeti szerelvényt igénybe vehessék, így ők az esti tanórák után, éjjelre hazautazhattak – igaz, Tatán még várt rájuk egy jókora séta az állomás és a rendház között. Rövid pihenés után, de reggel diákjaik elé állhattak.

A felsőgallai diákmissék helyszíne a társulati iskola közelében működő Szent Imre kápolna volt, amely filiaként a bányaalkészítéshez tartozott. 1934-ben a bányatársulat egy „hatajtós” lakóházból, egy szerény torony hozzáépítésével alakította ki. A diákmissék kántori teendőit a felsőgallai vak tangóharmonika-művész, Keindl Imre látta el.

A telepi iskolaépületben tevékenykedő két intézmény összehangoltságát új keletű problémák is zavarták. 1945. augusztus 26-án írta alá a már Budapestre költözött ideiglenes nemzeti kormány miniszterelnöke az iskolaszervezeti reform első dokumentumát, amely az 1940. XX. törvény alapján létrehozott nyolcosztályos elemi iskolát szervezte át olyan módon, hogy az első tagozat a 6-10 éves gyermekeknek maradjon osztálytanítós rendszerben, felső tagozatán viszont a szaktárgyakat tanári diplomával rendelkezők tanítsák. A törvénytelen módon, az országgyűlés megkerülésével hozott rendelkezéssel a tanévkezdés előtti utolsó napokban ismerkedhettek meg a pedagógusok, akik vegyes érzelmekkel fogadták a változást. A polgári iskola volt tanárai egyenesen „degradálásnak” tekintették átminősítésüket,¹²¹ akiket a felső tagozatba vezényeltek, azok a tantervet hiányolták (az csak 1946 júliusában jelent meg).

A *Köznevelés*ben megjelent, sugalmazott írás ugyan örömmel szólt arról, hogy a rendelet nyomán „megszűnt az urak gimnáziuma, a polgárok polgárijája és a nép elemije, a tizenévesek egy iskolába, egy osztályba járnak, az ötödik általánosba.”¹²²

¹¹⁹ KENDER József, A felsőgallai partikula története (ld. kötetünkben: Szemtanúk, n° IV).

¹²⁰ HD Tat, II, 357.

¹²¹ EGRESSY Erna, *Néhány adat Tatabánya közoktatástörténetéhez*, in *Az előtelepülések és Tatabánya város története: Tatabánya 45 éve város*, szerk. FÜRÉSZNÉ MOLNÁR Anikó, Tata, 1992 (Tudományos füzetek, 7), 143.

¹²² *Köznevelés* 1946. márc. 15. Idézi. KARDOS József, *Iskola a politika sodrásában 1945-1993*, Bp., 2007, 30.

A tatai piarista gimnázium felsőgallai tagozatának II. osztálya Vígh Árpád osztályfőnökkel, 1945/1946-ban. Felső álló sor: Sultring Lajos, Bircsák Károly, Sántha Béla, Kaptay György, Rác László, Péntes Pál, Lux András, Martos György, Terelmes Lajos, Haraszti Mihály, Pór Antal, Krupánszki József, Letkó Ferenc. Felső ülő sor: Jakab János, Németh János, Siklósi János, Bese József, Járinka Edit, Vígh Árpád osztályfőnök, Elekes Éva, Véték György, Lovas József, Szőnyi László, Cs. Nagy Béla. Alsó ülő sor: Szidnai László, Golub Mihály, Antal József, Szilas Jenő, Keszler István, Kummer Angella, Szévald Béla, Szabó László, Marton Konrád, Pálfalvi László, Korsós Imre. Földön ülők: Turi Róbert, Hudra László, Morvay Tibor (PMKL, Fényképgyűjtemény).

A valóságban más volt a helyzet. Felsőgallán ugyanabban az épületben teljes volt a zavar az általános iskola körül, az ugyanazon korosztályt tanító gimnáziumban viszont változatlan tananyaggal folyt a tanítás.

A nyolcosztályos általános iskola bevezetését maguk a politikai események is hátráltatták. Az 1945. évi VIII. törvény (szept. 16.) a nemzetgyűlési választások kiírásával fontos feladatokat rótt a közélet szereplőire, így a pedagógusokra is. Ettől kezdve hónapokig átjárták a választási küzdelmek az egész közhangulatot, nem kímélve az iskolákat sem, a szülőket sem. Jellemző megnyilvánulása volt ennek a helyzetnek az a levél, amelyet a szociáldemokrata Bán Antal iparügyi miniszter írt Rákosi Mátyásnak: „a választási előkészületek során a pártok a bányák szakmunkásainak egy részét a termelésből elvonják, az pedig köztudomású, hogy a széntermelés csökkenésének egyik oka a szakmunkáshiány.”¹²³ Ma már tudjuk: ekkor és ilyen módon kezdődött a későbbi kommunista nomenklatura toborzása. A politikai sze-

¹²³ *Dokumentumok a magyar szénbányászat történetéből, i. m., 64.*

A tatabányai piarista gimnázium felsőgallai tagozatának IV. osztálya Medvigy Mihály osztályfőnökkel, 1945/1946-ban (PMKL, Fényképgyűjtemény).

repléssel együtt járó előnyök ekkoriban zavartak meg, csábítottak magukhoz sok családot és fiatalt. Ráadásul Tatabányán és környékén a választási propaganda egyik témája éppen az iskolaügy volt, még a tanítást is gyakorta felváltotta a politika. A harc egyre inkább olyan térre terelődött, ahol a szerzetesek nem érezték ott-hon magukat...

A politika által felvetett témakörök között a községegyesítés ügye is szerepelt, aminek szintén voltak oktatásügyi vonatkozásai. Az 1936-os Magyary-féle közigazgatási vizsgálat egyik vitát keverő megállapítása szerint kívánatos volna a négy bányaközség egyesítése. A felvetés bányatársulati visszhangjáról elsőként Vida Jenő 1936. szeptember 4-én kelt, a megyei főispánnak címzett levele árulkodik.¹²⁴ Ebben a MÁK Rt. vezérigazgatója arra kéri a megye vezetőjét, hogy tegye függővé Magyary egyesítésre vonatkozó elképzelését. A levél tanúsága szerint a bányatársulat a kezdetektől ellenezte a tervet, s minden befolyását latba vetette, hogy megakadályozza azt. Az egyesítés módjáról akkor még annyit lehetett tudni, hogy Magyaryék Tatabánya Felsőgallához csatolását szorgalmazzák. A gallaiak ezt a megoldást pozitívan fogadták, mert úgy vélték, hogy a professzor javaslatával elismerte a település gazdasági, urbanisztikai, kommunális- és kulturális fejlettségét. Az elismerés pedig érvként szolgálhatott a városi cím elnyeréséhez. A MÁK ellenjavaslata ezzel szemben a

¹²⁴ Magyar Országos Levéltár, Magyar Általános Kőszénbánya Rt., Jogi osztály (Z 253), 422-281.

A tatai piarista gimnázium felsőgallai tagozatának V. osztálya Gazda István osztályfőnökkel, 1945/1946-ban (PMKL, Fényképgyűjtemény).

három környékbeli község területén felépült kolóniák Tatabányához csatolásával kreált volna egy tisztán bányász települést (megőrizve ezzel a társulat befolyását). A háborús körülmények végül elodázták a megoldást – pedig a felsőgallaiak már belekezdtek a városháza építésébe.

A háborút követő új helyzetben, pártpolitikai témaként újra napirendre került az ügy, Magyary professzor nélkül és a bányavállalat szerepének változásával. A felsőgallaiak, érzelve, hogy az új körülmények között csak Tatabányának van a politikában profitálható presztízse, most már elvetették az egyesítés gondolatát. Az ő érdekük továbbra is településük, és nem Tatabánya fejlesztése volt, aminek részeként kezelték a megszűnt polgári helyébe tervezett „reálgimnázium” ügyét. Álláspontjukkal akarva-akaratlan a piaristák helyi működését torpedózták meg.

A kegyesrendi tanárok viszont továbbra is a rájuk bízott gyerekek tanulmányi felkészítését érezték fontosnak. Abban bíztak, hogy az ekkor még elismert autonómiájuk birtokában tovább folytathatják tevékenységüket. Ők nem pártkádereket kívántak képezni, hanem „az új politikai lehetőségekkel élve egy olyan polgári társadalom kialakításában próbáltak közreműködni, amelyben [...] vallásos tömegek is jelen vannak, mint ennek a társadalomnak aktív, dinamikus, tevékeny részesei.”¹²⁵

¹²⁵ MÉSZÁROS István, *Mindszenty és Ortutay*, Bp., 1989, 13.

A tatabányai piarista gimnázium felsőgallai tagozatának érettségi tablója 1946-ban. Tervezte Bicsok Sándor, készítette Stingl Foto, Tatabánya. Első sorban: Tompa Antal, Gaál Magda, Dr. Vass Péter osztályfőnök, Szűcs János igazgató, Fekete Irén, Erdősi Pál. Második sorban: Baló László, Medvigy Mihály tanár, Gazda István tanár, Selmeczi Kovács József tanár, Vigh Árpád tanár, Csányi László tanár, Kopetsek József. Harmadik sorban: Szilas László, Mezey Árpád, Dobroszláv Lajos tanár, Dr. Kender József tanár, Práger Lajos tanár, Fülöp Mihály, ifj. Nagy Lajos. Negyedik sorban: Egyed Géza, id. Nagy Lajos, Szilas Pál, Schippert Ferenc, Jarsós József (PMKL, Fényképgyűjtemény).

Pedagógiai elveik nem a társadalmi kérdésektől való elfordulást szorgalmazták, ellenkezőleg – arra ösztönözték növendékeiket, hogy emlékezzenek a magyar történelem nagyjaira (tábortűz az aradi vértanúk emlékére), igényeljék a művészetek emberformáló erejét (hangversenyek, irodalmi estek, stb.).

A politikai állam ezzel szemben az általa elérhető iskolák pedagógusait világnézetű átnevelésre próbálta szorítani. Nem maradhatott ki ebből a piaristákat befogadó telepi iskola igazgatója sem: Pulay Györgyöt a Komárom-Esztergom megyei Tanfelügyelőség jelölte ki ilyen célú tanfolyamra. Az igazgató ekkor még ki tudott térni a kötelezettség alól: „most, a legnagyobb iskolai, iskolán kívüli munka idején a 30 tagú tantestület 2 hónapra a vezetőt nehezen nélkülöznél [...] a mai kenyér és élet-

gondok mellett hattagú családot is nehéz volna magukra hagyni. Lopások, betörések – sajnos – napirenden vannak, különösen nagy károsodások ezek, pótolhatatlan minden veszteség, lopásokkal már nálam is próbálkoztak.”¹²⁶ A tények igazolják, Pulay igazgató nem volt egyedül problémáival, a tanfelügyelő a miniszterhez küldött igazoló jelentésben kénytelen volt bevallani, hogy a 15 „alkalmasnak minősített”, vagy inkább valamilyen ok miatt átnevelésre kényszeríthető tanító közül 10 válaszadó nem kíván, illetőleg nem képes az átképzésen részt venni. „Ez idő szerint tehát Komárom-Esztergom vármegye területéről senki nem vesz részt a tanfolyamon. [...] Abban látom a jelentkezők elmaradását, hogy a családokat huzamosabb időn át senki sem meri magára hagyni.”¹²⁷ Az iskolaigazgató és tantestülete helyzetét egy, a levélben nem említett körülmény is nehezítette: a bányavállalatok miatt egyre bizonytalanabbá vált az iskola társulati státusza, veszélybe kerültek azok az előnyök, amelyekről az előző fejezetekben szó esett: az átlagnál magasabb fizetés, a lakás, a szén, a társadalmi megbecsülés.

A félelem 1945 decemberében beigazolódott: államosították a szénbányákat, ezzel a piarista iskola számára végleg elveszett minden olyan előny, amelyet a társulat a rendnek nyújtani tudott. A MÁK a megelőző fél évszázad alatt partnernek fogadta el az alkalmazottai gyermekeit, jövődő munkatársait tudással felvértező tatai iskolát, ettől kezdve ez a viszony megszűnt, sőt ellenségessé vált.

A bajok tovább torlódtak, amikor az év végén megjelent a kitelepítésről szóló rendelet. A két, németek által lakott községben – Alsó- és Felsőgallán – a kitelepítés réme egy időre félretolta az iskolakérdést, sokkal fontosabb volt a maradás lehetőségének bármi áron való kicsikarása.

Ilyen közhangulatban kellett megvédeni az iskola, sőt a piaristaság presztízsét. A diákok érdekében is, a világnézet érdekében is. Alkalmat kínált erre a budapesti munkások bányászoknak szóló felhívása: „termeljünk több szenet”, mert egyre nehezebb volt biztosítani a termelőmunka feltételeit az energiafogyasztó üzemekben. A felhíváshoz elsőként a tatabányaiak csatlakoztak, hiszen emlékeztek rá: a tatai szén legfőbb felvevőpiaca mindig is a főváros volt. Vállalták tehát, hogy napi 390 vagonos termelésüket 500 vagonra emelik. A felajánlásból a tanárok sem akartak kimaradni, úgy érezték, itt az alkalom arra, hogy kifejezzék szolidaritásukat. Vass Péter a bányavállalatnál iszapmesterként dolgozó édesapja tekintélyét felhasználva engedélyt szerzett arra, hogy egy műszakra csatlakozhassanak valamelyik csapathoz. Az együtt végzett munkának végül a teljesítményen túl humánus eredménye is lett: „nemcsak közelebb férkőztek a bányászok szívéhez azzal, hogy mint »papok« és tanárok önként vállalták a nehéz munkát,” hanem maguk is sokféle tapasztalattal gazdagodtak.¹²⁸ Személyes élményeik alapján ítélték meg a földalattiak helyzetét, amikor a december első hetében kirobbant sztrájkról értesültek: felfogták, mit jelent

¹²⁶ Pulay György felsőgallai népiskolai igazgató jelentése, in *Dokumentumok a magyar közoktatás reformjáról 1945-1948*, szerk. SZINKOVICH Márton, Bp. 1979, 280.

¹²⁷ A Komárom-Esztergom megyei Tanfelügyelőség igazoló jelentése a miniszterhez, uo., 280.

¹²⁸ KENDER József, i. m. Ld. kötetünkben: Szemtanúk, V.

a rájuk kényszerített kollektív szerződés, amely kevesebb kedvezményt biztosít, mint a kizsákmányoló ellenségnek minősített tőkés munkaadó.¹²⁹

Az ilyen módon növekvő társadalmi tekintély sem volt elegendő ahhoz, hogy normalizálódjon a hatalommal való kapcsolat. Amikor 1946. január elsejétől a MÁK Rt-t felváltó Magyar Állami Szénbányák Vállalat átvette a bányatelepi iskolákat és vállalta fenntartásukat, a piaristák nem kívánt bérlővé váltak. Az új státuszt tovább rontotta a tantestület összetételének mesterséges átalakítása, a káderek növekvő befolyása. Egyre több jel mutatott arra is, hogy az iskolavezetés is kénytelen az új gazdához igazodni, egyre terhesebb lett a „klerikális jelenlét.” Úgy tűnt ugyanakkor, hogy a felsőbb szervek továbbra is igényt tartanak a rend szolgálataira. 1946. február 18-i keltezéssel a Budapestvidéki Tankerületi Főigazgató levelet küldött a „a kegyesrendi r. k. gimnázium igazgatóságának – Tata (Tatabányai particula)” címre, amelyben értesítette az igazgatót, hogy „a vezetése alatt álló intézetet a Felsőgalla-Tatabányai Dolgozók Gimnáziumának anyaintézetéül kijelölte, és az V. osztály megnyitását engedélyezte”. (Érdekes módon *de iure* nyolcosztályos volt az elemi, így a középiskola már nem a régi V. osztállyal kezdődött!)

Bár a megbízatás szinte elviselhetetlen terhet rakott az eddig is túlterhelt tanárookra, azt nem lehetett visszautasítani. Nehézséget okozott az is, hogy Tatán már beindult a piarista általános iskola, annak tanerő igénye lehetetlenné tette a tatabányai létszám növelését. A főigazgatói levél ráadásul a szervezési feladatokat is a szerzetestanárokra bízta – holott nem ők voltak a kezdeményezők. Gyakorlott pedagógusként tudták, hogy a felnőttoktatás gyökeresen új pedagógiai módszereket, didaktikát kíván. Erre külön fel kell készülni. A szervezés során meg kellett állapítani, hogy rendelkezésre áll-e a megfelelő „tanszemélyzet”, meg kellett nevezni az elfogadható vezetőt, jelenteni kellett, hogy „humánus vagy reális” (sic!) tagozatú osztály indul-e, közhírré kellett tenni az oktatás megindulását „minél hatékonyabb módon hirdetemény, plakát, tanulók útján való hírterjesztés, pártok hivatalos megkeresése, stb. útján”, elő kellett készíteni a március 5-re előírt évnovitát. Azonnal látható volt, hogy újabb tanulócsoporthelyezése gondot fog okozni. Hiszen dolgozókról lévén szó, nekik délután négy és nyolc óra közöttre írták elő a tanítási időt. Ebben az időszakban nem csak a tantermek, a tanárok is foglaltak voltak. Az intézkedés kapkodó jellegét bizonyítja, hogy a körlevél bevallása szerint „a nagy papírhiány, az idő és tőkehiány miatt nincs remény arra, hogy ezen iskolafaj tankönyvei hamarosan elkészüljenek. Ezért az oktatókat a tankönyv nélküli oktatásra kellett beállítani. Ezt a kérdést egy módszeres értekezleten alaposan meg kell vitatni.”¹³⁰ A tankönyvhiánynak legalább megvolt az az előnye, hogy azt taníthatták, amit világnézeti elkötelezettségük megengedett...

¹²⁹ A szerződést a Gyáriparosok Országos Szövetségével kötötték, az pedig nem volt figyelemmel a MÁK sajátos kedvezményeire.

¹³⁰ Fodor Géza budapestvidéki tankerületi főigazgató engedélye a felsőgalla-tatabányai dolgozók gimnáziumának megnyitása tárgyában, 1946. febr. 18. (PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla, eredeti tankerületi iktatószáma: 5898/1945-46).

A hatósági megbízatás voltaképpen a polgári iskolában már *de facto* működő gimnáziumi előkészítő tanfolyamot legalizálta. A két tanfolyam közötti esetleges viták megelőzése érdekében még március 21-én szülői értekezletet hívott össze a piarista igazgató. Ez alkalommal Vass Péter piarista tanár azt kérte az érdekeltektől, hogy egyetértésük esetén alakítsanak egy háromtagú bizottságot, és az kérje fel írásban a rendet az iskola működtetésére. A bizottság összetételéről indított vita nem várt bonyodalmat okozott. A vita személyeskedő hangvételéről egy kívülálló, talán besúgóként megjelent személy névtelenül terjesztett írása alapján alkothatunk képet. Eszerint az egyik vitatott személy Pachman János volt, akit – mivel kitűnő tanuló fia is piarista diák volt – maga Vass Péter ajánlott a bizottságba. A másik személyt a szülők kérték fel, ám Vass Péter őt tapintatból nem javasolta, tudva, hogy a piaristákkal kialakított kapcsolata miatt eddig is több támadás érte már. A névtelen író szándékát és elkötelezettségét elárulja a befejező politikai jelszó: „Ki a reakciós, sovinizta, áldemokrata és fasiszta tanerőkkel az iskolákból!!!!”¹³¹

A szülők Vass Péter által kért levele csak alapos késéssel, június 28-án kelt. Ebben a községi gimnáziumi előkészítő tanfolyam tanulóinak szülei kérték, hogy a „Kegyes Tanítórend az 1946/47-es iskolai évben a latin mentes reális tagozatú gimnázium VI. osztályát szervezze meg és az V. osztályt sikeresen végzett tanulók előtt nyissa meg.”¹³² A levelet 12 szülő írta alá – még elég időben ahhoz, hogy a tanfolyam betölthesse hivatását, és a tanulók felkészülhessenek a vizsgára. Mivel a hivatal körlevele minimális létszámról nem rendelkezett, az előkészített 15 hallgatóval megalkulhatott a dolgozók iskolája.

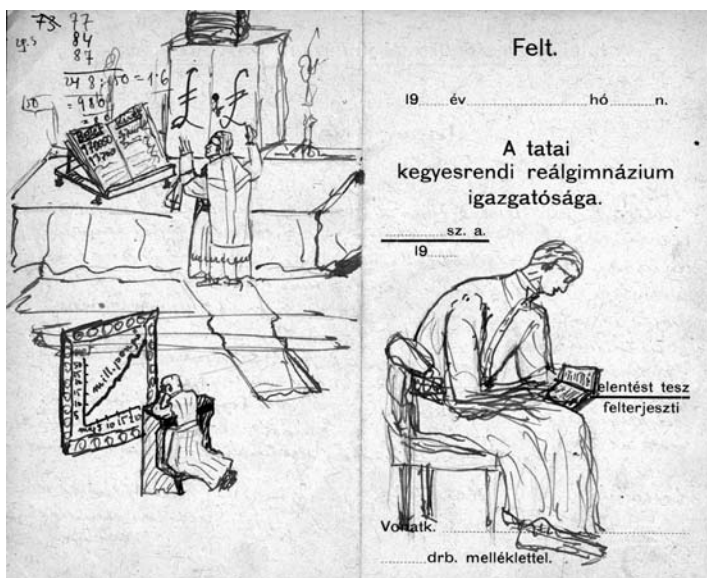
Miután az 1946. március 5-én megalakult Baloldali Blokk tovább gerjesztette az egyházellenes propagandát, a tanárok egyre inkább saját iskolájuk diákjainak védelmére és felkészítésére koncentráltak. Az iskola presztízsének megőrzése érdekében egyre több energiát fordítottak az olyan kulturális programokra, amelyek a piaristák sokoldalú nevelési gyakorlatát voltak hivatva reprezentálni. A működő önképzőkör felső tagozatos tagjai a tatabányai évek alatt sikerélmények során megtapasztalhatták pluszmunkájuk hasznát, így most is szívesen vállalkoztak előadásokra, amelyek a tanulmányi célokon túl a bányásztszociális igényét is figyelembe vették. Az *alma mater* hagyományait követve a Vass Péter irodalomtanár által vezetett önképzőkör január 29-én „a tatabányai népművelés” keretében Ady-estet tartott a Népházban. Az előadást a nagy siker miatt kétszer meg kellett ismételni. Április 9-én, József Attila közelgő 51. születésnapjára való tekintettel Vass Péter újabb nagysikerű előadást szervezett a Népház színháztermét megtöltő hallgatóság előtt.¹³³ A maguk eszközeivel megemlékeztek a politikai indíttatású évfordulókról is. Március 15-én házi ünnepséget tartottak, április 4-én, a „felszabadulás ünnepének” kinevezett napon részt vettek a városi ünnepségen. Április 30-án megemlékeztek a munka ünnepéről, má-

¹³¹ Ld. kötetünkben: Levelezés, 31.

¹³² Ld. kötetünkben: Levelezés, 39.

¹³³ Az előadások műsorait ld. kötetünkben: Plakátok, 1946. jan. 29. és ápr. 9.

Szűcs János tatai házfőnök infláció idején és imádkozó piarista. Kender József karikatúrái Szűcs János 1946. április 17-én kelt, Felsőgallára szóló levelének hátlapján (PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla).

jus 12-én az emblematikus forradalmár rangjára emelt Dózsa Györgyről.¹³⁴

A pártok ösztönzésére sorra alakuló egyesületek, ifjúsági szervezetek féltékenyen figyelték a piarista rendezvények sikerét. Ellensúlyként, provokációs céllal meghívták a diákokat a kommunista MADISZ, a szociáldemokrata SZIM és a cserkészek (!) által rendezett Világifjúsági Napra, a „diák-munkás-paraszt összefogás” jegyében. A program természetesen a MADISZ hírverését szolgálta. Kitént ez abból is, hogy a mozgósított résztvevők az ő székházuknál gyülekeztek, az ő vezetésükkel vonultak végig a városon – az ótelepi templom búcsújáról ismert „táncplaccra”. Kender József igazgató a szervezők kérésére hozzájárult ahhoz, hogy a III-VI. osztályosok részt vegyenek az ünnepségen,¹³⁵ de úgy, hogy a vasárnapi diákmise után egyenesen a gyűlés színhelyére vonultak. A közeledés látszatjellegét igazolta, hogy már ezt megelőzően megjelent az említett névtelen gyalázkodó írás, amelyet az iskola által szervezett szülői értekezletre becsempészett ügynök produkált. Ebben fröcsögő gyűlölettel írt az ifjúsági nagygyűlésre előadóként meghívott Vass Péterről, mintegy neki címezve a már idézett fenyegető jelszót.

A történeti hűséghez tartozik, hogy a piaristák elleni, különösen májustól fokozódó felsőgallai támadásoknak hármias eredőjük volt:

1. A háború után országszerte újjáéledt hitbuzgalmi szervezetek fokozódó közéleti szerepvállalása, sikeres karitatív tevékenysége, majd az 1945 októberétől esztergomi érseki rangra emelt Mindszenty József szervezőképessége a vallásos élet

¹³⁴ Kender József, i. m.

¹³⁵ A tatabányai Ifjúsági Tanács levele és Kender József válaszanak fogalmazványa, 1946. máj. 26. és 31. Ld. kötetünkben: Levelezés, 36-37.

növekvő intenzitását eredményezte, ezzel az egyház nagyobb befolyásra tett szert a társadalomban annál, amit a politikai egyeduralomra törő erők elviseltek.

2. Az egyházellenesség legfőbb témája éppen az iskoláügy volt, ezen belül is a tanító rendek súlya és tekintélye. Pedig az egyházi iskolákban betartották azt a rendelkezést, amit 1945-ben Teleki Géza vallás- és közoktatásügyi miniszter kérésére a törvényhozók jóváhagytak, s amely betiltotta a középiskolás tanulók politikai tevékenységét.¹³⁶ Mivel a tilalom az egyesületekre nem vonatkozott, a tanintézetekben természetesen feléledtek azok az öröklött szervezettséggel rendelkező csoportok (mint pl. a cserkészet), amelyek vonzóbbak voltak az újonnan megalakított, direkt politikai tevékenységre ösztönző, osztályalapú szervezeteknél.

3. A harmadik, a leghevesebb indulatokat kiváltó okot a piaristák helyi szerepvállalásukkal, tekintélyükkel indukálták. A diákok száma egyre nőtt. Lassan visszavágyogtak azok a családok, akiket munkaadójuk menekítette a bombázások és harcok elől a csendesebb falvakba. Egyre többen tértek haza azok közül is, akik a fronttal félelemből vagy politikai szimpátiából menekültek nyugatra, de a háború végeztével rájöttek: itthon a helyük, gyermekeik itt készülhetnek fel a jövőre. Hazataláltak a besorozott fiatalok, az elhajtott majd Európában szétszóródott leventék, akik mihamarabb folytatni akarták megkezdett tanulmányaikat. Ez utóbbiak között volt Szilas László, aki levelében így vall erről az időszakról: „Én 1945. február közepétől október közepéig Németországban tartózkodtam. Hazajövetelem után a nyolcadik osztályba jártam, hetedik nem volt Tatabányán, és karácsony előtt pótvizsgáztam a hetedikes anyagból.”¹³⁷

Ahogy közeledett a tanév vége, egyre többször fogalmazódott meg a kérdés: és mi lesz szeptemberben? A megnyugtató válasz érdekében most is a szülőkhöz, a legfőbb támogatókhoz kellett fordulni. A döntő tárgyalásokra két kommunista és egy szociáldemokrata apa, valamint a dolgozók gimnáziumának három tanulója bizottságot alakított. Ez az alkalmi testület június 14-re, alig pár nappal az érettségi vizsgák előttre összehívta a szülőket, arra kérve őket: egyetértésük esetén írják alá azt a memorandumot, amelyet a vállalati, párt- és szakszervezeti vezetők elé kívánnak terjeszteni. A kérés meghallgatásra talált, 192-en aláírásukkal jelezték, hogy gyermekeik tanítását továbbra is a piaristákra kívánják bízni.

Mialatt a nagy lendülettel munkához látott bizottság megkezdte tárgyalásait, a nyolcadikosok elérkeztek életük első döntő állomásához. Június 17-18-án, a piarista rend magyarországi történetében egyedülállóan Felsőgallán érettségi vizsgák zajlottak. Tizenhárom fiú és két lány fényképe kerülhetett arra a tablóra, amely „A kegyestanítórendi gr. Esterházy Miklós Gimnázium Felsőgallán érettségizett növendékei”-ről készült. Ők már elbúcsúzhattak – viharos és emlékezetes év után – az *alma matertől*, de a többiek további sorsa még bizonytalan volt.

A bizottság elsőként a rendfőnökkel tárgyalt, hogy megismerje elvárásait. Az így megismert feltételeket támogathatónak, reálisnak találta, így a következő tárgyaláson

¹³⁶ KARDOS József, *Iskola a politika sodrásában 1945-1993*, Bp., 2007, 32.

¹³⁷ Szilas László S. J. (Róma) levele a szerzőnek.

Tatabányai diákok a balatonszárszói piarista diáküldőben 1946 nyarán. Az első ülő sorban balról az ötödik Vass Péter piarista, a nyolcadik Dr. Kisbánné orvos, mellette jobbra reverendában Vigh Árpád piarista, majd Krasznai Pálné szakács és Csányi László piarista. A tatabányai gimnázium szervezői ezekben a hónapokban ingyen nyaralást ígértek csalogatónak, miközben a piaristák nem ígértek, hanem valóban nyaraltattak (PMKL, Fényképgyűjtemény).

ezeket terjesztették az illetékes hivatalok elé. A július elején összeült értekezleten részt vett a vállalat igazgatója, dr. Mohi Rezső, igazgatóhelyettese, Nagy Lajos (akinek fia pár nappal azelőtt kapott érettségi bizonyítványt Felsőgalla-Hatostelegen), Krieglér György esperes-plébános, a pártok és szakszervezetek képviselői mellett pedig Osztrovszky György nemzetgyűlési képviselő, államosítási kormánybiztos. A tárgyaló felek támogatásukról biztosították a szülőket, olyannyira, hogy az iskola helyére is tettek javaslatot. Az „erdei iskola” átvételével kapcsolatos további tárgyalásokat egy újabb összetételű bizottságra kívánták bízni. Ennek vezetését Osztrovszky ragadta magához, aki funkciójára hivatkozva vállalta, hogy intézkedik az iskolaépület megszerzése érdekében az Iparügyi Minisztériumban. (Az iskolaépület eredetileg a MÁK tulajdona volt, így most az államosítás előtt tulajdonképpen a kormánybiztos Osztrovszky felügyelete alá tartozott.) A bizottságvezető augusztus 10-re ígérte a választ, s azzal hitegette a szülőket, hogy a döntés már csak a Kultuszminisztériumra vár.

Amikor ennek az információnak a birtokában a bizottsági tagok a megjelölt minisztériumban érdeklődtek, kiderült: a minisztérium úgy tudja – többek között egy náluk járt delegáció kérése alapján, hogy – a tatabányai szülők állami reálgimnáziumot akarnak, s a piaristák csak annyiban érdekeltek ebben az ügyben, hogy tanárhiány miatt őket kívánják megbízni egy évre a tanítással.

Zimányi Gyula rendfőnök, értesülve az új fejleményről, ebbe a variációba is be-

leegyezett, döntését augusztus 1-én írásba adta. Ez az általa aláírt nyilatkozat a kultuszminisztériumon át Osztrovszkyhoz került. Amikor augusztus 14-én, a megjelölt határidő lejártával a kormánybiztosnál érdeklődtek, ő végre szint vallott: neki a papok nem kellene, piarista gimnáziumról hallani sem akar, már csak azért sem, mert közbejárására a Gazdasági Főtanács és az Iparügyi Minisztérium vállalta az állami gimnázium fenntartását. (A kormánybiztos az utóbbira vonatkozóan minden bizonnyal blöffölt, ugyanis 1946. február 4-től ezt a minisztériumot az a Bán Antal vezette, aki szociáldemokrataként nem mindenben hódolt be a kommunistáknak, olyannyira, hogy nemsokára emigrációba kényszerült.)

Az időhúzásnak, hitegetésnek még egy oka volt: még folyt a tanítás a dolgozók iskolájában – nélkülözhetetlen piarista tanárokkal. Az itt tanuló 15 diákra szükség volt a tervezett állami gimnáziumban! A piarista tanárok itt is teljesítették a rájuk bízott feladatot. A hallgatók kezdeti idegenkedését a vizsgaidőszakra barátságos viszony váltotta föl, köszönhetően annak, hogy a szerzetestanárok a darwinizmus, a dialektikus materializmus, a filozófia terén is vitaképesnek bizonyultak. Medvigy Mihály filozófiai kurzusának is része lett abban, hogy a dolgozók iskolája Te Deummal záródott augusztusban!

Mindezek ellenére a rend számára bebizonyosodott: küldetésük a szénmedencében véget ért, a kihelyezett tagozat ellehetetlenült. Augusztus 18-án erről a szülőket is tájékoztatták. Az új provinciális, dr. Tomek Vince egy nappal előbb felozlatta a felsőgallai szerzetesközösséget, a rendtagokat – a Veszprémbe került Medvigy Mihály, illetve a Vácra került Vígh Árpád kivételével – augusztus 30-án visszaköltöztették Tatára.

A felsőgallai egy év igazolta, hogy a rend készen állt az új társadalmi rend elvárásainak fogadására, hiszen

- a rend hagyományai, trasteverei gyökerei minden időben ébren tartották a piaristák szociális érzékenységét;
- a rendtagok körében egyre több volt olyan, aki a „népből jött”, akinek megmaradt az affinitása annak a rétegnek az irányába, amelyet a demokrácia – legalább jelszavaiban – felemelni igyekezett;
- a nép elfogadta, sőt igényelte felemelkedéséhez a rend segítségét, nem rajta múltott, hogy a nevében kormányzó hatalom nem rá, hanem a politikai erőkre figyelte döntései idején.

EZ MÁR A VÉG

A Magyar Vallás- és Közoktatásügyi miniszter 1946. évi szeptember 12-én juttatta el a Magyar Állami Szénbányák Központi Végrehajtó Bizottságához rendeletét, amely többek között így intézkedett: „Tatabánya, Felsőgalla, Bánhida és Alsógalla lakosságának és a Magyar Állami Szénbányák Központi Végrehajtó Bizottságának kérésére Tatabányán Állami Gimnáziumot létesítettek. Az 1946-47-es iskolai év kezdetével a gimnázium III. és IV. osztályát és a vele kapcsolatos reális tagozatot megnyitom. Tudomásul veszem, hogy a gimnázium létesítésének és fenntartásának

összes dologi terheit az Állami Szénbányák Központi Végrehajtó Bizottsága kötelezően vállalta. A gimnázium elhelyezésére rendelkezésre bocsátja a központi fekvésű »erdei iskola« épületeit, melyeket a megfelelő bővítéssel és átalakítással a gimnázium céljaira teljesen alkalmassá tétet.¹³⁸

Figyelmes olvasással a rendeletnek már ezen néhány sorából kideríthető két furcsaság. Az egyik szerint a minisztérium csupán nyugtázza, hogy „Tatabányán Állami Gimnáziumot létesítettek.” A másik különlegesség: a létesítő egy olyan gazdasági szervezet, amely mindössze 1946. június 26., a szénbányák államosítása és 1946 szeptembere, a Magyar Állami Szénbányák Rt. alapítása között létezett. A Végrehajtó Bizottság élére állított funkcionárius ezt a rövid időszakot használta ki arra, hogy pártmegbízását, az „állami reális iskola” alapítását és a „papok” elűzését teljesítse.

Az iskolaalapítás sajátos szempontú előzményeit a nagyhirtelen kinevezett Tóth József interpretációjából ismerhetjük meg. Írása „A Tatabányai Állami Gimnázium évkönyve az 1946/47. tanévről” címet viselő dokumentumban olvasható.¹³⁹ Eszerint: „Osztrovszky György vegyész-mérnök, nemzetgyűlési képviselő és Mannherz Antal, a Magyar Szénbányák Központi Üzemi Bizottságának elnöke azt a tervet vetették föl, miként lehetne felépíteni egy internátust Tatán, amit teljes egészében meg is valósítottak a tatabányai munkásság áldozatkészségéből.” Az a körülmény, hogy ezt a kollégiumot még a háború előtt, azaz a MÁK Rt. idején elkezdték építeni, de soha nem fejezték be – elkerülte a megbízott igazgató figyelmét. Írása további fordításokat is tartalmaz: „A Kommunista Párt kiküldte Kovácshegyi Jánost Pannonthalmára, ahol a pedagógusok átképzése folyt. Ott ismerkedett meg Dr. Bereczky Albert államtitkárral, akivel a tatabányai problémákat alaposan megvitatta. Onnét hazajövet 1945. évi augusztus 28-án a Magyar Kommunista Pártvezetőség felvetette a most már helyben felállítandó iskola építését, miután Bereczky államtitkár támogatást ígért.” Mint tudjuk, az ügyről Bereczky levélben tájékoztatta dr. Krieglér György esperes-plébánost, javasolva, hogy a létesítendő iskolát bízzák a piaristákra. (A pannonthalmi átképzésen nem volt megyei pedagógus, ezt az előző fejezetben idézett jelentés igazolja.) Tóth igazgató leírása így folytatódik: „itt vetődött fel, hogy egy évre még ide kell hozni a tatabányai gimnázium tanárait, mert a helybeli gimnáziumot nem lehet megépíteni.” Tény, hogy a tatabányai állami, később Rákosi Mátyás nevével viselő gimnázium részére soha nem épült iskola: a tanintézmény 1978-ig az alapító okiratban is említett „erdei iskolá”-ban működött, majd átköltözött Újvárosba, a rövidéletű Ipari és Kereskedelmi Szakközépiskola elhagyottá vált épületébe.

Az évkönyvben Tóth igazgató 9 beszéde mellett egyetlenként helyet kapott az alapító Osztrovszky mérnök írása is. A képviselő ebben patetikus lendülettel ecsetelte: „Tatabánya dolgozói állami gimnáziumot kívántak teremteni [...] Tatabánya dolgozói demokratikus szellemű gimnáziumot kívántak, [...] a dolgozók és vezetők munkásszellemeű gimnáziumot akartak”. A bányászársadalom a valóságban koránt-

¹³⁸ Ld. kötetünkben: Levelezés, 40.

¹³⁹ A Tatabányai Állami Gimnázium évkönyve az 1946-47. tanévről, szerk. TÓTH József, Tatabánya, 1947.

A tatabányai piarista gimnázium III. osztálya 1946/1947-ben Csányi László osztályfőnökkel. Közülük 26-an voltak tatabányai bejárók (*-al jelezve), bár ott már volt állami gimnázium. Hátról állnak: Herczeg Márton, Martos György*, Lux András*, Terelmes Lajos*, Kaptay György*, —. Köztes álló sor: Haraszti Mihály*, Zsemle Pál*, Pénzes Pál, Régensburger Károly, Bircsák Károly*, Györke Miklós, Krupánszky József*. Első álló sor: Honti Pál, Jakab János*, Bajzik Béla, Scserlik János*, Németh János*, Krasznai Pál, Marton Konrád*, Vének György*, Besze József*, Dobos György, Csákány János, Szőnyi László*. Felső ülő sorban: Buzás Irén, Elekes Éva*, Dobos Szilvia, Csányi László of., Ravasz Piroska, Kummer Angela*, Papp Erzsébet. Alsó ülő sorban: Szőke Géza*, Hamar György, Hudra László*, Siklósi János*, Szévald Béla*, Szilas Jenő*, Korsós Imre*, Morvay Tibor*, Hugl János, Turi Róbert*, Németh István (PMKL, Fényképgyűjtemény).

sem érzett és gondolkodott ennyire egységesen. Alapítók és fenntartók ügyeskedő megoldásaira volt szükség ahhoz, hogy sikerüljön összeterejni 164 tanulót. A legnépesebb, a harmadik évfolyam két osztályának tanulói legnagyobb létszámban azok közül kerültek ki, akiket az elemi iskolákból toboroztak azzal a lehetőséggel, hogy egy-két évet átugorva előbb juthatnak el az érettségiig. (Más kérdés, hogy sokan közülük a következő évfolyamig sem jutottak el.) A III. osztály 31 tanulója közül mindössze hét jött el a felsőgallai piarista iskola Vigh Árpád féle osztályából, de nem volt jobb ez az arány a többi, IV., V. és VII. évfolyamokban sem.¹⁴⁰ A hatodik osztályban pl. kilencen jöttek a piaristáktól.

Ez a csoport azért is említésre méltó, mert ennek volt tagja a már idézett Gáll István író, aki érdekes információkkal szolgál emlékeiről. „Néhányan voltunk, akik gimnáziumba jártak azelőtt. Akik azelőtt polgárba jártak, azokat látszat különböze-

¹⁴⁰ A Tatabányai Állami Gimnázium és Dolgozók Gimnáziuma Évkönyve az 1946-47. és az 1947-48. tanévről. Szerk. FEJÉRDY Győző. Tatabánya, é.n.

A tatai piarista gimnázium IV. osztálya 1947/1948-ban Meggyes János osztályfőnökkel és 26 tatabányai bejáróval (PMKL, Fényképgyűjtemény).

tivel átvették a hatodik, hetedik, nyolcadikba, attól függően, hogy kiből mit néztek ki. [...] Minket, akik rendszeren gimnazisták voltunk elsőtől kezdve, nem nagyon szerettek a többiek. Ezek részben polgárit járt bányászgyerekek voltak, [az író szülei polgári iskolai tanárok voltak – H.M.] részben népi kollégisták, akik a környékről jöttek be, és ugyancsak szakvizsgával kerültek hetedikbe”.¹⁴¹

Ha már szóba került, érdemes néhány sorban a népi kollégiumokat is említeni. A tatabányai állami iskola alapításának politikai indokai között szerepelt az az érv, mely szerint „a kultúra a múltban csak az úri osztály kiváltsága volt. A póri és munkásnépet kizárták ebből”.¹⁴² Mivel az iskolaalapítás időszakában azzal jött létre a népi kollégiumi mozgalom, hogy megkönnyítsék, illetve lehetővé tegyék „a népi származású fiatalok” tanulását, Tatabányán úgy gondolták, egy kollégium kiváló lehetőséget biztosít a diákutánpótlás kiegészítésére. A cél érdekében attól eltekintettek, hogy a népi mozgalom elsősorban a falusi fiatalokat tekintette célcsoportnak, itt tehát a „munkás-gimnázium” jegyében elsősorban bányászgyerekeket igyekeztek kiszemelni. Jó terepnek ígérkezett Oroszlány, ahol az újonnan meginduló bányászat Petrozsénytől Sajószentpéterig sok helyről vonzott családokat.

Megalakult tehát a népi kollégium – munkásgyerekek befogadására. Arról a szervezők nem tehetek, hogy időközben a NÉKOSZ és a népiesek mozgalma

¹⁴¹ GÁLL István, *i. m.*, 383.

¹⁴² A Tatabányai Állami Gimnázium évkönyve az 1946-47. tanévről, szerk. TÓTH József, Tatabánya, 1947, 8.

kegyvesztett lett – a kollégium néhány diákja ott ragadt Tatabányán.

A mi témánk szempontjából mindez azért érdekes, mert ezekhez a fiatalokhoz igazították az iskola oktatási és fegyelmi követelményeit. Gáll István írja: „Ott, abban a két évben folyton tüntetni mentünk, egyik pártházból ki, a másikba be, dekoráltunk, székeket raktunk, egész nap lógtunk, biliárdoztunk. A légkör mindig zavaros és igen feszült volt, minden mással foglalkoztunk, csak éppen a tanulással nem. Hol egyik szaktanár hiányzott, hol másik, mert valaki elfogadta az állást, ott volt egy hónapig, ráunt, elment”.¹⁴³ Egy tanév után így tett Tóth igazgató is...

Előtte azonban, mintegy utolsó ténykedésként összeállította a már idézett évkönyvet, benne a kilenc demagóg beszéddel. Ezt a művét a tanári kar olyan felháborodással fogadta, hogy be kellett zúzni, így nem jutott el sem a diákokhoz, sem a szülőkhöz. Egyetlen példányát Greguss Pál tanár őrizte meg, s nem sokkal halála előtt megengedte egy volt tanítványának, hogy másolatot készítsen róla. Így jutott el a szerzőhöz. A hivatalos Évkönyvet már az új igazgató szerkesztette, figyelembe véve az évkönyvek kialakult sajátosságait.¹⁴⁴

A problémákkal teli tatabányai iskolaévvvel párhuzamosan a tatai gimnáziumban egészen eltérő gondolatok foglalkoztatták az iskolavezetést. A bányatelepen ellehetetlenített tanárok itt már a 182. tanévet kezdték meg, mégis új feladatokkal találták szembe magukat. Ahhoz, hogy a Veni Sancte időpontjára visszaköltözhessenek a tantermekbe, meg kellett oldani a fertőtlenítést, a tatarozást, a berendezést, és meg kellett szervezni a tanulmányi ügyeket. A tantestület alakuló ülésén értesültek a tanárok az iskolarendszer elrendelt átalakításáról.¹⁴⁵ Előírták az alsó tagozat fokozatos átszervezését általános iskolává. Ennek megfelelően a két tatai egyházközségi iskolából – a Vincés nővérek által vezetett leány és a Szent Imre Fiúiskolából – az V. és VI. osztály átkerült a gimnáziumba, a megszűnt gimnáziumi I. és II. osztály helyére, mint önálló Tatai Piarista Általános Iskola. Nem várt gondot jelentett, hogy ennek a két évfolyamnak tanulói létszáma lényegesen meghaladta a korábbi gimnáziumi osztályokét: három-három osztályt kellett indítani az évfolyamonkénti 165 diák miatt. Ami igazán meglepő volt: jelentősen megnőtt a bejárók száma. Az V. osztályba 33, a VI. évfolyamra 61 (!) tanuló jelentkezett a szénmedence községeiből. Ez az adat önmagában is igazolta a rend bányavidéki tekintélyét. Nem maradtak el a gimnáziumi bejárók sem, annak ellenére, hogy erőteljes propaganda folyt, pl. ingyen-ebédek ígéretével az állami gimnázium érdekében. A konkurencia ellenére Alsógalláról 1, Bánhidáról 18, Felsőgalláról 54 (!), Tatabánya községből 32 tanuló maradt hű a piarista iskolához. A kapcsolat továbbra is élt tehát, most már a szülőkön keresztül. A bejárók tanári felügyeletét az a Csányi László látta el, aki az előző tanév alatt alaposan megismerhette a bányászokat. Most a zömmel bejárókból (a Vigh Árpád féle osztály tagjaiból) álló III. B. osztályfőnökeként látogatta sorra diákjai szüleit – folyamatosan érzékelve azok ragaszkodását.

¹⁴³ GÁLL István, *i. m.*, 387.

¹⁴⁴ Tatabányai Állami Gimnázium évkönyve 1947.

¹⁴⁵ Évkönyv, 1944/45, 1945/46 és 1946/47, 2.

Nem az állami iskola alapítása volt tehát természetellenes, hanem annak kizárólagossága. A számok és a tények alapján elmondható: a helyi társadalom kulturális fejlődése, a társulati iskolák oktatási színvonala nyomán olyan mértékű igény mutatkozott a tanulás iránt, amely indokoltta tehette volna az új állami gimnázium mellett a piaristák helyben maradását is. Ezzel megadható lehetett volna a választási lehetőség a szülőknek, ez lett volna az igazi demokratikus megoldás. Magyarországon viszont nem demokrácia, hanem diktatúra volt születőben.

A tatabányai általános iskolások és gimnazisták tehát, a bejárás nehéz körülményei árán ugyan, de – a rend háromszáz éves gyakorlata által biztosított színvonalon – folytathatták tanulmányaikat. Működtek az ifjúsági szervezetek, ott voltak a bejárók a Révai Önképzőkör előadói között, az énekkarban – még az újjáeledő cserkészcsapatban is. Pozitív példájuk és a tatabányai iskola laza fegyelméről, politikai szerepéről terjengő hírek tovább növelték a kegyesrendiek jó hírét. A következő évi beiratkozások után kiderült: immár az iskola tanulóinak egyharmadát a szénmedencéből érkezettek adták. Az 1947 októberétől várossá egyesített települések lakói nem fordultak el a tatabányai iskolától.

A nagyszámú, egyre nagyobb arányban általános iskolás korúakból álló bejáró csapat olyan mértékben terhelte az iskolavezetés gondjait, hogy tenni kellett valamit.¹⁴⁶ Arra gondoltak: teherautókat állítanak be az alkalmazkodni képtelen MÁV menetrend kiváltására. A súlyos gondok enyhítése érdekében az igazgató „megkereste a hivatalos szerveket, a kultuszminisztériumot, az Actio Catholica-t és az iskolafenntartó rendet”,¹⁴⁷ majd az új város polgármesterét is, kérve – „tekintettel Tatabánya fontos kulturális érdekeire” – hozzájárulását a teherautók üzemeltetésének költségeihez. A levél leszögezte: „iskolánk szolgálni akarja az értelmiség, az egyház és a munkáspártok közeledésének gondolatát.” Ez a levél eleven cáfolata annak, amit Rákosi Mátyás a kommunista pártvezetők 1948. január 10-i értekezletén állított. Szerinte a „fiatal magyar demokrácia három esztendőn keresztül mindent megtett azért, hogy a katolikus egyházat is bevonja a nemzet talpra állításának nagy munkájába. Meg kell állapítani, siker nélkül.”¹⁴⁸ A siker valóban elmaradt, akkor, amikor a piaristák segíteni akartak: a párt bizalmából kinevezett polgármester válasza sem érdemesítette a levelet.

Az igazgató nem állt meg ezen a ponton, kérésével felkereste az illetékes minisztériumot is: „A tatabányai piarista iskola diákságának közel egyharmadát (206 fő), a szénvidékről bejáró ifjúság teszi. Az iskolához ragaszkodó bányászszülők és a növen-

¹⁴⁶ Ismételen, de eredménytelenül fölmerült a piaristák újbóli kiköltözése Tatabányára. Forgács Géza V. osztályos diák 1947. nov. 10-én azt írta volt tanárának, Csányi Lászlónak Debrecenbe: „A piaristák kiköltözéséről minden hír megszünt. Eddig úgy volt, hogy a Polgárban lesz a gimnáziumunk. Nem lett belőle semmi. Hiába támogatta Bán Antal [iparügyi miniszter]. Talán jövőre!” (PMKL, Csányi László hagyatéka, Levelezés). 1948-ban azonban előbb Bán Antal kényszerült disszidálni, majd a tatabányai piarista iskolát is államosították.

¹⁴⁷ Kérvény Tatabánya város polgármesteréhez, 1947. okt. 16. Ld. kötetünkben: Levelezés, 50.

¹⁴⁸ Idézi: SALACZ Gábor, *A magyar katolikus egyház tízenhét esztendeje (1948-1964)*, München, 1988 (Dissertationes Hungariae ex historia ecclesiae, 9), 9.

déksereg a bejárással rendkívül veszélyes áldozatokat vállalt. A vasúti baleset nem csak gyerekeket tesz nyomorékká [mint konkrétan Geier Lajos esetében – H. M.], hanem már halálos áldozatot is követelt.” Mérlegelve a bejárással adódó „komoly nevelési szempontokat, az igazgatóság arra határozta el magát, hogy megfelelő anyagi fedezet esetén üzembe állít 2 db. 3 tonnás autót.”¹⁴⁹ Mai szemmel nézve ez a megoldás primitívnek látszik, de a személyszállításra használt teherautók látványa 1947-ben még mindennapos volt: a bányászokat is „fakarusznak” csúfolt, átalakított teherautók szállították munkahelyükre. A kezdeményezés támogatás hiányában hamvába holt. Egyedül a bányászok vezetői vállalták, hogy dolgozóik gyermekeit autóval hordják be Tatára.

A tanév mindezek ellenére tartalmasnak bizonyult, év végén rendben lezajlottak a vizsgák – s a nyári szünidőre még egy népes gyereksereget üdültetni is sikerült Balatonszárszón. Történt mindez annak ellenére, hogy a jelekből elszomorító jövő volt kiolvasható. Az olyan írások, mint a megyei lap 1948. június 6-i cikke a politika szándékáról árulkodtak: „A felekezeti iskolák tanulóinak rosszabb a tanulmányi előmenetele, mint az államosított iskolák tanuló ifjúságának.” (Még nem is államosítottak! – H.M.) „A járási tisztiorvosi jelentések megyénkben is arról számoltak be, hogy a felekezeti iskolák egészségügyi viszonyai szinte tarthatatlanok.” (Eközben az újonnan alapított állami gimnáziumban még évekig betonvályúba láncon lógatott bádognapokból ihatták a szomjoltó vizet a diákok.) Az újság pár nap múlva már nyíltabban fogalmazott: „Vármegyénk demokratikus pártjai követelik az államosítást és harcot hirdetnek az egyházi reakció ellen.”¹⁵⁰ Gáll István idézett írása igazolja, hogy a „demokratikus pártok” miként használták fel a hangulat szítására az új iskola diákjait.

Az eredmény: 1948 nyarán az állam az egész országban kisajátította a szerzetesrendek iskoláit. Két éves huzavona után, iszonyú rendi áldozatok és egyéni szenvedések árán, megengedték, hogy két piarista iskola működjön az országban, de a tatai nem tartozott közéjük. Az idézett számok igazolják, hogy ezzel a lépéssel nem csak Tata város polgárait fosztották meg patinás iskolájuktól, hanem a közeli bányászokat is.

1950 júniusában az iskola után a rendházat is elvették a rendtől. Az otthonuktól megfosztott szerzetesek sorsáról bőven szól Böszörményi Géza összefoglaló művében.¹⁵¹ Az ott közölt visszaemlékezésekből tudjuk, hogy Kender tanár úr, a felsőgallai partikula egykori igazgatója még egyszer visszakerült Tatabányára. 1950 nyarán és nem diákjait látogatni... Úrnap előtti napon, testvérétől visszatérőben a rendház közelében betuszkolták egy autóba, pár napig a tatai rendőrségen őrizték, majd Tatabányára szállították. Itteni első kihallgatásának tragikomikus jelenetsorát

¹⁴⁹ Kérvény a Vallás- és Közoktatásügyi Miniszternek. 1947. nov. 11. Ld. kötetünkben: Levelezés, 52.

¹⁵⁰ Dolgozók Lapja 1948. júl. 13.

¹⁵¹ BÖSZÖRMÉNYI Géza, *A magyar piaristák 1950-ben: Szétszóratás és újrakezdés*, Bp., 2007 (Magyarország piarista múltjából, 2).

A tatai és felsőgallai piarista gimnáziumban 1946-ban érettségizettek találkozója Tatán, 1956. május 20-án. Felső sorban állnak (a *-gal jelöltek Felsőgallán végeztek): Gáldonyi Béla, —, Endrődi Rezső, Egyed Géza*, Tompa Antal*, Baló László*, Schadt Tamás. A középső sorban állnak: Toma István, Zsák Olivér, Kiss Imre, Erdősi Pál*, —, —, Cservenka, —, Szilas Pál*. Ülnek: —, Fekete Margit, Gaál Magda*, Vass Péter piarista (tatabányai osztályfőnök), Jakab János piarista (tatai osztályfőnök, —, Bálint Erzsébet, — (PMKL, Vass Péter hagyatéka).

Így mesélte el Veszprémi Tibor szerzetestársának: „Milyen iskolái vannak? Egyetem. Ávós: Gimnázium nincs? Kender: De, akkor még kellett. Ávós: Érettségije is van? Kender: Igen. Ávós: Hány?”

Ezek után megkérdezték: mit jelentenek a templomban a táblára kiírt számok, miért vágatta kopaszra fejét az egyik társa, stb. Cellája is nyomorúságosabb volt, mint a mézsztelepi. Szalmazsákja a nedvesség miatt egy hét alatt megrohadt. Ekkor egy priccset tettek be, amin takaró nélkül feketett éjszakánként, a rendszeres kihallgatások rövid szüneteiben. Reggeltől estig nem volt szabad feküdni, csak a szűk helyen állhatott, így az éjszaka elrabolt alvást sem pótolhatta. Kosztja: reggel és este egy csajka víz, délben egy csajka üres leves. Hetenként egyszer, éjjel, az udvaron álló hidegvizes kádban kellett fürdenie, majd törülközés nélkül visszabújni a ruhájába és visszamenni a vizes pincéjébe.¹⁵² Soha nem tudta meg, hogy korábbi tatabányai ténykedésének volt-e köze a megkínzathoz.

Így ért véget Tatabánya és a piaristák fél évszázadig érlelődő, korábban mindkét részről tiszteletre épülő kapcsolata...

¹⁵² BÖSZÖRMÉNYI G., *i. m.*, 133-134.

POST SCRIPTUM

... azaz hogy mégsem egészen így.

Az elvetett mag jó termőföldre került és életképesnek bizonyult. Igazgatók, főmérnökök, osztályvezetők, műszaki és adminisztratív vezetők, piarista diákokból lett bányász értelmiségiek – mindannyian emlékezetükbe vették, hogy milyen társadalmi közegekből jöttek, és hol alapozták meg tekintélyt kölcsönző tudásukat. Még azok is, akik engedve a csábításnak, bűnbeesve „lázkodó vágyukkal mintegy leváltak, elmozdultak önmagukról, hűtlenné váltak önmaguk lényegéhez.”¹⁵³

Amikor Vass Péter, az elfojtott tatabányai piarista kezdeményezés egyik vezető egyénisége, helyi kötődésű tanára 1968-ban, életének válságos időszakában a kommunista vállalati igazgatóhoz, Gál elvtárshoz fordult segítségért, egykori tanítványai vállalták, hogy maguk mellé veszik, ezzel a gesztussal készítetve a pártjának felelősséggel tartozó vezetőt egy szerzetestanár kérésének kedvező elbírálására.¹⁵⁴

Vass tanár úr helyi iskolája nem maradhatott életben, de megnyugvással vehette tudomásul, hogy új munkahelyének minden szintjén talált egykori tatabányai diákokat. Rendjének tanítványa volt a Magyar Szénbányászati Tröszt vezérigazgatója, Seregi János és közvetlen közelében a Felsőgallán érettségizett két Nagy Lajos nevű mérnök. A tatabányai műszaki igazgatói poszton találta az egykori Harpagont, Solymos Andrást. Közvetlen főnöke lett, mint műszaki fejlesztési osztályvezető a sokoldalú Monos Rudolf, érezhette a termelési osztályvezető Vér László hűségese ragaszkodását éppúgy, mint a gépészeti és villamossági főosztály élén álló Galgóczy Antal tiszteletét. Tatabányai tanítványai közül felismerte Zala Alfrédot és a Csányi-féle osztályból Szőke Gézátt, Szilas Jenőtt, Marton Konrádot, Lux Andrást. Tatabányai új munkatársai reggelenként nem köszönthették őt Laudetur-ral, de a központi irodák folyosóján találkozáskor, vagy munkaértekezleten felfedezhette tekintetükben a megőrzött közös titkok, az egykori tanáremlékek visszfényét.

Közvetlenül megtapasztalhatta, hogy a magyar piaristák mély nyomot hagytak a tatabányai szénmedence társadalmában.

¹⁵³ PILINSZKY János, *Szög és olaj*, Bp., 1982. 149.

¹⁵⁴ RAVASZ Éva, *Gál István – egy bányai igazgató portréja*, in Tatabánya 2004, 23. sz. melléklet.

SZEMTANÚK

I.

SCHMIDT MIHÁLY–DARVASY MIHÁLY

A TATAI RENDHÁZ KRÓNIKÁJÁNAK (HISTORIA DOMUS) TATABÁNYÁRÓL SZÓLÓ

BEJEGYZÉSEI

1943–1948

PMKL, Tatai rendház iratai, A tatai kegyesrendi társház története 1898-tól 1950-ig (historia domus, II. kötet). A tatai azon piarista rendházak közé tartozott, ahol a krónikát (historia domus) egészen a rendház 1950. évi feloszlatásáig folyamatosan vezették. Különösen részletes a krónika 1943-tól, amikor a kezdő történelem-latin szakos tanárként Tatára került Darvasy Mihály (1917–1973) vette kézbe vezetését. Miután Darvasyt 1948 márciusában Sík Sándor tartományfőnök titkárává nevezte ki, Bíró Imre (1883–1972) házfőnök, korábbi tartományfőnöki titkár és rendtörténetíró hasonló alaposággal folytatta a krónikát. Az alábbiakban a Darvasy Mihály által írott rész Tatabányára és a bányászokra vonatkozó bejegyzéseit közöljük, de az első szakasz még a Schmidt Mihály házfőnök (1940–1943), az utolsó pedig a Bíró Imre által lejegyzett részből származik. A fejezetcímek is a krónika szerzőitől származnak, mellettük szögletes zárójelben az eredeti oldalszámokat tüntettük föl.

1942/1943. év

Bányász diákkotthon [228]

A rendház és gimnázium telke az alapítólevél szerint »jure perpetuo« a rend tulajdona. A telekkönyvezés alkalmával azonban a rend ezt a jogát elmulasztotta érvényesíteni s így a telket a gr. Esterházy család nevére telekkönyvezték. A grófné a házfőnök kérésére hozzájárult, hogy a telket a rendház nevére telekkönyveztessük. Mihelyt a miniszteri engedély megjön, az átírás meg fog történni.

A telekkérdést a házfőnök igazgató által kezdeményezett bányász diákkotthon építése tette aktuálissá. Kb. 150 tanulónk jár be a bányatelepről, s a rossz vasúti közlekedés miatt rendkívül sokat szenvednek egészség, előmenetel és erkölcsi szempontból. Ezt az állapotot akartuk megszüntetni, amikor mozgalmat indítottunk a diákkotthon létesítésére. Készséggel bekapcsolódott a munkába dr. Mihályi Géza főszolgabíró, a diákszövetség elnöke s főleg neki köszönhetjük, hogy kb. 140.000 P gyűlt össze az intézmény felépítésére. Ez már meg is történt volna, ha a háborús viszonyok nem akadályoznák. A tervek készen vannak, az építkezési engedély is megvan, csak az anyagkiutalás hiányzik.

*Az 1943/1944. iskolai év
A bányászinternátus építése [230]*

[1943.] Hosszas tárgyalások után a Tatai Diákszövetség nevében megkötöttük az építkezési szerződést a tatai Blahó-Riszter céggel a bányászinternátusra. Eszerint tégl helyett kőből épülnek a falak, és az idei évben csak a földszint készül el. Mészáros László építésmérnökünk nagy gonddal és hozzáértéssel készítette el a szerződést. Az építés megindulását csak gr. Esterházy Ferencné nagylelkűsége tette lehetővé, aki az összes szükséges kőmennyiséget ingyen engedte át az épülő internátusnak. Nagyon szépen megírt levele örök dokumentuma lesz a grófi család nemes és fennkölt gondolkozásának! Ha az internátus egyszer felépül és annak a 160 bányászgyereknek nem kell a hajnali órákban nekiindulni, hogy hóban-esőben kimerülve érkeznek iskolánkba, ez érdeme lesz Schmidt Mihály volt igazgatónak, aki az eszmét felvetette, Mihályi Géza főszolgabírónak, aki önzetlenül hihetetlen sokat fáradozott az építés megindulásában, és a bányászközségek: Felső- Alsógalla, Bánhida, Tatabánya áldozatkészségén kívül a nemes Esterházy család nagylelkűségének!

Vendégek [231]

A Tatai Szövetkezeti Népfőiskola megnyitásakor [1944.] jan. 20-án a rendház vendégei voltak ebéden: Hankiss János kultuszállamtitkár, Magyar Zoltán egyetemi tanár és Halász Miklós a debreceni gazd. akadémia volt igazgatója, a Burgonyaközpont elnöke. A házfőnök felhívta az államtitkár úr figyelmét az épülő bányászinternátusra, kérte az állam segítségét, de még csak biztatást sem kapott... Magyar professzor úr ebéd alatt meglehetősen tapintatlanul antiszociálisnak bélyegezte a bányászinternátus gondolatát, és még inkább azt a tény, hogy a falusi tehetségesek közül 2-3 segít kiszolgálni az étkezés alatt. Hiába említettük neki, hogy ezért a csekély munkáért a fiúk 100 P havi állami fizetés fejében ugyanazt az ellátást kapják, mint a 250 P-t fizető konviktorok.¹⁵⁵

Megint a bányász internátus [233]

[1944.] Május 7-én Mészáros László tervezőmérnökkel Babos Dezső és Selmeczi Kovács Józseffel közösen megtárgyaltuk az épülő internátus ügyét. Megállapodtunk abban, hogy a Rend és az adakozó bányászközségek között írásban kell

¹⁵⁵ A piarista rendházakban kisebb szolgálatokért ellátást kapó gyerekeket – köztük Tatán bányászgyerekek is előfordultak – kredenciálisoknak nevezték, és ez a rendszer a 18. század óta minden rendházban megvolt. Érzékletes leírását és pozitív értékelését ld.: SCHÜTZ Antal, *Életem*, Bp., 1942, 102-103. Vö. BORIÁN Tibor–KOLTAI András–LEGEZA László, *Piaristák*, Bp., 2007 (Szerzetesrendek a Kárpát-medencében), 30.

lerögzíteni a jogi helyzetet, másrészt ugyancsak írásban kell pontosan körvonalazni az internátus működését. Az utóbbival kapcsolatban leszögeztük, hogy az internátus a konviktustól csak egészen különállóan működhetik, külön vezetéssel, személyzettel, legalább két prefektussal és ennek megfelelően kell a terveket átalakítani. Megbeszélésünk eredményét írásba foglaltuk és elküldtük a Rendfőnök úrnak. A Rendfőnök úr, Péntek József és Papp Elemér asszisztens urakkal már május 11-én lejött ebben az ügyben Tatára és itt újra megbeszéltük a terveket és megvizsgáltuk az épülő internátust, belevonva a megbeszélésekbe most már Mihályi Géza főszolgabíró urat, az építő Tatai Diákszövetség elnökét is, és közmegnyugvásra az általunk javasolt elgondolások alapján most már életképesnek ítéltük meg az internátust.

Nyári Kalazanciusi iskola [233-234]

Mélyen átértzett kötelességünk készítetett arra, hogy az idei háborús viszonyok miatt annyira megnyirbált tanév hiányát pótoljuk. Hosszas megfontolás után [1944.] május 28-án meghirdettük a Nyári Kalazanciusi Iskolát. A tanári kar szinte kivétel nélkül átértzte ennek az intézménynek időszerűségét, s nemcsak nem gördített akadályokat elébe, hanem szinte teljes számban részt is vett a munkában. A város közönsége hálásan vette ezt a próbálkozásunkat.

[1944.] Június 5-én nyílt meg az iskola. Nem remélt nagy számban jelentkeztek a tanulók az ingyen tanításra, számuk elérte a másfélszázat. Ismerve azt a körülményt, hogy nálunk a diákság nagy része bejárókból és a különböző internátusok növendékeiből tevődik össze, ez a szám igen magas. Nemcsak intézetünk növendékei, hanem a Tatán tartózkodó más gimnáziumi tanulók is járnak az előadásokra. A lányok elkülönítve vesznek részt az órákon. Eleinte három csoportban folyt a tanítás. Az elsőbe az ún. előkészítősek, továbbá a végzett elsősek és a másodikosok, a második csoportba a végzett harmadikosok és negyedikesek, az utolsó csoportba a felsősök tartoztak. Mivel azonban igen nagy volt a jelentkezők száma, egy negyedik csoportot is kellett szervezni: ez az előkészítő osztály. Ebbe azok a gyerekek járnak, akik most végezték a IV. elemi. A gimnázium épületének lefoglalása miatt a diákságot a rendházban, illetve a konviktusban helyeztük el. Az előkészítő osztály az ún. betegszobában kapott helyet, az első csoport a konviktus studium-helyiségében, a III-IV-esek a játszobában, a felsősök pedig a Tatai Múzeum bombatámadás elől már kiürített helyiségében, a bejárat mellett. A tanítás mindég 8-tól 10-ig tart a hét négy napján: hétfőn végeztük ugyanis a levonteképzést fiainknak, csütörtökön pedig szünet volt. Rendszeresen a magyart, latint és a mennyiségtant vesszük át a diáksággal. Új anyagot nem adunk, csak a már meglévőket akarjuk fenntartani és gyakorolni. A megjelenést ellenőrizzük.

Nemcsak Tata, hanem a vidék társadalma is nagy hálával vett tudomást a Kalazanciusi Nyári Iskola működéséről. Olyan kérések is hangzottak el, hogy a tanári kar szálljon ki Tatabányára, a szülők ott majd gondoskodnak arról, hogy tanítá-

sunk ott is zavartalanul megindulhasson.

*Az 1944-45-i iskolai év
Vendégei [259]*

[1944. szeptember] A debreceni ház tagjai a napról-napra erősödő bombázások és az egyre fenyegetőbb megszállás elől felsőbb engedéllyel elmenekültek, legalább is nagy részben.

Tatabányai fiók-gimnázium terve [260]

[1944. szeptember] Tekintve, hogy a debreceniek székhelyükön nem dolgozhatnak tovább, s mivel a mi bejáróink vasúti közlekedése szinte lehetetlenné válik, a Rektor felvetette a gondolatot, hogy a menekült tanárok nem nyithatnának-e Tatabányán egy fiók-gimnáziumot. Hiszen az ottani szülők nem egyszer kifejezték ilyen irányú vágyukat, mert érthetően meg szeretnék gyermekeiket kímélni a szörnyen fárasztó utazgatástól. Ugyanakkor a menekült piaristák hivatásuknak megfelelő életmódot folytatva fenn is tarthatnák magukat. A terv a Rendfőnök úr elé került jóváhagyás és diszponálás végett. Ő a tervet helyesléssel fogadta, s megbízta a Rektort az előmunkálatok elvégzésével.

Fiókgimnázium Tatabányán [263-264]

[1944. szeptember] Amint már volt szó e lapokon róla, a menekült piarista tanároknak hivatásszerű elhelyezése és a bejárési viszonyok végleges rosszabbodása vezette az Igazgatót a tatabányai fiókgimnázium tervének a felvetésére. Minthogy a Rendfőnök úr helyeslően és jóváhagyólag vette tudomásul a tervet, minden számításba jövő diák szüleit egyenkint felkérdeztük, hogy óhajtja-e a bejárástól való megkímélést igénybe venni, s a fiát a mi fiókgimnáziumunkba járatni. A jelentkezőktől havi 20 P-t kértünk az ottani tanárok fenntartására. Ez alól az összeg alól az Igazgató adott indokolt esetben felmentést.

Tatabányán nagy örömmel fogadták a tervet, s a szülők szinte kivétel nélkül óhajtották ezt a kedvező helyzetet kihasználni. Kétségtelen előnyök voltak: a fiókgimnázium jogilag és fegyelmileg a Tatai kegyestanáptöréni Gróf Esterházy Miklós Gimnázium alá tartozik; piarista tanárok tanítanak, tehát nem kell tartani színvonal csökkenéstől; a fiúknak nem kell testet-lelket koptató, idegeket alaposan megpróbáló bejárásra vállalkozni; kevesebb cipő és ruha pusztul; a szülők a mai vészes időkben közelebb érzik magukhoz a fiaikat. Mindezt a *Tatatóvárosi Hírlap* is lelkes cikkben magasztalta, s még azt sem mellőzte, hogy nagy és korszerű óvóhely is áll az iskola rendelkezésére.

200-on felül jelentkeztek diákok. Az iskolai munka az ún. új- és alsó elemi isko-

lák helyiségeiben indul meg. A Rendfőnök úr mutációval Tatabányára helyezte Hegyi Ferenc, Vass Péter, Szűcs Vince, László Mihály, Fülöp Gyula, Rónai Jenő és Somhegyi Mihály rendtársakat. Sajnos a háborús helyzet, az összeroppanás előjelei létrehozták azt a máskor elképzelhetetlen dolgot, hogy egyesek nem törődve a rendfőnöki utasítással, meg sem kísérelték, hogy elfoglalják új állomáshelyüket. Ismét mások technikailag voltak akadályozva abban, hogy kellő időben megérkezzenek. Így lassan fonák helyzetbe jutottunk a szülők előtt: nagy hanggal meghirdettük a fiók-iskolát, mely a menekültek számára legalább annyira fontos volt, mint a tatabányaiaknak, de a megnyitást állandóan halogatni kellett, mert az érdekelt tanárok nagy része nem volt jelen. Ezen a szomorú állapoton – úgy látszik – a rendfőnök úr sem tudott segíteni. Végre is dűlőre kellett vinni a dolgot, melyet más, később említendő körülmények is segítettek és sürgettek. Október 9-én, hétfőn ténylegesen megnyílt a fiók-gimnázium. Hegyi Ferenc szerepelt megbízott igazgatóként. Vass Péter és a később megérkezett Szűcs Vince voltak a tényleges piarista tanárok. Meg kell említeni, hogy a tatabányai papság igen szép és tiszteletreméltó módon segített nekünk. Krieglér Károly [!György] esperes-plébános a III.-IV. osztályosoknak latint és németet, Szalai József káplán az I.-II.-osoknak hittant, latint, magyart, számtant, Telekesy Kálmán káplán pedig ugyancsak a kicsiknek hittant, magyart és latint tanított. Magyar Gyula premontrai papnövendék,¹⁵⁶ egykori tanítványunk, szintén segített. Utóbb Bíró Sándor civil, református debreceni történelem-francia szakos tanár is segített.

Persze ez a lehetőleg teljességre törekvő felsorolás nem akarja csökkenteni a már kezdettől ott dolgozó rendi testvéreink érdemeit. Inkább a klérus jóindulatát van hivatva tanúsítani. Mindemellett rendi testvéreinknek lakást is biztosítottak a plébánia vendégszobáiban. Egyes piaristák a szülői, vagy rokoni háznál kaptak szállást, ezek tehát nem a plébániai vendéglátást élvezték.

Az előadások délelőtt voltak. Az osztályokban szaktanítás szerepelt, csupán a felsősök kisebb száma miatt volt 1-2 helyen osztályösszevonás. Mivel bizonyos szakcsoportosítású tanárok – ne kérdezzük: miért? – nem érkeztek meg, félni kellett, hogy a meginduló tanítás a szakszerűség rovására megy. Hogy a lelkes tatabányaiak előtt fonák helyzetben ne tűnjünk fel, tatai tanárok is kijártak a „fiók”-ba. A közlekedési mizéria következtében kerékpáron mentek ki igen sok áldozatot hozva dr. Magyar István, dr. Kender József és Vigh Árpád rendtársaink. Néha Gazda István is kikerekezett. Így már ment a munka, s a körülményekhez képest szép sikerrel és komolysággal dolgoztak. A komáromi főigazgató, mint világi hatóság nagy örömmel és megelégedéssel nyugtázta a történeteket.

¹⁵⁶ Rendi neve Magyar Péter volt, 1944-ben kezdte meg a noviciátust a jászóvári premontréiknél. Később, 1946-tól Pelbárt néven bencés szerzetes lett.

Tatabánya bombázása [266]

[1944.] Október 13-án, a babonások nagyobb öröme, pénteken támadták meg az angolszász repülőek először – és utoljára Tatabányát. Hatalmas pusztulás követte ezt a támadást. Itt nálunk is a leghosszabb riadót jelentette ez a nap. Délelőtt, délután és este; összesen hét és fél órát kellett az óvóhelyen tölteni. Magán Tatabányán rendi testvéreink derekasan kivették részüket a mentés, elsősegélynyújtás és papi kötelességek ellátása terén.

Piaristákat SS-ek feltartóztatnak [268]

A következő napot annak rendje és módja szerint kezdtük. Mint már fentebb szó volt róla (264. lap) tőlünk is mentek ki piaristák kíségetni Tatabányára. Kender és Víghe rendtársak mentek ki éppen. Az események következtében erős német kordongyűrű fogta körül Tatabányát. Egy SS alakulat Kendert és Víghe, akik civil ruhában mentek, elfogta, egy kis házba vezette, megmotozta és csak hosszas igazolás után bocsájtotta tovább céljuk felé, amelyet kommunista-gyanúsának tartottak.

Október 17-én a tanároknak a községházán jelentkezniük kellett, hogy a katonaságnál szükséges adataikat ellenőrizhessék. Ugyanezen a napon érkezett Tatabányára Fülöp Gyula Kaposvárról és Rónai Jenő Budapestről.

A konviktus [321]

[1945. április] Mivel még szó sincs normális vonatközlekedésről, a tatabányai szülők a konviktusi elhelyezéssel akarják biztosítani gyermekeik érdekét. Így hát a Ház emeleti déli szárnya lassanként benépesült. Jellemző az időkre, hogy szinte alig van néhány régi név; a többség a Szerafikum növendékeiből toborzódott, mert ott vöröskeresztes kórház állt, s nem vették fel a jelentkezőket. Az új földreform s a veszített háború következtében az osztály, melyre eddig Konviktusunk támaszkodott, elveszítette lába alól a talajt. Egészen más társadalmi osztály gyermekei előtt nyíltak meg kapuink. De ez nem baj! A demokrácia keresztény elve alapján nem a személyválogatás a fontos, hanem a kalazanciusi szó: cura circa puerorum eruditionem!¹⁵⁷

Az ideiglenes Konviktus lakói voltak hosszabb-rövidebb ideig Tatabányáról: Szegi Ferenc VIII-os az érettségiig; a VII-ből Fülöp Mihály és Muraközi Tibor. Hozzájuk számított Dolezsál Ferenc is, akit azonban nyilván úgy erőltettek ide, aki vagy 3-szor is megszökött, de minden konviktusi szabály felrúgásával mindannyiszor visszafogadták. A VI-osztályt a tatabányai Csatlós János és a 2 bicskei: Sarlós

¹⁵⁷ „gondoskodás a gyermekek neveléséről”: a piaristák a szegénység, tisztaság és engedelmesség mellett kezdettől fogva erre tettek szerzetesi fogadalmat. Vö. *Constitutiones S. Josephi Calasancii*, Salmanticae, 1979, n° 31.

Jenő és Szőnyi József képviselték. A többiek a jelzettek kivételével mind tatabányaiak: a IV-ből: Selmeczi József, Práger István; a III-ból Horváth Elek, Máj Róbert, Mészáros János és Preisz Károly (Zsámbék). A II-ből Andrassy Péter, Sáradi Vince, Szűr Sándor, Benkovics József, Schlégl Pál. Jaksa Lajos és Zsámbéki Scharle Gyula, Tafferner Aladár éltek velünk. Végül a 4 első: Várnai Antal, Krupánszki József, Kemenes Tibor és Kaptai György.

A konviktorok természetben szállították be az ellátásukat; egyébként mindenben a régi módszer szerint vezették és neveltük őket.

Újra a tatabányai tanítás [327-328]

[1945. június] Mivel a hivatalos rendelkezés értelmében azok a tanulóink, akik még 3 hónapig sem jártak tavaly iskolába, díjtalan magánvizsgálatot tehetnek, kötelességünknek éreztük, hogy ismét segítségükre siessünk. Mivel megint elsősorban a nagyszámú tatabányai fiukra kellett gondolnunk, őrájuk esett a választásunk. Tatabányán élt hosszú ideig Hegyi és Vass rendtársunk; ők fogták össze először a fiukat. Az esperes plébános úr és a káplán urak ismét fontos feladatuknak tartották, hogy segítsék az iskola nélkül szűkölködő gyerekeket. Megindult tehát Tatabányán ismét egy bizonyos instruáló tanfolyam, melyen az általunk megállapított, rövidített tananyagot igyekeztek feldolgozni. Mikor az Igazgató Selmeczi rendtársunkkal kint járt, vegyes érzelmekkel állapította meg, hogy több buzgalom, mint hozzáértés tapasztalható az ottani hevenyészett tanári kar munkájában. Civilek is bekapcsolódtak ebbe az instruáló munkába, többek közt mérnökök, sőt kommunista intellektüellek is.

Az az érzés alakult ki bennünk, hogy adott viszonyok közt felszedett eddigi szellemi kincseink nagyon kevesek lesznek a minimális igényeket támasztó magánvizsgán. Mivel nem helyezkedhettünk arra az egyesektől hangoztatott álláspontra, hogy minden tatabányait át kell engedni – márcsak a mögöttünk álló kommunistákra való tekintettel is – magunknak kellett ismét akcióba lépnünk, ha igazságos mértéket akartunk alkalmazni a vizsgán.

Ezért aztán vállalkoztunk arra, hogy hetenként 1-1 napra mi megyünk ki Tatabányára, s magunk igyekszünk előzetesen tapogatózni ottani diákjaink képzettsége felől. Cél az volt, hogy lehetőleg mindenkit minél többször lefeleltessünk, hogy a formális vizsgán a tapasztaltak alapján nyugodt lelkiismerettel klasszifikálhassunk.

Kuntár József, dr. Magyar István, dr. Kender József, dr. Darvasy Mihály, Gazda István, Vígh Árpád és Csányi László rendtársak jártak ki május vége óta rendszeresen Tatabányára. Nagy áldozatot hoztak, mert még nagyon bizonytalan és nekünk egyáltalán meg nem felelő vasúti közlekedés bajai miatt legtöbbször gyalog kellett megtenni a Tatabánya – Tata közti, több, mint 20 km-es utat. Elképzelhető, hogy esős, zord időben különösen milyen terhes volt e vállalkozás. Magunk közt humorizálva az „Útszéli Pedagógusok Szabad Szakszervezeté”-nek neveztük az erőlelkű kijárókat. Egyszer megtörtént éppen Kender és Vígh kollégáinkkal, hogy kóborló oroszok elfogták és megmotozták őket, amint ugyancsak ővelük ezt már az SS-ek is

megcselekedték (268. lap). Tatabányán a plébánia melletti új és régi elemi iskolában tanítottunk. A papság nem vette szívesen megérkezésünket, mert saját munkájának lebecsülését látta benne,¹⁵⁸ a szülők társadalma azonban hálás volt, sőt maguk a gyerekek is szívesen vették. Július 3-áig folyt Tatabányán ez a korszerű piarista munka.

Tatabánya [332]

[1945.] Július 16-án a Rektor Selmeczi Kovács József igazgató-helyettes rendtársunkkal kint járt Tatabányán. Az ottani szülők nagyon hálásak a piaristaság szolgáltatásaiért. Számolnak a bejárás lehetetlenségével, s nagyon szeretnék, ha ott is lehetne piarista gimnáziumot felállítani. Vass Péter rendtársunk „üti a vasat” a befolyások közt.

Tatabánya kérdése [335-336]

[1945. augusztus] A tatabányaiak ügye a lehetetlen közlekedési viszonyok miatt mindig égető probléma. Nem lehet szó arról, hogy annyi diákunk kirekesztődjék éppen már most, a háború után az iskolai munkából. Felmerült az a terv, hogy – mivel a félbemaradt bányászinternátus épülete befejezhető – Tatabánya fejezze be az építkezést és a fiúk költözzenek ide. A Direktor többször is járt Tatabányán ebben az ügyben. Osztrovszky kommunista mérnök, az ottaniak képviselője mindent kilátásba is helyezett. Azonban rövidesen látni kellett, hogy nem lehet szó az építkezésről sokféle ok miatt. Erre a Direktor azt ajánlotta, hogy a gimnázium II. emeletét engedjük át bányászinternátus céljaira. Tatabánya vállalja a helyrehozási munkálatokat, a Rend pedig vezetésről gondoskodik. Augusztus 24-én értesültünk róla, hogy a Rendfőnök úr a ténylegesen Tatabányán, szüleinél tartózkodó Vass Péter dr-t Tatára helyezte, amiről a szept. 1-én kelt intézkedés tudósított hivatalosan. Őt szemelték ki a tatabányaiak konviktusának igazgatójává, melléje pedig dr. Magyar István nyer beosztást.

A bejárás [337-338]

[1945.] Szeptember 10-én végre megkezdődött az iskolai munka. A Tatabányáról bejáró fiúk kérdése még mindig nem nyert kielégítő megoldást. Ez a kérdés állandóan izgatja a rendi vezetőséget is. Szemmel látható, hogy bejárással nem oldható meg a kérdés. A Rendfőnök úr, többek, főleg Vass Péter tanácsára arra a megoldásra hajlik, hogy a tanári kar fiatalabb tagjait erre az iskolai évre kihelyezze Tatabányára. Ha a hegy nem jön Mohamedhez...

¹⁵⁸ A bányalelkészség állománya a front átvonulása alatt jórészt kicserélődött.

Rendfőnöki látogatás itt és Tatabányán [338]

A Rendfőnök úr [1945.] szeptember 12-én járt Házunkban. Még aznap ki is ment a bányatelepre, s beszélt az ott összehívott szülői értekezleten. Ottani megjelenése új fejezetet nyitott a tatabányai piarista gimnázium odisszejának történetében. A szülők megható lelkesedéssel tettek hitet a piaristák mellett, és egy emberként óhajtották, hogy fiaik ezután a mi vezetésünk alatt növekedjenek. Nagy szó ez, ha meggondoljuk, hogy Tatabánya hivatalosan kommunista, s a politikai hatalom nem áll oldalunkon. A szülők maguk vállalták, hogy esetleges kiköltözésünkkor gondoskodnak az ellátásról, ami a mai viszonyok mellett a legnehezebb probléma. A bányatársulat az ún. Bergmann-féle házat, fűtést és világítást helyezett kilátásba.

Másnap Vass Péter előadásából tudtuk meg a történeteket. A hangulat nagyszerű, a szülők örülnek, hogy nem kell bejárattniuk gyermekeiket. A baj csupán az, hogy nincsen eléggé biztos jogi alapra helyezve ez az új intézmény. Ma még nem látható, hogy új letelepedésről, vagy csupán egy esztendőre szóló ideiglenes kiszállásról van-e szó? Azt sem tisztázták pontosan, hogy a szükségszerűen felmerülő nehézségek áthidalásában milyen részt vállal a tatabányai Ház s az egész Rend.

Tatabánya [338]

A reáliákkal számoló borús vállalkozás és az idealizmusból táplálkozó lendítő, feszítő erő közös eredőjeképpen mégis megszületett a tatabányai iskola. Az objektív szemlélő előtt nem maradhatott titok, hogy éppen a jogi megalapozottság hiánya miatt lesz sok nehézség. Viszont látni kell azt is, hogy óriási méretű, valódi Kalazancius szíve szerinti munkatér kínálkozik. Tatabányán indulóban van egy „latin-mentes” ún. gimnázium is – ez is csak a mai kaotikus viszonyok közt helytálló paradoxon – nem nézhetjük tétlenül, hogy fiainkat akár ez, akár a napról-napra erősödő kommunista irányzat kaparintsa meg. Igazán hősi fokban kell piaristának lenni azoknak, akik Tatabányán, a megszokott életmódról és kényelemről lemondva, gyümölcsözően óhajtják eszményeinket képviselni!

Az ottani tanárok [339]

Sok-sok akadály elhárítása után, Vass Péter dr. vezetése alatt megalakult a kihegyezett rendtársainkból a tatabányai tanári kar. [1945. szeptember] 23-án Somogyi Zoltán rendtársunk útján kaptuk meg a Rendfőnök úr intézkedését, mellyel Kuntár József, Kender József dr, Gazda István, Vígh Árpád és Csányi László rendtársainkat helyezi ki Vass Péterrel együtt Tatabányára, helyesebben Felsőgallára. Selmeczi-Kovács József és Dobroszláv Lajos rajztanár hetenként meghatározott napokon fognak kijárni.

Exodus [339]

[1945.] Szeptember 24-én és 25-én kocsik jöttek be Tatabányáról, hogy rendtársaink ingóságait kiszállítsák. Bizony, egészen az Istenanya szegényeinek szellemében indul ez a vállalkozás. Mindenki csupán egy ágyat, egy szekrényt, egy konviktusi íróasztalt, egy széket és egy karosszéket kap. Természetesen közös bútorok is kellenek az étkezéshez. Ketten laknak egy szobában, s mivel a Bergman ház igazgatói lakás és nem rendház céljaira készült, a szobák egymásba nyílnak. Pionírjainknak még a magány áldásáról is le kell mondaniuk a sok-sok előrelátható és a még több előre nem is látható nehézség mellett. Valóban a Poverello Szegénység Úrnőjének szolgálóiként indult meg a kis csapat. A kívülállók nem is nagyon hitték el, hogy valóban belevágnak. Még a kocsik indulásakor is hitetlenkedve, fejcsóválva kérdezték, hogy valóban kimegyünk-e Tatabányára?

Nem minden nemzedéknek jut osztályrészül, hogy új telepítésnek, új terjeszkedésnek, a fejlődő élet megnyilvánulásának szemtanúja legyen. Csak most, hogy mi is látjuk és tapasztaljuk a nehézségeket, hajtjuk meg igazán a tisztelet és szeretet zászlaját a mi – sokszor már nevükben sem ismert – igénytelen őseink előtt, hogy meretek az Isten segítségével bízva belevágni egy-egy új vállalkozásba, s ugyancsak Őbenne bízva végig is csinálták, s alapot raktak nekünk. Ugyancsak tisztelettel és féltő, óvó és segíteni kívánó szeretettel tekintünk mostani testvéreink felé is, kiknek osztályrészül jutott egy ilyen vállalkozásban részt venni. Talán nem valamennyiük indult meg osztatlan lelkesedéssel az új honfoglalás göröngyös útján, de mindegyikükben – ha olykor szemérmes titkolózással el is rejtették – láttuk fellobbanni a piarista munka utáni lángot, melyet a közöny meg a méltán kifogásolható nehézségek feletti méltatlankodásból szőtt fátyollal sem rejthettek el. Mennyire magyar piarista mentalitás, hogy olykor mord külső alá rejteni próbálja jobb meggyőződését és lelkes ügyszeretetét. Tudjuk, hogy mindazok, akik ver sacrum példájára új hazába költöztek,¹⁵⁹ méltón képviselik a kötelességteljesítésen keresztül jelmondatunkat: Ad majus pietatis incrementum! A jó Isten bőséges áldása legyen nehéz, de megtisztelő vállalkozásukon!

Új prefektusok [340]

Konviktusunk kihelyezett négy prefektusa helyére dr. Jakab János és dr. Magyar István lépett.

¹⁵⁹ „szent tavasz”: az itáliai népek szokása volt, hogy minden tavaszi termést és újszülöttet áldozatul az isteneknek ajánlottak föl. Az így följánlott gyerekeket 20 év múlva elküldték otthonukból, hogy új hazát keressenek vagy alapítsanak.

Vendég [340]

[1945.] Szeptember 29-én járt Házunkban Papp Elemér kat. főigazgatói asszisztens. Tatabányára is kiszállt, hogy – mint egykori tatai rektorsága miatt nagy helyismerettel rendelkező szakember – a kezdés nehézségeivel küzdő tatabányaiak segítségére legyen.

Kezdeti nehézségek [340]

Mert kétségtelenül sok a nehézség. Testvéreinknek kiutalták a Bergmann-házat, de az még lakhatatlan: ablakai, ajtóhiányzanak. A mieink kénytelenek magánhelyeken megvonni magukat, ami a mai különösen sanyarú viszonyok miatt mindenkinek terhes. Nekik is nehéz elhárítani a sok kedvességgel felajánlott vendégszeretetet, pedig a vendéglátó is méltán örülhet, ha a bármennyire is kedves vendég odébbáll. Most szállítják be azokat a természetbenieket, melyeket az ottani szülők felajánlottak; így bizonyos fokig már a piaristák anyagaiból főzhetnek a kedves vendéglátók.

Természetesen a hevenyében megindult akció következtében arról sem lehet még szó, hogy az elemi helységeit megkapják. Több lehetőség merült fel: a polgári, a 6-os telepi elemi, s az ún. erdei iskola. Végük is az eleminél kötöttek ki a mieink, mert az ablakozott és fűthető is. Nincs is túlságosan messze a lakástól. Mivel mi csak vendégek vagyunk ott, meg kell elégednünk a délutáni tanítás lehetőségével.

Felsőgalla kezd! [340-341]

Mivel az ottani szülői társadalom látta, hogy komoly készülődés folyik, s mivel a vonalon a gyerekek bejárása csak a legtumultuózusabb módon történik, egyre több és sürgetőbb kérés, szinte parancs érkezett, hogy már meg kell kezdeni a felsőgallai előadásokat. Így azután a jobb belátás ellenére is [1945.] szeptember 29-én megkezdtek a kintiek tanítását s visszatartották a még vonaton Tatára készülő diákságot. Ebből természetesen nehézségek és apprehenziók származtak, mert hiszen az volt a terv, hogy a felsőgallai végleges berendezkedésig továbbra is hozzánk jöjjenek a bejárók.

Tata sorsa [341]

Természetesen a bejárók elmaradásának szemmel láthatók lettek a következményei is. Tagadhatatlan, hogy aránytalan a helyzet, hogy míg az 12000 lakosú Tatán gimnázium van, addig a 30000-es Tatabányán¹⁶⁰ ilyen nincs. Főleg a mai demokra-

¹⁶⁰ Ez a népességadat a szénmedence 1947-ben összevont településeinek (Alsó- és Felsőgalla, Bánhida, Tatabánya) közös lakosságára vonatkozik.

tikus világban szembeötlő a különbség, mikor az alsóbb társadalmi osztályok emeléséről van szó. A Rendfőnök úr ügyesen kiemelte, hogy amint a múltban a feudális Esterházyak alapíthattak kollégiumot, úgy most a proletár tatabányai munkásság is vállalhat ilyen feladatot. Mindamellett látszik, hogy a tatai gimnázium az elnépteledés felé néz, bár a tatabányai vállalkozás csupán a „kihelyezett párhuzamos osztályok” név alatt ismerős a jogi fórumok előtt. Egy esztendőre szól jogilag ez a vállalkozás, de már kezdetben áttörték a jogi korlátokat, mert hiszen a párhuzamos, tehát az alsó négy osztály kihelyezéséről van szó, s mégis a VII. kivételével, minden osztályban órarendszerű, terv- és rendszeres iskolai munka folyik.

Nem kisebb nehézség, hogy tanári karnak a tatai ház fiatalságát emelték ki, aminek Tatabányát illetőleg nem kétesek az előnyei, de ugyanakkor a tatai gimnázium – egyik rendtársunk ügyes meglátása szerint – az ország talán legöregebb tanári karával rendelkezik. A tanárok zöme a korhatár körüli szolgálattal rendelkezik.

Az egykor virágzó konviktust is súlyos csapás érte, mikor négy fiatal és agilis prefektusát emelte ki a rendfőnöki intézkedés, és csupán 2 új erőt állított helyükbe.

A felsőgallai rendház [341-342]

A tatabányaiak végre [1945.] október 4-én költözhetnek be ottani új otthonukba. A Rendfőnök úr tatabányai tanárnak küldte a Kolozsvárról Pestre menekült Medvigy Mihály rendtársunkat, továbbá a súlyos gyomorműtét után felépülőben lévő Horváth Istvánt Debrecenből, aki volt már tatai tanár s pillanatnyilag Mernyén üdül. Veszprémi Tibor a Kalazantinumból kapott áthelyezést olyan meghagyással, hogy a hét első három napján Tatabányán, a másik három napon Tatán tanít, és az itteni Diákotthonban végez prefektusi teendőket.

Az 1945-1946. iskolai év

Tatabánya élete [349-350]

Tatabányán már kialakuló medrekben folyik az élet. Sok a nehézség, de sok az öröm is, amit a bányászok megbecsülése és hálás szeretete okoz. Persze nem minden az eddig megszokott keretek között mozog, a szerzetes fegyelmi megkötöttségek nem nagyon illenek bele az ottaniak napirendjébe, a már túlságosan is „közös” élet sok kellemetlenséggel jár. Hozzájárul, hogy anyagi gondokkal is bőven kell küszködniök, s pártkörök is szívesen törnek borsot az orruk alá. De a nép, még olyan tagjaiban is, akik nem érdekeltek ottani gimnáziumunkban, sok szeretettel övezi őket, és hálás ragaszkodásának nem egy jelét adja. Nem hagyhatjuk említésen kívül azoknak a nagy munkáját sem, akik innen Tatáról járnak ki rendszeresen. Selmeczi, Veszprémi és Dobroszláv kollégánk esőben-hóban, hidegben, sötétben dagasztják a hírhedt tatai és gallai sarat, bár cipő-, ruhakopásukért nem is remélhetnek semmiféle pótlást. Igyekeztek úgy összeállítani a felsőgallai tanrendet, hogy a

tatai tanárok lehetőleg még azon az estén visszatérhessenek. Hosszú kilincselés után az államvasutak igazgatósága megengedte, hogy ezek a tanárok az esti ún. személyzeti szerelvényt vehessék igénybe, mely többnyire egy mozdonyból és egy kocsiból áll. Az írárok ellenére is volt elég kellemetlenség. Így legalább még aznap hazaérkezhetnek. Veszprémi 3 napon át Gallán tanít, Selmeczi 2-szer, Dobroszláv egyszer száll ki hetenként.

A bányában [357]

[1946. márc.] Tatabányai, illetve felsőgallai testvéreink önkéntesen vállalkoztak a bányába való leszállásra. Nemcsak közelebb férkőztek a bányászok szívéhez, hogy mint „papok” és tanárok önként vállalták a nehéz munkát, hanem maguk is igen sokféle tapasztalatot gyűjtöttek. A vájár-munkával több alkalommal termelt szemet a rászoruló szegényeknek juttatták. A többnyire kommunista bányászok eleinte bizalmatlansággal, később szeretettel és megbecsüléssel fogadták őket.¹⁶¹

Előadás [357]

[1946. márc. 12.] Felsőgallán a VIII-osok Molière Képzelt beteg c. művét adták elő megérdemelt sikerrel.

Látogatás a Primásnál [359-360]

[1946. ápr. 22.] A húsvéti szünetben Csányi László vezetésével felsőgallai diákjaink kirándulni voltak a Gerecsében. Elvetődtek a primási nyaralóhoz is. A gyerekek sürgető kérésére Csányi rövid audienciát eszközölt ki a történetesen ott tartózkodó Mindszenty József hercegprimástól. A bíboros lejött a gyerekek közé, akik közt protestánsok is voltak, és kedvesen elbeszélgetett velük. Hallott a pesti konviktusi hírekről is, tudakozódott a gyerekek körülményei után, hitünk melletti kiállásra buzdított s végül megáldotta a jelenlévőket, akik a váratlan és nem is remélt emlék hatásával a lelkükben távoztak. (Ápr. 22.)

Mutáció [370]

Az új provinciális úr [Tomek Vince] első mutációja 7 nap múlva, [1946.] augusztus 17-én jelent meg. Mivel minden jel szerint a pártnyomás miatt a felsőgallai filia fenn nem tartható tovább, az onnan felszabaduló erőkből Horváth István Nagyka-

¹⁶¹ Ld. még Csányi László „A bányászlámpa története” című írását (kötetünkben: Szemtanúk, V).

nizsára, Medvigy Mihály Veszprémbe, Vigh Árpád Vácra és Babos Dezső Mernyére kapott beosztást. [...]

A 3 fiatal Felsőgalláról búcsúzott, amelynek poros-füstös levegője annyira a szívkhöz nőtt, hogy nem könnyedén váltak meg tőle. És a bányavidék is szívébe zárta a fiatal piaristákat, akik az egyéniségük, művészetszeretetük, papi komolyságuk révén ráébresztették az embereket egy magasabb, szellemi-erkölcsi világ értékességére. Adja Isten, hogy új helyeiken is a Kalazanciusi szőlő hű munkásainak ismerjék el őket!

Felsőgalla [370]

A felszámolt felsőgallai házból rendtársaink [1946.] augusztus 30-án végleg visszaköltöztek. Felsőgallai életükről közöljük Kender József dr., az ottani igazgató beszámolóját.¹⁶²

1946-1947.

Mutáció [409-410]

[1947.] Augusztus 5-én kelt a Provinciális úr mutációja, mely Csányi László rendtársunkat Debrecenbe helyezte. Csányi már felszentelése óta itt működött, s különleges egyéniségével sok barátot szerzett magának. Az ideálok hívének mutatkozott, és elveiért mindég hajlandó volt harcba szállni. Diákjai szerették benne az ő érdekükért mindent megtevő, játszópajtásukká is váló tanárt, vagy inkább atyát, aki azonban a fegyelem megőrzésében és a számonkérésben kérelhetetlenül szigorú volt. Nagyon sokat tett tatabányai bejáró diákjaiért, s az egész bejáró társadalomért, mikor a bejárók ellenőrzését, fegyelmi kérdéseit és egyéb ügyes-bajos dolgait is magára vállalta egészen önzetlenül, s vállalkozásának mindvégig emberül megfelelt. Kívánjuk, hogy új helyén is szeretettel gondoljon vissza annyira szeretett Tatájára, és ott is az Úristen kegyelméből ugyanolyan szép kalazanciusi munkát végezhesen, mint első állomáshelyén.

Az ő helyére került Meggyes János rendtársunk. Őt még a háború indította el Debrecenből. Katona-papnak vonult be egy kórházvonathoz, s ezzel egész Németországot bejárta. Közvetlenül a Budapest körül bezáródó ostromgyűrű lezárása előtt vitte a parancs a budai Várba, ahol orosz hadifogságba került. Kivitték Oroszországba és 2 és fél évig volt hadifogoly Brianszk mellett egy fakitermelő táborban. Az idén júliusban érkezett haza a hosszú, lélekölő és szenvedésteli fogságból egy életre elegendő élménnyel megrakodva, és a Tartományfőnök úr Tatára helyezte. Adja Isten, hogy a kényszerből oly soká nem gyakorolt hivatását friss erővel és egészséggel gyakorolhassa, és ismét örömét lelhesse a kalazanciusi munkában! Sze-

¹⁶² Kender József írását ld. alább: Szemtanúk, IV.

retettel várjuk!

1947/1948.

Autóbusz terv [418]

[1947. november] A tatabányai bejárók vonatozása nagyon terhes és veszélyes. A vasúti menetrendet is kedvezőtlenül állították össze. Mivel éppen ezeknek a hozzáánk adott viszonyok mellett is hűségesen ragaszkodó diákoknak és szüleiknek megőrzése és megtartása túlnő az egyszerű iskolai érdek határán, s egyenesen katolikus misszió-jellege van, mi minden módon segíteni akarunk rajtuk. Már eddig is segítettünk azzal, hogy az iskolai időbeosztás kialakításával ($\frac{1}{2}$ 9-kor kezdődik a tanítás), a legmesszebbmenően alkalmazkodtunk a szépszámú (220 + 30) bejáróink adottságaihoz. De még így is nagyon terhes a helyzetük, mert csak $\frac{3}{4}$ -kor indul hazafelé a vonatjuk s van gyerek, aki még a vasutazás mellett is napi 10-12 km-t, sőt többet is gyalogol. S mindezt egy helyben lévő állami iskola szívóhatása ellenére! Ennyi ragaszkodás és hűség láttára terv készül megvalósulni, melynek intézését dr. Vass Péter rendtársunk végzi. Szó van egy nagy teherautónak a megvételéről, mely egy pótkocsival bővítve és autóbusz-szerűen kiképezve 2 fordulóban hozná és vinné a bejáró tanulókat. A szülők is lelkesen támogatják a tervet s köztük kötvényszerű jegyzéssel anyagilag támogatók is akadtak. Az AC, sőt a VKM részéről is helyeztek kilátásba segítséget. Misesintenciókkal is iparkodtak segíteni a piaristák. Ezek azonban még mind csak kilátásba helyezések, s még nem valóságok. A Házban bizonyos nyugtalanság volt tapasztalható, mert a házi közvélemény sokszor csak befejezett tényekről értesült minden előzmény nélkül.

Paterna visitatio [427]

[1948.] Január 31-én érkezett Tatára Sík Sándor Tartományfőnök úr Szűcs János asszisztens kíséretében. Többszöri időmegállapítás előzte meg ezt az érkezést, de a közbejött események végre erre a dátumra módosították a látogatást. Az állomásra Selmeczi Kovács József kollégiumi igazgató (kollégium = a gimn. és ált. iskola belső jogi egysége) ment a vendégek elé. A postáról telefonon értesítettek az állomási indulásukról. Az atyák a bejáratnál fogadták, és Bíró Imre asszisztens-házfőnök köszöntötte Sík Sándort pár keresetlen szóval. Konviktoraink sorfala között, az atyák kíséretében a kápolnába vonult, majd rövid adoráció után visszavonult szobájába. Itt az atyák felkeresték testületileg, s Bíró Imre rövid köszöntésére válaszolva hangoztatta, hogy nem is annyira „atyai”, mint inkább testvéri látogatásra érkezett. Ezzel kezdetét vette a paterna visitatio.

Másnap, február 1-én a Tartományfőnök úr a szentmisén, melyet Szűcs János mondott, szentbeszédet intézett az ifjúsághoz és az egymás iránti felelősségre hívta fel a figyelmüket. Utána fogadta a Szülők Szövetségének tisztelgését, ahol Klapper

Gyula h-vezető jegyző köszöntötte, és biztosította a szülői tábor hűségéről. Sík Sándor meglátogatta ezután a gimnáziumot és az általános iskolát, megszemlélte növendékeinket, akiknek feltűnő fegyelmezettsége miatt megelégedését fejezte ki. A délelőtt és a délután folyamán végiglátogatta az atyákat. Este megtekintette a VIII. osztály tanulóitól bemutatott Molière vígjátékot, *A botcsinálta doktor-t*, illetve annak első felvonását. Az őt melegen ünneplő közönség viharos kívánságának engedve néhány költeményét olvasta fel hálás tapsok között.

Sík-est [428-429]

[1948.] Február 2-án reggel kiutazott Tatabányára, ahol szentbeszédet mondott ottani bejáróinknak. Megtekintette a telepet, és látogatásokat tett. 6 órakor a tatabányai MADISZ nagytermében,¹⁶³ melyet diákjaink erre az alkalomra szépen feldíszítettek, és amelyet a szülői tábor és az érdeklődők zsúfolásig megtöltöttek, irodalmi estet tartott. A bányászhimnusz eléneklése után Selmeczi Kovács József kollégiumi igazgató köszöntötte a Tartományfőnök urat, a szülői tábor és ifjúságunk nevében. Vass Péter dr. rövid beszédében bemutatta Sík Sándornak a hozzánk oly hűséges tatabányai szülői tábort, majd az 1947-48-as Irodalmi Diáknaptárban megjelent Benedek Marcell-féle cikkhez alkalmazkodva szólt Sík Sándorról a költőről, nevelőről, tudósról és vezetőről. Utána a Tartományfőnök úr verseiből adott elő két ízben is, közben nagy beszédben taglalta a katolicizmus helyzetét a demokráciában. A nagyszámú, minden helyet a szorongásig megtöltő közönség lelkes és meleg szeretettel ünnepelte sokáig Sík Sándort. Pihenési ideje alatt a tatabányai vonósnegyes Gounod, Haydn és Bihari-számokat adott elő. Diákjaink virággal kedveskedtek Sík Sándornak, Pachman János pedig a szülők nevében biztosította hűségéről tüzes beszédben Rendünk főnökét. Az est a himnusz hangjaival végződött.

A nagyszerű est után a Tartományfőnök úr szűkkörű vacsorán vett részt, ahol Fekete Lajos közp. ált. isk. ig. köszöntötte. Szállást az esperes-plébánosnál vett, ahonnan másnap reggel Szűcs János asszisztens kíséretében visszatért Pestre.

A szép sikerű irodalmi est előkészítésében Vass Péteré az oroszlánrész. Nem titkolhatjuk el megkönnyebbülésünket, mikor az est sikeresen végződött. A mostani erősen kielezett helyzetben, mely az Egyház és az Állam közt tapasztalható, kockázatos dolog volt Tatabányára vinni a Rend Főnökét, aki nemcsak mint egyházi ember, hanem személyében is ki volt téve esetleges inzultusnak ellenfeleink részéről. Némi kellemetlenkedési kísérletek (zajgás, zörgés, beszéde alatt) így is történtek, de sikerült a kínos botrányt elsimítani. Igaz, hogy a katolikus életet minden eszközzel ébren kell tartanunk nekünk is éppen Tatabányán, ahol a jövő vezető-osztályával, a munkássággal van módja Rendünknek – itt egyedül – érintkezni. Nem is kell félni a mi táborunktól, de vannak elegendően, akik ellenünk vannak. Sík Sándor beszédében egyenesen és világosan ki is fejtette, hogy a demokrácia és a szocializmus értékes

¹⁶³ Ez korábban, az államosítás előtt a MÁK tiszti kaszinója volt.

vonásait a kereszténységből meríti: ebben teljesen egyet értünk és testvérinek érezzük. Van tanításukban keresztényi, katolikus szempontból közömbös rész: intézmények, gazdasági kérdések és van ellentétes vonás: amazok materialista felfogása. Véleménye szerint éppen ezen fordul a szocializmus jövője, hogy ezt az elavult materialista felfogást – a modern természettudományos világképhez alkalmazkodva – tudja-e revidálni, mert ha ez sikerül, akkor semmi akadálya sincs annak, hogy a katolicizmussal közös nevezőre jusson. A Komárom-Esztergom vármegyei Dolgozók Lapja c. kommunista lap teljesen félreértve Sík Sándor beszédét, a hercegprímás ellen akarta azt kihasználni és ellentétet felmutatni. Így még bizonyos barátságos hangot is pendített meg Sík Sándor felé. – Hogy azonban a pápság ellen mégis legyen támadás, ugyanez a lap Gazda István és Csányi László rendtársaink ellen támadó cikket akart hozni az általa megindított és most érettségéhez érkező Dolgozók Gimnáziumának ballagása alkalmából, ahol őket s a Rendet reakciós színben akarta feltüntetni. Csak nagy nehezen sikerült a cikk megjelenését megakadályozni. Sík Sándor estje tehát támadási felületet adott, de szerencsére kisebb hullámokat indított meg, mint amire számítani reálisan lehetett.

Bejárók új vonata [435]

[1948. március] A bejárók nehéz utazási problémáját részben megoldotta, illetve áthidalta a MÁV új vonatbeállítása, amely lehetővé teszi, hogy a bejárók a tanítás után azonnal hazautazhassanak. Az új vonat engedélyezése ügyében nagy érdeme van Mátray János közbenjárásának.

II.

A PIARISTA HÍREK TATABÁNYÁRÓL ÉS FELSŐGALLÁRÓL SZÓLÓ TUDÓSÍTÁSAI
1944–1946

A „Piarista Hírek” című rendi hírlevelet 1943 októberében indította el Papp Elemér tartományfőnöki irodaigazgató. A tartományfőnökségre beérkező híreket havonta összesítve, írógéppel sokszorosítva küldték szét a rendházakba. Teljes sorozata megtalálható: PMKL, MTÜL, Piarista Hírek. Az alábbiakban ennek Tatabányára és Felsőgallára vonatkozó tudósításait közöljük. Ezek egy része a Dravasy Mihály által vezetett rendházi krónika másolata vagy rövidített változata (lásd fentebb I. szám alatt), így ezeket nem közöljük, csak utalunk a krónika megfelelő helyére.

1944. ápr. 30.

A bányász internátus épülete betetőzés alatt áll.

1944 máj. 31.

A bányász-diákokthozon építése jelenleg anyagihiány miatt a betetőzés előtt megállt. Máj. 6-án Mészáros építésvezető-mérnök ismét megtekintette az építkezést. 11-én a Rendfőnök úr Papp Elemér és Péntek József asszisztensek kíséretében szintén megtekintette az építkezést és tanácskozást folytatott Szűcs János igazgatóval és Mihályi Géza főszolgabíróval az építkezés jogi alátámasztásáról.

1944. jún. 30.

A gimnázium és az internátus épületét a németek katonai kórház céljaira foglalták el.

A bányászinternátus építkezésénél elérték a bokrétaünnepséget. Mészáros mérnök máj. 27-én tekintette meg ismételten az épületet.

Május 28-án hirdettük meg a Kalazanciusi Nyári Iskolát növendékeinknek. Jún. 5-én nyílt meg az iskola. [*A folytatás a rendbázi krónika 233-234. oldalának másolata. Ld. fentebb, I. szám alatt.*]

1944. szept. 30.

Gimnáziumunkat, sőt az egész rendházat lefoglalták jún. 27-én német katonai kórház céljaira. Az eddig életben tartott s látogatott Nyári Kalazanciusi Iskolát azonnal abba kellett hagyni. A tanulók lelkesen és ügyesen segítettek a nagy hurcolkodásban, mivel a gimnázium ingóságait másutt kellett elhelyeznünk. [...]

Hosszas utánjárással sikerült a kat. Szent Imre fiú elemi iskolát s a ref. Elemi iskolát megszerezni a gimnázium céljaira. Elég sok idegen intézetbe iratkozott tanuló is felkeresi iskolánkat. Szept. 10-én volt a Veni Sancte, s másnap megkezdődött a tanítás. Az oktatást délután tartjuk 2-től 5-ig, a lényeges tárgyakat 40 perces órákban tanítjuk, olykor óracsökkentéssel.

1944. okt. 26.

A menekült piarista tanároknak hivatásszerű elhelyezése s a bejárasi viszonyok teljes rosszabbodása vezette Szűcs János igazgatót a tatabányai piarista fiók-gimnázium tervének felvetésére. A Rendfőnök úr a Debrecenből menekülő piaristák közül osztott be tanárokat az új gimnáziumba. [*A folytatás a rendbázi krónika 263-264. oldalának másolata. Ld. fentebb, I. szám alatt.*] [...] a tatabányai tanárok is kijártak az előadásokra. Így kerékpáron mentek ki Magyar István, Kender József és Vigh Árpád. Az utóbbiakat a politikai események miatt katonai kordonnal körülvett Tatabánya előtt német SS katonák le is tartóztatták, és csak alapos motozás és igazolás után engedték tovább. Okt. 18-án megérkeztek Rónai Jenő és Fülöp Gyula, s így köny-

nyebbé vált a fiók-gimnázium ellátása.

1945. okt. 10.

Szept. 12-én járt Tatán a Rendfőnök úr a tatabányai gimnázium ügyében. Még aznap kiment a bányatelepre s beszélt az ott összehívott Központi Üzemi Bizottsággal és szülői értekezleteken. Megjelenése új fejezetet nyitott a tatabányai piarista gimnázium történetében. [*A folytatás a rendházi krónika 339. oldalának rövidítése. Ld. fentebb, I. szám alatt.*]

1945. okt. 31.

A Tatabányára helyezett rendtársak szept. 25-én költöztek véglegesen új működési helyükre. Szept. 29-én kezdődött meg a tanítás. Papp Elemér asszisztens is e napon érkezett meg, és járt kint Tatabányán. Sok nehézséggel járt az elhelyekedés. A Rendfőnök úr a quasi-házfőnök-igazgatói feladattal Kender Józsefet, a gazdasági ügyek intézésével pedig Gazda Istvánt bízta meg.

A Tatabányára helyezett Medvigy Mihály és Horváth István Tatabányán laknak, Veszprémi Tibor pedig a hét első napján Tatabányán, a másik három napon pedig Tatán tanít s az itteni Diákotthonban végez prefektusi feladatkört.

1946. febr. 28.

Rendünk legfiatalabb hajtásáról félévi munka után kicsit bővebben számolunk be. A tatabányának nevezett, de tulajdonképpen felsőgallai rendház és gimnázium két tényező összetételének köszönhető. Az egyik a tatai gimnázium harca diákjainak megtartásáért, a másik a szülők harca iskolájukért.

Amikor a rohamunkára alapított kb. 120-150 főnyire tervezett bányászinternátus ügye kútba esett, technikai nehézségek miatt, akkor terjedt el a felsőgallai polgári továbbfejlesztéseként tervezett reáliskola híre. Ez a mozzanat hathatósan elősegítette a Pulay György elemi iskolai igazgató köré csoportosuló lelkes szülők törekvését: ha a diákok nem mehetnek Tatára, költözzék a gimnázium a bányatelepre. Az évnitó szülői értekezleten a bányatelepi szülők egyhangúlag kiállottak a piarista iskola mellett.

Tatán úgy látszott, hogy Felsőgallán lesz gimnázium velünk vagy nélkülünk. Nem volt más mit tenni, mint bármilyen áldozat árán létrehozni a tatai gimnázium kihelyezett tagozatát. Így remélhető volt, hogy diákjaink tovább is a 300 éves magyar piarista szellemben nevelődhetnek az újraépülő ország számára.

Az áldozatkészségben nem volt hiány. A tatai gimnázium nagylelkűen mondott le legfiatalabb és legmunkabíróbb erőiről. Nem vette számba az idősebb rendtagokra és az ugyancsak nem fiatal, de annál lelkesebb világi munkatársakra háruló több-

letmunkát; a rendház is készségesen helyezte kilátásba az anyagi és élelmiszerben való támogatást. Felsőgallán Pulay igazgató készségesen ajánlotta fel legnagyobb és legszebb iskoláját a délutáni tanítás céljaira; ugyancsak Práger és Pór tanítók vállalták a Felsőgallára kivonult rendtársak ideiglenes elszállásolását és ellátását. A szülők lelkesedésére jellemző, hogy önkéntesen hordták össze a rendház háztartásának megindításához szükséges élelmiszereket.

Az előzetes tárgyalásokat a vállalattal és a szakszervezettel a Rendfőnök Úr személyesen és Vass Péter rendtársunk bonyolította le. Azonban mindig újabb és újabb nehézségek merültek fel a talán még ma is Tatán lennénk, ha meg nem jelenik Illés szekere, hogy a tanárokat és holmijukat Felsőgallára szállítsa. Így kapcsolódott be rendtörténetbe Kaposi Illés vállalati kocsis.

Szept. 27-én érkezünk meg öten, kiküldött rendtagok, hogy megkezdjük a hét osztályos gimnáziumban a tanítást. Egy hónapon át, míg meg nem érkeztek Medvigy Mihály és Horváth István rendtársaink, az óracsökkentések ellenére is 23-28 órában tanítottunk. Mióta megérkezett Horváth István rendtársunk, és nem régen történt operált állapotával nem törődve 22 órát tanít, továbbá Medvigy Mihály rendtársunk, aki szakosokat megszegyenítő buzgalommal és hozzáértéssel tanítja a IV. osztályban a latint, továbbá a felső éneket, azóta az óraredukciók egy részét feloldva 20-25 órás átlagszámban dolgozunk.

Tatáról járnak ki Selmeczi-Kovács József és Veszprémi Tibor rendtársaink. Előbbi a franciát, utóbbi a III-os számtant, fizikát, az I-s számtant és az I-II-s éneket tanítja. A francia tanítása a karácsonyi vakáció óta szünetel, mert a rossz idő és a vonatközlekedés akadályai Selmeczi-Kovács rendtársunk kijárását lehetetlenné teszi. Veszprémi egyelőre a hét első felét Felsőgallán, a második felét pedig Tatán tölti.

Okt. 1-én kezdtük meg a rendes tanítást. Okt. 4-én Papp Elemér asszisztens úr látogatott meg bennünket. Okt. 5-én nyílt meg a rendház önálló háztartása. Okt. 6-át Vass Péter rendtársunk vezetésével tábortűzzel ünnepelte meg az ifjúság.

Nov. 2-án a diákokkal felkerestük egy volt diáktársuk: Gliosa Ernő sírját, aki évekkal ezelőtt a vasúton bejárás áldozata lett.

Nov. 5-ét, Szent Imre napját az önképzőkör első nyilvános szereplése tette emlékeztetéssé. A magyar szentek csapata előtt hódoltak első osztályos leánykánk „Szent Erzsébet” és elsős fiúk Lengyel László játékkal, valamint Reményik: Bánk Bán utolsó monológja c. versének előadásával.

Dec. 21-én a mésztelepi kultúrházban Vass Péter rendezésében és Horváth István betanításában karácsonyi ünnepély volt. A zsúfolásig megtöltött kultúrházból feledhetetlen emlékként vitte magával a szülők és bányászok alkotta közönség Vass Péter rendtársunk karácsonyi elmélkedését és a hangulatos betlehemi játék színes élményét.¹⁶⁴

Jan. 5-én[!] újból megkezdjük a tanítást.

¹⁶⁴ Erre a műsorra utalt Zimányi Gyula tartományfőnök is 1946. febr. 2-án Vass Péternek írott levelében (kötetünkben: Levelezés, 25.) Valószínűleg ennek nyomán készült a Piarista Hírek 1946. febr. 28-án közölt részletes tudósítása.

Jan. 11-én szülői értekezlet volt. Kender József, az iskola vezetője adott a szülőknek közvetlen hangú felvilágosításokat az iskolai rendszabályok céljáról és értelméről. Ezen a szülői értekezleten jelen volt az éppen Felsőgallán tartózkodó Réffy Ernő miniszteri osztálytanácsos is, aki a létesítendő reáliskolának még az ősz óta vajdó ügyét volt itt kivizsgálni. Igen mély benyomást tett rá Pachman János munkatársnak, a helyi kommunista párt egyik vezető tagjának lelkes kiállása a piarista iskola mellett. Réffy tanácsos úr felszólalásában kifejtette, hogyha ennyi szülő ilyen lelkesedéssel akarja, akkor lesz a bányatelepen iskola.

Pulay igazgató és Pachman munkatárs lelkes indítványára a szülők újabb élelmszerrel való támogatást határoztak el, bár ez ellen Kender József rendtársunk tiltakozott – nem ugyan éléskamránk beltartalmában, mint inkább a tatai háztól még ősszel megígért, és a rendi megmaradt birtokról újabban kilátásba helyezett támogatásban bízva.

Jan. 18-án a felsőosztályos énektanítás keretében Medvigy Mihály rendtársunk kis zongoraversenyt rendezett klasszikus és romantikus mesterek műveiből. A darabokat Vajda Ilonka volt tanítványunk, a Nemzeti Zenede művésznövendéke és Vajda Márta, ugyancsak zenedei növendék, VI. osztályos vendéghallgatónk mutatta be, a vezetőtanár pedig zenetörténeti, hangulati és formai bevezetőt mondott az egyes számokhoz. A hallgatóságot felsőosztályos diákjaink, a vendéglátó elemi iskola meghívott tanszemélyzete és ezek családtagjai alkották. Jan. 29-én a bányatelepi népművelés keretében Vass Péter rendtársunk rendezett feledhetetlen és igen nagy sikerű Ady-estet a népházban. A fiúk közül többen valóban művészi fokon tolmácsolták a Vass Péter Ady egyéniségébe mélyen bevilágító kíséző magyarázatával előadott darabokat. A sikerre jellemző, hogy az előadás megismétlését kérte a mésztelepi népművelés, a felsőgallai munkás szakszervezet. Az előbbi jan. 31-én, az utóbbit febr. 8-án tartottuk meg.

Az iskolai munka a francia órák ideiglenes kiesésének leszámításával szinte békebeli rendben folyik. A fiúkat a tanulásban és a kulturális külmunkában is igen erősen lefoglalták. Ezeknek eredménye a piarista iskola jóhírének egyre szélesebb körű terjedése.

A rendház élete a szó legszorosabb értelmében „kommunis”. A hely szűk volta miatt a rendtagok konviktor bútorzattal ellátva kettesével laknak egy-egy szobában. Nappalra a szénhiány miatt egyedül a kielégítően fűtött társalgóban folyik a tanításra való előkészület.

Gyóntatással, misézéssel támogatjuk a helyi lelkészkedő papság munkáját. Működésünkkel mind a szülők, mind a bányavezetőség, mind a pártok és szakszervezetek jóindulatát iparkodunk elveink feladása nélkül kiérdemelni.

1946. márc. 30.

Tatabányán a VIII-osok [márc.] 12-én Molière: Képzelt beteg c. művét adták elő.

Felsőgallai rendtársaink közül többen leszálltak a bányába, s ott vájár-munkával szemet termeltek ki, amit aztán rászoruló szegényeknek juttattak.

1946. ápr. 30.

Felsőgalla. Márc. 1-én a felső osztályok énekórája keretében Bach-hangversenyt rendeztünk. Előadásra került két korál-preludium (In dulci jubilo... és Christ ist erstanden...) és a D-moll toccata és fuga, s a műsort improvizáció fejezte be. Az orgonaszámokat Keindl Imre, a szomszédos bányatelepi templom orgonistája mutatta be, Medvigy Mihály rendtársunk pedig bevezetést mondott, és az egyes számokhoz zenetörténeti és esztétikai magyarázatot adott.

Márc. 12-én Vass Péter rendtársunk rendezésében VIII-osaink Molière: Képzelt beteg c. színművét adták elő a tatabányai Népházban kb. 600 főnyi közönség előtt. Az előadást márc. 26-án ugyanott megismételtük, s erre a bányában dolgozó vendég rohammunkás-csapatnak 200 ingyenjegyet adtunk.

Márc. 15-én népi dal- és táncszámokból és Petőfi költeményeiből összeállított házi ünnepélyt rendezett ifjúságunk. Az 1948-as forradalmat Vass Péter rendtársunk méltatta a műsorszámokhoz adott bevezetés és összekötőszöveg formájában,

Márc. 21-én a MADISZ (Kaszinó) nagytermében rendeztük a Szülők Akadémiája első összejövetelét. Az est előadói Kender József (Átöröklés és nevelés) és Vass Péter (Szaktudás és műveltség) voltak. Ez alkalommal az iskolánkat érintő kérdések megbeszélésére és a szülők érdekeinek képviselésére munkásszülőkből öttagú bizottságot választottunk. A Szülők Akadémiájának második estjét márc. 27-én rendeztük Medvigy Mihály: Kamaszkor és nevelés c. előadásával, az ápr. 3-án rendezett harmadik est előadója Csányi László volt, Tanulás és napirend címmel.

Tatai gimnáziumunkhoz március elején főigazgatói rendelkezés érkezett, hogy az iskola felsőgallai tagozata mellett még meg kell nyitnunk a dolgozók gimnáziumának V. osztályát. Ovatosságból jobbnak láttuk a rendelkezést ki nem hirdetni, hogy annak látszata ne merüljön fel, hogy a helyi polgári iskolával kapcsolatban megszervezés alatt álló gimnázium ügyét gáncsoljuk. Közvetlenül a nevezett iskola szervezőbizottságához fordultunk, amely azonban húzódozott a kérdés megtárgyalásától. A bizottsági ülés megtartását végül is a beiratkozni szándékozó dolgozók határozott fellépése harcolta ki, s az ülés is előttük nyilvánosan folyt le. E márc. 23-i ülésre meghívást kaptak Kender és Vass piarista tanárok, valamint az üzemi bizottság képviselői is. Az utóbbiak kijelentették, hogy a múlt évi megállapodás értelmében a piarista tanárok elhelyezése és ellátása aug. 31-ig kétségtávol biztosítva van, ezért a dolgozók gimnáziumának első tanévét akadálytalanul be lehet majd fejezni. Ennek alapján a bizottság felkérte a piaristákat az iskola megnyitására. Az első tanítási nap márc. 27-én volt, a hallgatók száma 18. Az iskola vezetője: Kender József; tanárai: Gazda István (történelem), Kender József (természetrájt), Medvigy Mihály (vallás, gazdasági és társ. ismeretek, mindennapi kérdések), Vass Péter (magyar) és Franczizi János világi (mennyiségtan). A vegytant, rajtot, az angol és orosz nyelv-

vet megbízott előadók tanítják.

Ápr. 4-én az ország felszabadításának évfordulóján, ifjúságunk népgyűlésre volt ki, bár erre vonatkozó értesítést vagy felszólítást nem kaptunk. Rendzavarás nem történt.

Ápr. 7. és 8-án Medvigy Mihály az alsógallai plébániatemplomban, ápr. 12-én és 13-án Vass Péter az alsógallai újtemplomban lelkigyakorlatot tartott. A németajkú hívek gyóntatásában Csányi László is résztvett.

Ápr. 8-án Gazda István rendtársunk 6 heti betegeskedés után újra bekapcsolódott az iskolába.

Ápr. 9-én önképzőkörünk József Attila-emlékestet rendezett a Tatabányai Népházban. A költőt Vass Péter mutatta be bevezető előadás és az előadásra kerülő költemények ismertetése formájában. Az összekötő énekszámok között Kozáky rendtársunk munkadalát énekelték.

Ápr. 11-13-án tartottuk az ifjúsági lelkigyakorlatot; a felső tagozatnak Vass Péter, az alsónak Csányi László, Medvigy Mihály és Vígh Árpád voltak a vezetői. Helyi okok miatt a lelkigyakorlat egész programját (5-5 beszéd két csoportban, szentmise, litánia, közös lelkiolvasmány) a délutáni órákban bonyolítottuk le. A fiú- illetve lányifjúság egyes csoportjainak Bátorfi József, Medvigy Mihály és Vass Péter még külön megbeszéléseket is tartottak.

1946. máj. 31.

Ápr. 22-én húsvéthétfőn diákjaink egy csoportja a Felsőgalláról Csányi László vezetésével kiránduló fiúkhöz csatlakozott és felkereste a Gerecsét. Az éppen nyaralójában tartózkodó Mindszenty József bíboros hercegprímás rövid kihallgatáson fogadta alkalmissal tisztelgő diákjainkat, kedvesen elbeszélgetett velük és áldásban részesítette őket.

1946. szept. 30.

A felszámolt felsógallai házból rendtársaink aug. 30-án végleg visszaköltöztek.

[...]

Szept. 19-én mozgalom indult meg – nyilván nyomásra – amelynek célja, hogy a meginduló felsógallai állami gimnáziumba csábítsa növendékeinket. A szülők részéről megható ragaszkodás nyilvánult meg, hogy továbbra is hozzánk járassák gyermekeiket.

III.

A TATAI GIMNÁZIUM ÉVKÖNYVEINEK TATABÁNYÁRÓL SZÓLÓ KÖZLÉSEI
1931–1946

1931/1931.

A Tatai Kegyesrendi Reálgimnázium értesítője az 1930-1931. tanév végén, szerk. MAGAS Mihály igazgató, Tata, 1931, 47.

Fegyelmi tekintetben súlyosabb kilengés nem fordult elő. Az egységes fegyelmet azonban sokban lazítja a tanulók jelentékeny részének vonaton való bejárása, mert itt a legkisebb fegyelmezetlenség nemcsak a meggondolatlan ifjú, hanem az egész intézet megítélését is vonja maga után. Különben az intézet igazgatója és a tanári testület tagjai egyaránt éber gonddal vigyáztak a rájuk bízott ifjúság lépéseire.

1935/1936.

A tatai kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Reálgimnázium értesítője az 1935-1936. tanévről, Tata, 1936, 61.

A vidéki bejáró tanulók az előadások befejeztével Gyarmati Ernő tanár¹⁶⁵ felügyelete alatt csoportosan vonultak ki a pályaudvarra, s a vasúti kocsikban is rendszerezítettük a felügyeletet.

1936/1937.

A tatai kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium értesítője az 1936-1937. tanévről, szerk. PAPP Elemér, Tata, 1937, 50. – Uo., 1937/1938, 59.

Nagyszámú vidéki bejáró tanulóinknak iskolába jövetelét és távozását különös gonddal szerveztük meg. Mindig csoportokban történt érkezésük vagy hazamenetelük kijelölt felsősök vezetése alatt, akik a vasúti kocsikban is gyakorolták a felügyeletet. A legcsekélyebb panasz esetén is eljártunk a vétő tanuló ellen, úgyhogy rendszabályozásra igen kevés esetben került sor. A bejáró tanulók ügyeivel külön tanárt bízunk meg Gyarmati Ernő személyében, aki állandóan ellenőrizte a csoportokat és a vasúti állomásig ki is kísérte őket.

¹⁶⁵ Gyarmati Ernő az iskola világi testnevelő tanára volt.

1938/1939.

A tatai kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium évkönyve az 1938-1939. iskolai évről, szerk. PAPP Elemér igazgató, Tata, 1939, 33. – Uo., 1939/1940, 13.

Nagyszámú vidéki bejáró tanulóinknak iskolába jövetelét és távozását fokozottabban figyelemmel kísértük. Csoportokban jöttek és távoztak a kijelölt felsős tanulók vezetésével. Utóbbiak vasúti kocsikban is felügyeltek. A bejáró tanulók ügyét az idén is Gyarmati Ernő tanár intézte, ő és Baghy György tanár¹⁶⁶ felváltva ki is kísérte a tanulókat a vasúti állomásig.

1940/1941.

A tatai kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium évkönyve az 1940-1941. iskolai évről, szerk. SCHMIDT Mihály igazgató, Tata, 1941, 13.

Különös gondunk volt arra, hogy vonaton bejáró tanulóink a vasúton és ki-bejövet tanári ellenőrzés alatt rendben és kifogástalanul viselkedjenek. Az ellenőrzést Gyarmati Ernő és Baghy György tanárok végezték. [...]

A MÁV nem lehet eléggé tekintettel a bejáró tanulókra, ezért nekünk kellett az órákat úgy beosztanunk, hogy az őszi és tavaszi hónapokban 7 órakor kezdtük a tanítást, és így a fiúk az 1 órás vonattal hazamehettek. Reggel 5:45-kor itt voltak. Az igazgató a MÁK telepeiről bejáró tanulók sok szenvedésére, nélkülözésére felhívta a bányavállalat igazgatóságának figyelmét, és megoldást is ajánlott egy altruista alapon létesítendő bányász-internátussal, de az igazgatóság a terv kivételét egyelőre nem látta megoldhatónak.

1941/1942.

A tatai kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium évkönyve az 1941-1942. iskolai évről, szerk. SCHMIDT Mihály igazgató, Tata, 1942, 14-15.

Különös gondunk volt bejáró tanulóinkra, akiket mostoha körülményeik sok testi, lelki veszélynek tesznek ki. Ki- és bejövet Gyarmati Ernő és Baghy György tanárok végezték az ellenőrzést, a vasúton pedig Miklóssy Gyula VIII. o. és Szili József VII. o. tanulók dícséretes lelkiismeretességgel őrködtek a fiúk fegyelmezett viselkedésére. Nem is fordult elő súlyosabb fegyelemsértés. [...]

A rendkívüli vonatközlekedés miatt ismételten tekintettel kellett lennünk a bejáró tanulóinkra, akik már reggel 3/46-kor érkeztek a tatai állomásra. Az őszi és tavaszi hónapokban úgy segítettünk rajtuk, hogy az előadást 7 órakor kezdtük, és így fiúk 1 órakor hazamehettek. A téli hónapokban jól kivilágított, meleg termekkel vártuk a

¹⁶⁶ Baghy György az iskola világi tanára volt, latin, görög, magyar és francia nyelvet tanított.

kemény hidegtől megdermedt fiúkat.

Közben az igazgató továbbra is azon fáradozott, hogy egy megfelelő, olcsó diákkotthon létesítésével megszüntesse a bejáró fiúk sok szenvedését. Az igazgatót ezen törekvéseiben hatásosan támogatta Mihályi Géza dr. főszolgabíró. Az ő segítségével köszönhető az a kb. 40.000 P, amelyet az érdekelt községek képviselőtestülete erre a célra megszavazott. A falusi tehetségmentő akció is bekapcsolódott törekvéseinkbe, és ha a kedvezőtlen építési körülmények nem akadályoznának, a diákkotthon, reméljük, hamarosan felépülhetne. [...] Március 25-én bejáró tanulóink szüleit Tatabányára hívta össze az igazgató és velük a létesítendő diákkotthon ügyeit beszélte meg.

1942/1943.

A tatai kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium évkönyve az 1942-1943. iskolai évről, szerk. SCHMIDT Mihály igazgató, Tata, 1942, 11-12.

Bejáró tanulóink ellenőrzését ebben az évben is Gyarmati Ernő és Baghy György tanárok végezték. Súlyosabb fegyelemsértés nem fordult elő. [...]

A háborús vonatközlekedés ebben az évben sem javult, s kb. 150 bejáró tanulókat érzékenyen érintette. Hogy sorsukon könnyítsünk, az előadást 1/8-kor kezdtük. Így legalább az 1 órás vonattal hazautazhattak.

Az igazgató tovább szorgalmazta a bejáró tanulók számára építendő internátus ügyét. A terv elkészült. Csak a nehéz építési viszonyok miatt nem áll még ez a nagyon szükséges épület.

1943/1944.

A Magyar Kegyes Tanítórend Tatai Gróf Esterházy Miklós Gimnáziumának évkönyve az 1943-1944. iskolai évről, szerk. SZŰCS János igazgató, Tata, 1944, 11, 22.

Az intézet székhelyére [az 523 beiratkozott tanuló közül] naponként vidékről járt be (vonaton, kerékpáron, gyalog, stb.) 191 tanuló, családoknál helyezkedett el 43, internátusban lakott. [...]

A Tatai piarista Diákszövetség Tatai Csoportja nagy jelentőségű vállalkozásba fogott: Alsógalla, Felsőgalla, Tatabánya és Bánhida bányászközségek és Komárom vármegye nagylelkű támogatásával már megvalósulás előtt áll az intézet volt igazgatójának, Schmidt Mihálynak szép elgondolása, a Bányászinternátus. Az építkezés megkezdődött és, ha a viszonyok engedik, az egyemeletesre, kb. 130 fiú részére tervezett épületnek a földszintje mintegy 50 tanuló részére az ősszel megnyílik.

Hogy a terv ennyire jutott, abban örök érdeme van *Mihályi Géza* főszolgabírónak, a Tatai Piarista Diákszövetség elnökének. Ha sikerül az épületet teljesen befejezni és felszerelni, megszűnik az a lehetetlen állapot, hogy tanulóink jókora részé-

nek már reggel négykor kell felkelnie, hogy iskolába eljuthasson.

1944/1945.

A Magyar Kegyes Tanítórend Tatai Gróf Esterházy Miklós Gimnáziumának évkönyve az 1944-1945. iskolai évről, szerk. SZŰCS János igazgató, Tata, 1945 (kézirat: Piarista Központi Könyvtár, az iskolai évkönyvek évek szerint rendezett sorozatában), 3-4.

Tatabányáról és a körülötte elterülő bányavidékről kb. 165 vonattal bejáró tanulóknak látogatta év elején intézetünket. A háborús viszonyok közepette vonaton való bejárásuk mind nehezebb és nehezebb lett, végül teljesen lehetetlenné vált. A gimnázium tanári testülete már a tanév elejétől kezdve látta a bejárás leküzdhetetlen akadályait, s áldozatos segíteni akarással keresett megoldást ügyükben. Már szeptember havában rendszeresen jártak ki a tatai piarista tanárok Tatabányára, hogy az állandó légiriadók miatt Tatába bejönni nem tudó tanulóknak útbaigazítást adjanak. A Magyar Kegyestanítórend Főnöke látva a bányavidék gyermekeinek lehetetlen tanulási helyzetét – a tatai tanárok segítségével más piarista gimnáziumokból helyezett Tatabányára tanerőket. Ezek a tanárok október 7-től a tanév ideiglenes bezárásáig (okt. 29-ig) nagy szeretettel és odaadással tanították-nevelték a bányászfiúkat. Az októberi tatabányai iskola tanárai Szűcs Vince vezetése alatt Hegyi Ferenc, Pogány János, Vass Péter (Debrecen), Rónai Jenő (Szeged), Dobroszláv Lajos, Kender József, és Magyar István (Tata) voltak. Az orosz hadsereg bevonulása után Vass Péter piarista tanár és Krieglér György tatabányai esperesplébános vezetésével a tatabányai róm. kat. segédlelkészek és a MÁK mérnökei közül többen nagy szeretettel karolták fel diákjainkat addig is, míg Tatáról – akár gyalog, akár vonattal – a közlekedés lehetővé vált számukra, minden hálánkat megérdemlő módon tanították őket (ápr. közepétől kezdve). Május elejétől az előbbieken kívül állandóan Tatabányán tanított Lukács József piarista tanár Debrecenből. Június elejétől kezdve pedig ismét a tatai tanári kar fiatalabb tagjai (Dobroszláv Lajos, Csányi László, Darvasy Mihály, Kender József, Kuntár József, Magyar István, Vigh Árpád) vállalták – sokszor gyalog, sokszor tömött vonaton megtett út után – a rendszeres tanítás munkáját. Fáradtságuknak meg is lett a jutalma: július elején a bányavidéken lakó tanulóink legnagyobb része sikerrel tette le a VKM által engedélyezett „nyilvános” magánvizsgát a tatai piarista gimnáziumban.

1945/1946.

A Magyar Kegyes Tanítórend Tatai Gimnáziumának és Általános Iskolájának évkönyve az 1944/45., 1945/46 és az 1946/47. iskolai évről, szerk. SZŰCS János igazgató és SELMECZI KOVÁCS József általános iskolai igazgató, Tata, 1947, 2-3.

A gimnázium az 1945-46. tanévben. [...] A gimnázium épületét a nyár folyamán kitararoztuk, ablakait, ajtóit rendbehoztuk, az osztálytermetek a szülők segítségével

kimeszeltük. Nagy segítségünkre volt ebben a munkában a tatabányai Magyar Általános Kőszénvállalat Rt. Arról volt ugyanis szó, hogy a gimnázium épületének II. emeletén helyezzük el a bányamedencéből bejáró tanulóinkat. A tanári testület gondoskodott volna a tanulók ellenőrzéséről, a Társulat pedig az élelmezésről. E célra MÁK teljesen rendbehozatta az internátus céljaira szánt II. emeletet. A sok javító-munka mellett még kályhákról és lámpákról is gondoskodott. Ezúton is hálás köszönetet mondunk a hathatós segítségért, bár a szépen elgondolt terv: a bejáró tanulók bennlakása – az ellátás biztosításának elégtelenségén – meghiúsult.

A bentlakás meghiúsulásának kettős következménye lett:

1. A bányavidék tanulói részére a felsőgallai társulati elemi iskolában fiók-gimnáziumot nyitottunk hét (I-VI., VIII.) osztállyal, mintegy 240 tanulóval. Mivel a bennlakás nem sikerült, a bejárás pedig a rendszertelen vonatjárás miatt lehetetlenné vált, nyolc piarista tanár ment ki az egyik felsőgallai lakóházba, és ott primitív életviszonyok között, meglehetősen nehéz ellátás mellett vállalta a délutáni tanítást, csak-hogy fiaink tanulását biztosítsák. A felsőgallai fiókindézet vezetője dr. Kender József volt, tanárai pedig: Kuntár József, Vass Péter, Horváth István, Medvigy Mihály, Gazda István, Vigh Árpád és Csányi László voltak. De nem hagyhatjuk említés nélkül azt az áldozatos munkát sem, amit Selmeczi Kovács József, aki hetenként kétszer, Dobroszláv Lajos, aki hetenként egyszer, Veszprémi Tibor, majd a tanév végén Dallos István dr., akik a hét első felében Felőgallán, a másik felében pedig Tatán tanítottak, végeztek.

2. A bányászinternátus meg-nem-nyílásának másik következménye az volt, hogy iskolánk első emeletének 7 termét a konviktusban elhelyezett sebész-kórház ápoló-szerzetes nővéreinek engedték át. [...]

Az érettségi vizsgákat Tatán június hó 13-14., Felsőgallán június 17-18. nap-jain tartottuk meg. [...]

IV.

KENDER JÓZSEF

A FELSŐGALLAI PARTIKULA TÖRTÉNETE

1945–1946

PMKL, HD Tat, II, ad p. 370 (beragasztva). Géppel írott szöveg. További példányai: PMKL, MTÜL, Tart. lev., Tata/1946/1315; uo., Vegyes ügyek, Felsőgalla.

Előzmények.

1944 őszén a tatai gimnáziumot és konviktust a magyarországi német légi erők főparancsnokság foglalta le, úgyhogy szeptemberben a tanítást a helybeli elemi iskolákban szétszórva végeztük délutánonként. A sok légiriadó és az egyre bizonytalanabbá váló közlekedés miatt a Tatabányáról bejáró kb. 140 diákunk a legritkább esetben jutott el a tanítási órákra. Hogy helyzetükön segítsünk, megszerveztük tata-

bányai diákjainknak otthoni, tanfolyamszerű oktatását. Vass Péter dr. és Hegyi Ferenc dr. tatabányai rendtársainkhoz a tataiak közül időnkénti kijárással Kender József dr., Darvasy Mihály dr., Gazda István és Vígh Árpád csatlakoztak; egyéb rendházakból pedig Szűcs Vince, Pogány János, Rónai Jenő és Fülöp Gyula kapcsolódtak be a munkába. Az október végi iskolabezáró VKM-rendelet ennek a a szép vállalkozásnak véget vetett. A felszabadulás után a tanfolyamot Vass, Kuntár, ifj. Lukács, Magyar, Kender, Darvasy, Csányi és Vígh rendtársak közreműködésével tovább folytattuk, mivel diákjaink bejárásáról szó sem lehetett, mi magunk gyalog tettük meg legtöbbször a kb. 15 km-es utat az akkor még teljesen bizonytalan vonatközlekedés miatt. Diákjaink a júliusban tartott vizsgákon az évet sikeresen befejezték.

A tanári karnak ez a sok áldozatot kívánó vállalkozása nem maradt eredmény nélkül, mert ez kezdte egy táborba tömöríteni a tatabányai piarista szülőket, és ennek köszönhető, hogy a következő tanévet már mint a gimnázium kihelyezett tagozata folytathattuk.

1945 nyarán Tatabányán egy önkéntes iskolaszervező bizottság alakult, amely önálló állami reálgimnázium megvalósítását tűzte ki célul. Hogy a piarista diákokról is gondoskodás történjék, a bányatársulat Osztrovszky mérnök kezdeményezésére számunkra Tatán diákothton létesítésére tett ígéretet. Először a már épülőfélben levő bányászinternátus befejezését tervezték, majd a gimnázium második emeletén szándékoztak néhány termet berendezni. Az élelmezés kérdését azonban nem sikerült megoldani, úgyhogy ez az elgondolás is csak terv maradt. Diákjaink tehát még csak az in idea létező reálgimnáziumba kényszerültek volna. Ezek a tények érlelték meg Szűcs János igazgatóban azt a gondolatot, hogy mivel Tatabányán vagy velünk vagy nélkülünk lesz gimnázium, nekünk kell az ottani gimnázium megvalósításában a kezdeményező lépéseket megtennünk, különben a bányavidék ifjúságának nevelése kicsúszik a kezünkől. Ezt az elgondolást megerősítette az a tény is, hogy közben az iskolaév megkezdődött, és diákjaink a bizonytalanul közlekedő zsúfolt vonatokon szinte mindennapos életveszéllyel közelíthették csak meg a tatai iskolát.

A szeptember elején tartott szülői értekezleten vetette fel Pulay György tatabányai iskolaigazgató konkrét formában a tatabányai szülők kívánságát: ha a diákok nem mehetnek a gimnáziumba, menjen a gimnázium Tatabányára. A meginduló tárgyalásokat a vállalattal és a szakszervezettel Zimányi Gyula Rendfőnök úr és Vass Péter rendtársunk bonyolította le. A tárgyalások egyéves szerződés megkötésére vezettek, úgyhogy szeptember 27-én kivonulhattunk a legszükségesebb felszereléssel (1-1 darab ágy, szék, asztal, szekrény személyenként, konyhafelszerelés, némi kis élelem) és október 1-én megkezdtük a rendes tanítást. A kihelyezett tagozat tanári karának tagjai Kuntár József, dr. Vass Péter, Horváth István, Medvigy Mihály, dr. Kender József, Gazda István, Csányi László és Vígh Árpád voltak. Selmeczi Kovács József, Veszprémi Tibor és Dobroszláv Lajos pedig Tatáról jártak ki hetenként egyszer, illetve kétszer. A második félévben dr. Dallos István csatlakozott hozzájuk.

Az iskolai év lefolyása.

A tanítás teljesen a rendtartás előírása szerint történt. Semmiféle kényszerszünet nem volt, az iskolai évet szabályosan június 25-én zártuk. A főbb események dátum szerinti sorrendben a következők:

Október 6-át Vass Péter vezetésével tábortúzzal ünnepelte ifjúságunk.

November 2. Megkoszorúztuk Glioza Elek volt tanítványunk sírját, aki a bejárás áldozata lett.

November 5. Önképzőkörünk első nyilvános szereplése. A magyar szentek csapata előtt hódolt ifjúságunk a Szent Erzsébet és Lengyel László játék, valamint Reményik: Bánk bán utolsó monológja c. versének előadásával.

December 21. Karácsonyi ünnepély Vass Péter és Horváth István rendezésében.

Január 11. Szülői értekezlet.

Január 18. Zongorahangverseny klasszikus és modern, romantikus mesterek műveiből, Vajda Ilonka és Márta volt tanítványaink, a Nemzeti Zenede növendékei előadásában Medvigy Mihály formai és zenetörténeti magyarázatokkal szolgáló bevezetőjével.

Január 29. Ady-est a bányatelepi népművelés keretében. Vass Péter kísérő magyarázatába iktatott Ady versek. Az előadás sikerére jellemző, hogy jan. 31-én és febr. 18-án meg kellett ismételnünk a mésztelepi kultúrházban és felsőgallai szakszervezetben.

Március 1. Keindl Imre zeneszerző orgonahangversenye Bach műveiből Medvigy Mihály zeneesztétikái bevezetőjével.

Március 12. VIII. osztályos tanulóink Molière: Képzelt beteg című vígjátékának előadása a Népházban. Az előadást Vass Péter rendezte. A nagy anyagi siker mellett szép erkölcsi sikert könyvelhettek el tanulóink, mert egy héttel előbb volt a Nemzeti Színház együttesének ugyanott egy elnagyolt Molière előadása.

Március 15. Házi ünnepély.

Március 21. Szülői értekezlet. Vass Péter: Szaktudás és műveltség, Kender József: Átöröklés és nevelés.

Március 26. A Molière előadás megismétlése.

Március 27. Szülői értekezlet. Medvigy Mihály: Kamaszkor és nevelés.

Március 28. A Dolgozók Gimnáziuma V. osztályának megnyitása.

Április 3. Szülői értekezlet. Csányi László: Tanulás és napirend.

Április 4. A felszabadulás évfordulója. A bányatelepi ünnepélyen vettünk részt.

Április 9. József Attila est a Népházban (Vass Péter). A szépsikerű ünnepséget a szakszervezetek kérésére meg kellett volna ismételnünk, de az újságokban a szerzetes iskolákban történt „fasiszta összeesküvések” miatt megindult sajtókampány következtében a feszült hangulatban ettől eltekintettünk.

Április 11-13. Ifjúsági lelkigyakorlat.

Április 30. Megemlékezés a munka ünnepéről.

Május 12. Megemlékezés Dózsa Györgyről.

Május 31. A bányazenekar vonósnyegésének Haydn és Bihari hangversenye.

Június 3. Megemlékezés Pestalozziról.

Június 16. Szülői értekezlet az iskola további sorsa ügyében.

A környékismeret előmozdítása céljából a tavaszi hónapokban összesen 14 hivatalos osztálykirándulást rendeztünk. A VI. osztály a helybeli gyárüzemeket látogatta végig.

Dolgozók gimnáziuma.

A budapestvidéki tankerület főigazgató a VKM utasítására a tatabányai partikulát bízta meg a Dolgozók Gimnáziuma megszervezésével. Előzőleg a helyi polgári iskolában már működött egy esti tanfolyam. Ennek a hallgatóiból szerveztük meg és nyitottuk meg 15 hallgatóval a reális tagozat V. osztályát. Valamennyien sikeresen tettek vizsgát augusztusban (5 jeles, 5 jó, 5 elégséges eredménnyel). Saját bevallásuk szerint éppen az iskola papi jellege miatt idegenkedve fogadták a VKM döntését, mely a már működő tanfolyamot a piarista iskola keretébe utalta, mert az iskoláról és a tanári karról alkotott felfogásuk a pártvonalon és a napi sajtóból szerzett benyomásokból táplálkozott. (Kommunisták és szociáldemokraták voltak.) A viszony azonban hamarosan barátságossá vált, és az ő kérésükre történt a marxizmus, szocializmus, darwinizmus, az ember származása, a teremtés és evolúció, dialektikus materializmus katolikus szempontból való megvilágítása a hittan, magyar történelem, gazdaságtan, biológia keretében. Sőt, kérésükre Medvigy Mihály külön filozófiai kurzust is rendezett. A velük való foglalkozás nekik és nekünk sok szép emléket és sikert jelentett. Saját kérésükre zártuk az évet ünnepélyes Te Deummal augusztus 25-én.

Tárgyalások az iskola továbbműködése érdekében.

Még a márciusi nevelési tárgyú szülői értekezleten vetődött fel a gondolat, hogy az iskola ügyét a létszámánál fogva nehezen mozgatható szülői tábor helyett egy szülői bizottság vegye kezébe. Ennek megfelelően a szülők meg is választották a bizottság elnökének Pachman János vasesztergályos szakszervezeti alelnököt, az MKP tagját, Moczik János szövetkezeti vezetőt (szoc. dem.) és Lovas Imre vájárt (szintén az MKP tagja). Ehhez csatlakozott a Dolgozók Gimnáziuma osztálybizottsága: Finta Mihály, Kobele József és Német József MÁK írnokok. Ez a szülői bizottság június 14-én értekezletre hívta össze az érdekelt szülőket. Ezen egy memorandumot szerkesztettek, amelyben az iskola továbbműködéséhez kérték a bányavezetőség, a pártok és a szakszervezet támogatását. A memorandumot 182 szülő írta alá.

Ugyancsak a szülői bizottsággal beszélte meg Zimányi Gyula rendfőnök és Péntek József asszisztens a Rend feltételeit: 1. Iskolahelyiség, ahol a délelőtti tanítás megvalósítható, 2. 12 tanár részére lakás (külön szoba), 3. Minden tanár részére

ugyanannak az anyagi ellátásnak biztosítása, amelyet egy vállalati adminisztratív tisztviselő élvez. Ennek fejében a Rend ingyenes tanítást ígért. Mindezt egyéves szerződés formájában óhajtottuk lerögzíteni, amelyet a KÜB (Központi Üzemi Bizottság), a helyi bányaigazgatóság és a MÁK központ írt volna alá, hogyha bármelyik változik, az iskola működése a feltételek esetleges megtagadása miatt ne szenvedjen kárt.

A szülői bizottság az illetékes tényezőkkel folytatott előzetes megbeszélések után július 2-re hívta össze az iskola ügyében érdekeltet. Az értekezleten részt vett Mohi Rezső telepvezető bányaigazgató, Nagy Lajos bányaigazgatóhelyettes, Kriegler György esperes, Osztrovszky György államosítási kormánybiztos, kommunista képviselő, a KÜB tagjai, a pártok, szakszervezetek kiküldöttei, az elemi iskolák igazgatói. Az értekezlet az iskola továbbműködése mellett foglalt állást, a Rend által támasztott követelményeket természetesnek találta, sőt a már befejezett egy évi munka alapján minimálisnak vélte és minősítette. Itt vetődött fel végleges formában az erdei iskola átengedésének az ügye. Ez eredetileg a telep tüdőbeteg elemistáinak számára épült s mint iskolaszanatórium működött. A háború következtében felszerelése tönkrement, de iskola céljaira való átalakítása és rendbehozása megvalósíthatónak bizonyult. A tárgyalások további folytatására és a szerződés megkötésére az értekezlet egy 5 tagú bizottságot küldött ki, amelynek Osztrovszky államosítási kormánybiztos, Nedesovszky Ferenc KÜB elnökhelyettes, Kriegler György esperes, Pachman János szakszervezeti alelnök és Finta Mihály a DG osztálybizottság vezetője voltak a tagjai.

Annak megvilágosítására, hogy ez a bizottság semmi eredményt nem tudott elérni, bővebben ki kell térni Osztrovszky szerepére: a bányatársulat ügyeinek irányítása az ő személyén keresztül a KP elveinek megfelelően történt, tehát már eleve látni lehetett, hogy szerzetesgimnáziumnak Tatabányán a jelenlegi viszonyok között nincs létalapja, bármilyen népes is a szülői tábor és bármennyire ragaszkodik a piarista iskolához. Osztrovszky a „papok” kikapcsolásával állami reálgimnáziumot akart és a mi iskolánk továbbműködéséhez való hozzájárulása csak színleges volt. A háttérben továbbfolytatta a pártvonalon mozgó iskolapolitikáját, és erre nagyon alkalmas segítőtársat talált Kriegler esperes személyében, aki szintén a reálgimnázium mellett kötelezte el magát, így akarva a rendszerváltozás következtében kicserélődött bányavezetőség kegyeibe férközni. Hogy személyét a kommunista pártvezetőség velünk szemben illetékes helyeken csak bábuként használta, csak később vette észre, illetve nekünk így akarta kétes szerepét elfogadhatóvá tenni.

Osztrovszky a július 2-i bizottsági ülés után ígéretet tett, hogy mint helyi államosítási kormánybiztos az iparügyi minisztériumtól engedélyt szerez az erdei iskola épületének átengedésére és átalakítására. Az engedély megszerzése azonban késett, és csak augusztus elején került rá a sor, de akkora már olyan formában, hogy az iparügyi minisztérium inkább állami iskolát szeretne, de tekintve a tanárhiányt, egy évre mi kaptuk volna meg.

Közben ugyanis Osztrovszky a bizottság tudta nélkül tovább folytatta tárgyalásait a szakminisztériumokkal, és augusztus 10-re ígérte a végleges választ, amely sze-

rinte most már a kultuszminisztériumtól függ. A bizottság erről tudomást szerezve a kultuszminisztériumban érdeklődött az iskola ügyének állása után. Ott azt a meglepő választ kapta, hogy az eddig kapott információk nyomán a kultuszminisztérium úgy tudja, hogy a tatabányai szülők egyöntetűen a reálgimnáziumot akarják, mert több alkalommal járt ott bizottság, amelynek egy pap tagja is volt és ez a bizottság a piaristák elleni hangulatról számolt be. Mikor a mi szülői bizottságunk ezek után a való helyzetet feltárta, azt az utasítást kapta, hogy szerezzen írást a Piarista Rendfőnökségtől, amelyben az iskola tanárokkal való ellátását vállalja. Ebben az esetben a reálgimnázium ügyét elejtik, és csak a mi iskolánknak adnak működési engedélyt azzal a kikötéssel, hogy a működő reálgimnáziumi tanfolyamot is átveszünk, és mint rendes osztályt visszük tovább. Zimányi Gyula rendfőnök ezt az írást augusztus 1-én ki is adta. A kultuszminisztérium a fentieket tartalmazó végzést két nap múlva leküldte Osztrovskynak, aki az augusztus 14-én nála megjelenő szülői bizottságnak kijelentette, hogy neki a papok nem kellenek, az iskola ügyéről tárgyalni nem hajlandó, annál kevésbé, mert közben a Gazdasági Főtanács és az iparügyi minisztérium vállalta a reálgimnázium dologi kiadásait.

Mivel ezek után az iskola további működése kilátástalanná vált, az augusztus 18-i szülői értekezleten bejelentettük, hogy a kihelyezett tagozat működését megszüntetjük. A szülők ragaszkodására jellemző, hogy kb. kétszázan írást adtak be gyermeküket a tatai gimnáziumba, és vállalják a bejárás nehézségeit annak ellenére, hogy a reálgimnázium megnyílik III-VI. osztállyal, sőt latin tanítás is lesz. A beiratkozott diákoknak ebédet, ingyen nyaralást, ruhát; a jó tanulóknak kerékpárt ígérnek. Az üzemi bizottság pedig a szülőket a szanálás kilátásba helyezésével igyekszik megfélemlíteni, elsősorban azokat, akik a június 14-i memorandumot aláírták.

A rendház belső élete.

Lakásunk a bányatelep legegészségtelegebb helyén, a Mésztelepen egy hatszobás mérnöki lakásban volt. A cementgyár, karbidgyár és szénlepároló ontotta ránk bőségesen füstjét, a kísérezőzet pedig a cementgyári kőzúzógépek és golyósmalmok zakatolása szolgáltatta. De ez csak az első időkben volt kellemetlen, később inkább a szeles időben a jó levegő és az időnként üzemszünet miatt beállott csönd volt a szokatlan. Napirendünk a megszokott rendházi élettől némileg eltérő volt. A tanítás délután 1-től 6-ig, illetve a Dolgozók Gimnáziumának megnyitása után 1-től 9-ig volt. Ennek megfelelően a délelőtti órák szolgáltak az iskolai előkészületre. A lakás hat szobájából egyet társalgó-fogadószobának rendeztünk be. Ez, különösen a téli hónapokban, valamennyiünk tartózkodási helye is volt, mert a többi szobákat a rossz ablakok miatt nem tudtuk kifűteni, néhány szoba pedig deszkával volt „üvegezve”, úgyhogy nappal sötét volt. Talán paradoxonnak hangzik, de a szentelepen a szeles téli időben a kályha mellett télikabátban kuporogva készültünk az órákra. Ellátásunkról a bánya gondoskodott: a külszíni munkásoknak járó fejadagot kaptuk. De ez még a tatai háztól kapott segélyekkel sem volt elegendő. A szülők látván szü-

kös helyzetünket, három alkalommal is rendeztek gyűjtést a számunkra. A vita communis perfecta¹⁶⁷ szellemében nem egyszer a rendi személyi pénzárandóságot is az élelmezés feljavítására fordítottuk. Néhányan Vass Péter édesapjával a bányába is leszálltunk, és a kitermelt szénmennyiség egy részét arra rászorult bányászözvegyeknek juttattuk, más részéért pedig szappant és margarint kaptunk. Egymás közötti viszonyunkat semmi disszonancia soha sem zavarta, ezért tudtuk a ránk háruló nehéz munkát a mostoha viszonyok közt is becsülettel elvégezni.

Dr. Kender József

Tata, 1946. okt. 1.

A fönti szöveget Kender József megküldte Tomek Vince tartományfőnöknek, aki azt okt. 19-én Szűcs János tatai házfőnöknek írott levelében nyugtázta (Kender Józsefnek másolat ment): „Kender József rendtársunk hivatali elődömnök és jómagamnak felkérésére volt szíves megírni a felsőgallai piarista particula rövid, de változatokban gazdag történetét. A nagy gondossággal készült munkálatot eltesszük a rendi irattárba. Legyen szíves Főtisztelendőséged neki ezért a fáradságért hálás köszönetemet tolmácsolni. Ezt az alkalmat használom fel arra is, hogy meleg elismerésemet fejezzem ki mindazoknak, akik ebben a hőskölteménybe kíváncsi vállalkozásban résztvettek. Akik ezt kitervezték és megcsinálták, vállalkozásukra mindenkor büszkék lehetnek, mégha talán kezdet óta reálsan látniuk kellett, hogy az egyenlőtlen erők mérkőzésében tartósabb letelepülésre a történelem jelen fázisában nem lehetett számítani. De amint szabadkai letelepedésünk is erőforrást jelent mindenkör még azoknak rendi öntudatára is, akik azt kezdet óta csak múltó epizódnak tekintették, ugyanúgy vagyunk most is, s amint a néhány hónapos murányi letelepedési kísérletünk bevonult a rendtörténetbe, ugyanez történik Felsőgallával is. Budapest, 1946. okt. 19.” (PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla, eredeti iktatószáma: Tata/1946/1315).

V.

CSÁNYI LÁSZLÓ A BÁNYÁSZLÁMPA TÖRTÉNETE

PMKL, Csányi László hagyatéka, Saját kéziratok.

Előrebocsátom, hogy emlékezetem az időpontok és személyek megjegyzésében nagyon megbízhatatlan. A még élő szereplők sok mindent kiigazíthatnak.

Az 1945/46-os tanévben a tatai gimnáziumnak volt egy Alsógallára [Felsőgallára] kihelyezett részlege. Néhány rendtárs: Kuntár József, Kender József, Medvigy Mihály, Vass Péter, Gazda István, Horváth István, Vígh Árpád, Csányi László állandóan kint lakott a Mésztelepen egy régi tiszti (bányatiszti) lakásban. A VI-os telepi elemi iskolában tanítottunk délutánonként. A kihelyezett tagozat története Kender József leírásában megtalálható a Piarista Levéltárban.

Abban az időben olyan nagy szükség volt a szénre, hogy mindenki lemehetett a

¹⁶⁷ „tökéletes közös élet”: a piarista rend 20. századi reformjának egyik fő kérdése volt a „vita communis”, tehát, hogy a szerzetesek egyéni keresetük mekkora részét adják a közösbe, és mennyit tarthatnak meg.

bányába, aki dolgozni akart. A bányászok természetbeni fizetést kaptak, élelmiszert és szappant. Minthogy a kis különítménynek nem volt szappana, Vass Péter rendtársunk édesapjának közreműködésével szerveztünk egy éjjeli műszakot. Kuntár József, Horváth István és Vígh Árpád kivételével mindenki résztvett benne. A szappankeresetünket megtartottuk, az élelmiszert egy bányászözvegy részére ajánlottuk fel. Együtt, egy csapatban dolgoztunk Vass Péter édesapjának, Klimes Péter bácsinak vezetésével. Munkahelyünk a XII. akna volt, ahol néhány év múlva, ha jól emlékszem 1950 szilveszterén legalább 100 áldozatot követelő bányarobbanás történt.

Úgy emlékszem, hogy később, valószínűleg a nyári szünetben Dallos István, Batori József és én újból jelentkezünk munkára, talán egy heti, vagy tíz napos időre. Ekkor már rendes csapatba osztottak bennünket, nem egy munkahelyen dolgoztunk, csak egy műszakban, nappal. Reggel 6-tól délután 2-ig.

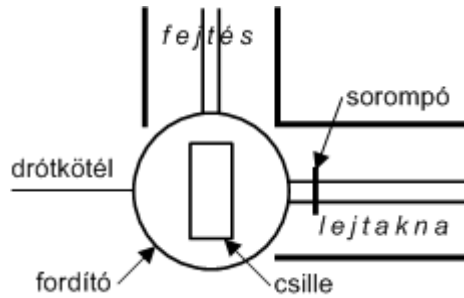
Három élményem maradt meg emlékezetemben. Egyik reggel, a lámpaháznál odajön hozzám egy bányász és mondja, hogy itt vannak a hekusok. Vagyis egy fogdmeget küldtek utánunk, hogy szaglásszák ki, mit csinálnak a piaristák a bányában. Mondta, legyek nyugodt, majd ő eligazítja. Nem is láttuk egész nap. Délután, amikor felszálltunk, azzal fogadott, hogy a nyomozó barátunk letette a nagy esküt, hogy többet papok miatt be nem teszi ide a lábát. Ugyanis bevezették egy lezárt fejtésbe, ott „véletlenül” elaludt a bányászlámpa. Barátunk megmondta az elvtársnak, hogy ne mozduljon innen, míg ő másik lámpát nem hoz, mert belezuhanhat valami aknába. És otthagya a sötétben. Jó idő múlva ment csak vissza érte, de akkorra már a nyomozó úr megtért, és más óhaja nem volt, csak mielőbb meglátni a napvilágot.

Hárman dolgoztunk egy csapatban. Volt egy fiatalember, aki nagy undorral beszélt arról, hogy milyen szigorral vasalták be Vidáék¹⁶⁸ a bányabiztonsági szabályok megtartását. Elmondta, hogy mennyi fizetéslevonás járt egy-egy szabálytalanságért. Együtt tologattuk a megrakott 6 mázsás csilléket a fejtésből a lejtaknára, innen drótkötéllel megkötve eresztették le a csilléket a továbbító helyre. A fejtésből kijövő

¹⁶⁸ Vida Jenő (1872–1945) a MÁK vezérigazgatója volt 1914-től. A német megszállók 1944-ben az auschwitzi fogolytáborba hurcolták, ott halt meg.

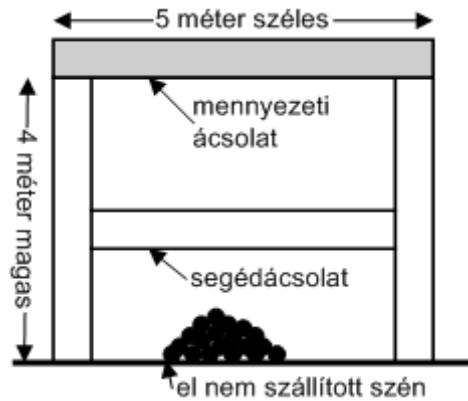
sínek derékszögben találkoztak a lejtakna sínpárjával. A találkozó pontján egy négyzetméternyi acéllap volt. ezen kellett a csillét a másik sínparra ráfordítani.

A lejtaknára vezető sínpár kezdetén volt egy méteres fadarab, a sorompó. Ezt mindig keresztbe kellett tenni a lejtaknai sínre, mielőtt a csillét kifordítottuk, nehogy kuplungolás (drótkötéllal való bekötés) előtt megszaladjon. Tekintve, hogy a vágatok sokszor olyan szűkek voltak, hogy a csille legszélesebb része éppen elfért, előle elugorni nem lehetett. De ha nem is állt előtte ember, lerohanva nagy kárt tett a csille a lent szállításra váró többi csillében.

Beszélgetés közben elfelejtettük kitenni a sorompót. Én álltam a csille előtt. Az megindult. Munkatársam kiáltására félreugrottam. Itt szerencsére még volt elég hely, a csille megindult, de vagy 15 méter után kisiklott. Annyi helye nem volt már, hogy feldőljön, csak a falnak billent. Ráakasztottuk a kötéltre és úgy emeltük vissza, ami nem volt könnyű munka. Mindenesetre rosszabbul is járhattunk volna. De barátom többet nem szidta Vidáékát. Magunk bőrén tapasztaltuk, hogy mit jelent, ha nem vigyázunk a biztonságra.

A másik eset ácsolás közben történt. Magasfejtésen dolgoztunk, a felső ácsolatot nem lehetett a földről behelyezni a mennyezet alátámasztására. Az ácsolat legalább 25-30 cm vastag 4-5 m hosszú rönkökből állt. Ahogy a fejtéssel előre haladtunk, ácsolatot is kellett készíteni, elsősorban a magunk védelmére. Két függőleges oszlopra kellett feltenni egyet vízszintesen. Ha nem értük el a földről, akkor ácsolatot kellett csinálni, és onnan feltenni.

Amikor a mennyezeti gerenda már a helyére került, és a rögzítő villáskapcsot kezdtük beverni az oldalácsolatba, leszakadt a segédácsolat, mi lezuhantunk, az ötméteres rönk meg utánunk. Az volt a szerencsénk, hogy a munkahelyet nem takarítottuk ki teljesen a széntől, maradt egy nagy kupacnyi szénrakás közepén. Ez fogta fel a lezuhanó rönk súlyát. Én a rönk billenéséből kaptam egy ütést a felső combomra, amittől néhány napig húztam a lábam. Mindnyájunkat kivert a veríték. Egy órát kellett pihennünk, míg a reszketés kiment kezünkől-lábunkból.

Ezek a bányász emlékeim. Amikor 1946 őszén Rákosi Mátyás Tatabányán járt, emlékül egy kis bányász lámpát kapott, amit a gépműhelyben csinált egyik tanítvá-

nyom édesapja. Rákosi bányalátogatása abból állt, hogy a síkvölgyi (később Rákosi) aknába leereszkedett a felvonó aljáig, körülnézett, és ismét fellíftezett. Hát akkor kaptam meg én az ő emléklámpája másolatát mondván: „A tanár úr legalább dolgozott is a bányában, nem csak megszagolta!” Persze ugyanígy kaphatott volna másik két tanártársam is. Ezért adom e lámpát a Piarista Múzeumnak, mert a piarista bányászok, vagy bányász-piaristák emlékét őrzi az utókornak.

1981. február. 26.

VI.

MEDVIGY MIHÁLY EMLÉKEI

ETELE, 39-46 passim. – Etele György tanulmányának forrásai között szerepel. „még élő tanárokkal beszélgetés”. Közülük a tanulmány egyszer hivatkozik Vigh Árpád, és négyszer Medvigy Mihály visszaemlékezésére. Ezek a részletek olvashatók itt.

A tatabányai elemi iskola a 6. számú telepi iskola volt. Emeletes épület. Volt mellette egy kápolna, azt használtuk reggelenként, és ott volt vasárnap 9 órakor a szentmise (Annak Kántora Keindl Imre vak zeneszerző volt, aki kedvünkért még az *O pater parvulorum*-ot is megtanulta játszani.) Ez központi helyünk volt. Távolabb volt a mésztelepi és erdei iskola. Nincs is túlságosan messze a lakásunktól. Mivel csak vendégek vagyunk ott, meg kell elégednünk a délutáni tanítás lehetőségével.

[1946.] Májusban a bányász-vonósnégyes tartott hangversenyt iskolánkban. Haydn és Mozart műveket játszott. Ezt Medvigy rendtársunk szervezte. Ugyancsak ő, bár hittanár volt, osztályt vezetett, latint, közgazdaságot is tanított. A dolgozók iskolájában pedig az ő kérésükre filozófiát.

Amint megkezdődött a Mindszenty József hercegprímás elleni tiltakozás, az üzemi bizottság megvonta tőlünk a bányászjogokat. Ekkor Vass Péter fölterjesztést írt az ÜB-hez, melyben hivatkozott a mi szegénységi fogadalmunkra, és szegény életünkre, mely bizonyítja, hogy nem vagyunk papi fejedelmek. Ekkor vissza is kaptuk addigi segélyeinket. A bányába Klimes bácsi, Vass Péternek édesapja vezetett minket, aki nyugdíjas bányász volt, és így joga volt idegeneket is felügyelni a tárnában. Figyelmeztette a tanárokat, hogy akármilyen tiszta is a bányavíz, ne abból igyanak, hanem vigyenek le kulacsban ivóvizet.

Az eltelt missziós iskolaévnak szabályos volt a lefolytatása. Kényszerszünetek nem voltak, és a hirdetőkönyv¹⁶⁹ alapján végig lehet kísérni az év fegyelmi, tanulmányi és tanuláson kívüli problémáit. Az év vége igen szépen zárult. Eljött Zimányi

¹⁶⁹ A „tatabányai piarista gimnáziumi tagozat” 1945/1946. évi hirdetőkönyvét Etele György tanulmánya is említi a források jegyzékében (ETELE, 79). A kötet jelenleg a PMKL-ban nem található, lappang.

Gyula rendfőnök, beszélt is a szülőknek, diákoknak. Kalazanci-érmét is osztott, és meglátogatta az érettségi vizsgát is.

LEVELEZÉS ÉS IRATOK

1.

*Schmidt Mihály tatai piarista igazgató levele Zimányi Gyula tartományfőnökönek,
Tata, 1942. november 25.*

PMKL, MTÜL, Tart. lev., Tata/1942/1704. Gépelt levél, sajátkezű aláírással és a gimnázium körbélyegzőjével.

A Tatai Kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium Igazgatója.
164. sz./1942-43.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Füüi tisztelettel ismertetem a vezetésem alatt álló gimnáziummal kapcsolatban létesítendő diákotthon ügyének jelenlegi állását.

A 13. évet töltöm Tatán,¹⁷⁰ és ezen idő alatt mindig nagy részvétellel figyeltem azt a sok szenvedést, erkölcsi veszedelmet és az előmenetelben való állandó hanyatlást, amit tekintélyes számú (100-150) bejáró tanulóknak éppen a bejárás folytán szenvedtek. Ennek az állapotnak megszüntetése végett kezdtem el 2 évvel ezelőtt azt a mozgalmat, amelynek célja altruista¹⁷¹ alapon egy diákotthon létesítése, legalább 100 tanuló részére.

Kérésemmel először a MÁK. igazgatóságához fordultam, s az épületet és a berendezést kértem tőle; hiszen saját munkásainak gyermekeiről van szó. Udvariasan visszautasították kérésemet. (Nekik nem érdekük, hogy a bányatelep tanult embereket termeljen! Így!) Biztosítottam az igazgatót, akivel egyébként igen jó viszonyban vagyok, hogy a tervről nem teszek le, és azt minden módon végre fogom hajtani.

Ekkor kapcsolódott a tervbe Mihályi Géza dr. főszolgabíró, a Diákszövetség helyi elnöke. Kettőnk közbenjárására a MÁK. beleegyezett, hogy a hatáskörébe tartozó 4 bányaközség: Tatabánya, Bánhida, Alsógalla és Felsőgalla adójának bizonyos százalékaival járuljon hozzá a diákotthon létesítéséhez. Ezt a hozzájárulást az 1942. évre meg is szavazták. Az összeg: 36.800 P (kamatok nélkül) ma már rendelkezésre áll. Azóta ezt a hozzájárulást a jövő 1943. évre is megszavazták.

Közben Mihályi főszolgabíró úr szorgalmazására a VKM. 30.000 P-t, Komárom vármegye 20.000 P-t ajánlott fel a diákotthon létesítésére, Tata község pedig ingyenes telket szavazott meg (meg nem határozott helyen) kb. 10-15000 P értékben. Mindezekről a hozzájárulásokról az illetékesek hivatalosan értesítettek. Az építkezés alkalmával a grófi uradalom és a bányatelep (cement) komoly támogatására lehet

¹⁷⁰ Schmidt Mihály (Veszprém, 1893–Budapest, 1970) latin-görög-angol szakos piarista tanár. 1916-tól négy évig, később 1928-tól hat évig tanított Tatán, majd 1940-től három évre a gimnázium igazgatója és házfőnök lett.

¹⁷¹ önzetlen

számítani.

Közben alakult ki a falusi tehetségmentés mozgalma. Szombatfalvy tanügyi főtanácsossal folytatott tárgyalásom eredményeképpen a főtanácsos úr teljesen magáévá tette tervemet, éspedig olyan formában, hogy a diákotthonban csak arra érdemes, tehetséges tanulókat helyezzünk el, és akkor hely lesz a beutalandó kb. 70-80 (8 év alatt) falusi ösztöndíjas tanuló részére. Ezeket ő először a konviktusunkban akarta elhelyezni. Terve szerint itt egy 140 férőhelyes diákotthonra volna szükség, és közbenjárását ígérte legalább 100.000 P VKM-i hozzájárulás kieszközlésére. A többit adják a komárommegyei községek.. Azóta 5 falusi ösztöndíjas tanulót utaltak be hozzánk. Ezeket a gimnázium egyik termében helyeztem el, élelmezésüket pedig a rendházban kapják. Ha jövőre is utalnak ide ilyen tanulókat, nem tudom, hol helyezem el őket.

A diákotthon létesítését tehát 2 cél teszi elodázhatatlanná: 1.) a bejáró tanulókról való gondoskodás, 2.) a falusi ösztöndíjas tanulók elhelyezése.

A jelenleg rendelkezésre álló összegből természetesen csak egy kisebb, kb. 50-70 tanuló elhelyezésére alkalmas épület létesíthető, de a tervet úgy készítettem, hogy az fokozatosan bővíthető legyen.

A diákotthon tanári ellenőrzése csak egy piarista tanár által képzelhető el. A minisztérium ezt ki is köti. A fiúkat különben szakaszokra osztva ifjú vezetők tartanak rendben és katonás fegyelemben. A piarista ellenőrzés teszi kívánatossá, hogy az épület ne legyen távol a rendháztól.

Itt kapcsolódik a tervbe a rend érdekeltsége.

A rendház udvarán a nagyon rossz állapotban levő melléképületek lebontása és a gimnáziumba vezető sikátnak az udvarunkhoz való kapcsolása révén akkora területet nyertünk, hogy erre a diákotthon kétemeletes épülete felépíthető lenne, s a pedellusi lakások fölött emeletek ráépítésével még bővíthető is volna.

Igaz, hogy a rendház és a gimnázium telke Esterházy gróf nevében van telekkönyvezve, de a grófné kijelentette előttem, hogy nincs semmi akadályja annak, hogy a telket a nevünkre írassuk. Így aztán a VKM. is könnyebben adná anyagi hozzájárulását az építkezéshez.

A diákotthont ezek szerint nem én építtetném, de nem is a rend, hanem a Diák-szövetség. Csak annyit építene, amennyi anyagi fedezete van. Adósságot semmi esetre sem csinálna. A rend az építkezéssel kapcsolatban semmiféle anyagi vagy egyéb garanciát nem vállalna, csak a kész és berendezett diákotthon anyagi és szellemi felügyeletét vállalná, és erre egy tanárt jelölne ki, aki a gimnáziumban tanítana is. Az ellátás, legalább is egyelőre, a konviktus konyhájából történnék és szerényebb lenne, mint a konviktoroké. (A sárospataki internátusok analógiájára.) A felépített diákotthon a rend tulajdonába megy át, s fenntartása a tanulók tartásdíjából történik.

Míndezen alapján alázattal kérem Főtisztelendő Rendfőnök Urat, hogy az építkezéshez szíves beleegyezését megadni kegyeskedjék. Az ügy elindítása azért is sürgős, mert a hozzájárulásokat (VKM., vármegye) addig nem utalja ki, és így az 1942. évi hozzájárulás esetleg veszendőbe megy. De az anyagbeszerzés is nagy utánjárást

igényel.

Főútszettelendő Rendfőnök Úr kegyes választát várja
Tata, 1942. november 25-én

Schmidt Mihály
igazgató

2a.

*Tanfelügyelői látogatás jegyzőkönyve,
Tata, 1943. március 26.*

PMKL, MTÚL, Tart. lev., Tata/1943/402.

Jegyzőkönyv

Felvétetett a Tatai Gróf Esterházy Miklósról elnevezett Kegyesanítórendi gimnáziumnak hivatalos iskolalátogatását befejező értekezletén, 1943. március hó 26-án.

Elnök: dr. Szombach Godehárd gödöllői premontrei tanár, a Katolikus Tanügyi Főhatóság tanulmányi felügyelője.

Jelen vannak: az igazgató és az egész tanári kar.

A jegyzőkönyvet vezeti: Dr. Darvasy Mihály. [...]

d) Erkölcsi nevelés. A legkárosabb befolyás, mely a tanári testületnek gondot okoz, az az egészségtelen szellem, amit a bejáró tanulók a bányatelepről hoznak magukkal. Ennek az évtizedes bajnak a megszüntetését célozza az igazgatótól kezdeményezett olcsó bányász-diákotthon, amely ma már a megvalósulás stádiumába lépett. [...]

2b.

*Tanfelügyelői látogatás jegyzőkönyve,
Tata, 1944. február 16.*

PMKL, MTÚL, Tart. lev., Tata/1944/299.

Jegyzőkönyv

a Tatai Gróf Esterházy Miklós Gimnázium hivatalos iskolalátogatást befejező értekezletről 1944. február 16-án.

Elnök Suhajda Róbert, a Ciszterci Rend székesfehérvári Szent István gimnáziumának igazgatója, a Katolikus Tanügyi Főhatóság ált. tanulmányi igazgatója

Jelen vannak Szűcs János igazgató és a tanári testület tagjai [...]

Az előző igazgató [Schmidt Mihály] kezdeményezésére a Tatai Piarista Diákszövetség megtette az előkészületeket a bejáró tanulók és a falusi ösztöndíjasok számára létesítendő új internátus építésére. Erre a célra nagyobb összeget folyósított a vármegye és a négy bányászkozség. A tatai Esterházy család pedig az építkezéshez szükséges nagy mennyiségű követ ajánlotta fel ingyen. November folyamán az épít-

kezés megindult s az alap és a lábázat teljesen elkészült már. Ha nagyobb nehézségek nem lesznek, akkor szeptemberre elkészül az egy emeletre tervezett épület földszintje, tetőt kap, és esetleg szeptemberben már mintegy 70 tanuló kap benne lakást. Az építkezés megindításában és folytatásában oroszlánrésze van dr. Mihályi Géza főszolgabírónak, a Tatai Piarista Diákszövetség elnökének. Önzetlen fáradozása példaképe a háláslelkű piarista diáknak.

Bejáró tanulók. A tervezett diákinternátus felépítése meg fogja oldani a bejáró tanulók nehéz helyzetét is, akik rendszerint már $\frac{3}{4}$ -kor megérkeznek az állomásra, s $\frac{1}{2}$ -kor már az iskolában vannak. Be- és visszakísérésüket, illetve a tanítás megkezdéséig a felügyeletet Baghy György és Gyarmati Ernő tanárok végzik. Hogy a bejáró tanulók a 12h 43'-kor induló vonattal hazamehessenek, kénytelenek voltunk 45 perces órák tartására engedélyt kérni. Az engedélyt a KTF 3115/1943-44/III. sz. alatt meg is kaptuk.

3.

*A tatai rendház házigyűléséről készült jegyzőkönyv,
Tata, 1944. április 29.*

PMKL, MTÚL, Házi gyűlések jegyzőkönyvei, 1944.

Jegyzőkönyv a tatai piarista rendház tagjainak 1944. április 29-én megtartott tavaszi házigyűléséről.

Jelen vannak a házfőnök elnökletével a rendház tagjai, [...] Az elnöklő házfőnök [Szűcs János] szeretettel üdvözlí a rendház tagjait [...]

Bár nem tartozik szorosan a rendház épületéhez és nem képezi a rend tulajdonát, meg kell említeni az épülő bányászinternátus ügyét. Sajnos, írásban lefektetve nincs, a házfőnök csak hallomásból értesült róla, hogy a fiúk étkeztetését és felügyeletét a Piarista Rend vállalta. Lehetetlen kifejezést nem adnunk legsúlyosabb aggodalmunknak emez elgondolással szemben. Közös konyha, közös személyzet, 130 bányászfiúnak egy prefektus által történő ellenőrzése – akinek még csak rendes lakása sincs az internátusban – szerintünk nemcsak aszociális, de megoldhatatlan feladat is. A házfőnök ismételten kérte az illetékes tényezők közbelépését, de sajnos sikertelenül.

4.

*Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tata, 1944. szeptember 22-23.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla (eredeti iktatószáma: Tata/1944/1111). Fejléces papíron: „A Tatai Piarista Rendház Főnökségétől”.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Egy gondolattal jövök Hozzád, gondolkozzál rajta, mit és hogyan lehetne belőle megvalósítani.

Kb. 140 Tatabánya, Felső-, Alsógalláról bejáró tanulónk van. Elsősorban ezek miatt tettük át a tanítást délutánra, – a riadók miatt is – de hogy csak 2^h–5^h között tanítunk, az tisztán miattuk van. Sajnos, jószándékunk nem érte el célját, mert a légók, vonatközlekedési zavarok miatt nagyon sokszor hiányoznak a bejárók.

Felsőgallán van egy jól felszerelt polgári. Az igazgatója följánlotta délelőttökre intézetét, ha igénybe akarnók venni.

Rendfőnök Uram! Úgy tudom 4-5 piarista intézet tanárai elmenekültek vagy menekülőben vannak. Ezek közül legalább hat ember itt piaristaságunkhoz megfelelő elhelyezkedést kaphatna. Ma délután megy ki Magyar Pista¹⁷² Felsőgallára az illetékesekkel megbeszélni a koszt, lakás kérdését. Elsősorban a plébánossal tárgyal, az majd azután megbeszéli a dolgot a bánya vezetőségével és a polgári iskola igazgatójával. Azt gondolom, a bejáró 140 gyerek is fizethetne fejenként legalább 10 P-t (havonta számítva). Én úgy látom, hogy az anyagi feltételek nagyjából biztosítva lennének. Pontosabban Magyar Pista beszámolója után tudok mondani.

Már emberekre is gondoltam. Vass Péter,¹⁷³ Hegyi Ferenc¹⁷⁴ odavalósiak, Kolláti¹⁷⁵ – aki jelenleg, tegnap reggel óta – Tatán tartózkodik – nem idegenkedik a gondolattól, Szalay József szintén tatabányai. Természetesen az emberek kiválasztása már a Ti dolgotok volna.

Ha sikerülne a dolog, mi megszabadulva a bejárók legnagyobb részétől, rendszeren taníthatnánk legalább napi 4 teljes órában, hat piarista hivatásának megfelelő elhelyezést kaphatna, a bányavidék szülői pedig bizonyára hálásak lennének, hogy gyermekeik rendszeres tanításban részesülhének.

Dunaalmás szintén örömmel vállalna minden kötelezettséggel egy piaristát. Kováts Géza főintéző mondta tegnap. Van ott vagy 15 diák.

¹⁷² Magyar István (Kistelek, 1909–Budapest, 1982) magyar-latin szakos piarista tanár, 1938-tól 1948-ig a tatabányai gimnáziumban tanított.

¹⁷³ Vass (Klimes) Péter (Tatabánya, 1911–Budapest, 1982), „hetes telepi” születésű piarista. 1935-től a debreceni gimnázium tanára volt, majd 1944 őszén a háború miatt, szüleihez, Tatabányára került és ott tanította a Tatára bejáró diákokat. 1945-től hivatalosan is a tatabányai gimnázium tanára lett. Az 1948. évi iskolaállamosítás után a győri egyházmegye szolgálatában működött mint alsógallai plébániai adminisztrátor, majd 1955/1956-ban tatabányai káplán, de erről kénytelen volt lemondani. Budapestre költözött, és a XX. kerületi Stromfeld Aurél általános iskolában, majd a Kossuth Lajos gimnáziumban tanított. 1965-ben izgatás devizabűncselekmény koholt vádjával két évre elítélték. Miután 1967-ben kiszabadult, rövid ideig a budapest-albertfalvai plébánián volt kiegészítő, majd 1968-tól a Tatabányai Szénbányászati Tröszt tisztviselője lett, és ott 1973. évi nyugdíjba vonulásáig dolgozott.

¹⁷⁴ Hegyi (Gorenc) Ferenc (Felsőgalla, 1912–Budapest, 1983) szintén „telepi” születésű piarista, Vass Péter gyermekkori barátja, 1940-től 1948-ig a debreceni kereskedelmi középiskola tanára, majd igazgatója.

¹⁷⁵ Kolláti István (*Szeged, 1917) piarista, 1942-től Tatán tanított, majd 1944 nyarán debreceni gimnáziumba helyezték át. Később, 1955-ben megházasodott és elhagyta a rendet.

Gondolkozatok és határozatok! Tisztelettel és szeretettel:
Tata, 1944. szept. 22.

Szűcs J.

Folytatás!

Magyar Pista tegnap délután Tatabányán volt, és beszélt a plébánossal. A legnagyobb örömmel fogadta a tervet és három piaristának mindjárt lakást is ajánlott föl a plébánián. Sajnos, a bányaigazgató nem volt otthon, de a plébános vállalta, hogy megbeszéli, és elintézi vele az anyagi feltételeket. Ismételten hangoztatta, hogy nagyon örülnek a gondolatnak, és kész örömmel vállalnak mindent.¹⁷⁶

Természetesen Magyar hangoztatta, hogy itt csak előzetes tapogatózásról van szó, mi nem vagyunk illetékesek, minden a Rendfőnök úron múlik. A plébános úr megígérte, hogy hétfőn-kedden levélben közli pontosan mindazt, amit ők adnak. De – mint mondotta – ezen nem múlik a dolog.

Még két ügyet említek.

1. Csütörtökön reggel Kolláti beállított hozzánk minden előzetes értesítés nélkül meglehetősen zavaros elgondolásokkal. Hogy ő már előzetesen lakást kerestetett egy tanítványával, hogy most első sorban ezért jött, mert tudja, hogy mi milyen szűken vagyunk, hogy ő irt a Rendfőnök úrnak stb., stb. Én mondtam neki, hogy pár napig természetesen szívesen látjuk, de még áll a központi kormányzat, ilyen ügyeket a Rendfőnök úr intéz, menjen már szombaton föl Budapestre. De hűlésére hivatkozik, és állítólag hétfőn megy fel. Tudjuk, hogy nehéz helyzetben van rendünk, minden áldozatra készen vagyunk mi is, de Kolláti helyett mást látnánk szívesebben.

2. Minden előzetes tiltakozásunk dacára három, illetőleg négy falusi ösztöndíjast utaltak iskolánkhöz. Csak egy szempontot említek. Kb. 42 tandíjmentesség adományozható. Ebből az ösztöndíjasok 12 helyet foglalnak el, lassan a helybeli diákságnak nem marad semmi. Ha meg a százalékkal átlépjük, a rendünket éri veszteség. Talán tanácsos lenne ebben az ügyben a Kat. Főigazgatósággal érintkezést keresni?

Tata, 1944. szept. 23.

Őszinte tisztelettel és szeretettel
János

A rendtartomány konzisztóriumja kétszer tárgyalta Szűcs János javaslatát. „A tatai ig. engedélyt kér a tatabányai tanulók külön oktatására. – A bánya vezetőségével pontos, részletekre kiterjedő tárgyalást folytasson.” (PMKL, MTÜL, Konzisztóriumai jegyzőkönyvek, 1944. szept. 27., 29. pont). „A tatai iskolánkkal kapcsolatos tatabányai szükségimnázium felállításának lehetőségéről és az előfeltételek megteremtéséről számol be a tatai igazgató. Ezzel kapcsolatban a nem működő rendtagok munkába állításáról tárgyaltunk. Végleges döntés nem történt.” (uo. 1944. okt. 4.).

¹⁷⁶ A Felsőgallai Polgári Fiú- és Lányiskola 1928-tól községi fenntartású intézményként működött. Ezért a MÁK kolóniáinak egyházi szolgálatát ellátó bányalelkészség a polgári iskola ügyében nem volt illetékes, ez ugyanis sem egyházi, sem fenntartási szempontból nem tartozott hatáskörébe. A levélben említett, de el nem ért vállalati igazgató is legföljebb a közbenjárását tudta volna felajánlani az ügyben.

5.

*Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnököknek,
Tata, 1944. október 6.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla (eredeti iktatószáma: Tata/1944/1177). Fejléces papíron: „A Tatai Kegvestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium Igazgatóságától”.

Főosztelendő Rendfőnök Úr!

Most beszéltem Hegyi Ferencsel, és mondhatom, hogy nagy megnyugvást hozott ez a beszélgetés. Tegnap reggel t. i. Vass Péter szólt be hozzánk telefonon Tatabányáról, és egészen felkavart bennünket, mert azt a benyomást keltette, hogy semmi sem lesz a szépen megindult, már publikált és nagy örömmel várt tervből. Ennek pedig nem szabad megtörténnie, mert ez felbecsülhetetlen erkölcsi kárt okozna most már a piarista rendnek. Ezért mondom, hogy nagy megnyugvást okozott a Hegyivel való beszélgetés, mert azt látom belőle, hogy Rendfőnök Úr is magáévá tette elgondolásunkat, és mindent megtett, hogy az elgondolásból mihamarabb valóság legyen.

Eddig 170 fiú jelentkezett. A 20 P-s havi díj alól három kért felmentést. (Az egyiknél 3 testvér havi 60 P helyett 40 P-t, a másikon két testvér 40 P helyett 20 P-t, a harmadik egy özvegy, napszámba járó asszony havi 10 P-t fizet.) Az alsó osztályok átlag 30 tanulóval rendes osztálytanítást kapnának, a négy felsőben csoporttanítás indulna. Már megcsináltuk a tantárgyfelosztást is Szűcs Vince, László Mihály, Hegyi Ferenc, Rónai Jenő, Somhegyi Mihály és Fülöp Gyula között. Az alsó osztályokban átlag 15-16 órában tanítanak, ahhoz jönne még a négy felső osztály csoporttanítása. Szóval teljes óraszám jutna mindegyikre. Ha Vass Péter és Hegyi Ferenc közül az egyiknek vissza kell mennie Debrecenbe, akkor az a tiszteletteljes kérésem, hogy Hegyi Ferenc maradjon Tatabányán. Ő nyugodtabb, a helyzettel ismerős, az emberekkel tárgyalni tudó férfi. Az előkészítés munkáját is nagy részben ő végezte, és úgy gondolom, hogy a továbbiakban is szükség lesz rá. Nagyon kérem, hogy Fülöp Gyula is jöjjön, mert nélküle szinte lehetetlen lenne a tantárgyfelosztás.

Az utolsó kérésem most már csak az, hogy jöjjenek az emberek minél előbb, hogy megkezdődjék a tanítás. Minden rendben, minden készen, semmi akadály. mi a jövő hét elejére ígértük a tanítás kezdetét.

Még egyszer megemlítem, hogy nekünk körülbelül karácsonyig van borunk. A hordókat nem lehet küldeni, és így kevés remény van arra, hogy hamarosan kapjunk bort, és ellássuk a tatabányaiakat is. Dunaalmásról nehezen bár, de lehetne kapni neszmélyi bort kb. 6 P-s árban. Szabad-e, lehet-e vennem, vagy várjam a szállítás megindulását?

Tata, 1944. okt. 6.

Őszinte tisztelettel és szeretettel köszönt
engedelmes fiad
Szűcs János

6.

*Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tata, 1944. október 24.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla (eredeti iktatószáma: Tata/1944/1275). Fejléces papíron: „A Tatai Piarista Rendház Főnökségétől”.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Az első tandíjrészlet már majdnem teljesen befolyt. Circa 20.000 P. Ebből 19.000 P-t már régebben beküldtem. E héten hirdetem a második részletet, remélem november első felében az is befolyik nagyjából – ha még akkor vagyunk.

Ezzel kapcsolatban vetek fel egy gondolatot. Nekünk már kb. 30 vendégdiákunk van, olyanok, akik máshelyt iratkoztak be, de idejárnak. A hivatalos rendelkezés az, hogy ott fizetik a tandíjat, ahol beiratkoztak. De a legtöbbször már megszállták az iskoláját. Mivel ezek rendszeresen bejárnak hozzánk, nem lenne-e tanácsos fölvetni illetékes helyen a kérdést, hogy nálunk fizessék a tandíjat? Azt gondolom, hogy érdeemes a dolgon gondolkodni, mert napról napra szaporodik a számuk.

A konviktusunk viszont egyre fogy. Már csak 20 körül vannak. De pl. ma is elvisznek hármat. A kapucinusok internátusa már csaknem teljesen kiürült. Talán egy-két gyerek van még. Az eltávozóktól mi a havi tartásdíj harmadát kérjük (93 P). A szülők ezt természetesnek veszik, és szívesen megfizetik.

Tatabánya most már jól prosperál. Ha még László és Somhegyi megjön, kifogástalanul működhetik. Vass Péter volt Tatán vasárnap, ő beszélt a helyzetről. A diákok száma már 200 körül van. Nem tudom, hogy terjedhetett el a hír, hogy a tanárok szobái üresek. Minden szoba rendszeresen bebútorozva: ágy, asztal, mosdó, szék, szekrény. Persze szerény egyszerű szoba, de sok ember adna hálát az Istennek, ha ma ilyen fedél alá juthatna. Egyetlen szobában hiányzik az ágynemű, de sajnos arra eddig nem volt szükség. Abba is van ágynemű, mihelyt szükség lesz rá, azonnal küldjük. – A hét három első napján Kender van kint, amíg a természetrajzár megjön.

Mi jelenleg 10 osztályban tanítunk, kettőt összevontunk. Szinte napról-napra változik a helyzet elhelyezkedés szempontjából, mert a menekülők áradata napról-napra növekszik.

Walter a győri püspöktől kinevezést kért, hogy a kápolna őre lehessen szükség esetén. Az öregek maradni akarnak, a fiatalok – úgy látom – elbújni akarnak, ha szükség lesz rá.

Ha sikerül, holnap én egy autóval hazamegyek. Holmijaim egy részét hazaviszem, és szeretnék még egyszer az enyéimmel találkozni. Talán utoljára az életben. Remélem vissza tudok jönni.

Ószinte tisztelettel és szeretettel köszönt fiad:

Szűcs J.

Tata, 1944. okt. 24.

Az előkészületek végül hiábavalónak bizonyultak, mert a fenti levelet követő napon, 1944.

október 25-én a nyilas kormány rendeletet hozott „az 1944/45. évi iskolai oktatás ideiglenes szüneteltetése tárgyában”. Ezzel az oktatás Tatán is megszűnt, a bejárókkal való törődés (lát-szólag) okafogyottá vált.

7.

*Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnököknek,
Tata, 1945. április 16.*

PMKL, MTÚL, Tart. lev., 1945/Tata/60.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr! [...]

A rendházban még mindig kórház van. [...] A gimnázium csaknem üres, lehetne a takarítást kezdeni, ha nem fenyegetne a veszély, hogy újabb kórház jön oda. [...]

Kezdenek a konviktorszülők érdeklődni. Ha a noviciátus elmegy,¹⁷⁷ a három szobában már megindítanám. De természetesen azzal a feltétellel, hogy élelmiszert hoznak magukkal. Gondoltam arra is, hogy ideiglenesen – ha kiürülne az internátus – oda meg a bányászfiúkat fogadnám be. Mi adnánk nekik szállást, ellenőrzést, és ők a magukkal hozott ennivalóból táplálkoznának. Esetleg délben-este főznénk bab, krumplilevest ha hoznának babot, krumplit és zsírt. Ha megindulnak a munkásvo-
natok, erre jórésztben nem lesz szükség, mert a nagy többség bejáró lesz. De úgy érzem, ezt a gesztust meg kell csinálnunk már csak magunk érdekében is. [...] Még egyszer hangsúlyozom: a konviktus megindul, mihelyt a noviciátus elmegy. [...]

Őszinte tisztelettel és szeretettel köszönt engedelmes fiad:

Sz. János

Tata, 1945. ápr 16. (hétfő)

Zimányi Gyula ceruzás megjegyzése a levélpapíron: „Arról nem beszél, hogy a novíciusok mennyit dolgoznak a háznak.”

8.

*Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnököknek,
Tata, 1945. július 18.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla (eredeti iktatószáma: Tata/1945/361).

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Mivel kevés kilátás van arra, hogy az iskolaévre a vonatközlekedés erőteljesen megjavuljon, fölmerült annak a kérdése, mi történjék a tatabányai fiúkkal. Érdekes,

¹⁷⁷ A szovjet hadsereg előrenyomulása miatt a magyar piarista rendtartomány kilenc novíciusa Léh István novíciusmester vezetésével 1944 novemberében (két csoportban, 8-án és 14-én) Vácra a tatai rendházba menekült, és onnét csak 1945. aug 1-én, kalandos körülmények között tértek vissza Vácra. Vö. HDtat, II, p. 275-276, 333.

hogy egy bányavidéki kommunista képviselő¹⁷⁸ hozta elő az ügyet, mert szerinte végzetes utakra sodródik az ifjúság iskola, fegyelem, nevelés nélkül. Bár nagy hálával vannak a rend iránt az őszi fiókgimnázium, a tavaszi egy hónapos rendszeres – bizony sokszor áldozatos – kijárásért, de szükség volna gyökeres megoldásra, mert így szellemileg, erkölcsileg lezüllik az ifjúság. Fölhozta a konviktust. Erre az évre én azt feleltem, hogy ez nem alkalmas, mert ennek törzsközönsége van, ez életünk feltétele, különben is csak korlátos számban tudna befogadni fiúkat. Ellenben itt van az épülő bányászinternátus: fejezzék azt be. Itt elalhat mind a 150-160 gyerek, konyhabédlőnek jó lesz a gimnázium bejárata elé emelt német konyha, tanulótermekül pedig ott vannak az osztálytermek.

A felvetett gondolat nagyon megtetszett neki, megígérte, hogy az üzemi tanács elé viszi az ügyet, és mindent megtesz az érdekében.

Én hármas szempontból rendkívül fontosnak tartottam ezt a kérdést: komoly formában felmerült a tatabányai középiskola kérdése. Ha ez megvalósul, közel 200 tanulóval lesz szegényebb intézetünk. (Az internátusok benépesedése szintén bizonytalan. A mi törzsközönségünk Budapestről került ki, ez most nagyrészt leválik. Hogy mily mértékben sikerül pótolni, ma még nem tudjuk.) Másodszor megoldódik az az ominózus bányászinternátus kérdés: az épület elkészül, működésbe lép. Végül – és ezt tartom legfontosabbnak – olyan erkölcsi támaszt kapunk, ami biztosítja jövőnket. Úgy érzem, hogy ennél gyökeresebben nem kapcsolódhatunk bele az új világba. Csak alapításunk elgondolásához térnénk vissza, ha a munkásosztály gyermekeit karolnánk fel. (Azt hiszem, később anyagilag is kifizetődik.)

Júl. 17-én, kedden mentünk Selmeczivel¹⁷⁹ Tatabányára átbeszélni a dolgot. Ma már kiküldtem a tervrajzot, a képviselő Pesten tárgyal Mészárossal,¹⁸⁰ holnap átbeszéli a bánya építészével a tervet, pénteken a nagy tanács tárgyalja a kérdést, s ha minden jól megy, hétfőn kezdődik a munka. A szülők önként ajánlották fel munkájukat. A rendet semmi anyagi terhelés nem érinti.

Ma beszéltem Vass Péterrel, kértem, hogy vállalja el az internátus vezetését. Gondolkodási időt kért. Én azt mondtam, menjen fel Hozzád, s beszélje meg a dolgot Veled. A napokban fölmegy. Rá és Magyar Pistára gondoltam, akik irányítanák, vezetnék az internátust. Persze kívánatos, hogy többen bekapcsolódjanak. Az ellátást a bánya-konzern vállalja.

Jó lenne, ha legalább egy napra lejönnél. Sokszor köszönt engedelmes fiad:
Szűcs

Tata, 1945. júl. 18.

¹⁷⁸ Az említett „kommunista képviselő” nem Osztrovszky György, a MKP országgyűlési képviselője, hanem Pachman János, a tatabányai szülők kommunista tisztséget viselő képviselője volt, akinek azonos nevű fia akkor a piarista gimnázium II. osztályába járt. Később Ilona nevű lánya is a piaristáknál tanult.

¹⁷⁹ Selmeczi Kovács József (*Sárbogárd, 1911) latin-francia piarista tanár, 1936-tól 1948-ig a tatabányai gimnázium tanára volt, 1947/1948-ban utolsó piarista igazgatója is. 1950-ben elhagyta a rendet és Tatán megnősült.

¹⁸⁰ Mészáros László építész, az épület tervezője

9.

*Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tata, 1945. augusztus 14.*

PMKL, MTÜL, Tart. lev., Tata/1945/529.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Örömmel közlöm, hogy ma délelőtt itt voltak Tatabányáról az üzemi bizottságtól kiküldött szakemberek. Megnéztünk, átbeszéltünk a bányászinternátussal kapcsolatban mindent. Vállalják a gimnázium második emeletének teljes rendbehozatalát, s rendbehozzák lényegileg az egész gimnáziumot. Két hét alatt így iskolánk és az új internátus is üzemképes állapotban lesz. És mindez nekünk nem kerül egy fillérünkbe sem! Eddig circa 10.000 pengőt költöttem meszelésre, kőműves munkára, de 30.000 pengőnél több áll rendelkezésre erre a célra.

A bányászinternátus itt csak addig lesz, amíg az új épület el nem készül. (Erről egyelőre nincs szó.) A konviktustól teljesen független, saját magát látja el a konzern és a nemzeti segély segítségével. Saját szakácsnője, személyzete lesz. Fűtés, világítás is az övék. Mi csak helyet és felügyelőket adunk. Javaslom, hogy bizassék meg Vass Péter az egésznek vezetésével, legyen mellette Magyar Pista, és természetesen még legalább két ember vállaljon mellette segítő szerepet a prefektusok közül. Vass és esetleg Magyar odaát is lakhatnak. Ennyit a bányászinternátusról. [...]

Engedelmes fia: Szűcs János

Tata, 1945. aug. 14.

10.

*Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tata, 1945. augusztus 21.*

PMKL, MTÜL, Tart. lev., Tata/1945/542.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Mint már írásban és személyesen is jelentettem, ideiglenesen a gimnázium második emeletén készül elhelyezkedni a Bányászinternátus. A tatai gimnáziumra szinte létkérdés, hogy megtartsuk a bányavidéki 150-160 tanulót. Konviktusunkba eddig 20 növendék jelentkezett véglegesen, legjobb esetben lesz 40 a tavalyi 67 helyett. A Szerafikumban¹⁸¹ jó ha 20 lesz a tavalyi 60 helyett. Komárom déli részén gimnázium nyílik, ez is elvesz néhány tanulót.

Így legalább 100 tanulóval kevesebb [lesz], mint a múlt évben. Ha még Tatabánya is elmaradna, az katasztrófális lenne iskolánkra. Ezért küzdöttem tavaly annyit a fiókgimnáziumért, ezért vállaltuk tavasszal azt az áldozatot, hogy sokszor húsz kilométeres utat kellett megtenni a tanításért. E mellett én a mai időkben iskolánkra,

¹⁸¹ A Szerafikum a tata-tóvárosi kapucinus kolostorban működő konviktus (diákotthon) volt.

rendünkre végtelenül fontosnak tartom, hogy visszatérve eredeti hivatásunkhoz a szegényebb néposztályok fiaihoz térjünk vissza. A gimnázium második emeletének felajánlását ezek az indokok motiválták. A tervet nagy örömmel fogadták. Vállalták nemcsak a második emelet, hanem az egész iskola rendbehozatalát.

A bányászinternátus igazgatói állására én Vass Pétert szemeltem ki. Vele megbeszéltem az ügyet. Magyar Pistával együtt szívesen vállalkoztak rá. A tatabányaiak Vasst, Magyart nagy örömmel látták volna az internátus élén, mert mindkettőt ismerik, pláne Vass Péter vér az ő vérükből. Különben is nagyon fontos lenne, kivált az induláskor olyan ember, akit Tatabánya jól ismer, akiben bíznak, aki viszont ismer mindenkit ott.

És most jön a mutáció! Vass Péter Budapesten. Kít tegyek én most oda? Esetleg fölborol a sok-sok gonddal-fáradtsággal felépített egész elgondolás. Rendfőnök uram, végleges Vass Péter Budapestre helyezése? Én nagyon kérem, hogy egyelőre maradjon itt, mert iskolánkra, rendünkre súlyos károk származnának elhelyezéséből.

Befejezésül még csak annyit: ebben a dologban én sohasem a magam feje után mentem, megírtam, megbeszéltem Rendfőnök Úrral mindent. Most szinte lehetetlen helyzetbe kerültem. Magyar nem alkalmas az internátus vezetésére, ki kerüljön oda?

Nagyon várom és kérem Rendfőnök úr gyors válaszát és intézkedését. Engedelmes fia:

Szűcs János

Tata, 1945. aug. 21.

11.

*Zimányi Gyula tartományfőnök levele Szűcs János tatabányai házifőnöknek,
Budapest, 1945. augusztus 23.*

PMKL, MTÚL, Tart. lev., Tata/1945/550. Gépelési másodpéldány.

A magyar kegyestanítórend főnökétől

Főtisztelendő Házfőnök, Igazgató Úr!

Örömmel értesültem arról, hogy a régóta vajúdó tatabányai bányászinternátus ügye most már minden jel szerint a megvalósulás fokához jutott. Ez a manapság különösen időszerű intézmény alkalmas arra, hogy emelje rendi önértékünket, kalazanciusi hivatástudatunkat, valamint külső tekintélyünket és becsületünket.

Hálás köszönetemet fejezem ki tehát Mindazoknak, akik ennek az intézménynek létrejöttén a kezdet kezdetétől fogva szíves igyekezettel, új és új nehézségek dacára nem csüggedve fáradoztak, s külön elismeréssel emlékezem meg azokról, akik a tatabányai gimnáziumi tanfolyam önfeláldozó felkarolásával az internátus eszméjét közvetlenül is szolgálták.

A bányászinternátus vezetésével *Vass Péter* és *Magyar István* rendtársainkat bízom meg, abban a reményben, hogy Főtisztelendőséged irányítása alatt a melléjük adott munkatársakkal együtt jól megalapozzák és fölvirágoztatják a legújabb nagyjelentő-

ségű intézményünket ad maius pietatis incrementum.¹⁸²

Budapest, 1945. aug. 23.

Zimányi Gyula sk.
rendfőnök

12.

*Szűcs János tatabányai bányászrendfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tata, 1945. augusztus 31.*

PMKL, MTÚL, Tart. lev., Tata/1945/606.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Szomorúan jelentem, hogy a Bányászinternátussal kapcsolatban hiába való volt minden fáradozásunk: megbukott, Tatabánya lehetetlen élelmezési viszonyai miatt. Ott már most is formálisan éheznek az emberek. Hogy később mi lesz, elképzelhetetlen.

Tegnap délután volt a szülők nagygyűlése. A ragaszkodás, hűség megindító jele netei, de a lehetetlennel megbirkózni nem tudnak. Megpróbálják a bejárást munkás vonattal, külön kocsikban. (Talán egy-két diákunk ment csak a felsőgallai reáliskolába!)

A munkások dolgoznak a második emelet rendbehozatalán. Bízom benne, hogy a többi javítás nagy részét is elvégeztetem velük. Fáradt, nagyon fáradt vagyok.

Tata, 1945. aug. 31.

Szeretettel köszönt fiad
Szűcs J.

A fentieket a rendtartomány konzisztóriumja szeptember 5-én tárgyalta: „A tatabányai hf. jelenti, hogy a bányászinternátus megszervezése a jelen körülmények között legyőzhetetlen akadályokba ütközik. > Tudomásul.” (PMKL, MTÚL, Konzisztóriumai jegyzőkönyvek, 1945. szept. 5., 17).

13.

*Bereczky Albert államtitkár levele Kriegler György tatabányai plébánosnak,
Budapest, 1945. szeptember 5.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Címeres papíron, a címer fölirata: „M. kir. vallás és közoktatásügyi államtitkár”.

Budapest, 1945 szeptember 5.

Kedves Barátom!

Örömmel értesítlek, hogy a folyó évi augusztus hó 22-én benyújtott folyamod-

¹⁸² A jámborság (kegyesség) nagyobb növekedésére (a piarista rend egyik jelmondata).

ványotokat, amelyben a Felsőgalla, Tatabánya, Bánhida bánya- és iparvidék reális-irányú gimnáziuma megnyitásához kérték a vallás- és közoktatásügyi miniszter hozzájárulását, sikerült kedvezően és gyorsan elintéznünk. Az erről szóló rendeletet levelemmel egyidőben küldöm meg.

Ezzel kapcsolatban legyen szabad szíves figyelmedet felhívnom egy körülményre, amelynek mérlegelésére legutóbbi körutam alkalmával egy bánhida tanítóval és bányásszal¹⁸³ folytatott beszélgetésem alkalmával nyílt alkalom. Ők vetették fel előttem azt a gondolatot, hogy a létesítendő iskolában tanároknak a kegyesrendieket kellene meghívni, hiszen magas színvonalú és értékes működésük Nálatok közismert.

Mondanom sem kell, hogy ilyen irányú terveteket a legnagyobb örömmel támogatom, mert meg vagyok győződve róla, hogy az iskola szempontjából szerencsésebb megoldás el sem képzelhető. Amennyiben a kegyesrendiek a szükséges tanárok közül néhányat nem tudnának rendelkezésre bocsátani, állami vonalon természetesen a legnagyobb készséggel sietünk segítségetekre.

Az újonnan létesítendő iskola működésére Isten bőséges áldását kérve, őszinte nagyrabecsüléssel köszönt

Igaz híved:

Bereczky Albert

dr. Kriegler György úrnak, esperes plébános, bányalelkész¹⁸⁴
Tatabánya

14.

Zimányi Gyula tartományfőnök kérvényének fogalmazványa Teleki Géza kultuszminiszterhez, Budapest, 1945. szeptember 15.

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Kézzel írott fogalmazvány.

Miniszter Úr!

Tatabánya, Felsőgalla, Bánhida bánya- és iparvidék ifjúsága mindig a tatai piarista gimnáziumban végezte középszkolai tanulmányait. Számuk legutóbb már 200 körül hullámozott. Túlnyomó részük vasúton járt be Tatába, ami normális körülmények közt sem volt ideális állapot, s éppen ezért felvetődött egy a tatai piarista gimnázium mellett fölállítandó nagyobb szabású *bányászinternátus* gondolata. Ezt az érdekelt községek lelkes áldozatkészséggel föl is karolták, de a nehézségek miatt az építkezés megakadt.

¹⁸³ Az említett „bányász”, Kovácshegyi János, Osztrovszky György kommunista képviselő küldötteként járt Pannonhalmán, a pedagógusok átképzését szolgáló tanfolyam idején. Ott, mint a szülők képviselője találkozott Bereczky államtitkárral, elhallgatva küldetésének igazi célját: az állami gimnázium ügyének előmozdítását.

¹⁸⁴ Kriegler György (Mosontarcsa, 1898–Győr, 1968) 1939-től a bányatelepek római katolikus lelkigondozását végző bányalelkészség vezetője, majd 1960-tól győri kanonok. A tatabányai bányalelkészség hat káplánnal és az esperes-lelkésszel a bányatulajdonos MÁK Rt. fenntartásában működött. Ez a körülmény is magyarázza az esperes döntéseit, félreérthető magatartását.

Az elmúlt 1944-45. tanév rendkívüli nehézségei arra bírták a *tatai piarista tanárokat*, hogy nem csekély önfeláldozással – nem egyszer biciklin vagy éppen gyalog – *kijártak Tatabányára*, s ezúton mentették meg ottani diákjaiknak a tanévet.

Közben a tatai bányászinternátus ügyét az érdekeltek állandóan napirenden tartották, de minden jóindulat dacára sem sikerült a megoldás, és így a mintegy kétszáz bányavidéki fiú ismét a *vasúti bejárásra* volna utalva, ami most fokozottan súlyos nehézségekkel és veszélyekkel jár, s esetleg teljesen lehetetlenné válik.

Ilyen körülmények között, – részben a hirtelen megvalósult csepeli bencés gimnázium hatása alatt is¹⁸⁵ – a bányavidék szülői társadalma azzal a kéréssel fordult a tatai piarista gimnázium és a rend vezetőségéhez, hogy *telepedjenek le állandóan a piaristák Tatabányán*. Ehhez a kívánságukhoz, amelyet a bányavezetőség, az üzemi bizottság is teljes mértékben magáévá tesz, most is ragaszkodnak, amikor Felsőgallán egy reális irányú középiskola vagyis általános iskola nyílt meg, t. i. ez a középiskola a részünkről tanúsított legteljesebb lojalitásunk ellenére egyáltalán nem csökkentette a tatai piarista gimnázium létszámát és vonzóerejét, vagyis a fölállítandó tatabányai piarista gimnázium csupán a tatai piarista intézet létszámát apasztaná a párhuzamos osztályok megszüntetésével.

Mély tisztelettel kérem tehát Miniszter Urat, szíveskedjék hozzájárulni, hogy Tatabányán már az idei 1945-46. tanévben a tatai piarista gimnáziumnak mintegy testvér intézeteként fölállítsassék teljes nyolc osztállyal egy új gimnázium, piarista igazgató és tanárok vezetése alatt, amennyiben szükség volna a tanári kar kiegészítésül néhány állami tanárra, kegyeskedjék a létesülő intézetnek segítségére lenni azok átengedésével.

Az új gimnázium és rendház elhelyezésére szolgáló helységekről, illetve épületekről a bányatársulás máris gondoskodott, s a további erkölcsi és anyagi támogatást minden irányban a legnagyobb előzékenységgel biztosította, legyen szabad tehát Miniszter Úr magas hozzájárulását és erkölcsi valamint anyagi támogatását is újra kérni, hogy a bányavidék munkás társadalmának feltörekvő értékes fiai akadály nélkül otthonukban folytathassák tanulmányaikat.

Miniszter Úrnak a legmélyebb tisztelettel

Budapesten 1945. szept. 15.-én

aláz. szolg.
Zimányi Gyula
piarista rendfőnök

¹⁸⁵ 1945 szeptemberében a pannonhalmi bencés rend új gimnáziumot nyitott Csepelen, akkor még önálló község meghívására.

15.

*Zimányi Gyula tartományfőnök levele Vass Péternek,
Budapest, 1945. [szeptember 15/28.]*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Fogalmazvány.

Kedves Péter!

A gimnázium ügyét több oldalról kisiklás fenyegeti. A próton pszeudosz¹⁸⁶ természetesen *Kriegler* esperes tétovasága. Lehet, hogy helyrehozhatatlan, de meg kell kísérelni a reparálást, a helyrebillentést.

Sorjában megyek. *Bereczky* Albert államtitkárnak bemutattam a mellékelt kérvénytervezetet. Látszólag és láthatólag nagyon helyeselte s mindjárt *Király Rudolf osztálytanácsos*hoz, a szabadságon lévő Bassola Zoltán helyetteséhez küldött, aki átolvassás után azonnal megtalálta a bibijét a dolognak t. i. nem lesz-e konkurens az intézet a latinmentes másik középiskolának.

Ebben már benne van az a súlyos kérdés is, hogy két intézetet megbír-e Tatabánya vidéke, amit idehaza Lukács és Péntek¹⁸⁷ vetnek ellen, megtoldva azzal, hogy Tatabánya elsorvasztja Tatát, tehát önmagunk ellen cselekszünk. Én persze utalok a tatai konviktus továbbfejlesztésére, ami a normális viszonyok helyreállításával megint időszerű lesz.

Király Rudolfot igyekeztem megnyugtatni. Ellenben ő (a végén Laudetur-ral búcsúzott tőlem) *Szombatfalvy*hoz utasított, mondván hogy az elvi rész hozzá tartozik, ő majd megmondja, hogy milyen *mellékletekkel* kell felszerelni a kérvényt. Vagyis nem fog menni olyan gyorsan a dolog, a *teljes gimnázium* fölállítása, egyik pillanatról a másikra. Nehezebb, mint a *csepeli*. De ad analogiam, per absolutum, miért ne mehetne?! Persze most a tatabányaiaknak kell kiállni a porondra. Úgy látszik, most jön a nehezebbje. Egyelőre még ne tágítsunk. Űsse a vasat, lázítsa, szervezze be az embereket. Nézze meg az *Új Ember* legutolsó számát, jöjjön *küldöttség* Tatabányáról is a Kultuszba!

Legvégső esetben én abba is belemennék, hogy a tőlem őszintén hangoztatott szerzettjog-tisztelet, méltányosság szellemében Dr. Kokas¹⁸⁸ legyen a piarista gimn. igazgatója. Nem látok benne lehetetlent. Így nem lesz két intézet, ha ez az akadály. Pillanatnyi megszédülésem után megerősödtem abban, hogy Tatabányát, ezt a gyönyörű helyet („erdei iskolai” romantika és gyógyhely nélkül is) nem szabad kiszlasztani a kezünkől. S most van a történelmi pillanat!

Most volt itt a bátyám, ő nem tőlem, hanem rendtársaitól hallotta, hogy Tatabányán piarista gimn. nyílik. Sapienti sat!¹⁸⁹

¹⁸⁶ fő akadály

¹⁸⁷ Lukács József (1901–1969) piarista ekkor a budapesti gimnázium igazgatóhelyettese és tanfőkezelője, Péntek József (1898–1954) pedig rendtartományi asszisztens és vagyongazdálkodó volt. Utóbbi ezen minőségében aggodott a tatai piarista iskola anyagi ellehetetlenülése miatt.

¹⁸⁸ Kokas János, magyar-latin szakos tanár, a tatabányai polgári iskola igazgatója.

¹⁸⁹ Bölcsnek legyen elég (ennyi is).

Péntek szemmel láthatólag hezitál, húzódozik. Hiszen én is szenvedek abban, hogy kevés a piarista, azonban beteges terjeszkedési vágy nélkül mégis van bennem vitalitás. Különbem engem sodort éppen az asszisztenseknek Csepelre való mélabús reakciója is. Péntek attól is fél, hogy Tatabánya, maga a bánya nagyon meg van viselve, bénítva, tehát majd nem bírja a fönntartást, azután hogy a bányászlakosság is szegény pária. Megpróbálom Őt és Papp Elemért¹⁹⁰ elküldeni Tatabányára, hátha megjön az étvágyuk!¹⁹¹

Amint látja, küzdeni kell tovább. Ennek fejezetei a mellékelt levelek. Legyen szíves olvassa el őket és kézbesítse. Előbb ragassza le őket.

Most jut eszembe, jó lett volna, ha már a minisztériumban pontos statisztika állott volna rendelkezésemre, hogy mennyi a tatabányai (és tatai) diákság, mennyi a tatabányai „reálgimn.” Elsőosztályának létszáma, fiúk és lányok.

Dr. Kokasnak mi a keresztnéve? Mióta van Tatabányán? Szaktárgya? Mire szól az oklevele? Azelőtt is polgárinak volt az igazgatója?

16.

*Vass Péter levele Zimányi Gyula tartományfőnököknek,
Tata, 1945. szeptember 23.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla (eredeti iktatószáma: Tata/1945/714).

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Öröm volt a Házban, hogy ilyen hamar megjött a döntés. A kirajzó rendtársak – úgy látom – kedvet kaptak a tatabányai kalandosan szent vállalkozáshoz. Ha Rendfőnök Úr szándékát nem is tudjuk betölteni, de kedden – úgy lehet – megkezdjük a tanítást.

Számot vetettünk a tantárgyfelosztás dolgában Szűcs Jánossal, és úgy találtuk jónak, hogy a VIII. osztály se maradjon mostoha gyerek: azért (még) 3 rendtársra volna szükség. Egy magyar-latinosra, egy matematikusra és egy teológusra. A teológusnál hadd ragaszkodjunk Medvigy Mihály¹⁹² személyéhez: friss, mai, felszabadult ember, s ami a fő, rugalmas. Nagy csatát nyernénk, ha kedélyneveléshez megkapnánk Maklári Lajost:¹⁹³ az ő énekes-rendje nagy attrakciója (vonzó ereje) volna a mi

¹⁹⁰ Papp Elemér (Vitka, 1900–Budapest, 1978) piarista. 1935 és 1940 között a tatai, majd a váci gimnáziumok igazgatója volt, 1943 és 1946 között rendtartományi asszisztens, tartományfőnöki irodaigazgató volt. Eközben 1944-től a Dunántúl katolikus főigazgatójának, majd a Katolikus Tanügyi Főigazgatóság élére nevezték ki. A katolikus iskolák 1948. évi államosítása után toloncházi lelkész volt, majd 1950-től ismét főigazgató (hivatalosan csak tanügyi főelőadó), egészen 1971-ig.

¹⁹¹ Péntek József és Papp Elemér asszisztensek 1945. szept. 29-én jártak Tatán, illetve Tatabányán. Ld. kötetünkben: Szentanánk, II. 1944. okt. 31.

¹⁹² Medvigy Mihály (Nagyvárad, 1914–Budapest, 2001) piarista hittanár, 1943-tól a kolozsvári piarista gimnáziumban tanított, később, 1950-től pedig Budapestem.

¹⁹³ Maklári [Moravec] (Mecenzéf, 1912–Budapest, 1977) biológia-kémia szakos piarista tanár.

gyermekiskolánknak. A matematikus – Somogyi J. szerint – ügyis keze ügyébe esik Rendfőnök Úrnak: Scultéty.¹⁹⁴ A magyar-latinost Rendfőnök Úr válassza meg.

Ha egyéves misszióról lesz is esetleg csak szó, akkor is nemcsak a tatabányai szülők járnak jól, de a vállalkozó rendtársak is sok tapasztalatot nyernek: megérik egy nagy ipartelep lázas erejét, mely nemcsak betegség, hanem gyerekbetegség: a beteg tünetek alatt az egészség fene erői dolgoznak.

Az se utolsó öröm, hogy nincs kiélezve a vezetőszerp, és sikerült par inter pares-nak¹⁹⁵ maradnom. Valószínű, hogy kis közösségünk hamarosan kitermel egy alkalmas, pedáns vezetőt.

Tata, 1945. szept. 23.

Isten velünk! Fiúi tisztelettel:
Vass Péter

17.

*Szűcs János tatabányai házifőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tata, 1945. szeptember 23.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla (eredeti iktatószáma: Tata/1945/714).

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Fiúi tisztelettel vettem Rendfőnök Úr döntését a tatabányai kihelyezett osztályokkal kapcsolatban, bár nem tagadhatom, hogy Gazda István kiküldése nagyon fájdalmasan érintett a konviktusunk miatt.

Elkészítettem az első hat és a nyolcadik osztályra a tantárgy felosztást, holnap meglesz az órarend is. Szükség lenne még egy latin-magyar, egy számtan-fizikus szakosra, és egy theologusra. Úgy tudom Scultéty, Medvigy Budapesten vannak, azok azonnal jöhetnének.¹⁹⁶ Kívánatos lenne, hogy a latin-magyar szakos tanár is jöjjön velük, mert csak így kezdhetünk zökkenés nélkül. Azt hallottam, hogy Maklár János szabad.¹⁹⁷ Két ok kívánná: Kender helyett Maklár odahelyezését: az ének tanítása ezzel megoldódnék, amit az ottani viszonyok miatt rendkívül fontosnak tartok, a másik ok a konviktus ügye, amit még Tatabánya miatt sem szabad elhanyagolnunk.

Úgy látom, az emberek most már szívesen vállalják a missiót. Mi fáradtunk, terveztünk, most már csak az égi áldás hiányzik. A fölséges Úristen áldja meg vállalkozásunkat!

Tata, 1945. szept. 23.

1940-től a szegedi gimnázium tanára volt, majd 1945-ben Kecskemétre helyezték. Kítűnő zenei képzettsége volt. A szegedi egyetem ásványközeti tanszékén 1941-től kinevezett tanársegédként magas szinten kiegészítette volna az elsősorban zoológus Kender József tatabányai munkásságát.

¹⁹⁴ Zimányi Gyula lapszéli jegyzete: „?”

¹⁹⁵ egyenlő az egyenlők között

¹⁹⁶ Zimányi Gyula lapszéli jegyzete: „?”

¹⁹⁷ Zimányi Gyula lapszéli jegyzete: „??”

Engedelmes fia:
Szűcs János
igazgató

Szaiff ügye még nem intéződött el. Ha okt. 1-ig nem történik meg, Komáromban kell jelentkeznie. Maklárly helyezése már csak ebből a szempontból is kívánatos volna.

Mivel a kérésről a tartományfőnökség napok múlva sem hozott döntést, ezért Vass Péter 1945. szept. 28-án táviratozott Budapestre: „A mutaacio keesedelmre rendkivueli nagy karokat okoz ugyuenknek” (PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla, eredeti iktatószáma: Tata/1945/734). A konzisztórium október 3-án tárgyalta róla, de nem hozott döntést: „A tatai hf.-ig. a tatabányai iskoláról számol be, tanárokat kér. – Papp [Elemér] asszisztens a helyszínen tárgyalni fog.” (PMKL, MTÜL, Konzisztórium i jegyzőkönyvek, 1945. okt. 3., 18). A döntést végül a konzisztórium okt. 11-én hozta meg: „Medvigy Mihály, Horváth István és Veszprémi Tibor Tatára kapnak beosztást.” (PMKL, MTÜL, Konzisztórium i jegyzőkönyvek, 1945. okt. 11., 27. pont). – Ugyanakkor Zimányi Gyula tartományfőnök Weiner Ferencet és a tatai rendházban (és gyakran családjánál, Dadon) tartózkodó Walter János generális asszisztent is fölkererte, hogy tanítsanak a tatabányai iskolában, de ők szeptember 23-án, illetve 24-én írott válaszlevelükben azt nem vállalták (PMKL, MTÜL, Tart. lev., Tata/1945/679, 715).

18a.

*Zimányi Gyula tartományfőnök levele Szűcs János tatai házfőnöknek,
Budapest, 1945. október 6.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Kézzel írott levél. Írógéppel készült másolata: HD Tat, II, ad p. 344 (beragasztva).

Ft. Rektor, Direktor Úr!

Debrecenből csak a hét elején tudtam megjönni, közben a minisztériumokat kellett járnom. Innen a késedelmem.

[...]

Tatabánya szerves, elválaszthatatlan része Tatának mind rendházi, mind iskolai vonatkozásban.

Házfőnöke, igazgatója a tatai, aki legalább egyszer havonként oda kimegy, házat, tagokat, iskolát, osztályokat látogat, ellenőriz erkölcsfegyelmi, anyagi, szempontból egyaránt. Figyelme mindenre kiterjed. (Egyes kategóriákat természetesen az igazgatóhelyettes útján intéz.) Ő felelős minden irányban.

Tatabánya – quasi rendház és gimnázium – anyagilag is Tatához tartozik. Minden jövedelem oda folyik be, minden pénzkidás onnan történik, nem közvetlenül a rendi központból.

Tatabánya mindent jelent a tatai rektornak, ill. direktornak, mind erkölcsfegyelmi, mind pénzügyi vonatkozásban, pl. a személyzetet (gazdaasszony, kíségető a konyhán, illetve takarító, aki végezze egyúttal a mosást, ruhajavítást is).

Tatabánya gondosan vezeti a kiadásokat, pénztári naplót s ezek a tatai számadásokhoz csatoltatnak.

Ami konyhafelszerelést tud adni Tata Tatabányának, azt adjon.

A tataiak kijárási költségeit a tatabányai iskola viseli. A világi tanárok díjazása – ha még nem volna megbeszélve – letárgyalandó és jelentendő.

Kérem, hogy Virágh Teofil kat. Főigazgatót megfelelő formában és mértékben a történekről tessék értesíteni, *ad captandam benevolentiam* is. Magam is megteszem. A főpát úrnak és Csóka bencés igazg. Úrnak (a minisztériumban) szintén hálával tartozunk.

Tatabányai rendtársaimat, illetve a Tatabányában közvetlenül érdekelt Rendtársainkat különösen kérem, hogy a múlt évi nagyszerű kezdeményezésükhöz méltó legyen a folytatás.

Ne maradjunk a csepeli bencés vállalkozás és úttörés mögött!

Figyeljünk arra, hogy az otthont adó tatabányai elemi iskolát, fölszerelését, fevelmét, érdekeit a legmesszebbmenően szem előtt tartsuk és tartassuk.

Nagy gondunk, szívügyünk legyen a diákmise. Legyen épületes, vonzó, külsőségeiben is impozáns. A tisztos, komoly hatás és mutatóság eszközeire is nagy súlyt helyezzünk, pl. egy-egy iskolai ünnepségre, diákok szereplésére.

Míntaszerű, példás, okos, mélyen szerzetespapi legyen magunktartása a szülőkkel és a társadalommal szemben. Megnyerő, vonzó, barátságos, szociális, de a kellő hatásokat, mértéket megtartani.

Érezzük a küldetést, a missziót!

Tatabánya is megtartja, végzi a szokásos közös lelki, áhítatgyakorlatokat. A magánmises ügyét jól gondolják át, a papi buzgóság meg ne fogyatkozzék.

Tatabánya anyagi ügyeinek vitelére közvetlenül Gazda István rendtársunkat kérem föl, ő készítse mindenről leltárt, intézze a szükséges beszerzéseket, vezesse a számadásokat, az élelmiszerek, stb. kiadását. A quasi-házfőnökgazgatói teendők végzésére Kender József rendtársunkat kérem föl, közvetlenül ő irányítson, vezessen mindent, ő adminisztráljon, mindig egyetértve a tatai vezetőséggel.

Isten áldása legyen Mindnyájunk működésén!

Atyai szeretettel

Zimányi Gyula

Budapest 1945. okt. 6.

A tartományfőnök rendelkezését a konzisztórium utólag, okt. 11-én hagyta jóvá: „A tatabányai kirendeltség vezetésével Kender Józsefet bízzuk meg.” (PMKL, MTÚL, Konzisztórium jegyzőkönyvek, 1945. okt. 11., 30. pont).

18b.

*Zimányi Gyula tartományfőnök levele Kender Józsefnek,
Budapest, 1945. október 6.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Kézírt levél kisalakú papíron.

Kender Tanár Úrnak.

Kedves Jóskám! Szeretõ gondjaidba ajánlom a tatabányai ültetvényt, quasi-rendházat és gimnáziumot. Kérem, hogy Tatával egyetértésben ott helyben közvetlenül a házfõnök-igazgatói irányítást, vezetést, adminisztrálást vállalni és ad maius pietatis incrementum vinni szíveskedjék. Teljes bizalommal és szeretettel

Zimányi Gyula

1945. okt. 6.

19.

*Bereczky Albert államtitkár engedélye a tatabányai kihelyezett osztályok mûködésére,
Budapest, 1945. október 8.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla (eredeti iktatószáma: 1945/VKM/849). Gépelt eredeti példány, az államtitkár aláírásával. Másolatát Zimányi Gyula tartományfõnök okt. 25-én küldte el Szücs János tatabányai igazgatónak (uo.).

Tárgy: A tatabányai kegyesrendi gimnáziumnak Tatabányán mûködtetése

Hivsz: 398/1945-46.

Mell.: —

51.506/1945./III. szám

Tisztelettel értesítem Rendfõnök Urat, hogy a tatabányai kegyestanítórendi gimnáziumba Tatabánya és környékéről vonaton bejáró tanulóifjúság közlekedési nehézségeinek kiküszöbölésére, s zavartalan tanulási lehetőségének biztosítására az 1945/46. tanítási évre kivételesen engedélyt adok, hogy a tatabányai piarista gimnázium párhuzamos osztályai Tatabányán mûködjenek.

Tudomásul veszem, hogy a kihelyezett osztályoknak tanárokkal való ellátásáról a Magyar Kegyesstanítórend gondoskodik, az osztályoknak megfelelő elhelyezését, felszerelését és teljes dologi terheit pedig a Tatabányai Központi Üzemi Bizottság vállalja.

Budapest, 1945. évi október hó 8-án.

A miniszter helyett:
Bereczky Albert
államtitkár

Magyar Kegyesstanítórend Fõnökének, Budapest

20.

*Szúcs János házfõnök levele a felsőgallai piaristáknak (részlet),
1945. október 10.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Egykorú, ceruzával készült kivonatos másolat Szúcs János leveléről, a tatabányai piarista konviktus levélpapírján.

Rendfõnök úrnak is, asszisztenseknek is határozott álláspontja, hogy csak 6 osz-

tály menjen rendes tanmenettel s óraszámmal, a nyolca[adiko]sok quasi magántanulóképpen szerepeljenek. Luxus lenne 10 diákért 2 embert odaküldeni. Egynémely óraredukció Víghnél (I-II-ban 3-3 óra, a III-ban két fizika), redukció Csányinál (IV, V-ben három óra helyett 5-5 óra, a hittanárnak odaadni a másodikos latint) úgy körülbelül, ahogy megbeszéltük, akkor a kollégák normális óraszámmal dolgozhatnak, s Veszprémnek sem kell kijárni. Veszprémi [Tibor] kapja meg [Tatán] az elsős számtant osztályfőnökséggel, osztályfőnöki órával, az ötödikes számtant és a hatodikost, és feküdjön bele teljes erővel a konviktusba! Még egyszer hangsúlyozom a központ és a magam kívánságát: hat osztály csupán. Annál is inkább, mert még csak megközelítőleg sem tudják, hogy Horváth [István] mikor mehet Tatabányára.

Részletes és pontos adatokat kérnek ők is a szülőktől felajánlott adományokról, leltárt a kivitt dolgokról és pontos névsort. Meggyőződésük, hogy egyévi próbaidőről van csupán szó, nem hiszik, hogy ott állandó gimnázium, rendház alakuljon. A rendfőnök szerint Csepelen sem fenékgig tejfel az élet, az asszisztensek szerint még áldozat árán is meg kellett csinálnunk a kihelyezést, mert csak ezúton menthetjük meg tatabányai gyerekeinket ...

... Mind erősebb a meggyőződésem: fegyelem és rend nélkül nem lesz új világ.

21.

*Vass Péter levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Felsőgalla, 1945. október 31.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Kézzel írott levél.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Hátunk megett van már egyhónapi munka Tatabányán. Ha az országos és a helyi izgalmaktól fűtött és bizonytalan is a telep hangulata és szinte minden pillanat tele van non putarem-mel,¹⁹⁸ mégis élesebb körvonalakban látunk embereket, pártokat, tüneteket.

A legsúlyos, ami Tatabányán természetszerűen szembetűnik manapság, az ádáz kenyérharc. A betevő falatért való küzdelem. Ebben lohol mindenki, öregje-fiatalja, fizikai-szellemi munkás egyaránt. A szellem dolgai iránt nehéz figyelmet kelteni. A szülők kiszállásunkban példás hivatást látnak, és hűségesek hozzánk. A kommunisták azonban kenyérharcban gondolkodnak, és igyekeznek ellenszenvet támasztani munkánk iránt.

A szülői társadalom mindenben mellettünk van. A mi iskolánknak, a mi nevelésünknek van itten becsülete. A Kokas-iskola¹⁹⁹ anyagi gondjait egyelőre se a vállalat, se a bányaközségek nem tudják vállalni. Az iskola egyelőre különbözetire készíti jövőendő tanítványait, és csak november végére nyílhatik meg. Kokas – Kriegler esepes szerint – nem tartotta meg a minisztérium feltételét, hogy csak jeles és jó diákok

¹⁹⁸ előre nem sejtett dolgok

¹⁹⁹ A Felsőgallai Községi Polgári Fiú- és Leányiskola igazgatója 1929-től Dr. Kokas János volt.

vesz fel, hanem boldog-boldogtalant becserkelt az új iskolába, amely a szülők előtt nem tudja levetni a régi korrupt polgári üzleteskedő rossz hírét. (Kriegler legutóbb igen kiábrándultan szólt előttünk Kokasékról!?) Ám nagy szó mégis, hogy mellettük áll ki a kommunista párt, melyet szinte teljes egészében a „papok” iskolája ellenében az új „technikai” iskola felé hangolt Osztrovszky.²⁰⁰ Mohi²⁰¹ szerint Rehling²⁰² is a gallai reáliskola mellett volna. Kicsit körmükre is koppintott, hogy a mi dolgunkban fait accompli²⁰³ elé állították. Ezért üdvös volna, ha a Rendfőnök Úr meglátogatná Rehlinget a MÁK-központban és tájékoztatná, megnyugtatná a mi iskolánk ideiglenes és kiszálló jellegéről. Én Mohiéknak írtam egy rövid tájékoztatót a központ számára, amelyben tömören jellemeztem a kihelyezett gimnázium mozgóterőit.

Az MKP-ban – úgy látszik – a hangulat teljesen ellenünk fordult. Az a Mannherz,²⁰⁴ aki Rendfőnök úrnak még mindenben készségesen felajánlotta a KÜB szolgálatait, Osztrovszky befolyására szinte a falba veri a fejét, hogy a „papokat” beengedték a telepre. Pachmannak sem tudják ezt megbocsátani. Azonban ha Osztrovszkyék hangadók is az itteni MKP-ban, mégsem jelenti a párt egyöntetű közvéleményét. A KÜB – mely majdnem egytől-egyig kommunista tagokból áll – tekintélye elég gyenge (hiszen nem választás útján, hanem összecimborálás útján keletkezett!), és távolról sem jelenti se a telep, se a vezetőség közvéleményét. Kétségtelen, hogy az éhség és a politikai bizonytalanság, meg vezetőhiány miatt felszabadultak az alantás indulatok, amelyek a munkásság egy elvakultabb, nekibúsultabb rétegében papgyűlölet formájában is jelentkeznek. De akik megismernek bennünket, egyszerű életmódunkat, munkás készségünket (Csányi kocsiival, diákjainak segítségével maga fuvarozza haza a szününket), megjuhászodnak. Szolid eszközökkel dolgozunk, halkán, dob nélkül. Úgy érezzük, hogy marokra foghatjuk hamarosan a diákságot.

A rendtársi együttes iskolában, rendházban egészséges, békés munkaközösség. Ha csökken óraszámunk, a nevelés több eszközét kézbe vesszük. Ifjúsági egyesületekre, szülői összefogásra gondolunk. E téren több mindent megvalósítottunk. Medvigy Miska nagy nyereség: friss, modern jelenség, nem vaskalapos teológus. Kender Jóska szerencsés választás volt: mi nem is tudjuk, hogy dirigál, viszont az iskolában összefog. Kár, hogy az anyaiskola egyes elemeiben nem ért meg, és nem támogat kellőképpen bennünket.

²⁰⁰ Osztrovszky György (Kolozsvár, 1914–Budapest, 1988), vegyészmérnök, kommunista országgyűlési képviselő, akadémikus. 1940-1950 között a Tatabányai Szénbányák mérnöke, majd miniszteri biztosa, végül vezérigazgatója volt, majd különféle gazdaságpolitikai tisztségeket látott el.

²⁰¹ Mohi Rezső, mivel a háború alatt mindvégig Tatabányán tartózkodott, és ott a legmagasabb beosztású műszaki vezető volt, ellátta a MÁK tatabányai üzemeinek igazgatói tisztjét.

²⁰² Rehling Konrád a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. tatabányai bányagazgatója a második világháború előtt szinte teljhatalommal rendelkezett minden a bányavidéket érintő kérdésben, szociális, oktatási, kulturális, sőt vallási ügyekben is.

²⁰³ befejezett tény

²⁰⁴ Mannherz Antal, a MÁSZ Központi Üzemi Bizottságának elnöke.

Mit hoz a tatabányai jövő, nem tudjuk. Iskolánk nem csak a pártok birkózásától függ, hanem a bánya sorsától: államosítják-e, s ha igen, a régi vezetőség milyen módon kapja vissza a vezetést. Meglepetés a bányai MKP-t is érheti, ha pillanatnyilag zajos terrorjuk sokakat meg is téveszt. (Mi jelenleg azért is reakciósak vagyunk a szemükben, mert néhány diákunk most tért haza, kik önként jelentkeztek annak idején; partizánok is akadtak!) Várjuk higgadtan az esztendő végét, van-e itt marandó lakásunk, vagy sem! Nagy szó, hogy fiatalokkal, s nem „hebegő vénekkel” dolgozik az iskola. – Rendfőnök Urat *melegen* várjuk (az aláhúzás – tán mondanom sem kell – a korszerű materiális értelmet nyomatékozza!)

Fiúi tisztelettel Vass Péter

Felsőgalla 1945. okt. 31.

22.

*Szűcs János tatabányai bányafőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tata, 1945. november 11.*

PMKL, MTÜL, Tart. lev., Iktatás nélküli iratok, 1945.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr! [...]

A tatabányaiak tárgyfelosztásának felküldése tévedésből maradt el, bár magam már többször sürgettem. Az első alkalommal küldöm.

Itt újabb nehézség mutatkozik A vonatkorlátozások miatt csak személyzeti vonattal tudnak visszajönni kijáró tanáraink. A személyzeti kocsit használatát most megtiltották. A MÁV igazgatóságán próbálunk engedélyt szerezni. De amíg ezt megkapjuk, Selmeczi, Dobroszláv²⁰⁵ nem mehet ki. Az iskolát, rendházat a múlt héten meglátogattam. Nagyon jó benyomással jöttem vissza. Kender komolyan fogja fel megbízását, az iskolában komoly munka folyik – 230 körül a tanulók száma – a „rendház”-ban nagy élelmezési nehézségek között, de megy az élet. Újabb fűtési nehézségeik is vannak. [...]

Engedelmes fiad

Szűcs János

Tata, 1945. nov. 11.

23.

*Szűcs János tatabányai bányafőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
1945. december 6.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

²⁰⁵ Dobroszláv Lajos (Vinga, 1902–Tata, 1986) festőművész, 1943-tól a tatabányai piarista gimnázium, majd 1948-tól az államosított Eötvös József Gimnázium rajztanára volt.

Bizalmasan tudomásomra jutott, hogy a felsőgallai latinmentes gimnázium súlyos válságba került. A fenntartást senki nem vállalja, és tanár is mindössze három van: egy latin-magyar, egy matematikus férfi és egy földrajz-történelem szakos nő. Az egyetlen ötödik osztályban 36 rendeskorú – túlnyomóan leány – [van], és körülbelül ugyanennyi túlkoros tanuló az ú. n. esti tagozaton. Utánpótlásra nem sok remény van, valószínűleg csak ez az egy osztály megy feljebb. Valamennyi hozzájárulást Bánhida és Felsőgalla megszavazott, állítólag 10 %-ot, de ez vajmi csekély összeg. Állítólag a szakszervezet készül átvenni, hogy a maga képére csináljon ott iskolát. Ezzel szemben Fodor főigazgató a rendnek szeretné felajánlani. Ő a napokban jön Felsőgallára, megvizsgálja a helyzetet, s úgy tudom, hogy utána jelentkezik a rendnél.

Azért tartottam szükségesnek ezeket megírni, hogy ne találja készületlenül Rendfőnök urat Fodor Főigazgató úr esetleges ajánlata.

Engedelmes fia:

Szűcs János

Tata, 1945. dec. 6.

24.

A tatai rendház házigyűléséről készült jegyzőkönyv,

Tata, 1945. december 11.

PMKL, MTÚL, Házi gyűlések jegyzőkönyvei, 1945 (eredeti iktatószáma: Tata/1945/1165).

Jegyzőkönyv a tatai kegyestanítórendi társház tagjainak 1945. december 11-én tartott őszi házigyűléséről.

Jelen vannak a házfőnök elnökletével a rendház tagjai, a beteg Wagner Lajos kivételével.

A házfőnök szeretettel köszönti rendtársait.

Külső változások

Az 1944-i tavaszi házigyűlés óta világtörténelmi események zajlottak le körülötünk. A háború fúriái ráncszabadultak és elpusztult ország, feldúlt városok, halottak, nyomorultak, árvák százezrei járnak nyomában. Éhség, nyomor szakadt reánk. [...] Nem győzünk eléggé hálát adni az isteni Gondviselésnek, hogy ezekben a vészterhes időkben nemcsak rendtársaink életét oltalmazta meg, hanem még rendházunkat, iskolánkat is viszonylag épségben tartotta. Természetesen rengeteg a kárunk, főleg pótolhatatlan a szertárak pusztulása, de más iskolákhoz, rendházakhoz viszonyítva még mindég jól jártunk.

Szeptember elején már nagyjában rendbehozott iskolában kezdhettük meg a tanítást, mikor ismét nagyjelentőségű események hoztak nagy változást rendházunk, iskolánk életébe.

A vasúti közlekedés csődbejutott. A nagyszámú tatabányai tanuló bejárása lehetlenné vált. A házfőnök először a megkezdett, de a háborús események miatt be

nem fejezett bányászinternátust szerette volna az új bányavezetőséggel tető alá juttatni. Megígérték, de nem lett belőle semmi. Ekkor a házfőnök azt az ajánlatot tette, hogy hozzák rendbe a gimnázium második emeletét, és legyen itt a bányászfiúk internátusa. A rend ad négy prefektust, lakást, nekik csak ételmelet kellett volna hozniok. Az ajánlatot nagy örömmel elfogadták, a második emeletet rendbehozták, sőt az iskola többi részében is nagyon sok javítást végeztek, ami mai pénzértékben szinte felbecsülhetetlen, de ennivalót hozni nem tudtak; a bánya nem tud segítséget adni. Erre a rend vezetősége óriási anyagi áldozatokkal vállalta a Felsőgallára helyezett hét osztály tanítását. Ezért hat rendtársunknak: Kuntár József, Kender József, Vass Péter, Gazda István, Vígh Árpád és Csányi Lászlónak Felsőgallára kellett költözködni, ahol a később odahelyezett Medvigy Mihály és Horváth Istvánnal együtt az ún. Bergmann villában kaptak lakást. Az iskola helybeli irányítását Kender József, a gazdasági ügyek vezetését Gazda Istvánra bízta a Rendfőnök úr. Kisegítő munkát végeznek itt még Selmeci Kovács József és Veszprémi Tibor rendtársaink, akik közül az első hetenkint kétszer, az utóbbi pedig a hét első három napján tanítják a már 231 főre emelkedett ifjúságot. A jövőbe nem látunk. Nem tudjuk: epizód lesz-e ez a vállalkozásunk, vagy egy új alapítás kezdete. De egy bizonyos: mindig büszke önérettel gondolhatunk erre a vállalkozásunkra, amelynek előkészítője volt az 1944. évi őszi iskola és a 1945-i tavaszi sok áldozatos utazás, gyaloglás Tatabányára. Meggyőződésünk, hogy szent Alapítónk szellemében jártunk el, mikor ezt megcsináltuk!

[...]

Tanári működés

A rendtársak nevelő-tanítói munkájukkal az iskolában, konviktusban lelkiismeretesen dolgoznak. Külön ki kell emelnem azokat a rendtársakat, akik a nehéz közlekedési viszonyok mellett vállalták a múlt tanév folyamán, tavasszal a Tatabányára való kijárást, sokszor gyalog tették meg a 20 km-es utat. De nagy áldozatot jelent esőben, hidegben sokszor órákig tartó ácsorgás mellett most is a Felsőgallára való kijárást. [...]

Kelt mint fönt.

Szűcs János
házfőnök

25.

*Zimányi Gyula tartományfőnök levele Vass Péternek,
Budapest, 1946. február 2.*

PMKL, Vass Péter hagyatéka.

Pax!

Kedves Péter!

Talán már illetlenség számba is megy, hogy olyan régen nem szólunk egymáshoz, pedig bizonyosan van szavunk egymáshoz. (Itt félbeszakadt az írás. Legalább

8-10 napi megszakítással folytatom, Csányi testvér megjelenése jó ösztöke és szoríték.) Legfőképpen érdekel, hogy „custos, quid de nocte?”²⁰⁶ Vagyis hogyan látja a felsőgallai jövőt, a folytatást ezidőszereint? Hiszen erre magam is mindjárt azt mondhatnám: várjunk még a tanév végéig, jobbra is, balra is sok minden változhatik. (No persze a jobb-balt nem a politikai értelemben veszem.)

Azonban bár nem szabad túlságosan erőltetni a történelmet, de teljes passzivitásba sem szabad sülyednünk. A történelem józan irányításához pedig szükséges az aktuális megállapítása a helyzetnek és tennivalóknak, illetve lehetőségeknek.

Tehát mint apaszínésznek, akarom mondani mint rector spiritus-nak mi az érzése: mi lesz és mi a teendő ott Felsőgallán és Tatabányán? Elszunnyadunk-e szépen, csendesen kimúlva? Lát-e valamit?

Megemlítem, hogy a Rehling-féle²⁰⁷ feudális álláspontot és magatartást elmondtam Sík Sándornak. Nagyon élénken reagált rá, biztosan fölhasználja az ő köreiből, de ez maga még semmit sem jelent.

Magamtól is föl akartam vetni, Csányi önmagától is érintette, hogy az ottani diákszüloket kissé meg kellene mozgatni természetbeni adományok irányában, mert nemcsak Szűcs Jánosék akarnak éhenhalni, hanem – emlékezhetik rá – a vagyongondnoknak is megvannak aggodalmai és igényei a felsőgallai intézet (és rendház) anyagi megalapozása irányában.

Ebből a szempontból is nagy örömmel vettem tudomásul, hogy nagyszerű ünnepi műsorral ajándékozták meg a közönséget. De hát hol erről a józanul dicsekvő híradás a Piarista Hírek számára? Kin múlt vagy múlik?

Szívesen említem, hogy az idei március 15-ére Lénárd Ödön is Magát aposztrofálta előttem, mint akitől különösen várhatók jó gondolatok, ötletek, programszámok, nehogy a MADISZ és egyéb tényezők belénk kössenek. Igen kérem, erőltesse meg magát (talán nem kell erőltetnie, könnyű Katót táncba vinni!), és segítsen engemet, hogy esetleg köriratban siethessen segítségére a kevésbé fogékony és kevésbé friss embereknek. Bis dat, qui cito dat²⁰⁸ – erről ne feledkezzék el. (Ha már Simai Kristóf és egyebek pihennek.)

Nem tudom, fölkereste-e Lénárd egy Pázmány-anthológia szerkesztése irányában. Kissé elhibázta, mert Gerencsérnek írt ebben az ügyben, de hát talán nincs azért baj. Nem vagyunk kicsinyeskedők, és talán a kettős szerkesztés nem okvetlenül halvaszületett gondolat. Erről is okvetlenül írjon. Arról is, amit hiányos levelemben vagy amit motu proprio²⁰⁹ szánt nekem. Előre is hálás köszönettel és szeretettel

Zimányi

Bp. 1946. febr. 2.

²⁰⁶ „Őr, meddig tart még az éj?” (Iz 21,11)

²⁰⁷ Rehling Konrád a MÁK tatabányai bányaigazgatója volt. Álláspontjáról ld. Vass Péter levelet Zimányi Gyula tartományfőnöknek, 1945. okt. 31. (kötetünkben: Levelezés, 21).

²⁰⁸ Kétszer ad, aki gyorsan ad.

²⁰⁹ saját kezdeményezésből

26.

*Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tata, 1946. március 2.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

A dolgozók iskolájára vonatkozó írásodat febr. 28-án csütörtökön kaptam. Már szerdán kimentem Felsőgallára. Kender örömmel vette, Vass is szívesen belement, Medvigy a vakációját félti, Kuntár a fejleményeket várja. A polgári iskola igazgatója szívesen ad helyet, egy férfit, két nőt, de szeretne ezen a réven a konzumhoz jutni. A mieink is szeretnék pozíciójukat erősíteni. Így hát menne a dolog, csak... A felvételi feltételek nagyon szigorúak. Betöltött 20 év, a negyedik gimnáziumról bizonyítvány, vagy a négy polgári után különbözeti, vagy eredményes felvételi, amit azonban már 30 nappal előbb kellett volna kérni, és most már engedélyt erre a fél-évre nem ad a főigazgató. Így mindössze 5 megfelelő tanuló volna... Beszéltem az iskolaszervező bizottság elnökével, Kriegler esperessel. Mert a felsőgallai kollégák azt mondják, hogy a baloldali pártok már úgyis dühösek a papokra, hogy ezeknek sikerült gimnáziumot nyitni, nekik meg nem. Ha most az ő tudtuk nélkül nyitnánk meg a dolgozók iskoláját, erre lenne csak haddelhadd. Az esperes most a pártok megbízottaival tárgyal, és Budapestre menve szeretném módosíttatni a felvételi feltételeket, hogy megnyílhassék az iskola.

Gazda István gyomorfekélyben súlyosan megbetegedett. Legalább hat hétig ágyban kell maradni. Óráit szétosztották. (Mi van az óradíjjakkal? Meggyesi megígérte, hogy rendezik.)

Felsőgallán mind erősebb az önállóságra való törekvés. Lelkigyakorlatukat is külön szeretnék tartani. Most tárgyalnak az esperessel. Persze vannak ennek a kettőségnek kellemetlen következményei is. Egy-egy írásért kétszer-háromszor is kell üzenni. A pontosság nem kenyerük. Néha ebből kellemetlen következmények támadnak... Határidőre felküldendő iratok... No, de nem tart már soká.

Az emberek idegesek, türelmetlenek... Magam halálosan fáradt. Nahát, nagyon nehéz az élet.

Engedelmes fiad:

Szűcs J.

Tata, 1946. márc. 2.

27.

*Vass Péter levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tatabánya, 1946. március 5.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Úgy gondolom, ezzel a munkásgimnáziummal új fázisba jutott a mi tatabányai ügyünk. Ezért írásra érdemesnek tartom a legfrissebb itteni helyzetet.

Mikor kommunistáinknak értésükre jutott, hogy az állami iskola kátyúba rekedt, nem nyugodtak bele, és az esperest – aki egy iskolaszervező gyűlésen az egész reáliskolaügyet először (!) mihozzánk kanyarította – titkos üzemekkel vádolták. Egyikük pedig nyíltan kimondta, hogy a piaristák „fúrják” az ő iskolájukat a „reakciós” VKM-en keresztül. (Pillanatnyilag mindenbe szerelmesek, ami állami!)

Ilyen előzmények után – előkészítés nélkül – csak úgy kiállni, hogy most mi torborzunk a munkásgimnázium számára tanulóanyagot, nem lenne észszerű. Nem kerülhetnénk ki az előbbi vádat. Aminthogy az esperes nem is meri jelenleg a rendeletet az Iskolaszervező Bizottság elibe vinni. (Ő – jellemzően – megint az állami iskola felé forog!)

Hát akkor mi a teendő? Egy keveset várni, míg a puhuló Párt és a most újjáéledő KÜB (talán Pachman is bekerül! A régiek mind kibuktak!) kicsit kiábrándul az állami kezelésből! Irányunkban puhul a hangulat, gyengülnek az érvek. („A papokat megnősítjük” – hangzott el egy gyűlésen!) Meg kell várni, amíg szükségünket érzik.

Viszont mi folyton hangoztatjuk lelkesedésünket egy munkásgimnáziumért. De ha hozzánk fordulnak, többrendbeli egzisztenciális kérést szegezünk a mellüknek. Azt sem lehet eltűrni a munkásgimnáziummal kapcsolatban, hogy balek módon kihasználjanak bennünket: „egyelőre jók a papok is!”

Csak egy okos hang kellene ebbe a pesti kommunista jelszavakat szajkózó károszba, amely megmagyarázná, hogy az államkapitalizmus épp olyan komisz kizsákmányolást jelenthet, mint a liberális nagytőkésrendszer. S magyar szempontból mily fontosak a független iskolák! (L. a mi jozefinista, s későbbi, szabadságharcos, Bachkorszaki ellenzékiességünket!)

Addig fészkel bennem ez a napnál világosabb felismerés, hogy nem lehetetlen, elviszem egyszer egy pártnapra!?

Jó vért szült telepszerte, hogy 4-4-en két alkalommal két éjszakán három özvegyasszony élelmére kitermeltük a csereszemet (Kendre, Medvigy, Csányi). Nagy híre kelt és a legvadabbak is dicsérték a vállalkozást.

Amit írtam természetesen csak színezi a jelenlévő papellenes hangulatot, de nem törli el. Nagyon kilátástalan merre megy szegény munkásság.

Sokat várok a József Attila-esttől. Verssel sok mindent meg lehet nekik mondani, amit bamba áhítattal magukba szívnak.

A Pázmány-anthologia – úgy látom – megakadt Lénárdon. Szíveskedjék Csányival hírt adni róla.²¹⁰

Ha lesz pár sornyi ideje Rendfőnök Úrnak, szíveskedjék megemlékezni Imrédy végső idejéről. Vele Istenhez tért a mi életünknek is egy szakasza.

²¹⁰ Ld. még Zimányi Gyula 1946. febr. 2-án kelt levelét (kötetünkben: Levelezés, 25). Az említett antológia később valóban elkészült, de csak Vass Péter halála után, 1983-ban jelenhetett meg a Szent István Társulat kiadásában: PÁZMÁNY Péter, *Válogatás műveiből*, szerk. ÓRY Miklós, SZABÓ Ferenc, VASS Péter, I-III, Budapest, 1983.

Egészséget kívánok Rendfőnök Úrnak fiúi tisztelettel

Vass Péter

III. 5.

U.i. Édesapám Debrecenben járt holmim töredékéért. Kicsit elszomorodtam, hogy csak nem kell testvéri berkekben sírbráblásra gondolni!?

28.

*Szűcs János tatai házfőnök levele Zimányi Gyula tartományfőnöknek,
Tata, 1946. március 6.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla (eredeti iktatószáma: 1946/Tata/383). Gépelt levél Szűcs János aláírásával, az iskola körbélyegzőjével és fejléces papírján: „A Tatai Kegyestanító-rendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium Igazgatóságától”.

155/1945-46. sz.

Tárgy: Dolgozók iskolája

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

A felsőgallai-tatabányai dolgozók iskolájával kapcsolatban fiúi tisztelettel jelentem, hogy a február hó 27-én megkapott főigazgatói rendelkezésnek²¹¹ megfelelően február 27-én kimentem Felsőgallára. Ottani partikulárénk igazgatójával, dr. Kender Józseffel felkerestem Kokas János polgári iskolai igazgatót. A megbeszélések eredményeképpen jelentem, hogy megfelelő hely és tanári kar rendelkezésre állana, csak megfelelő korú (betöltött 20 év) s képesítésű (négy gimnáziumot végzett vagy négy polgári után különbözetit tett megfelelő korú) tanuló nincsen kellő számban. A polgári iskola épületében a tanév elején megnyílt a latinmentes gimnázium ötödik osztálya a rendes, párhuzamos osztálya a túlkorosak számára. Az utóbbiak közül a négyosztályú polgári bizonyítvány után 28 különbözeti vizsgálatot tett, de csak 15 akarja folytatni tanulmányait. Ezek közül négy 1928-ban született, hat 1926-ban, de még nem töltötte be a huszadik életévét. Mindössze öt tanuló felel meg a feltételeknek.

Tárgyaltam a bányavidék iskolaszervezési bizottságának elnökével, dr. Krigler György esperes-plébánossal. Szerinte is a kor és a tanulmányi feltételek megtartása mellett most nincs 15 tanuló, akikkel a dolgozók iskoláját megnyithatnánk.

A téli félévre kellő hirdetés, előkészítés, felvételi vizsgálatok után minden bizonnyal meglesz a kellő számú jelentkezés, s akkor a tanfolyam megnyitásának előreláthatólag semmi akadályja nem lesz.

Tata, 1946. március hó 6-án

Szűcs János
igazgató

²¹¹ Fodor Géza budapestvidéki tankerületi főigazgató 1946. febr. 18-án engedélyezte a felsőgallai-tatabányai dolgozók gimnáziumát, pontosabban egy V. osztály megnyitását (PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla, eredeti tankerületi iktatószáma: 5898/1945-46).

29.

*Zimányi Gyula tartományfőnök levele a felsőgallai piaristáknak,
1946. március 6.*

PMKL, MTŰL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. – Zimányi Gyula 1946. jan. 31-én körlevelet bocsátott ki a rendtársainak a „tiszteletadásról”, és ebben előírta, hogy „ha valaki eltávozik a rendházból, lakószobájának kulcsát természetesen a házfőnöknek adja be”, mert „az ellenkező eljárás, vagyis a szobakulcs magával vivése vagy pedig az elüljáró kizárásával másnak adása nem fér össze a szerzetescsaládi szellemmel, sértő a házfőnök, mint családfő és felelős elüljáró tekintélyére és jogkörére” (PMKL, Veszprémi rendház levéltára, Házfőnöki levelezés, 1950/14, eredeti iktatószáma a tartományfőnöki levelezésben: 1946/körlevelek/146, de onnét hiányzik). Ezért febr. 15-én Szűcs János tatai házfőnök is kérte a felsőgallai piarista tanárok tatai szobakulcsait (PMKL, MTŰL, Vegyes ügyek, Felsőgalla), amit azok – sajátos helyzetükből következőleg – vonakodtak megtenni.

Kedves Felsőgallai Rendtársaim!

A Házfőnök Úr jelentette, hogy még egyesek nem adták át a szobakulcsot. Szeretettel kérem az illetőket, hogy tegyék meg mielőbb. Kár volna reluktálni.²¹² Veritas vos liberavit.²¹³

Kérem, ne csináljunk kanapé- vagy tyúkpöröket. Ezt persze a szent dialektika nevében ellenem is (nemcsak a Házfőnök ellen) fordíthatják. Higgyék el nekem, nincs igazuk. Ez a téma is évek óta aktuális. Egyszer ezt is el kellett intézni. Hogy opportunus volt-e most, erről csakugyan lehet beszélni, de ezután engedelmeskedni kell. Nem panaszkodhatnak, hogy durva a rezsím. Legalább az enyém nem. De a szubordinációt még nagyon tartanunk kell. Ezt a törvényt én sem másíthatom meg. Az én helyemben Maguk sem foglalhatnának el más álláspontot.

Budapesten is régóta voltak bajok a szobakulcs miatt, legújabbban Debrecenben, de másutt is. Ne felejtjük, hogy „a rendetlen rendeknek nincs jövőjük”.

Igen kérem, hogy egyéb dolgokban is legyenek pontosak, készségesek, hogy az adminisztráció karikacsapás módra menjen, mintaszerű gyorsasággal.

Hirtelenében semmi kifogásom nincs az ellen, hogy Felsőgallán külön lelkigyakorlatuk legyen, csak ne szerepeljen benne merő szubjektív és tendenciózus hangulat és irányzat.²¹⁴

Vass Péter testvérünk információja alapján nagyon értem és helyeslem, hogy a felnőtt dolgozók iskoláját illetőleg nem sietnek. A fő, hogy rajtunk ne múljon, hogy urbi et orbi²¹⁵ ismeretes legyen önfeláldozó készségünk, amire nézve ugyancsak szép és fölöttébb okos gesztus volt a bányába való leereszkedés és a jótékonyági

²¹² ellenállni

²¹³ Az igazság szabaddá tesz titeket (Jn 8, 32).

²¹⁴ A felsőgallai partikula szerzetesi lelkigyakorlatát végül nem külön, hanem a tatai rendházzal közösen, Tatán tartották meg, mert a fölkért lelkigyakorlatvezetőnek, Krieglér György bányaalkésznek „sürgős ügyben Burgenlandba kellett utaznia” (Kender József levele Zimányi Gyulának, Tata, 1941. ápr. 11.: PMKL, MTŰL, Vegyes ügyek, Felsőgalla). Krieglér a Burgenlandhoz csatolt Mosontarcsáról (Andau) származott.

²¹⁵ a városnak és a világnak (a pápák által osztott áldás szövege).

csereszén-kitermelés. Megilletődve és hálásan köszönöm. Mindnyájukat atyai szeretettel köszöntöm,

Budapesten, 1946. márc. 6-án

Zimányi Gyula

Most jó Vácról a hír, hogy ott a felnőtt dolgozók iskolájának V. osztályában 24 tanulóval (a legtöbb vasutas) megkezdték a tanítást. Az engedély még nem érkezett meg.

Köszönöm sok-sok fáradozásukat, azt is, hogy most még Gazda Pistát is helyettesítik. Szeretettel kívánok Neki mielőbbi jobbulást.

30.

*Kender József válaszelevele Zimányi Gyula tartományfőnököknek,
Felsőgalla, 1946. március 9.*

PMKL, Zimányi Gyula hagyatéka, Levelezés. Saját kezű levél. Fogalmazványa: PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. – Az alábbiakban [szögletes zárójelben] közölt részek csak a fogalmazványban szerepelnek, az elküldött levélből már kimaradtak.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Nem a szent dialektika nevében – az sohasem volt vezérlő csillagom – hanem a veritas vos liberavit elv alapján úgy érzem, hogy legalább a kulcs-ügyben hozzánk intézett levelére, az engem illető részre válaszolnom kell.

Szeptemberben a Nemzeti Múzeum részéről komoly felszólítást kaptam a Tata környéki vizeken végzett biológiai vizsgálataim folytatására, amelyet a Múzeum anyagilag (vegyszerek, eszközök, könyvek) támogatott volna. Hasonlóképpen felkértek egy monográfia megírására, melynek kiadását az Akadémia vállalta. Ez közvetlenül azelőtt volt, hogy Rendfőnök Úr Tatán járt, és többünket megkért a felsőgallai munka vállalására. Én az itteni munkát szó nélkül vállaltam, mert láttam, hogy a peculiaris cura²¹⁶ ezt kívánja; a fenti ügyről pedig sem Rendfőnök Úrnak, sem másnak nem tettem említést. De erről a munkáról való lemondás részemről a legnehezebb volt, és úgy érzem, hogy ez is a szubordináció fogalmkörébe tartozik.

Ugyanez a magatartásom minden téren, amit a szerzetesfegyelem megkíván, tehát a házfőnökkel szemben is, a kulcs-ügyben is. Hogy a kulcsot mégsem adtam be, annak magyarázata, hogy a szobámat nem látom biztosítva. [Ez a kifejezésem talán súlyosnak látszik, de a német ill. orosz beszállásolással kapcsolatban, legújabbban pedig a Csányi szobájával kapcsolatban van tapasztalatom.]²¹⁷ De ezen túl az egyszerű praktikus szempont is azt kívánja, hogy a kulcs nálam legyen, mert a hajnali vonattal szoktam vasárnaponként Tatára menni, ha valami elintéznivaló van. Ilyen korán a Házfőnököt nem zavarhatom a kulcsért; hova menjek addig? Mindezt a Házfőnök

²¹⁶ „különös gondoskodás”. A piaristák szerzetesi fogadalmukban az ifjúság iránti „különös gondoskodást” fogadtak. Vö. *Constitutiones S. Josephi Calasantiæ*, Salmanticae, 1979, n° 31.

²¹⁷ A zárójeles rész csak a fogalmazványban szerepel.

Úrral is megbeszéltem, és úgy érzem, a kormányzati bölcsesség azt kívánta volna az Ő részéről, hogy ne elvi síkra terelődjön a dolog, és ne hatalmi szóval történjék az elintézés, hanem a megértés szellemében.

Ugyanezt a megértést joggal elvárhatnánk minden egyéb téren, az adminisztráció terén is. [Mert mintha az a tendencia volna Tatán, hogy a felsőgallai iskola az itteni-ek ügye, és éljenek, ahogy tudnak. Mindebből ered azután a sok félreértés, gáncsoskodás az adminisztráció terén.]²¹⁸ Mint Rendfőnök Úr leveléből látom, ebben az ügyben is vád ért bennünket Tata részéről. Az én álláspontom mindig az volt, aminek a köztünk elhangzott ellenzéki kifakadások alkalmával ismételt hangot adtam, hogy nekünk hajszálpontosan meg kell tennünk a Tatáról jött utasításokat, mert különben kirántjuk magunk alól a talajt, ha arról van szó, hogy a bennünket ért sérelmek orvosoltassanak. Azt bátran merem állítani, hogy eszerint cselekedtem is. Hogy aztán a mi speciális helyzetünk [itt a munkásság és a pártok között] időnként mást diktált, mint a rendeletek és betűhöz való kicsinyes és görcsös ragaszkodás, arról én vagy mi nem tehetünk. Rendfőnök Úr előtt nem volt ismeretlen a Házfőnök és Selmeczi, valamint köztem kialakult feszült viszony. De amit Rendfőnök Úr lelkemre kötött, hogy türelemmel és tisztelettel igyekezzem ezt enyhíteni, én megtettem. [Ennek ellenére legutóbb is Selmeczi részéről olyan alaptalan támadás ért, amit igazságom teljes tudatában erélyesen vissza kellett utasítanom.] De ezt velem szemben is elvárom.

Míndezek után arra kérem Rendfőnök Urat, ne úgy értelmezze leveletem, hogy a fiatal bika döfköd, mert azt hiszi, ebben van az erő, hanem a Tata és Felsőgalla közt kialakult viszonyoknak egy más oldalról történő megvilágítását.

Végül Pulay igazgató úr²¹⁹ megbízását tolmácsolom, aki arra kéri Rendfőnök Urat, ha elfoglaltsága megengedi, tisztelje meg megjelenésével nyolcadikosainknak kedden (12-én) este 6h-kor Molière: A képzelt beteg című művének előadását.

Felsőgalla, 1946. márc. 9.

Engedelmes fia
Kender József

31.

*A MADISZ nyilvános követelései Vass Péter és a felsőgallai piaristák ellen,
1946. március 21.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Kézzel írott.

Ki a reakciós, sovíniszta, áldemokrata és fasiszta tanerőkkel az iskolákból!!!

21-én, csütörtökön szülői értekezletet tartottak a piarista tanárok helységünkben. A napirendi pontokat nem tudom részletesen, mert csak az értekezlet vége felé

²¹⁸ A zárójeles rész csak a fogalmazványban szerepel.

²¹⁹ Pulay György, a felsőgallai elemi iskola igazgatója (ebben az épületben működött a piarista fiókgimnázium is).

érkeztem meg. Néhány érdekes dolgot azonban hallottam, melyre az alábbiakban térek ki.

Az előadó dr. Vass Péter piarista tanár közölte a szülőkkel, hogy a munkás-gimnázium tanulói felkérték a piaristákat, hogy vegyék át a tanításukat. Bejelentette, hogy hajlandók erre, de kérik a szülőket, hogy támogassák a tanári kart ezen igyekezetében. Kérte továbbá a szülőket, hogy e célból alakítsanak háromtagú bizottságot.

Nagyon szeretném, – mondta az előadó – ha ebben a bizottságban bent volna Pachman munkatárs, a többieket a szülők válasszák meg.

A szülők elfogadták, s mivel nem jelentkezett senki, felkérték Pulay igazgató urat, hogy ő is legyen benne.

Erre ezeket mondotta dr Vass Péter: Pulay igazgató úr eddig is sokat tett a piaristákért, nem kívánom, hogy bent legyen a bizottságban, mert nem szeretném ha megégetné a kezét.

Ezekhez a szavakhoz csak annyit szeretnék fűzni: Pachman munkatárs megégetheti a kezét???! És a másik két szülő is megégetheti a kezét??!

Valahogy másképp kellett volna kihúzni Pulay igazgató urat ebből a bizottságból! Jobban meg kellett volna fogalmazni a mondókát. Vajjon annak a szülőnek égjen meg a keze, aki fáradságos munkával teremti elő a pénzt gyermeke taníttatására, vagy azé, aki pofozta a leventéket???

Az előadás arra a részére, melyben dr Vas tanár úr a piaristákat ért támadásokról szólt, ezeket mondom:

Való igaz, hogy támadják a piaristákat, de nézzük meg, alaptalanul-e vagy sem?

Majd elválnak az alábbiakban.

Dr. Vass Péter a „legnagyobb marhaságnak” tartja, hogy a csehszlovákoknak úgy válaszoltunk a szlovákiai magyarüldözésre, hogy iskolát nyitottunk a szlovák kisebbség számára Magyarországon. Szerinte erős propagandát kellene kifejteni, hogy a Csallóköz magyarlakta vidék, és arról nem mondunk le.

Akkor mikor a német seregek menekültek Ukrajnából, az oroszok pedig egyre közelebb kerültek Magyarországhoz, a tatabányai leventeotthonban, a többi között erre tanította diákjait: „fegyver, fegyver kívántatik, s jó vitézi elszántság”!!!

Dr. Vass Péter tanár úrnak egyébként aggodalmi vannak, hogy Magyarországot zsidók is vezetik. Egy beszédében, melyet a mésztelepi MADISZ-ban mondott el, azt jelentette ki, hogy ...itt áll ez a telep vezetők nélkül...

A tanév elején a diákok előtt a mai helyzetről azt mondta, hogy pillanatnyi politikai helyzet (a mai helyzet alatt azt értem, hogy az oroszok győztek).

Az iskolában egyébként, aki nem megy el vasárnap templomba, osztályfőnöki rovót kap. Az iskolai szabályzat szerint „jelvényviselési tilalom” van. Az iskola jelvényén kívül más jelvényt viselni nem szabad, csak külön engedéllyel. Ennek alapján a kommunista pártjelvényt levetette Csányi tanár úr, de a KALOT és cserkészjelvény ellen nem emelt kifogást. Csányi tanár úr egyébként azt is mondta, hogy ne várják a diákok, hogy ők az új rendszer szellemében tanítsanak.

Ez csak néhány kiragadott példa arra, hogy igenis van alapja a támadásoknak. De akkor, amikor ezeket felsoroljuk, kijelentjük, hogy mi nem a piaristák ellen küz-

dünk! Mi a Magyar Demokratikus Ifjúsági szövetség tagjai ezt követeljük:

Ki a reakciós, sovinsizta, áldemokrata és fasiszta tanerőkkel az iskolákból!!!

32.

*A tatabányai középiskolai szervező bizottság kérvénye a tatai piarista gimnázium igazgatóságának a dolgozók gimnáziuma ügyében,
Tatabánya, 1946. március 26.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla.

Kegyesrendi Gimn. Ft. Igazgatóságának.

Tata

Alulírottak, mint a Tatabánya, Bánhida-Felsőgalla községek középfokú isk. ügyeinek Szervező Bizottsága, hivatkozással a V.K.M.-nek 24.800/1946. IV. sz. rendeletére, amelyben a dolgozók iskolája gimnáziumi V. osztályának megnyitását engedélyezi, felkérjük Főtisztelendő Igazgató Úr vezetése alatt álló, de jelenleg Tatabányán működő fiókgimnázium Tantestületét, hogy a szóbanforgó iskola vezetését vállalja.

Igazgató Úr kegyes hozzájárulása után és alapján módját ejtjük, hogy a közvetlenül érintett Tantestület T. tagjaival e részletkérdések megbeszélése végett személyes érintkezést vegyünk fel.

Igazgató Úr szíves hozzájárulását és válaszát várva,

maradunk tisztelettel:

Tatabánya, 1946. márc. 26.-án.

Dr. Kriegler György
Szervező biz. elnöke
Nedesovszky Ferenc²²⁰
K.Ü.B. elnöke
Pulai István
Szakszervezet elnöke

²²⁰ Miután Kriegler György tatabánya-óvárosi bányalelkész (itt a középiskolai szervező bizottság elnöke) 1960-ban Győrbe került kanonoknak, utódja a lelkeszi tisztségben Nedesovszky János lett (1960–1969), Nedesovszky Ferencnek, a KÜB elnökének testvére.

33.

Szűcs János igazgató fölterjeszti kinevezésre Zimányi Gyula piarista tartományfőnökönek a felsőgallai Dolgozók Iskolájának tanárait, Tata, 1946. április 17.

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. (eredeti iktatószáma a tartományfőnökségen: Tata/1946/564). Fejléces papíron „A Tatai Kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium Igazgatóságától” (iktatószáma az igazgatóságon: 1945-46/189). Alul a gimnázium körbélyegzője.

189/1945-46.

Tárgy: A Dolgozók Iskolája

Főosztelendő Rendfőnök Úr!

A felsőgallai Dolgozók Iskolájával kapcsolatban a Tankerületi Főigazgatóság azt az utasítást adta, hogy ebben az iskolában az igazgatói megbízást és az óraadók alkalmazását a Kat. Főigazgatóság eszközöli. Most a Kat. Főigazgatóág arról értesít minket, hogy mindez a Rendfőnök Úr hatáskörébe tartozik.

Tisztelettel kérem tehát, szíveskedjék dr. Kender Józsefet a felsőgallai Dolgozók Iskolájának igazgatói tisztével megbízni s óraadóknak a következő tanárokat kinevezni:

Bruck Nándor okl. gépészmérnök	angol	(heti 3 óra)
Franczizi János okl. gimn. tanár	<u>menyiségtan</u> -termt.	(heti 3 óra)
Gazda István piarista	<u>történelem</u> -földrajz	(heti 2 óra)
Glióza Elek műszaki rajzoló	orosz	(heti 3 óra)
Dr. Kender József piarist	<u>természetr</u> ajz-földrajz	(heti 3 óra)
Medvigy Mihály piarista	<u>hittan</u> -gazds.	(heti 1+2=3)
Mihályi Jenőné polgári iskolai tanár	<u>vegytan</u> -természetrajz	(heti 3 óra)
Olasz Márta polgári iskolai tanár	<u>rajz</u>	(heti 1 óra)
Dr. Vass Péter piarista	<u>magyar</u> -latin	(heti 3 óra)

(A tanárok szaktárgyaikból az aláhúzottat tanítják.)

Azt írja továbbá a Kat. Főigazgató Úr, hogy a rendfőnöki megbízás után jelentjük a tankerületnek az alkalmazást a díjazás céljából. Én ezt 1946. évi április hó 6-án személyesen megtettem a Tankerületi Főigazgatóságon.

Tata, 1946. évi április hó 17-én.

Engedelmes fia:
Szűcs János
igazgató

A kért kinevezéseket Zimányi Gyula tartományfőnök 1946. április 6-ára dátumozott iratában tette meg (PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla (eredeti iktatószáma: Tata/1946/564).

34.

*A tatai rendház házigyűléséről készült jegyzőkönyv,
Tata, 1946. április 27.*

PMKL, MTÜL, Házi gyűlések jegyzőkönyvei, 1946 (eredeti iktatószáma: Tata/1945/1165).

Jegyzőkönyv a tatai kegyesrendi társháznak 1946. április 27, illetve Felsőgallán április 29-én tartott tavaszi házi gyűléséről.

Az elnöklő házfőnök [Szűcs István] köszönti megjelenteket.

Távollétüket kimentették Dallos István, aki engedéllyel van távol, Wagner Lajos és Berkes József pedig betegek. Dallos István megjött a felsőgallai gyűlésre.

[...]

Az ismétlő teológiai vizsgálatot a fiatalabb rendtársak elvégezték. A mai viszonyokra jellemző, hogy mikor a házfőnök Weiner Ferencsel az ismétlő teológiai vizsgálatokra Felsőgallára ment ki, a vonat fél 9 helyett háromnegyed 1 órakor indult.

[...]

Befejezésül legyen szabad még Felsőgallával kapcsolatban valamit megemlíteni. Én nem tudom, hogy mi lesz a felsőgallai iskolánk sorsa? Nem tudom, hogy epizód lesz-e csupán rendünk történetében vagy maradandó alkotás lesz-e? Minden nehézség ellenére azt mondom, hogy ezt meg kellett csinálnunk. Da ha jövőre is megmaradna ez a vállalkozásunk, három feltétel teljesítését feltétlenül meg kell kívánnunk: 1. A rendes lakást, 2. a fenntartási biztos alapot és 3. a Tatától elkülönült házi és iskolai vezetést. A mai állapot hosszabb ideig nem tartható fenn.

A házfőnök ezután felteszi a kérdést, van-e a rendtársak közül valakinek kérdezni, kérnivalója vagy valami megjegyzése?

Tell Sándor indítványozza, hogy vegyük be a házi gyűlés jegyzőkönyvébe, mennyi ételmezt kaptak felsőgallai rendtársaink a tatai háztól. A házfőnök közli, hogy Gazda István felsőgallai gondnok összeállítása szerint a következő ételmezt juttattuk felsőgallai rendtársainknak:

1945. szept. 27.: kb. 20 kg zsír, 5 kg cukor.

1945 karácsony: 2 kg mák, 2 kg dió.

1946. febr. 2.: 3 db szalonna, 12 szál kolbász, 5 kg hús, hurka és töpörtyű, disznósajt, 3 kg mák.

1946. márc. 15.: 7 liter zsír, 1 db sonka, 3 szál kolbász, 1 db oldalas, 3 kg mák.

Horváth István több alkalommal kapott kb. összesen 45 kg főzőlisztet.

35.

Kender József ballagási beszéde a felsőgallai fiókgymnázium VIII. osztályosainak búcsúztatásán, Felsőgalla, 1946. május 7.

PMKL, Kender József hagyatéka, Saját kéziratok, Szentbeszédék. Címe: „VIII. oszt. búcsúztatása: ballagás. Felsőgalla 1946. máj. 7.” Az első bekezdést maga a szerző tette szögletes zárójelbe, föltehetőleg azért, mert elhagyta, ezért itt sem közöljük.

Nyolc évvel ezelőtt a tatai gimnázium folyosóján és udvarán megilletődött, sóvárgó szemű kisdíákok nézték az öregek ballagását, és azóta hányszor elsóhajtották: Hej, ha én is köztetek mehethék. A sokáig várt boldog pillanat íme elérkezett, és most mégis a búcsúzás örömét az elválás üröme teszi keserűvé. Az alma mater kapuja bezárul mögöttetek. Elenyészik a sok kedves diákemlék. A komoly, kemény munkában itt töltött idő minden nehézségét, a bejárás gyötrelmeit, középiskolás életek lenyugvó napja bíborozza be, és erre az iskolai alkonyatra visszapillantva értem, hogy nehéz az elválás.

De ez a folyton haladó és soha vissza nem térő élet törvénye, ne időzzünk tovább ennél a fájdalmas fordulónál. A bezáródó iskolakapu mögött megnyitom előttetek azt a másik nagy kaput, amelyre az van felírva: Élet. Induljatok el az elétek tároló, sokfelé vezető úton bízó hittel, fiatalos lelkesedétek minden energiájával. Az élet nem ismeretlen előttetek. A máskor gondtalan gyermekkor és ifjúságotok legszébb évein a háború vihara száguldott keresztül, és az élet vaspatkós léptekkel taposott meg titeket is. Látnotok kellett sok szép emberi érték és eszmény porba omlását. De ne felejtsetek el, hogy minden az élet tengerén csak a felszín, a hullámok tarajzása, amely sokszor roncsokat hordoz, szennyes, piszkos habot vet, de mögötte ott vannak a kristálytisza mélységek. Ott van a kétezeréves keresztény, európai kultúra, a szent kereszténység, és az immár ezer éves keresztény magyarság: szent magyarság. Mindezt közvetítette és megmutatta nektek az immár háromszázados magyar piaristaság és a kétszázadik évéhez közeledő tatai alma mater. Hordozzátok hát ezt a szent lángot, amelyet mi a mai napra gonddal és szeretettel élesztgettünk és tápláltunk bennetek. Képviseljétek ezt a szent kereszténységet és keresztény magyarságot ez előtt az eszméket sokszor bemocskoló és sárba taposó kor előtt.

A zászlót átadtátok, álljatok most mögéje, a sok ezer tatai piarista diák sorába; ne jelentse a zászlóátadás a zászló elhagyását. És én, tatai piarista öregdiáktársatok azt vésem szívetekbe, életutatokon térjete vissza időnként, az alma mater és volt tanáraitok éppen olyan szeretettel várnak benneteket, amilyenel nyolc éven át gondotokat viselték. Örülni fognak sikereiteknek, megosztják veletek a sikertelenség okozta bánatot és fájdalmat. A jó Isten és a Piarista Iskolák Királynéja, a boldogságos Szűz vezéreljen, tartson meg és hozzon vissza benneteket.

36a.

*A tatabányai Ifjúsági Tanács levele a felsőgallai piarista gimnázium igazgatóságának,
Felsőgalla-Újtelep, 1946. május 26.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Gépelt irat.

14/1946.

A Tatabányai Piarista Gimnázium Igazgatóságának!

Tatabánya

Tisztelt Igazgató Úr!

A bányakerületi Ifjúsági Tanács, amelybe beletartoznak az összes ifjúsági szervezetek (cserkészek, RKIE, KIOE, SZIM, MADISZ) abból az alkalomból, hogy június 2-ika az egész világ ifjúságának az ünnepe, szintén ünnepelni kíván. Ünneppünket méltóképpen kívánván megünnepelni, főleg a diák-munkás-paraszt összefogást szeretnők kihangsúlyozni ezen az ünnepen. Kétségtelen az hogy nagy úr tátong még ezen különböző[!] rétegek között s hogy ezt leküzdjük misem[!] alkalmasabb erre, mint egy ilyen közös megmozdulása az ifjúságnak, amelyen részt vesz a diák, a paraszt és munkás ifjúság egyaránt.

Éppen ezért ezekre gondolva tisztelettel meghívjuk Igazgató Urat, az egész tanári kart és azon osztálybeli diákokat, akiknek a tanulmányaik megengedik ezt az ünnepélyt.

A gyülekezés az Újtelepi MADISZ helysége előtt lesz d.e. 8 órak[or.] Innen indulva megkoszorúzzuk a magyar hősi emlékművet Felsőgallán és az orosz hősi halottak sírját. Utánna a táncterre vonulunk, és ott a különböző ifjúsági szervezetek képviselői fognak beszélni. A diákság részéről az Ifjúsági Tanács dr. Vass Péter piarista tanárt kérte fel, hogy beszéljen.

Kérjük Igazgató Urat, hogy ha az ünnepségen részt akarnak venni, akkor 8 órakor zárt rendben jöjenek az újtelepi MADISZ elé. S amennyiben a délutáni műsor adásnál szerepelni tudnak, úgy kérjük ezt velünk közölni.

Felsőgalla Újtelep 1946 május 26.

Jó munkát!

Berkes Károly s.k.

cserkész tisztt

Egység!

Szabó János s.k.

MADISZ titkár

Barátság!

Pauli István s.k.

SZIM titkár

36b.

*Kender József fiókgimnáziumi igazgató válasza a tatabányai Ifjúsági Tanácsnak (fogalmazvány),
1946. máj. 31.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Kézzel írott fogalmazvány az előző irat hátlapján.

T. Ifjúsági Tanács

Tatabánya

14/1946 számú átiratokra válaszolva közlöm, hogy a jún. 2-i ifjúsági napon gimnáziumunk III-VI. osztálya résztvesz. VII. osztály nincs, a VIII. érettségi készüléssel van elfoglalva, számukra a kivonulást nem tesszük kötelezővé.

Közlöm továbbá, hogy egyenesen a tánctérre fogunk vonulni, mert 9h-kor diákmise van, ennek időpontját pedig nem változtathatjuk.

Dr. Kender József

Felsőgalla Mésztelep
1946. május 31.

37.

*Tatabányai III. osztályos diákok véleményei tanáruk, Csányi László óráiról,
1946. június 15. körül*

PMKL, Csányi László hagyatéka. Az 1945/1946-os tatabányai tanév végén Csányi László azt a feladatot adta a III. osztályos diákoknak, hogy írjanak fiktív levelet arról, milyenek voltak a német, illetve magyar órák. A 26 fennmaradt írásból ötöt közlünk.

Igen tisztelt tanár úr!

A német órákat Tatában sem szerettem. Pedig akkor nem volt szigorú tanárunk. Mikor Felsőgallára helyezték a gimnáziumot, és Csányi tanár úr tanította a németet, azt sem szerettem, ha a németórát emlegették.

Jobban szerettem volna, ha a németórák egyformák lettek volna. Sohse lehetett tudni, mikor lesz a tanár úrnak jó kedve. Voltak olyan napok, mikor sokat nevetünk, s öröm volt a németóra. Voltak olyanok is, mikor alig vártam a németóra végét. Sajnos az utóbbi órák többször voltak.

Talán nem is fogom elfelejteni a statáriumokat sem. Ha én lettem volna a német tanár, nem csináltam volna statáriumokat. Nem azért, hogy talán a gyerekeket sajnálnám. Ha statárium van, úgy gondolom, hogy a tanár nem tudja meg, hogy ki mennyit tud.

Voltak azonban szép számmal jó németórák is. Ekkor azt mondtuk: A Csányi tanár úr nem is olyan szigorú ember. Jó tanár. De most év végén mint szép emlékekre, úgy gondolok vissza a rossz és jó órákra. Örülök neki, hogy a tanár úr szigorúan fogott minket. Ha pedig jövőre gyengébb tanár fog tanítani minket, nem lesznek olyan rossz németórák. ÉHES DISZNÓ MAKKAL ÁLMODIK!

Kedves Lacikám!

Most be akarok számolni neked az idei német órákról. Nem mondom, voltak nehéz és „potya” német órák. Nézzük most először [a] nehéz német órákat. A nehéz órák között bizony szerepelnek statáriumok is.

Leírok egy statáriumot. Szerdai nap történt.²²¹ Az udvaron játszó diákok a tízperce megszűntető csengőjelre szóltanul sorakoztak. A III. B. osztály tanulói a német szótárt vagy a könyvet nézegették. Beértünk a tanterembe, mindenki elfoglalta a helyét. Egy-két perc múlva az ajtó kinyílik, a két lány kíséretében²²² Humanissime Csányi László, a III. osztály nagytiszteletű német professzora belép a tanterembe. A „laudetur Jesus Kristus[!]” után átnézi mindenki a szavakat vagy a ragozást. Vihar előtti feszültség érezhető a levegőben. Az osztálykönyv becsukta után egyszer csak valami mormogás hallatszik valamelyik padból. Csányi tanár úr meghallva a mormogást izgatottan kérdezi: „Ki volt az?” Az osztályon halotti csend uralkodik, még a légy zümmögése is hallik. „Senki?” – kérdi újból a tanár úr. „Ti akartátok így” – ezzel előveszi a noteszt és névsor szerint hívja ki a diákokat. A sok négyes²²³ láttára a lábam a pad alatt nótákat citerázott. A nap huszonnégy négyessel lett nehezebb a notesz.

A potya órák akkor voltak, mikor dolgozatot írtunk vagy javítottunk. Most már zárom soraimat, és a legközelebbi viszontlátásig sokszor csókol:

X

Kedves Barátom!

Rémítő híreket kell elmondanom Neked! Az évi német órákról lesz szó. Majd meglátod, hogy milyen szigorú a mi német tanárunk.

Statárium gyakran van nálunk. Sajnos ez a mi hibánk miatt van. Ha én lennék a tanár, én nem csinálnék statáriumot, hanem a fiúval százszor leíratnám, hogy többet nem csinálja azt. Márciusban volt egy jó statárium. A hajunk az égnek állt. Ezeket a statáriumokat nem szerette az osztály. A jelesek se szerették, én se, pedig én nem vagyok jeles. Szoktunk írni cetli gyakszit is. Ezt se kedvelte az osztály, bár én ettől csak egy icuri-picurit félttem.

Jobban félttem a statáriumtól. Képzeld el a statárium kezdetét. A tanár úr bejön. A könyvét az asztalra dobja. Köszönünk. Azután felcsapja az osztálykönyvet. Beírja az órát, és az asztalnál ülve marad. Kezdi: „Boda, Forgács, Heidt, Lukács, Marusinecz... stb. szótár füzet”. Na, ezeknek már csak az Isten kegyelmez. Kezdődik a felelés. Mindenki beszédett. Jönnek a többiek: „Frank, Juvancsics, Kohut, Harasta, Patkós, Ricu, Szabián, Torma, Víg... stb.” Megint ezek is beszédtek. A következő csapat a jelesekből került ki, de azok nem felelnek. Kivételesek. Közben ránk csönget. Örül az, aki nem szedett be.

Hát ilyen a statárium. De azért sok mindent köszönhetünk a tanár úrnak. De most már búcsúzó, mert holnap német óra is lesz. Kívánok hasonló jókat neked

²²¹ Egy másik diáklevél szerint 1946. március 20-án.

²²² Az iskolába járó lánytanulók akkoriban a katolikus középiskolák szabályzata szerint a tízperces szünetekben a fiúktól elkülönítve tartózkodtak. Vö. KOLTAI András, *Három korszak határán: A magyarországi piarista iskolák az államosítás előtti években (1945-1948)*, in *Az egyházi iskolák államosítása Magyarországon 1948*, szerk. SZABÓ Csaba–SZIGETI László, Bp., 2008 (A Lénárd Ödön Közhazsnú Alapítvány évkönyve, 2008), 230.

²²³ Akkoriban 1-től 4-ig terjedő skálán osztályokat, a 4-es elégtelen volt.

is. Sokszor ölel barátod

Xy+-y 0Δ=xys

Egész évi véleményem Csányi tanár úrról!

Csányi tanár úr jó volt hozzánk. Az év első heteiben egy kissé „ideges” volt. Sok statárium volt. De lassankint kezdett enyhülni. Végén már nagyon jó volt. Megszereztük. Egy hibája[!] volt: egy kicsit nagyított a rosszakon, azért, hogy az illető otthon jobban kikapjon. De ez nem volt baj. Legalább megnevelődtek a fiúk. Pl. az egyik fiú elfelejtette jelenteni, hogy házi feladatának egy részét nem készítette el. Ezért a következő szöveget kellett az illetőnek aláírni: „Házi feladatának egy részét nem készítette el, s ennek jelentését készakarva elmulasztotta.” De ezután a fiú mindig jelentette minden baját, és egyes magyarista lett belőle. Szeretnénk, ha jövőre is Tanár úr tanítja a magyart. Jó nyarat kíván:

Egy hű tanulója

Kedves Laci!

Elérkeztünk az év végére. Beszámolok neked az idei magyar órákról.

Sok szép és hasznos dolgot tanultunk. Még a legnehezebb órák is kedélyesen teltek el. Ha azonban a tanár úrnak rossz napja volt, akkor bizony nekünk se volt jókedvünk azon az órán, és amellet sok leckét adott föl. De ha jó hangulatában volt, akkor normális, vagy néha semmi leckét kaptunk.

Örömmre pályázatot hirdetett a tanár úr. Díjat is nyertem. A komoly munka közben a tanár úr sok igen szellemes viccet is mondott, amit ugyancsak kedvelek. Nagyon tetszettek a diákkorából idézett emlékei.

Ezzel zárom soraimat és a viszontlátás öröméig üdvözöl barátod

Laci

Bánhida, 1946. jún. 15.

38.

*A felsőgallai fiókgymnázium statisztikai adatai az 1945/1946-os évről,
[1946. június]*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Kézzel írott táblázat.

A tanulók száma és fontosabb adatai

	I	II	III	IV.	IV.	V.	VI	VIII	V-VIII	IVIII
a) A tanulók számának alakulása										
beírt nyilv. tanuló	67	37	34	39	177	23	20	16	59	236
beírt magántanuló	4	2	2	2	10	5	1	–	6	16
osztályozott nyilv. tanuló	60	37	28	37	162	21	20	15	56	218
osztályozott magántanuló	4	2	2	2	10	5	1	–	6	16

	I	II	III	IV.	I-V.	V.	VI	VIII	V-VIII	IVIII
egyéb önálló őstermelő	–	–	–	–	–	1	–	–	1	1
kisiparos	6	8	2	3	19	1	–	–	1	20
ipari vagy banktisztviselő	8	1	1	2	12	3	7	4	14	26
egy. ip. v. bány. segédsz.	42	18	24	15	99	9	5	6	20	119
ipari v. bány. napsz.	3	1	–	5	6	–	–	–	–	6
kiskereskedő	3	1	–	–	4	–	2	–	2	6
egyéb közl. segédszemély	–	3	–	–	3	3	–	1	4	7
köztisztviselő	–	1	–	–	1	–	2	–	2	3
tanár, tanító	1	1	–	4	6	3	2	3	8	14
más értelmiségi önálló	–	–	–	1	1	–	1	1	2	3
ny. altiszt	–	–	1	–	1	–	–	–	–	1
nyugd. köztisztviselő	–	–	–	1	1	–	1	–	1	2
köz. alk. altiszt	–	2	–	1	3	–	–	–	–	3
közlek. kisvállalkozó	–	–	–	1	1	–	–	–	–	1
közlek. tisztviselő	–	–	–	2	2	–	–	–	–	2
értelmiségi önállóknál alk. segédsz.	–	–	–	3	3	–	–	–	–	3
gazdasági tisztviselő	–	–	–	–	–	1	–	–	1	1
A magántanulók foglalkozása										
eltartott	4	2	2	1	9	4	1	–	5	1
gépíró	–	–	–	–	–	1	–	–	1	1
ipari segédszemély	–	–	–	1	1	–	–	–	–	1
f) A szülők lakóhelye										218
Komárom megye	–	37	28	39	164	20	19	15	54	1
Sopron megye	–	–	–	–	–	–	1	–	1	1
Veszprém megye	–	–	–	–	–	1	–	–	1	2
g) Bejáró tanulók										
Bánhidáról vasúton	1	–	–	1	2	–	–	–	–	2
Bánhidáról kocsival v. kerékpárral	6	3	1	2	12	–	3	–	3	15
Bánhidáról gyalog	–	1	2	4	7	–	–	–	–	7
h) Lakás szerint										
Szüleinél lakik	60	37	27	39	163	19	18	15	52	215
Kosztadónál lakik	–	–	1	–	1	2	2	–	4	5
i) Óramulasztás										
A heti órasz. kev. mul igazoltan mul. órák sz.	48	20	14	16	98	16	1	6	23	121
igazolatlan mul. órák sz.	3685	1757	1469	2160	9071	503	1809	679	299112	12062
igazolatlan mul. órák sz.	3	–	–	–	3	4	8	–	–	15
j) Előmenetel										
kitűnő rendű	3	2	4	7	16	2	1	2	5	21
jeles rendű	6	1	2	2	11	3	2	3	8	19
jó rendű	17	12	7	12	48	6	5	5	16	64

	I	II	III	IV	I-IV	V	VI	VIII	V-VIII	IVIII
elégéses rendű	16	13	10	11	59	6	11	5	22	81
túlnyomóan elégéses	13	3	8	5	29	4	3	2	9	38
elégtelen egy tárgyból	5	6	3	6	20	—	1	—	1	21
elégtelen két tárgyból	1	2	—	2	5	—	—	—	—	5
elégtelen 3–4 tárgyból	4	1	2	—	7	—	—	—	—	7
A magántanulók előmenetele kitűnő rendű	—	—	—	—	—	1	—	—	1	1
jeles rendű	—	1	2	—	3	—	—	—	—	3
jó rendű	1	—	—	1	2	2	—	—	2	4
elégéses rendű	—	1	—	1	2	1	1	—	2	4
túlnyomóan elégéses	—	—	—	—	—	1	—	—	1	1
elégtelen egy tárgyból	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1
elégtelen két tárgyból	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
elégtelen 3–4 tárgyból	1	—	—	—	1	—	—	—	—	1
k) Tandíjmentesség										
egészmentes	—	—	2	2	4	—	—	—	—	4
félmentes	—	5	4	—	9	1	—	1	2	11

39.

*A felsőgallai gimnáziumi előkészítő tanfolyam szülőinek levele a tatai gimnázium igazgatóságának,
Felsőgalla, 1946. június 28.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Kézzel írott, sajátkezű aláírásokkal.

Felsőgalla, 1946. június 28.

Kegyesrendi Főgimnázium Igazgatóságának,
Helyben.

A Községi Gimnáziumi Előkészítő Tanfolyam tanulóinak szülői tisztelettel kérik, hogy a Kegyes Tanító Rend az 1946/47. iskolai évben a latinmentes reális tagozatú gimnázium VI. osztályát a Gimnáziumi Előkészítő Tanfolyam megfelelő képe-sítésű tanerőinek bevonásával szervezze meg, és az V. osztályt sikeresen végzett tanulók előtt nyissa meg.

E tárgyban a Tanári Testület és a Szülők nevében kérjük meghallgatni Dr. Kókas János, Nagy Dezső cementgyári felügyelő, Lóth Ferenc bányaírnok (csillejegye-kezelés) és Peti György főbizalmi vájár (XII. akna) álló szülői képviselőt.

Jó szerencsét!

Nagy Dezső
Schlosser János
Licskó Béla

Korel Lipótné
Lábodi Rezsőné
Pinézits Mihályné

Peti György
Széles István

Lamm Jánosné
Lóth Ferenc
Czirok József
Eichken Ferenc

40.

*A vallás- és közoktatásügyi miniszter rendelete a tatabányai Állami Gimnázium létesítéséről
(hivatalos másolatban),
Budapest, 1946. szeptember 12.*

Tatabánya megyei Jogú Város Levéltára, Árpád Gimnázium iratai (III/1). A Rákosi Mátyás Gimnázium pecsétjével ellátott hiteles másolat 1949-ből.

A.752/1946-47.sz.-hoz.

V.K.M. 103.928/1946.V.ü.o.

A magyar Vallás és Közoktatásügyi Miniszter jelen kelet és ügyszám alatt a Magyar Állami Szénbányák Központi Végrehajtó Bizottságához (Tatabánya) intézett rendeletének hivatalos másolata.

Tatabánya, Felsőgalla, Bánhida, és Alsógalla községek lakosságának s a Magyar Állami Szénbányák Központi Végrehajtó Bizottságának kérésére Tatabányán Állami gimnáziumot létesítettek. Az 1946-47 iskolai év kezdetével a gimnázium III.-IV. osztályait és a vele kapcsolatos reális tagozatot megnyitom.

Tudomásul veszem, hogy a gimnázium létesítésének és fenntartásának összes dologi terheit az Állami Szénbányák Központi Végrehajtó Bizottsága kötelezően vállalta. A gimnázium elhelyezésére rendelkezésre bocsátja a központi fekvésű „erdei iskola” épületeit, melyeket a megfelelő bővítéssel és átalakítással a gimn. céljaira teljesen alkalmassá tétet. Vállalja az épületnek összes bútorokkal való[!], tanszerekkel, felszerelésekkel és könyvtárral való ellátását és ezeknek a haladó pedagógia kívánalmainak megfelelő továbbfejlesztését. Gondoskodik az épület és felszerelése jó karban tartásáról valamint fűtésről és világításról.

A gimnázium végleges elhelyezésének engedélyét az iskolaépületnek mérnöki szakértő felülvizsgálata és véleményezése alapján adom meg.

Tudomásul veszem továbbá, hogy a szükséges igazgatói és tanári lakásokat a Végrehajtó Bizottság biztosítani kívánja.

A község által felterjesztett képviselőtestületi határozatok szerint az iskolafenntartás dologi kiadásainak fedezéséhez a községek is hozzá akarnak járulni. A hozzájárulás mértékére vonatkozóan a Végrehajtó Bizottság közvetlenül kössön megállapodást a községek Képviselőtestületével.

Az iskolafenntartás személyi terheit tárcám terhére vállalom mindaddig míg a Végrehajtó Bizottsága fent vállalt kötelezettségeinek mindenben eleget tesz. Ellenkező esetben az iskola megszüntetéséről intézkedem.

Engedélyt adok arra, hogy a gimnáziumba jó magaviseletű és megfelelő előme-

netelű leánytanulók rendes tanulóként beiratkozhatnak.

Az iskola elnevezését a következőképpen állapítom meg „Tatabányai Állami Gimnázium”.

Felkérem a Végrehajtó Bizottságot, hogy a rendeletnek az alábbi záradékkal kiegészített másodpéldányát szabályszerű aláírásokkal és bélyegzővel ellátva terjessze fel hozzám:

„Fentiekben foglaltakat a Magyar Állami Szénbányák Központi Végrehajtó Bizottsága részéről kötelezően elismerem.”

Budapest, 1946. évi szeptember hó 12-én

A miniszter helyett:

Nagy Miklós sk.
államtitkár

A másolat hitelül:

Fodor Rezső sk.
irodavezető

41.

Pachman János szakszervezeti alelnök kérvényének fogalmazványa Keresztury Dezső kultuszminiszterhez

[Tatabánya, 1946. szeptember vége]

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Ceruzával írott fogalmazvány, mellette egy vsz. Vass Péternek szóló levél: „Tisztelt tanár úr! Kérem szíveskedjék ezt nekem legépeltetni, szeretném eljuttatni a Miniszter Úrhoz. Az esetleges hibákat kérem kijavítani vagy kombinálni, ahogy jobb lesz. A nyomtatvány már a Miniszter úrnál van, nem tudtam vele beszélni. Tisztelettel Pachman János”. Szintén mellette Csányi László magyarázata az 1980-as évekből „Pachman János Tatabányán szakszervezeti elnök volt 1945-től. Két gyereke járt hozzánk., János fia és Ilona lánya. Az 1945-46-os tanévet kint töltöttük kihelyezett tagozatként. A következő tanévet már nem engedte a mindenható Párt. Ezzel kapcsolatos ez a levélfogalmazvány.”

Kultuszminiszter úrnak

Tatabánya piarista szülői tábora panasszal fordul a kultuszminiszter úrhoz, és orvoslást kér, hogy hasonló botrányok ne forduljanak elő.

Tatabánya fiai a tatai kegyes rendi gimnáziumba jártak vonattal, nehéz viszonyok arra készítették a szülőket, hogy kérjék a tanári kart, hogy itt taníthasson, s egy évi itteni működésük alatt a legnagyobb elismerést úgy a szülőktől mint a dolgozók iskolája növendékeiktől kapták.

Látva ezt Tatabánya egyes rétegei, hogy a jelenlegi tanévben 400 körül volt az előjegyzettek száma, lehetetlenné tették a szülők ellenére a piarista tanárok itteni működését, és egy állami gimnáziumra kértek engedélyt, meg is kapták. Ennek ellenére a szülők több mint 200 gyereket irattak be a tatai piarista gimnáziumba, akik kénytelenek vonattal járni Tataba.

A tatabányai reál gimnáziumnak hetedik osztálya nem volt, és így a piarista gim-

názium 7-dik osztályát megszervezték a szülők tudomása nélkül, és Osztrovszky kommunista képviselő vezetésével engedélyt kértek, hogy tanulmányaikat a tatabányai állami gimnáziumba végezhessék. A szülők ilyen csábítás és gyerek rontás ellen a legerősebben tiltakoznak. Kérnénk ebben az ügyben a kultuszminiszter urat, indítson vizsgálatot, mert a Demokrácia nem tiltja, hogy ki hol és kivel tanítassa gyermekét, és semmiféle megfélemlítéstől, fenyegetésektől, melyet az itteni egyes kis királyok végeznek, nem félünk.

A szülők nevében a szülői bizottság tagja

Pachman János
szakszervezeti alelnök

42.

*Pachman János szakszervezeti alelnök kérvénye Keresztury Dezső kultuszminiszterhez,
Tatabánya, 1946. október 1.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Felsőgalla. Gépelt másodpéldány. Föltehetőleg Vass Péter készítette a fönt közölt fogalmazvány alapján.

Miniszter Úr!

A Tatabányán létrejött vállalati gimnázium ügye a gimnázium megalakulásával egy időre lezártnak tekinthető. Az újonnan alakult gimnáziumnak, tudomásunk szerint, kb. 150 rendes korú és kb. 30 dolgozóiskolás tagja van.

Ugyanakkor a tatai piarista gimnáziumba a bányatelepről, illetve a teleppel szoros munkaviszonyban lévő községekből (Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida) 205 tanuló jár be.

Az előző tanévben a bejárás nehézségei miatt a tatai piarista gimnázium tanárai tartottak itt fenn kihelyezett osztályokat. A kihelyezett tagozatoknak 230 rendes és 16 dolgozóiskolás növendéke volt. A piarista tanárok nemcsak a közvetlenül érdekelt szülők és dolgozóiskolások érdekeit szolgálták a legnagyobb odaadással, hanem az egész bányatelepen olyan munkát végeztek és olyan népszerűségre tettek szert, hogy az idei tanévre, abban a reményben, hogy a piarista gimnázium kihelyezett tagozata továbbra is fennállhat, 400 rendes és 50 dolgozóiskolás tanuló jelentkezett felvételre.

Elgondolható az érdekelt szülők és dolgozóiskolások meglepetése, mikor 2 héttel a tanév megnyitása előtt a helyi KP és ÜB vezetősége kijelentette, hogy a telep területén papi gimnázium megalakulását, illetve kihelyezett tagozatának folytatását nem engedélyezik. Ez a meglepetés megrökönyödéssé változott, mikor a piarista tanároknak, kezükben a kultuszminiszter iskolafolytatási engedélyével távoznuk kellett a telepről, mert a további munkához sem iskolahelységet, sem lakást, sem ellátást nem kaptak.

A helyükbe alakított új gimnázium annyira nem bírja a szülők bizalmát, hogy a nehéz közlekedési viszonyok, a fűtetlen és ablaktalan vasúti kocsik ellenére is 50 tanulóval több jár a 20 km-re fekvő Tatába, mint amennyi tanulója a helyi gimnáziumnak.

umnak van.

Az aknamunka még ezzel sem szűnt meg. Az újonnan alakult iskola vezetői különös eszközöket használnak tanulólétszámuk gyarapítására. Könnyű bizonyítvány-szerzési lehetőséget, ingyen könyvet és írószereket beígérve csábítják a tanulókat az új iskolába. Így történhetett meg, hogy néhány tanuló a szülők tudta és beleegyezése nélkül jelentkezett itt felvételre, sőt ugyancsak a szülők tudta nélkül, magukírta kérvényben kérték egy VII. gimnáziumi osztály megnyitását. Amikor a szülők az éretlen és megtévesztett gyerekek megfontolatlan lépése ellen óvást emeltek, az érdeklét iskola vezetői az Üzem vezetőségén keresztül akartak súlyos erkölcsi nyomást gyakorolni a tiltakozó szülőkre. Ennek eredménye volt, hogy a tatai piarista gimnáziumot mintegy 10 tanuló, javarészt a B-listától félfő intelligencia gyermekei, elhagyta.

Ezek szomorú tények a magyar demokrácia második esztendejének vége felé. Úgy érzem, hogy nemcsak az igazságot, hanem a magyar demokrácia érdekeit is szolgálom, ha ezeket a Miniszter Úr tudomására hozni, és az egész ügyet bölcs megítélésére bízni kötelességemnek tartom.

Maradok mély tisztelettel a piarista szülői tábor nevében

Tatabányán, 1946. okt. 1-én

[Pachman János]
szakszervezeti elnök

43.

*A tatai rendház házi gyűléséről készült jegyzőkönyv,
Tata, 1946. december 2.*

PMKL, MTÚL, Házi gyűlések jegyzőkönyvei, 1946.

Jegyzőkönyv a tatai kegyesrendi társháznak 1946. december 2-án tartott őszi házi gyűléséről.

Az elnöklő házfőnök köszönti a megjelenteket.

A házfőnök a jegyzőkönyv vezetésére Weiner Ferencet kéri föl.

[...]

Itt kell megemlítenünk, hogy a felsőgallai fiókintézetünk megszűnt, s az ottani rendtársaink visszajöttek Tatára. Hősi munka volt amit ők végeztek, s ha a politikai viszonyok megakadályozták is az új intézet létesítését, a piarista rend történetében mindig dicsőséges lap lesz az ő ottani szereplésük.

44.

*A tatai gimnázium jelentése Tomek Vince tartományfőnöknek a téli munkarendről,
1947. január 11.*

PMKL, MTÚL, Tart. lev., Tata/1947/37. Fejléces papíron, írógéppel: „A Tatai Kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium Igazgatóságától”. Az alább közölt rész szinte szó

szerint szerepel Selmeczi Kovács József általános iskolai igazgató ugyanaznap kelt jelentésében is (uo.)

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Fiúi tisztelettel jelentem, hogy a vezetésem alatt álló gimnáziumban a tanítást 1947. január hó 9-től kezdődőleg a nagy hidegek tartamára, s ezzel összefüggésben: a december hó végéig normálisnak, s jónak mondható vonatközlekedés helyreállításáig naponként fél kilenc órától fél tizenkettő óráig terjedő időközben, négy 40 perces órában vagyunk kénytelenek megtartani.

[...]

A téli munkarendre a következők okok kényszerítettek:

1. A kb. 220 vonattal bejáró tanulónk a Felsőgalla-Tata közti *helyi vonattal* egy-egy kilenc körül pontosan megérkezik az intézetbe. Ezek a bejáró tanulóink eddig a fél kettőkor végződő tanítás után egy *távolsági vonattal* mentek haza. Ez a távolsági vonat a nagy hidegek beálltával annyit késik, hogy növendékeink csak általában 7-8 óra körül érnének haza. De van egy *helyi érdekű* vonat, mely pontosan fél egykor indul Felsőgalla felé Tatáról. Hogy tanulóink ezt a vonatot elérhessék, kénytelenek vagyunk az órák számát redukálni, 40 perces órákat tartunk.

2. A rövidebb tanítási idő tartamára az osztálytermek fűtése gazdaságosabb és eredményesebb.

Tisztelettel kérem a Rendfőnök Úr jóváhagyását téli beosztásunkhoz.

Tata, 1947. január hó 11-én

Engedelmes fia:

Szűcs János
gimn. igazgató

45.

*Szűcs János házfőnök minősítése a tatai rendház tagjairól,
Tata, 1947. [június 1. körül]*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Házfőnöki minősítések a rendházak tagjairól, 1947 [N 923/31]. A tartományfőnöki körlevél által előírt minősítéseket a tatai házfőnök egy „Házfőnöki jelentés a társház szerzetes személyzetéről” című táblázatos úrlapba írta, de a rovatoknak új címet adott, a következőket: 1. Lazulás. 2. Magatartás. 3. Külső szerepe. 4. Itthoni munkakészsége. 5. Iskolai buzgósága. 6. Különös mozzanat. Az alábbiakban csak az 1945/1946-ban Felsőgallán működött piaristák adatait közöljük. A minősítések természetesen elfogultak, jellemző, hogy a legjobb minősítést kapott Selmeczi Kovács József három év múlva, 1950-ben botrányos körülmények között elhagyta a rendet.

Kuntár József

1. Óraszerű pontossággal teljesíti kötelességeit is.
2. Tisztelettudó, jó rendtárs, megérti az időket, néha sangvinikusan kifakad.
3. Csak sétára jár.
4. Lelkiismeretesen teljesíti prefektusi teendőit.

5. Pontosán készül, lelkiismeretesen tanít, kissé hideg, kimért a szülőkkel szemben.
6. Nincs.

Selmezi Kovács József

1. Mintaszerű pap-szerzetes.
2. Példaadó, mindenben készséges.
3. Szívesen beszélget, de mindig okosan és jó hatással.
4. Bármit kívánnak, örömmel, szívesen teszi.
5. A legjobb eredményű tanár, elsőrangú vezető az általánosban. Az irodai munkában emberfelettit végez.
6. Nincs.

Kender József

1. A miséjét végzi, de esti imádságokra igen ritkán jár.
2. Hideg, udvarias. Bejelentés nélkül többször elmarad az étkezésekről.
3. Hazajár, tudományos kirándulásokra. Ide vad civilben.
4. Itthon nem végez külön munkát.
5. Jól készült tanár. Ítéletében szigorú.
6. Nincs.

Gazda István

1. Ritkán miséz, orációkról gyakran elmarad.
2. Nincs vele baj, de iszik. Csányi, Kender a társai, de ő nem bírja.
3. Elég gyakran megy el hazulról, többször bejelentés nélkül vad civilben.
4. A gyerekekkel eljátsszik, de nem neveli komolyan őket.
5. Gyenge közepes tanár.
6. Mutáció kívánatos volna.

Csányi László

1. Erősen hanyatlott papi érzésében.
2. Rapszodikus természet, néha egész durva kifejezésekkel.
3. Nem elég tapintatos, meggondolatlan megjegyzései vannak.
4. Kemény, rendtartó prefektus, de kikérdezi? A tatabányaiak körül nagy, de nem mindig szerencsés munkát végez.
5. Gyenge tanár, hanyag az írásbeliekben.
6. Mutációja szükségesnek látszik.

Vass Péter

Beteg, szüleinél lakik Tatabányán.

46.

*Forgács Géza tatabányai diák beszámolója sikertelen szökési kísérletükről,
[1946/1947]*

PMKL, Csányi László hagyatéka. Iskolai füzetlapra, kézzel írott. Forgács Géza és az említett tatabányai fiúk (Dózsa Géza, Heidt Ernő, Mészáros József) 1946/1947-ben a tatai piarista gimnázium IV/A. osztályába jártak, amelynek osztályfőnöke Gazda István volt. Havijegyük volt a vonatra, tehát bejárók voltak. A szerzőt kézírása alapján sikerült azonosítani (vö. Csányi Lászlóhoz írott leveleit, 1947–1952). – Forgács Géza később, a gimnázium elvégése után a tűzoltósízt lett. – Csányi László magyarázata a szöveg elején: „Három gyerek megszökött az iskolából, hogy nyugatra menjenek. Az alábbi leírás büntetésfeladatként készült!” A közléskor nagyrészt megtartottuk az eredeti helyesírást.

Oda

Kedden délután az iskolából hazafelé *Mészárossal* és *Heidtel* jöttem. Azok beszéltek egymással, hogy meglépnek hazulról, a *Dózsával*.²²⁴ Én is hozzájuk csatlakoztam. Szerdán véglegesen megbeszéltük a szökést.

Csütörtökön reggel 3/46h-kor találkoztunk a tatabányai álmáson. A korai vonat elmentünk Szőnyig. Szőnytől Ácsig gyalog mentünk, nehogy a rendőrök elcsípijenek Komáromban. 10h-kor Ácsra értünk. Ácsi álmáson akartuk megvárni a hegyeshalmi vonatot. Ácsra mikor az álmásra értünk, ettünk egy keveset. Közben jött egy teher vonat, mely Győrnek ment, felugrottunk és elmentünk vele egészen Győrig. 12h-kor Győrbe völtünk. Ott lődörögtünk a győri tolató vágányok közt. Fel-fel léptünk egy-egy tehervonatra, mely Hegyeshalom felé ment, de nem sikerült elmenni eggyel sem, mert mind visszatolatott, így kénytelenek voltunk bemenni a győri nagy állomásra. Alig értük el a hegyeshalmi vonatot. Felszálltunk a vonatra jegy nélkül persze. Abdán túl elkapott a kandi.²²⁵ Kérte a jegyet, erre mi azt linköltük,²²⁶ hogy Győrben járunk iskolába., ott futbaloztunk, és valaki ellopta a jegyet és az igazolványt is. Ez kapóra jött, mert a kandi bedúlt a linkölésnek és így aztán M. Óvárig egész nyugodtan mentünk. Magyaróvártól Hegyeshalomig a mozdony utközőjén lógtunk.

Délután 1/26 körül már Hegyeshalmon voltunk. Hegyeshalomtól a határ 2 km. Kimentünk a határba, de nem találtunk éjelre helyet, ezért visszamentünk a hegyeshalmi álmásra. Ott egy rendőr igazoltatott, megmutattuk a havijegy igazolványunkat. Megkérdezte, hogy mit keresünk itt, mi azt mondtuk, hogy a Dózsa nagybátyánál voltunk, akit Károlyi Mihálynak hívtak. A rendőr megnyugtattott a felől, hogy ilyen nevezetű ember nem lakik Hegyeshalmon. Bevitt az őrszobába, ahol aztán mindent kiszedtek belőlünk. Utána egymást kellett pofozni, mivel kicsinyeket adtunk egymásnak a Törzsőrmester megmutatta, hogy milyen pofont kell adni. Mi-

²²⁴ Dózsa Géza, Heidt Ernő és Mészáros József 1946/1947-ben a tatai piarista gimnázium IV/A. osztályos tanulói voltak. Utóbbi a tanév közben kimaradt (Évkönyv 1946/47, 13).

²²⁵ kalauz

²²⁶ hazudtuk

kor pofonvágott, azt hittem, hogy harangoznak. Utána megígérte, hogy reggel feltesznek a győri vonatra és hazamegyünk, mert ha nem, akkor ne találkozzunk vele, mert úgy összever, hogy a kutyának sem leszünk jók. Vártuk a reggelt hol álva, hol ülve.

Vissza

Reggel 4h után fel kellett szállni a győri vonatra a rendőrök előtt. (Akár a másik felén le is szállhattunk volna.) Vonaton elbújtunk a vécén és egész Győrig a vécén tartózkodtunk. Valaki beakart jönni, de visszanyomtuk az ajtót, és így hiába erőködött a pofa. Győrben csatlakozás volt egészen Komáromig, Komáromig simán megúsztuk. Komáromtól Szőnyig gyalog mentünk 10h-kor már Szőnyben voltunk. A szőnyi álomáson megvártuk a 1h-rai vonatot, és azon jöttünk hazáig.

47.

*Tatabánya-felsőgallai szülők kérelme Tomek Vince tartományfőnökönek,
amelyben Csányi László piarista Tatán maradását kéri,
Felsőgalla, 1947. augusztus 8.*

PMKL, MTÜL, Tart. lev., Magánosok/1947/989. Gépelt irat, saját kezű aláírásokkal.

Főtisztelendő Dr. Tomek Vince rendfőnök úrnak
Budapest IV. ker. Piarista palota

Alulírott, Felsőgalla és tatabányai piarista szülők tisztelettel fordulunk Főtisztelendő rendfőnök úrhoz, alábbi kérésünk szíves meghallgatásáért.

Tisztelettel kérjük Csányi László tatai piarista tanár úrnak Debrecenbe való áthelyezését visszavonni, és őt tatai munkakörében tovább is meghagyni szíveskedjék.

Tiszteletteljes kérésünket az alábbi indokokkal támasztjuk alá: Csányi László tanár úr közismert rend és fegyelem szeretetével, amellyel a tatai szénmedence vonattal bejáró tanulói közt rendet tartott, olyan példás[!], hogy felügyelete alatt semmiféle baleset, rendzavarás vagy szabálytalanság nem fordult elő. Gyermekeinkre gondosan felügyelt, nevelésükkel még a vakáció alatt is állandóan foglalkozik, és így Tataról való elhelyezése ránk és gyermekeinkre nézve nagyon káros volna.

A Felsőgalla-tatabányai piarista szülők kérésük jóindulatú elintézését kérve maradnak

tisztelettel

Felsőgalla, 1947. aug. 8.

1. Forgács Géza	26. Held Kálmán
2. Détáry József	27. Bernáth Jánosné
3. Martos Ede	28. Vertényi Domonkos
4. Iványi János	29. Bíró Géza
5. Tóth István	30. Tóth István
6. Suszovits Ferenc	31. Radnai Antal

7. Freund Sándor	32. Szarvas Zoltán
8. Garán László	33. Vétek Vendelné
9. Romhányi Antal	34. Szabady Sándorné
10. Moczik János	35. [olvashatatlan]
11. Környei Géza	36. Kapuvári Józsefné
12. Terelmes Lajosné	37. Maller Ferenc
13. Járossy Józsefné	38. Lux András
14. Hernádi Ferencné	39. Gavri Györgyné
15. Patkós Péter	40. Szabó József
16. Geier Rezsőné	41. Balitzky Elfrida
17. Biacsi Imre	42. Kaptay János
18. Skoflek Lipót	43. Finta Sándor
19. Heidt Ernő	44. Bircsák Károly
20. Siklósi János	45. Szilas Pál
21. Bencze Imre	46. Jahn Kálmánné
22. Halászlaki Andrásné	47. Pachman Jánosné
23. Csapucha Rudolf	48. Czuppon Pál
24. Vörös Béla	49. Zsedényi Sándor
25. Selmeczi József	50. Stuber Józsefné

48a.

*Forgács Géza tatabányai diák levele Csányi Lászlónak,
[Felsőgalla, 1947. szeptember 30.]*

PMKL, Csányi László hagyatéka. Levelezés. – Csányi Lászlót 1947 nyarán a rend Tatáról Debrecenbe helyezte. Forgács Géza Felsőgalláról járt be a tatai piarista gimnázium V/A. osztályába.

Kedves Tanár Úr!

Tanár Úrnak a tatabányai levegő, nekünk tatabányaiaknak a Tanár Úr hiányzik. (Pedig Tanár Úr nem is szénporos.) A bejárás körül rengeteg baj van. T. i. nem vagyok szeráf. A négy órai vonattal járunk haza, amely mindig 1 órát késik. Arról van szó, hogy a gyorsal járunk a jövő hónapban, csak az a baj, hogy a gyors Győrtől Budapestig nem áll meg. Vass Tanár Úr azt gondolja, hogy sikerül majd Tatabányán és Tatán megállítani. Tatabányáról nekünk és a bánhidaiaknak gyalog kéne hazamenni. A szállósiek gyalog vagy a későbbi személlyel mennének.

A bejárás nagyon demokratikus. Választottunk egy bejáró „főnököt” minden felső osztályból, egy bizalmi, a lányok összesen kettőt. A „főnök” Jáhn Frigyes²²⁷. Osztálybizalmink a Frédi [Czuppon Alfréd]. A nyolcadiké Skerlanitz [Ottó], a hetediké Selmeczi [József], a hatodiké Galgóczy [Antal], a lányoké Steiner [Gizella] és Bencze [Piroska]. Ezekből áll a hetes tanács. Ők „intézik” a bejárók ügyeit.

²²⁷ Jáhn Frigyes a VIII/B. osztályba járt.

Ma rettenetes dolog történt. Leírom – amennyire lehet – részletesen. A Gelyer Csaba [Geier Lajos] reggel fel akart ugrani a mozgó vonatra. Az utolsó előtti kocsi hátsó peronját fogta meg, de – úgy látszik – elvétette a lépést, és mellé lépett. Vagyis a két kocsi közé. A vonat levágta bal alsókarját könyéken alul kb. 10-15 cm-rel. Többet nem tudok, de majd megírom mi van vele. A vonat megállt, mi egy páran odaszaladtunk hozzá. Hordágyon kivitték a sínek közül, mert nem tudott menni sem.²²⁸

Remélem, megy a levelemmel annyi tatabányai levegő, amennyivel Tanár Úr kibírja a legközelebbig.

A levelet nagyon szépen köszönöm. Teljesen megnyugtatót.

Laudetur Jesus Christus.

48b.

*Gazda István piarista levele Csányi Lászlónak Debrecenbe,
Tata, 1947. október 6.*

PMKL, Csányi László hagyatéka. Levelezés.

Tata, 1947. október 6.

Kedves Laci!

[...]

A bejárók száma az idén növekedett. Sajnos, elég rosszul kezdődött az év, mert a kis Geier Lajos a vonat alá került, és elvesztette a balkarját. A lábát is meggyötörte a vonat, de az hamarosan meggyógyul. A szerencsétlenség Gallán történt. A mozgó vonatra akart felszállni, és eközben esett a sínek közé. [...] A bejárás különben nagy áldozatot követel a gyerekektől, mert csak a $\frac{3}{4}$ -es vonattal mehetnek haza. Most próbálnak beállíttatni egy korábbi vonatot. Ez 2 óra előtt indulna. [Vass] Péter nagyon szívén viseli a bejárók ügyét. A bejárók szülei megint mozgolódnak, hogy végleg kivigyék a piárokat. Most, hogy város lett Tatabánya, a szoc. dem. párt mindent el akar követni, hogy véglegesen letelepedjünk ott. Kender direktor úr feltárta nekik a nehézségeket, de előttük nem látszik semmi akadálynak. Szűcs direktor úr is nagyon mellette van az ügynek, mint ezelőtt két évvel is.

[...]

Szeretettel ölel

Pista

²²⁸ Geier Lajos 1947/1948-ban a tatai piarista általános iskola VII/B. osztályába járt. Állapotáról később, 1947. nov. 30-án Forgács Géza így számolt be: „Rengeteg sok baja van. Éspedig: bal kartörés, – le is vágták a balkezét – bal combcsonttörés, medencecsonttörés és belsővérzés. Az orvosok szerint idén már nem járhat iskolába.” (PMKL, Csányi László hagyatéka, Levelezés).

49.

*Tatabányai szülők kérelme a Magyar Államvasutak Igazgatóságához,
Tatabánya, 1947. október 8.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Tatabányai bejárók. Gépelt, aláírás nélküli másodpéldány.

Magyar Államvasutak Igazgatósága
Budapest

Alulírott tatabányai lakosok azzal a tiszteletteljes kéréssel fordulunk a tekintetes igazgatóságához, hogy a 3. sz. gyorsvonatot Tata és Tatabánya mh. állomásokon percnél rövidebb időre megállítani szíveskedjék.

Kérésünket legyen szabad a következőkkel alátámasztanunk:

1. Tatabánya megállóhelyről mintegy 250 gyermek jár Tatára iskolába. A tanítás reggel 8-tól 13 óráig tart. A 13. sz. vonat Tatáról csak 15 óra és 45 perckor indul és legtöbbször 40-50 percet késik. Gyermekeink így csak 16-17 órára érkeznek haza. Ez télidőben oly hosszú idő, mely sem a gyermekek egészségi állapotára, sem pedig tanulmányaira nincs jó hatással.

2. Legyen szabad megemlítenünk azt is, hogy ez alatt az idő alatt a gyermekek mind a szülői, mind pedig az iskolai fegyelem nevelő hatása alól kikerülnek, s ez nem lehet közömbös egy korban, mely a szociális viszonyok fokozottabb javítását tűzte ki maga elé.

Tiszteletteljes kérésünk a tekintetes igazgatóság szíves jóindulatába ajánlva, maradunk a tekintetes Igazgatóság

Tatabánya, mh. 1947. október hó 8-án

híve:

50.

*Selmeczi Kovács József tatai gimnáziumi igazgató kérvénye Andó Gyurka Ferenchez, Tatabánya város polgármesteréhez (foglalmaszvány),
Tata, 1947. október 16.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Tatabányai bejárók. Gépelt, aláírás nélküli másodpéldány. Bár a kérvény Selmeczi Kovács József tatai gimnáziumi igazgató nevében készült, szerzője Vass Péter piarista tanár volt. Címzettjét, Andó Gyurka Ferenc polgármestert egy héttel korábban, 1947. október 10-én a négy községből (Alsógalla, Felsőgalla, Bánhida, Tatabánya) egyesült Tatabánya város alakuló képviselőtestületi ülésén közfelkiáltással választották meg.

Tatabánya megyei város T. Polgármesteri Hivatalának
Tatabánya
Városháza

Polgármester Úr!

A tatai Piarista Iskola (gimn. és ált. iskola) Igazgatósága – komolyan mérlegelve

a vonatozás veszélyeit – elhatározta, hogy a szénmedence ipari dolgozóinak a bejáró gyermekei számára a bejárás mai súlyos problémáját korszerűen megoldja. Megoldásnak kínálgzik, hogy – megfelelő anyagi fedezet esetén – üzembe állít egy 5 (vagy 2 darab 3) tonnás teherautót, amely naponta alkalmas időben be- és hazafuvarozná bejáró diákjainkat. Az Igazgatóság az anyagi fedezet előteremtésére már megkereste a hivatalos szerveket, a kultuszminisztériumot, az Actio Catholicát és az iskolafenntartó rendet, most pedig azzal a kéréssel fordul a Polgármester Úrhoz, hogy – tekintettel Tatabánya fontos kulturális érdekeire – a teherautó költségeihez hozzájárulni szíveskedjék.

Az Igazgatóság – kérése támogatására – hadd említse meg az alábbi szempontokat:

1. A tatai Piarista Iskola diákságának kb. egyharmadát a szénmedence ipari dolgozóinak gyermekei teszik. A több, mint 200 főnyi (lány-fiú) diáksereg naponta vonaton jár az iskolába. Mivel a MÁV alkalmas hazajáró vonatot nem tud menetrendbe állítani, ifjúságunk délután 5-6 órára jut haza, és így a tanulás termékeny idejétől meg van fosztva.

2. Szülői táborunk munkáspártokban helyezkedik el, és Tatabánya demokratikus újjáépítésében derekasan vett és vesz részt.

3. Iskolánk – híven a 3 éves terv egyik főprogrampontjához – szolgálni akarja az értelmiség, az Egyház és a munkáspártok közeledésének gondolatát. Mivel a munkáspártok e gondolat gyakorlati valósítását (iskola-, templomjavítás, stb.) megkezdték, iskolánk Igazgatósága bizalommal szólítja segítségül Polgármester úr nagylelkűségét.

Őszinte tisztelettel

Tata, 1947. okt. 16.

igazgató

51.

*Ifj. és id. Biró Géza levele Csányi Lászlónak Debrecenbe,
Tatabánya, 1947. november 8.*

PMKL, Csányi László hagyatéka. – Ifj. Biró Géza 1947/1948-ban a tatai gimnázium IV.B. (az új számozás szerint az általános iskola 8.) osztályába járt. Ennek az osztálynak az előző évben Csányi László volt az osztályfőnöke, akit Debrecenbe helyeztek. Helyébe az orosz hadifogságból hazatért Megyes János került.

Kedves Tanár Úr!

Nagyon köszönöm, hogy a tanár úr megemlékezett rólam. Már egy hónapja bejáró vagyok, mert a Szerafikumban²²⁹ nagyon sok tartásdíjat kell fizetni. Édesanyám nagyon félt a bejárástól, mert a múltkor történt egy szerencsétlenség a Geier Csabá-

²²⁹ A Szerafikum a tata-tóvárosi kapucinus kolostorban működő konviktus (diákotthon) volt.

val.²³⁰ Lecszúszott a lépcsőn a vonat alá. Leszakadt a bal karja, és a lába is eltört. Szerintem a legnagyobb baj, hogy nincs a tanár úr, aki mindég utána nézett a bejáróknak. Reggel sötétbe indulunk, és bizony sötétbe érünk haza.

Az osztályban megtörtént a választás. Nem minisztereket, hanem consulokat és censorokat választottunk. Először a két consult. Német Jánosnak és nekem volt a legtöbb szavazatunk. Német azonban nem vállalta a consulságot. Censorokat, mint fűzetvizsgálókat a padosrok választottak. Ezek: Becse [!Bese], Német János, Kaptai [!Kaptay], Haraszti, Turi és Krasznai.²³¹

Meggyes tanár úr nincs megelégedve a tanulásunkkal. A latin dolgozatok aránylag jobbak a tavalyiaknál. A Hamar Gyuri is gyengén tanul. Faliújság is van. A hivatalos lap szerkesztője Dobos Szilvia. A lap címe: Acta Diurna. A faliújságon megjelennek még különböző megfejtések.

Osztályfőnök úr ki akarja belőlünk űzni a fodbalozást[!]. Az osztályfodballt egyszer a vasláda mellett hagytuk studiumon, és nyomtalanul eltűnt. Hiába nyomoztunk utána, semmi eredménye nincs.

Az osztályban vannak szép képek, és a kereszt alatt van egy zöld futóvirág. Az egész osztály mégis kedvetlen. Egymásba próbálunk lelket önteni. Osztályfőnök úr azt mondta, hogy visszaadja ezt az osztályt a tanár úrnak. Tudom, minden gyerek igen nagyon örülne, ha a tanár urat viszontlátná.

Tatabánya, 1947. XI. 8. Maradok hű tanítványa

Géza

Kedves Tanár Úr!

Én is úgy veszem észre, hogy igen hiányzik a gyerekeknek. Mert most nem kísérik a gyerekeket a vonaton senki. Igaz, most szó volt autobus vételről, melyet a rend akar megvalósítani, de nem igen bízom benne, mert hisz örült összegről volna szó, amit előteremteni művészet. Igaz, mi szülők is támogatnánk a tervet, bár sikerülne. Minden esetre legjobban szeretnénk ha a Tanár Úr visszajöjné.

Szívből üdvözlöm

Bíró Géza

52.

*Selmeczi Kovács József tatai gimnáziumi igazgató kérvénye a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumnak,
Tata, 1947. november 11.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Tatabányai bejárók. Gépelt, aláírás nélküli másodpéldány. Bár a kérvény Selmeczi Kovács József tatai gimnáziumi igazgató nevében készült, szerzője Vass Péter piarista tanár volt.

²³⁰ Neve hivatalosan Geier Lajos, de valamilyen okból barátai és ismerősei Csabának nevezték. Esetéről ld. még kötetünkben: Levelezés, 48.

²³¹ Bese József, Németh János, Kaptay György, Haraszti Mihály, Turi Róbert, Krasznai Pál (vö. Évkönyv 1946/47, 12).

Vallás- és közoktatásügyi Minisztérium
Budapest

Miniszter Úr!

A tatai Piarista Iskola diákságának kb. egyharmadát (206 fő!) a szénvidékről vonaton bejáró ifjúság teszi. Az Iskolához ragaszkodó bányászszülők és növendéksereg a bejárással rendkívül veszélyes áldozatokat vállalt. A vasúti baleset nemcsak gyermekeket tett nyomorékká, hanem már halálos áldozatot is követelt.

A vonatozás erkölcsi és életveszélyeihez hozzájárul még a vonatkésések romboló hatása, valamint az a tény, hogy a szénmedence szétszórt települése folytán szülői ház és iskola nagy távolságra esik az állomásoktól. Tanulóifjúságunk zöme az utazás tetejébe még 10 km távolságot gyalogol naponta. Mivel pedig a MÁV a Győr-Szöny-Tatabánya-iparvidék szempontjai szerint szerkeszti vonalunk menetrendjét, bejáró ifjúságunk délben nem kaphat alkalmas visszavonatot, amiért is, valamint a késések miatt a délután legtermékenyebb tanulóideje veszendőbe megy. A jelenlegi körülmények közt diákjaink délután 5-6 óra körül érnek haza otthonukba. Jobb szociális viszonyokra törekvő korunknak nem lehet közömbös az a súlyos nevelési tétel, hogy iskolázó bányászgyerekeink 11-12 órát töltenek távol a szülői háztól.

Mérlegelve ezeket a komoly nevelési szempontokat, az Iskola igazgatósága arra határozta el magát, hogy a bejárás megoldására – megfelelő anyagi fedezet esetén – üzembe állít 2 darab 3 tonnás teherautót, amelyek alkalmas órarenddel és kellő számú fordulással az iskolába fuvaroznák ifjúságunkat. Az iskolafenntartó Rend és az áldozatos bányászszülők a költségek jelentős részét megajánlották. Mivel azonban a hiányzó, mintegy 15000 forintnyi összeg nem áll rendelkezésre, azzal a szerény kéréssel fordulunk Miniszter Úrhoz, hogy a fenti összeget segély címén engedélyezni és kiutalni szíveskedjék.

Végül hadd támogassa 200 bányászszülő kérését az az érdem, amelyet derék bányászaink a széncsatában kivívtak – a magyar demokrácia javára.

Mély tisztelettel

Tata, 1947. nov. 11.

igazgató

53.

*Forgács Géza tatabányai diák levele Csányi Lászlónak,
Tatabánya-Felsőgalla, 1947. december 10.*

PMKL, Csányi László hagyatéka. Levelezés.

Kedves Tanár Úr!

[...] Léírok egy eseményt, amelyben Vass tanár úr segítette elő találkozásomat Vele.²³² Odahívott magához a vonatban szombaton Bánhida után. „Géza, végy egy

²³² Kovács Gizella, III. osztályos Tatabányáról bejáró diáklány, Forgács Géza akkori szerelme.

mikulási csomagot a Geiernek Felsőgallán és vidd el hét órára a kórházhoz. Ott fog várni a Kovács Gizi, Galenel és a Venczák [Miklós]. Azt fogjátok adni Csabának a bejárók nevében.” Én kapva kaptam az alkalmon, és siettem teljesíteni a parancsot. Találkoztunk is a kórháznál és átadtuk a csomagot. Csaba már tud járni. Utána Gizi elkérte a biciklimet, és karikázott. Utánakiabáltam: Vigyázz Gizi! Elesel, nagyon csúszik a vizes aszfalt. Még ki sem mondtam, már esett is. Hála Istennek, semmi baja sem történt. És ezek után hazakísérhettem volna, de – nem tudom miért – nem tettem. [...]

A címet ezentúl így tessék írni: Forgács Géza Tatabánya. VI. telep., 194/1. Nem 139 és nem Felsőgalla és nem tanuló. Felsőgalla nincs november óta. Van Tatabánya I (Alsógalla és Tatabánya), Tatabánya II (Felsőgalla) és Tatabánya III (Bánhida). Várossá alakultunk. Több az adó, stb. [...]

Felsőgalla, 1947. XII. 10.

Laudetur Jesus Christus!

Forgács Géza

54.

*Meghívó a tatai piarista iskola által rendezett Tatabányai Szülők Iskolájára,
1947. december 11.*

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Tatabányai bejárók.

Meghívó!

A tatai Piarista Iskola Igazgatósága 1947. december 14-én – vasárnap – 10 órakor az ótelepi MADISZ kistermében rendezi a tatabányai Szülők Iskoláját. Erre a kedves szülőket meghívja.

A Szülők Iskolája előadói:

Patonay József c. igazgató: Piaristáink a szabadságharcban

Dr. Magyar István piarista tanár: Ember és muzsika

Az előadásokon több tanár úr is megjelenik, akik a szünetben szívesen állnak az érdeklődők rendelkezésére.

Mivel a bejárással kapcsolatban újabb fejlemények is szöbakerülnek, kívánatos volna, hogy a szülők lehetőleg teljes számban jelenjenek meg.

Tata, 1947. XII. 11.

A GIMNÁZIUM IGAZGATÓSÁGA

55.

*Vass Péter fölhívása rendtársaihoz,
1948. január 21.*

PMKL, Debreceni rendház levéltára, Házfőnöki levelezés 1948/14. Gépelt szöveg, Sík Sándor sajátkezű aláírásával és a Magyar Kegyestanítórend ovális bélyegzőjével. Fogalmazványa:

PMKL, MTÜL, Vegyes ügyek, Tatabányai bejárók (eredeti tartományfőnöki iktatószáma: 1948/Tata/99). Gépelt, aláírás nélküli példány, az irat végén a ceruzával megfogalmazott tartományfőnöki záradék.

Főtisztelendő Házfőnök Úr!

Kedves Rendtársak!

A rendi közvélemény annak idején élénk figyelemmel kísérte a tatabányai iskola- és rendházalapítási kísérleteket. Tudjuk, hogy a próbálkozás nem járt eredménnyel. A szénvidék jelenlegi vezetői állami gimnáziumot hívtak életre. Ennek ellenére a hozzánk ragaszkodó, hitvalló szülői tábor továbbra is a tatai anyaiskolába járattja vonatztatja gyermekeit.

A rendi vezetőség tudatában van annak, hogy az öreg tatai iskola mit adott a vidéknek, milyen kötelezettséget vállal a jelenben, és milyen hivatást érez a jövőre nézve. A tatai iskola félszázaddal [ezelőtt] látta megszületni a tatabányai iparvidéket. Azóta amint nőtt nagyra a bányászat és gyárpar, a szénmedencében egyre erősebb lett a piarista szellem sugárzása. Vezetőink és áldozatos rendtársak legyűrték a távolságot és napról-napra öregbítik hírünket a bányavidéken. Amennyiben hivatásunkat ezen a fontos ipari őrhelyen a jövőben feladni nem akarjuk, könyörtelenül szembe kell néznünk a valósággal. Kétségtelen, hogy itt nem csupán 2-300 diákunk elvesztéséről van szó. Jelenleg ezzel is számolni kell. A vonatozás fáradalma, veszélyei, a helybeli iskola fölerősödése, valamint egyéb kényszerítő körülmények a bejáró diákanyagot jelentékenyen lemorzsolják. Nagyobb távlatban nézve a kérdést, vitathatatlan, hogy a lebélyözött tatabányai kereszténységnek a tatai piaristaság jelen-ti manapság a magasrendű, szabad egyházi szellemet.

Ilyenformán parancsként áll elénk, hogy tatabányai missziókat nem hagyhatjuk abba, és a bejárás ósdi, veszélyes módját korszerűbben, versenyképesebben meg kell oldanunk. Az igazgatóság kidolgozott egy teherautós tervezetet. A terv munkálatai a megvalósuláshoz közel állnak. A szülők minden anyagi erejükkel segítségünkre jöttek: hatalmas összeget jegyeztek. Hivatalos segélyek is érkeztek (AC, VKM). Legutóbb pedig egyik római rendtársunk (G. I.)²³³ küldött 10.000 P-nyi intenciót (2860 sacrum), melyet a rendi vezetőség a tatai teherautóakcióra kegyesen átengedett. A tatai ház most azzal a kéréssel fordul a kedves rendtársakhoz, hogy misék vállalásával segítsék előbbre fontos rendi ügyünket. Kérésünket azzal a tudattal, hogy rendtársaink amúgy is meg vannak terhelve hivatalos misékkal, ajánljuk szíves jóindulatukba.

Tata, 1948. jan. 21.

Kalazanciusban testvéri szeretettel

Vass Péter sk.

Láta: Bíró Imre sk., házfőnök

Selmeczi Kovács József sk., gimn. ig.

²³³ Gerencsér István (Kolozsvár, 1913–Williamsville, 1993) piarista.

99/1948. sz. A kegyestanítórend magyar rendtartományának főnökétől

A fent olvasható felhívást a magam részéről is a Rendtársak szerető jóindulatába ajánlom.

Budapest, 1948. jan. 24.

Sík
tartományfőnök

56.

*Vass Péter levele Zimányi Gyulának,
[Tata], 1948. január 28.*

PMKL, Zimányi Gyula hagyatéka, Levelezés. Gépelt levél, sajátkezű aláírással.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!²³⁴

Várbeli utam²³⁵ előtt és után megkerestem a Rendfőnök Urat, és sajnáltam, hogy nem találtam. Még ma is tartogatom a beszámolót – élszóra.

Kézszelfogható eredménynek számít az az üzenet, amelyet az AC-nek szántak felülről. Egyebekben pedig az a magas vélemény, hogy az „adminisztrációt olajozni, szorongatni kell” nap mint nap. Ügyünk – úgy gondolom – azért megy olyan lassúsággal, mert nincs ember, aki az AC nyakára járna, amíg egészen be nem látják a mi igazunkat.

M. prelátus²³⁶ olcsón akar bennünket kifizetni. A felajánlott Lancia 5 tonnás kocsiról eléggé elfogadható helyről szakvéleményt kaptunk, amely a kocsit kimustrált, nehezen gyűjtő és elnyűtt jószágnak mondja. Viszont a mi megbízott szakemberünk járt az AC garageában, és látta ott a vadonatúj Ford és Dodge kocsikat. És nekünkvaló 3, ill. 2 és fél tonnás súllyal. Szívesen visszakanyarodnánk ehhez az első ajánlathoz. Annak idején M. prelátus azzal vette kedvemet az új Ford kocsiktól, hogy 2 tonnások. És lehetséges is, hogy 2 tonnára vannak levizsgáztatva. De a kapacitásuk nekünk nagyon megfelel. Az is lehetséges azonban, hogy az AC-nek vannak 3 tonnás kocsijai is. A magas levél 2 (kettő) ilyen Ford kocsit említ, M. azonban hallani sem akart kettőről, csak egyről.

Szerény véleményem szerint egy tekintélyes rendi embernek kellene M-hez fordulni, olyan egyéniségnek, akit nem tud egykönnyen elutasítani vagy lerázni. És megértetni vele, hogy mihamar sürgősen adja ki a kocsikat. Egyelőre legalább egyet, hogy a szükséges engedélyeket és felszerelést megszerezhessük. (Szakértőnk szerint gyönyörű ponyva is van a kocsikhoz: ezektől engem annak idején megfosztottak AC-ék).

²³⁴ Zimányi Gyula ekkor már csak ex-tartományfőnök volt, mert 1946. aug. 10-én lemondott hivataláról.

²³⁵ Vass Péter Mindszenty József prímásnál járt a tatai rendháznak adandó teherautók ügyében. Ld. még febr. 6-án kelt levelét (kötetünkben: Levelezés, 56).

²³⁶ Mihalovics Zsigmond, a Actio Catolica országos igazgatója

Nagyon megkérem Rendfőnök Urat, szíveskedjék ennek az útját egyengetni, amíg Sík Sándorral ezt megértetem. Fiúi ragaszkodással

Vass Péter

57.

*Forgács Géza tatabányai diák levele Csányi Lászlónak,
[Tatabánya-Felsőgalla, 1948. február 2/3.]*

PMKL, Csányi László hagyatéka. Levelezés.

Kedves Tanár Úr

[...] Nem tudom, hogy tudok-e szólni Vass tanár úrnak. Az egész bejáróság bizalma megrendült benne, és már csak egy Sámson kell, aki felborítsa az alig álló oszlopokat. [...] Ma volt a bizonyítványosztás. Nagy igazságtalanság volt. Valósággal kinyírták a bejárókat. [...] Vass tanár úrról: hatalmas beszédet tartott nekünk az év elején (csak a felsősöknek), és azt mondta, hogy majd meg fogjuk látni, mennyi minden kiváltságot szerez a bejáróknak, a konferencián²³⁷ az érdekünkben fel fog szólni (biztos ellenkezőleg tette), stb.

A napokban új törvényeket hozott: az iskolát stúdium alatt soha nem hagyhatja el senki, csak ha az írásán fel van tüntetve. Rá kell vezetni az írásra azt is, hogy hány percig fog tartani a vásárlás. Akinek az írásán ez nincs feltüntetve, annak a kapucinusok templománál minden szín alatt be kell állni a sorba!²³⁸ Azonkívül 3 darab osztályfőnöki megrovást adatott a múlt héten, és még nincs eldöntve, hogy az egyiket kivágják-e. Úgy látszik, Vass tanár úr terrorral akar uralkodni a bejárók felett, sőt igazgatói terrorral. Nekem már adott lelki fröccsöt a feljebbvalói teendőkről, melyben a legerősebben tiltakozott a pofozás és az erőszak ellen. Szép szóval mindent el lehet érni, mondta, de úgy látszik, ő vizet prédikál és bort iszik. [...] Ne tessék rovásomra fölírni ezeket a gorombaságokat, amiket a tatai tanári karról (Selmeczi Igazgató Úr kivétel) és Vass tanár úrról írtam. Jó, hogy Tanár Úr nincs Tatán. [...]

A Sík Sándor est!

Vass tanár úr összehívta a fősősöket, és kijelentette, hogy Sík Sándor estet fogunk rendezni. Aki akart, jelentkezhetett a rendezőbizottságba. Természetesen én is jelentkeztem.

Hétfőn (febr. 2-án) du. 4 órára elmentünk a MADISZ nagytermébe, és rendezkedtünk. Minden megvolt, csak a zongoráról hiányzott még egy csokor zöld. Elmentünk a Népligetbe lopni. A Pachmant²³⁹ majdnem elkapta a mezőőr. Szerencsére sikerült. Minden megvolt, jöhetett a közönség. Monos [Rudolf] és Selmeczi [Jó-

²³⁷ a félévi osztályozó konferencián

²³⁸ A tatabányai diákok rendezett sorokban vonultak a tatai vasútállomás és az iskola között oda- és visszafelé is.

²³⁹ Ifj. Pachman János IV/A osztályos diák, a levélíró osztálytársa.

zsef] az ajtóhoz tettek egy asztalt, rajta rajzlapon ezzel a felírással: ADOMÁNYOKAT AUTÓNK JAVÁRA SZÍVESEN ELFOGADUNK. Hétszázhusz azaz 720 Ft gyűlt össze. Rengeteg közönség volt. Köztük a tanári kar (tatai), Mohi igazgató elvtárs, akit a sztrájk alkalmával kidobtak az irodájából.

6h-kor megérkezett a rendfőnök Úr [Sík Sándor], és megkezdődött az est. Gyönyörű volt. Nekem legjobban Ő²⁴⁰ tetszett. (T. i. ott volt, sőt rendezőbizottsági tagként szerepelt.) Én is szerepeltem a színpadon, Pachmannal együtt. A vonósnyegyesnek a kottatartókat tettük középre, aztán meg vissza.

Most nekiállok, lerajzolom a természetrajzot. Választ kérek! Laudetur Jesus Christus!

Forgács Géza

U.i. Ma beszéltem Meggyes Tanár Úrral, azt mondta, hogy csak az osztályát fogja tanítani.

58.

*Vass Péter levele Zimányi Gyulának,
Tata, 1948. február 6.*

PMKL, Zimányi Gyula hagyatéka, Levelezés. Gépelt levél, sajátkezű aláírással.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Még ezt is! – mondtam magamban, mikor Erőss Jóska²⁴¹ megküldte a Rendfőnök Úr részvényének 100 F-ját. Eddig is a legnagyobb segítség és megértés az egész autó-ügyben Rendfőnök Úr és Schütz tanár úr részéről jött. Úgy érzem, Rendfőnök Úr továbbra is szívében hordozza a tatabányai hivatás eszméjét. Ez a gondolat nekem erőt ad, és meleg hálával köszönöm meg. Mindent, amit tett érdekünkben.

Általában az a tapasztalat, hogy az idealisták – hatalmon és hatalmon kívül – támogatnak, a pénz és hatalom megszállottjai – akik magukat realistáknak hívják – lemosolyognak, sőt lépten-nyomon gáncsolnak. A nehézségek emlegetésében sokszor igazuk van, de nem hisznek abban, hogy ilyesmire lehet önzetlenségből vállalkozni. Ha nem sikerül az autós megoldás, nem tudom mit gondoljunk ki a tatabányai diákságért. A helybeli iskola erősödik, a mi szülői táborunk nő, és hűsége egyre nagyobb. A legutóbbi alkalommal, a Sík-esten is imponálóan megnyilatkozott az iskolánkhoz való hűség.

Az autóügy legújabb állomása, hogy Mihalovics nem akar tudni a saját ajánlatáról, amelyet a primás úrnak tett, s amelynek hű szövege birtokunkban van. Minden áron és minden meg nem engedett csalafintáskodással le akar bennünket rázni.

Nem érzem az autóügyben a rendi vezetőség egyöntetű és gyakorlati támogatását. A rohadt klikkszellem sok tehetségtelen embert emelt föl, akik csak fékeznek, nekünk pedig kijut az a „nagyvonalúság”, hogy békességben tűrjük a törpék ural-

²⁴⁰ Kovács Gizella, a levélíró szerelme.

²⁴¹ Erőss József (1909–1970) piarista, budapesti házfőnök.

mát. Sík Sándor becsületes, jószándékú ember, vele lehet beszélni, de akik körülötte vannak, és akiket a nyakunkra ültetett, hát azokkal nem sokra megyünk.

Az intenciókat – Rendfőnök Úr tanácsára – visszaadtam.²⁴² Am Sík S. felajánlotta a rendi segítséget, amely az ismert formában toborzódik. Majd meglátjuk a hűzés eredményét: nem bízom benne, hogy így is menjen. Azt gondolom, mindenképpen visszakérül az ügy a központ rendelkezésére. [...]

A primás úrnál való kihallgatásomról²⁴³ számolok be pár rövid szóval. Schütz tanár urat úgy mutatta be nekem, mint akiben nagy prókátort nyertünk. Melegen érdeklődött iránta, mivel én az ő nevével nyitottam be hozzá.

A kihallgatást köszönő látogatásnak vette, és az autóügyet teljesen elintézett dolognak tekintette. Sikerült azonban figyelmét felhívni arra, hogy itt még koránt sincs az ügy a megvalósulás stádiumában. Megígérte, hogy titkárával leüzen az AC-hez. Egyebekben pedig nagyon ajánlta az adminisztráció állandó szorongatását, olajozását.

A tatabányai helyzet szinte a maga teljességében novum volt számára. Arról sem volt értesülése, hogy ott állami gimnázium létesült. A bányászok, mint derék katolikus emberek szerepeltek a kérdéseiben. Itt is sikerült felvázolni a mi szülői táborunk fontosságát és hozzánk való ragaszkodásuk hősiességét. Láthatólag nagyon tetszett neki a tatai piarista hivatás.

Jóllehet alapján véve az volt a benyomásom, hogy a primás erősen agrárpap-beállítottságú, mégis mikor megpendítettem az ipari pasztoráció pár modern kérdését, érdeklődött az elgondolásom iránt, és megkért, hogy dolgozzak ki egy elaborátumot az ipari pap továbbképzésére vonatkozólag, olyan programmal, amely egy nyári kurzus keretében lebonyolítható (napi 5-6 óra foglalkozással).

Végül hadd frissítem fel múltkori meghívásomat! Emlékszik még talán, Rendfőnök Úr, hogy tavaszra hívtam egy vasárnapi kirándulásra Tatabányára, amelynek keretében módját szeretném ejteni egy kis piarista hírverésnek is. A hónapok első vasárnapjain a bejárók a tatabányai öregtemplomban konventmisén vesznek részt. Jó vért szülne, ha márc. vagy ápr. első vasárnapján Rendfőnök Úr misézne és prédikálna nekik. A tapasztalat szerint szép eredménnyel jár, valahányszor felújítjuk az ostrom utáni idők piarista szerepléseit.

A Hegyi Ferivel küldött üzenetet megkaptam. Sík Sándornak előadtam ezt a kérelmet is, sőt megtoldtam azzal, hogy Pesten megkérhetne valakit, aki a mi ügyünkben futkosna alkalom adtán, valamilyen fiatal, mozgékony embert, mert mégis csak abszurdum, hogy minden szíre-szóra nekem nyavalyásnak kelljen Pestre szaladgálnom az autóügyben. Néha meg a taktikai gyorsaságon múlik a siker. Pl. most is Szűcs J-t küldvén az AC-be, neki már a Schütz-levéllel kellett volna mennie, mivel a helyzetet nem ismerve, Mihálovics egészen gyermekes és átlátszó kifogásokkal rázta le őt. Szembehelyezkedett önmaga levelével.

²⁴² Erről az ügyről ld. Vass Péter jan. 21-én kelt körlevelét (kötetünkben: Levelezés, 54).

²⁴³ Vass Péter az 1948. jan. 28. előtti napokban járt Mindszenty József primásnál, Budán. Ld. jan. 28-án kelt levelét (kötetünkben: Levelezés, 55).

Búcsúzkodom. Rendfőnök Úr imádságát kérve, hálás ragaszkodással
Vass Péter

Tata, 1948. febr. 6.

59.

*Gerencsér István levele Vass Péternek,
Róma, 1948. február 14.*

PMKL, Vass Péter hagyatéka, Levelezés. Gépelt levél saját kezű aláírással a piarista rend generálsi kúriájának fejléces levélpapírján („Casa Generalizia dei Padri Scolopi, Piazza de’ Massimi N. 4. (S. Pantaleo) Tel. 51494, Roma 2/42”).

A.M.P.I.

Kedves Péter!

Rövidesen útra kelünk. R. Feri²⁴⁴ megérkezettél. Nem szeretném, Péter, ha a kapcsolat megszakadna. Irányi Lacin keresztül – ő marad itt „magyar magnak” – tudjuk tartani később is a kapcsolatot. Ha Isten segít valami ki fog bontakozni. Egyelőre – első lépcső[ként] – Kalazancius szülőföldjére megyünk, innen kb. júliusban tovább.²⁴⁵ Emberi számítás szerint.

Bizony Péter, én is örülnék, ha velünk jönnél. De az az érzésem, hogy Rád abban az akcióban, amiről írtál még ki tudja milyen szerep vár. És talán egyszer (ha Isten úgy akarja) eredményesebben tudjuk majd segíteni ezt az akciót. Annak idején, amikor az első kísérletről hallottam, nagyon örültem. Akkor otthon voltam még. Kétszeresen fáj, amikor hallanom kellett a visszavonulást. Az az érzésem, hogy a rend igazi reformja tekintetében egészen nagy jelentőségű dolog lenne akár ott, akár más ilyen helyen ennek nyélbeütése.

Az itteni piarista magyar kiállításon a káptalan alkalmával Kákonyi Konstantina nővérrel²⁴⁶ főleg éppen Rád és Rátok gondolva festtettem meg úgy a Kegyes Iskolák királynőjét: háttérben füstölgő gyárváros, felette apokaliptikus angyalokkal – az apokalipszis szorongó jelképével – előtérben (a kép másik oldalán) teljes fényben és mennyei, de emberi szépségben Szűz Mária. Kalazantius és az ő képében a ma piaristája vezeti a fény felé az apokaliptikus környezetből a gyermekeket, a paupereseket. Talán sikerül kint is ilyen szellemben kezdeni? Ezt szeretnők. Persze, előbb látni kell a helyzetet!

A többi felvetett kérdés: talán az intenció úgy oldható [meg] ha bizonyos hozzá-

²⁴⁴ Rozsály Ferenc (Tövis, 1917–Washington, 1997) piarista.

²⁴⁵ Gerencsér István és társai az Amerikai Egyesült Államokba készültek, hogy ott új piarista iskolákat hozzanak létre. Ez később meg is történt. Vö. MESKÓ Lajos, *Piaristák Amerikában*, in A Szív 61(1975) 540-545. Uő, *Magyar piaristák Amerikában*, in A Szív 72(1986) 353-356, 417-419.

²⁴⁶ Kákonyi Terézia M. Konstantina (Kalocsa, 1908–Kalocsa, 1998) kalocsai iskolanővér, festőművész, Kákonyi Asztrik ferences nővére. 1947-ben római ösztöndíjat kapott, és előjárói tanácsára nem is tért vissza Magyarországra. 1950-től a duluthi (Minnesota, USA) bencés St. Scolastica College rajz-tanszékének vezetője volt.

járuást ígérsz a mondóknak! Így bizonynyal vállalják, és mégis valamit jelent Nektek is.

A svájci könyv: sajnos Olaszország és Svájc között valutáris nehézségek miatt nincsen könyvforgalmi kapcsolat. De mindenképpen megpróbálom egy svájci barátom révén – hacsak lehet megszereztetni a könyvet. Azt is jelezni fogom, hogy milyen módon sikerül megoldani, vagy – ha már nem vagyok itt – Irányi Laci jelzi majd.

Sok sok szeretettel ölelünk mindnyájan.

II.14.

Pista

60.

*Forgács László és Géza levele Csányi Lászlónak,
Tatabánya-Felsőgalla, 1948. március 5.*

PMKL, Csányi László hagyatéka. Levelezés. – Forgács László ekkor a tatati piarista általános iskola 7. (régi gimnáziumi III.) osztályába, bátyja Forgách Géza pedig a gimnázium V. osztályába járt.

Kedves Tanár Úr!

Ne tessék haragudni, hogy eddig nem írtam, de sokat kellett tanulnom. [...] Meglátszik, hogy nem Tanár Úr a bejárók felügyelője. Minden reggel a „típus” kocsikban tömegpankrációt rendezünk. A típus kocsi marhavagonokból átalakított kocsi. Március elejétől a 1/3 vonattal jövünk haza, amely Tatától Bicskéig közlekedik. Miután Tanár Úr elment, annyian vigyáztak ránk, s mégis majdnem minden nap lógtunk. Egy hónapja azonban Vass tanár úr a következő törvényeket hozta: studiumról nem lehet elmenni, csak [szülői] írással. Az írásban benne kell lenni, hogy az illető hány percre akar elmenni. A sorból csak a Szerafikumig szabad távol lenni, vagyis ott be kell állni a sorba. Aki a törvényeket megszegi, osztályfőnöki rovatot kap. Mivel most studium nincs, nem tudom mit csinál az a gyerek, akinek a Szerafikumon túl van dolga. A sakkban 7:3 javamra.

Leveletem zárom. A fiúkat ismeretlenül is üdvözlöm. Szüleim üdvözlötüket küldik. Miau... Miau... Miau...

Cica [Forgách László]
Laudetur Jesus Christus!

Kedves Tanár Úr!

Tessék megbocsájtani az öcsémnek, hogy ilyen kiállítással és helyesírással ír, de – sajnos – csak az első levelét írja életében. Ez a toll, amivel most írok, már jó. Egy órája kaptam Apukától. (A jó bizonyítványért!)

Felsőgalla, 1948. III. 5.

Szerető tanítványa
Forgács Géza

U. i. Sakkról: a Cica tegnap azt mondta, hogy hiába tetszett szünetben lepofozni

rajta a vezetést, azért mégis ő vezet 7:3. Már 14-én fogunk sakkozni a Tatabányai Állami Gimnázium ellen. Én is játszom. (Szegény tatai csapat.) [...]

61.

*Vass Péter levele Zimányi Gyulának,
Tata, 1948. március 25.*

PMKL, Zimányi Gyula hagyatéka, Levelezés. Géppel írott levél, sajátkezű aláírással.

III.25.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Éppen mikor Sík Sándor lent járt Tatabányán,²⁴⁷ akkor eszméltem egy hibámra: nevezetesen arra, hogy a magam íramát szívesen rádiktálom másra. Meghajszolok mást. Mikor Rendfőnök Úr levelét olvastam, újra feltettem a kérdést magamnak: nem gyors a tempó, fiatalember?

Igazán és őszintén mondom Rendfőnök Úrnak, nem érzek semmi visszasát, semmi ressentiment-t, ha nem tetszik elvállalni az áprilisi lejövetelt. Mi állt a háttérben ennek a hívásnak? Először is magam és szüleim részéről a ragaszkodás. Azután: szeretném megcsillantani lélektani okokból a tatabányai szülői tábornak a régi tatabányai piarista együttest.

Rendfőnök Úrnak is bizonyára jól esik látnia, hogy a tatabányai kezdemény jó, helyes és korszerű gondolat volt. Sokszorosán igazolt már és sokszor fog még igazolni bennünket az idő. Az autós harcokban nem egyszer merítettem erőt abból a markunkba szakadt, de nagy kezdeményről. Embereink természetesnek találják, hogy a szénvidékről majd 300 diákunk van. Természetes ez? Nem. Ha nincs az a tatabányai esztendő, ma távolról sincs ennyi bejáró diákunk.

A szülők nem egyszer emlegetik Rendfőnök Urat, sokszor szinte reklamálólág. Propagandánkat szeretem fokozni azzal, hogy minél több és minél „reklámképebb” (bocsánat a profán kifejezésért!) piaristát halljanak a tatabányaiak.

De kérem Rendfőnök Urat, tessék felülemelkedni ezeken a meggyőző érveken, és szabadon tessék választani. El is lehet halasztani ezt a lejövetelt, pihentebb időkre. Nem vettem én a megállapodást valami kényszerű, és megegyezészerű, mozdíthatatlan terminusnak. Magam is szeretem a szabad, levegős megoldásokat. Húsvéti kegyelemmel, fiúi hálával

Vass Péter

²⁴⁷ Ez 1948. febr. 2-án történt. Vö. HD'Tat, II, pp. 428-429 (kötetünkben: Szemtanúk, I).

62.

*Sík Sándor tartományfőnök kérvénye a Magyar Állami Szénbányák Rt. vezérigazgatóságához
(fogalmazvány),
1948. március 26.*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Tatabányai bejárók. – Bár a kérvény a tartományfőnök nevében íródott, szerzője Vass Péter piarista volt. Föltehetően nem küldték meg a címzettnek. Ugyanezen a napon Vass Péter hasonló, valamivel rövidebb kérvényt fogalmazott a Magyar Általános Kőszénbánya Rt. vezérigazgatóságának is (uo.).

Magyar Állami Szénbányák Rt. Vezérigazgatóságának
Budapest

Vezérigazgató Úr!

A magyar Piarista Rend ősi tatai iskolája több mint egy félévszázadon keresztül szolgáltatta a magasabb műveltséget a szénvidék lakosságának. Ma is az iparvidék dolgozóinak több száz gyermeke élvezi a piarista nevelés előnyeit.

Mivel azonban a nagymúltú iskola megközelítése a fászatot gyaloglás és veszélyes vonatozás miatt nagy nehézségekbe ütközik, a Rend vezetősége arra gondolt, hogy a diákság, a szénmedence diákságának iskolába szállítását teherautókkal oldja meg. A megrongált iskolák úgy-ahogy rendbehozatala is a Rend anyagi teherbírását alapos próbára tette. Ezt az újabb tehervállalást a maga erejéből nem bírja. A maga erején kívül azokhoz fordul, akiknek dolgozik. A szülők áldozatosság terén tehetségük végső határáig mentek. Most – ismerve a MÁSZ Rt. kulturális jóindulatát – azzal a kéréssel fordulunk a Vezérigazgató Úrhoz, hogy a diákszállító teherautók üzemben tartásához szerény összeggel (10-15.000 F) hozzájárulni szíveskedjék. Amennyiben a pénzbeli segítségnek akadálya volna, tisztelettel kérünk méltányos természetben való segítséget (esetleg szénben).

Kérésünket hadd támogassa két szerény érv:

1. A rend kultúrmunkája, különösképpen a bányatelepen. A bányamunkásság gyermekeiből nem kevés vezetőembert nevelt, nemcsak a MÁSZ Rt., hanem az egész ország számára. Immár egy félévszázadja sugározza a magasabbrendű műveltséget a szénvidék lakosságára.

2. Hivatkoznunk kell a piarista szülői táborra, amely mint a szénmedence dolgozója, derekasan kivette részét a felszabadulás utáni újjáépítésből. Előbb a szénmedenceban állta és állja férfiasan és hűségesen a sarat, most pedig a hároméves tervben mozgósította minden erejét.

Abban reménykedem, hogy Vezérigazgató Úr nagylelkűsége meghallgatja kérésünket, maradok tisztelettel

Budapest, 1948. márc. 26.

[Sík Sándor]
piarista rendfőnök

63.

*Sík Sándor tartományfőnök kérvénye Kótai Zoltánhoz, a németországi magyar menekültek szentszéki delegátusához (fogalmazvány),
[1948. március 26.]*

PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Tatabányai bejárók. – Bár a kérvény a tartományfőnök nevében íródott, szerzője Vass Péter piarista volt. Föltehetően nem küldték meg a címzettnek. Kótai Zoltán (Budapest, 1914–Phillisburg, 1980) váci egyházmegyes pap volt 1946 és 1950 között a Németországban és Ausztriában élő menekültek ügyeinek vezetésével megbízott szentszéki delegátus. Közvetlen munkatársai között piaristák is voltak (Meskó Lajos, Rozsály Ferenc).

Főtisztelendő Delegátus Úr!

A piarista rend, a legnagyobb magyar tanítórend az ostrom utáni nehéz időket, miként a többi egyházi intézmény, erősen megsínylette. Megértettük a változásból az idők szavát: ügyeseknek és gyakorlatiaknak kell lennünk ahhoz, hogy iskoláink talpraesetten megállják helyüket. Éppen ezért figyelmünk a megrongált iskolák felől a veszélyeztetettebb iskoláink felé fordult.

A világnézeti forrongás legveszélyesebb pontján fekszik tatai iskolánk. A legnagyobb magyar iparvidék, a tatai szénmedence peremén. A mintegy 40.000 főnyi katolikus hívőseregnek a közel s távolban nincsen katolikus iskolája. A kislétszámú megyéspapság az államosított üzemek (iskolák!) anyagilag is jól megszervezett marxistáival és az erőskezű kommunista táborral szemben a harcot egyre kevesebb eredménnyel állja. Viszont ott van a szomszédban (10-15 km) mint szerzetesi hátvéd is, a nagymúltú tatai piarista iskola. Mióta megszületett a tatabányai ipar, megkezdődött a bányászat, a keresztény műveltséget magasabb fokon a tatai piarista iskola szolgáltatta a szénvidék bányászainak. Mi sem természetesebb, hogy ezt ma is érzik a hitvalló bányászok, és aki keresztény szempontból rangosabb nevelést akar adni gyermekének, nem a helybeli állami gimnáziumba járatja, hanem a tatai piaristákhoz. Aki csak teheti. Sokan azonban a nagy gyalogló és vonatozó távolság miatt nem vállalhatják a bejárás veszélyeit. Így is több mint 200 bejáró piarista diák (fiú-lány vegyest!) sorsáról van szó. Az egyre kényelmetlenebb vonatozás lassan lemorzsolja ezt a kiváló diákanyagot, és a tatabányai iskolába kényszeríti őket.

A mi iskolánk ilyenformán csak úgy bírja a versenyt, ha korszerűen oldja meg a bejárás kérdését. A Rend vezetősége autóbuszok beállítására gondolt. Az autóbuszok üzemben tartása azonban meghaladja a Rend anyagi erejét. Annyira, hogy még a teherautókkal való megoldásra sem mert a maga erejéből vállalkozni. (A hercegprímás úr Őeminenciája a maga ügyének tekintette kérésünket, és utasította az Actio Catholicát, hogy a lehetőség szerint kölcsönözzön a Rendnek teherautókat.) Az Actio Catholica, nagylelkűsége ellenére sem segíthetett rajtunk, éppen a megnövekedett amerikai segítség miatt.

A Rend most azzal a kéréssel fordul Főtisztelendő Delegátus Úrhoz, hogy ebben az eminenter sürgető magyar katolikus ügyben segítségünkre sietni szíveskedjék.

64.

*Vass Péter engedélyt kér Sik Sándor tartományfőnöktől az alsógallai plébánosi állás
elfogadására,
1948. június 27.*

PMKL, MTÜL, Tart. lev., Tata/1948/898. Gépelt irat, Vass Péter aláírásával és Biró Imre tatabányai házfőnök záradékával.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Szűcs asszisztens Úr előszóval beszámol kérésem előzményeiről. Rendfőnök Úr és a tatabányai esperesplébános előtt is tudott dolog volt, hogy iskola híján és alkalom adtán a Rend tagjai közül páran nem zárkoznánk el egy szénmedencei lelkipásztorkodó lehetőség előtt. A kinti diákanyagot csak ilyen módon menthetnénk át a jobb időkre.

Az alkalom előállt. Az alsógallai plébánosnak el kellett távoznia helyéről. Úgy látszik, hosszabb időre.²⁴⁸ A tatabányai plébános – a velem való megbeszélés nélkül – intézkedett, úgyhogy a győri megyéspüspök úr a mellékelt megbízást (másolat!) küldte címemre. Most azzal a kérdéssel fordulok Főtisztelendő Rendfőnök Úrhoz, hogy az ideiglenes megbízást – ideiglenes jelleggel elfogadhassam. Mivel a plébánia két templommal és jelentős gazdasággal rendelkezik, kérem Rendfőnök Urat, szíveskedjék megengedni, hogy Meggyes János és Csányi László rendtársaink – ugyancsak ideiglenes jelleggel – mellém szegődhessenek. Úgy gondoljuk, ilyen formán a tatabányai rendházat is tehermentesíthetjük, és a rendi közösséget is istápolhatjuk.

Mivel a plébánia gazdátlanul áll, a gazdasági munkák dandára pedig most történik, és hogy a késedelemmel jelentős anyagi kárunk ne származzék, kérem Rendfőnök Urat, szíveskedjék lehető hamar válaszolni.

Kérésemet megújítva maradok fiúi tisztelettel

Tata, 1948. jún. 27.

Vass Péter

53/1948.

Főtisztelendő Rendfőnök Úr!

Fiúi tisztelettel terjesztem fel Vass Péter rendtársunk fenti kérelmét és a győri püspök úrnak hozzá intézett leiratát.

Tata, 1948. jún. 27.

Biró Imre házfőnök

2 drb melléklet

A kérésre a tartományfőnök először szóbeli, majd 1948. július 23-án írásbeli engedélyt is adott (uo.)

²⁴⁸ Fennesz Imre (Sopronkeresztúr, 1911–Ruszt, 1982), aki 1942-től alsógallai plébános volt, 1948-ban nyugatra távozott. Később Innsbruckban élt, majd a Bécsi és a Kismartoni Egyházmegyékben szolgált. 1956 és 1964 között Loretto plébánosa volt, végül pedig ruszti plébánosként hunyt el 1982. febr 10-én.

PLAKÁTOK

1941. június 3. (PMKL, Magyar István hagyatéka)

454

A TATABÁNYAI R. KAT. LEÁNYKÖR rendezésében a TATABÁNYAI IFJ. LEGÉNYEGYLET

közreműködésével I. év jún. 3-án, kedden este 8-kor a Népházban előadásra kerül

MAGYAR KALÁKA

c. népi színműelőadás 3 részben sok szép magyar dallal, tánccal, zenével!
Bevezető beszédet tartja DR. MAGYAR ISTVÁN piarista tanár úr

I. rész. Fonójelenet

Szereplők:	Juli néni Boris Maris Annus	Tóth Erzszt Juhász Cili Harasztí Rózsai Tóth Orsolya	Ezti Juliánka Erzszt Mihály Jani	Szentgyörgyi Teréz Biro Erzsébet Monyhárt Emerencia Fojt József Pallag János	Perkó Mátyi Károly Bence	Müller Károly Janetka Sándor Fojt Lajos Mertz Béla
------------	--------------------------------------	---	--	--	-----------------------------------	---

II. rész. Magyar gyermekjátékok

Szereplők:	Balog Anna, Balázs Anna, Balog Iлона,	Drobny Iona, Halápi Iona, Hofecker Mária,	Járás Júlia, Keresztes Mária, Mészáros Rózsai,	Mohácsi Gizella, Risoczki Márta, Szikszó Anna,	Vigh Anna, Kóhalmi Erzsébet, Szalai Mária,	Nokta Mária, Mesita Jolán, Szabo Erzsébet
------------	---	---	--	--	--	---

III. rész. Lakodalom

Szereplők:	Órómanya Órómapa	Harasztí Mária Mellen István	Monyaszony Vilgény	Monyhárt Emerencia Pallagi János	I. násznap II. násznap	Kocsz László Fojt József	Vidóly Kistóly	Mertz Béla Drobny Iona
		Nyoszolyások:				Legények:		
	Biro Erzsébet, Tóth Orsolya,		Vörös Rózsai, Szentgyörgyi Teréz	(1) (2) (3) (4) (5) (6) (7) (8) (9) (10) (11) (12)		Pásztorik Lajos, Szalcszer Henrik, Müller Károly Janetka Sándor Fojt Lajos,		Schmudia Lajos, Fojt Ferenc, Nobling Ferenc, Árki Gyula, Nagy Lajos.
	Hoffer Eva, Harasztí Rózsai Drobny Mária	Leányok:	Drobny Kató, Printz Iona, Tunyogi Kató,					
			Vörös Franciska					

Helyárak : 70, 50 és 30 fillér. Jegyek előre válthatók a plébánián, szereplőknel és az előadás napján a Népház pénztáránál.

A magyar Kalákát eredeti színpompás népviseletben mutatjuk be.

Nyitrai—Gönczöli könyvnyomda, Folsógalia 941—101

1946. január 29. (PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla)

MEGHIVÓ

A tatabányai kihelyezett piarista gimnázium, RÉVAI MIKLÓS-
önképzőköre a tatabányai NÉPMŰVELÉS keretében

ADY-ESTET

rendez a Népházban, 1946. január 29-én d. u. 5 órakor, melyre
szeretettel meghívja a bányatelep lakosságát A RENDEZŐSÉG.

A piarista iskola diákjai a XX. század legnagyobb magyar költőjét, az időszerű
és az örök **ADY ENDRÉT** idézik.

I. ADY, AZ EMBEREK EMBERE AZ ŐS KAJÁN

A költő Élet—Halál—Idő—élménye.

(A verseket mondják: Juhász J. VII., Gaál M. VIII., Farkasdy J. VI., Erdősi P. VIII., Fekete J. VIII.)

II. ADY ISTENE

„Nagy, fehér fényben jön az Isten, A Sion-hegyek alatt. Ádám, holvagy?

(Halászlaki A. V., Franciscs I. VII., Szilas L. VIII., Bence P. VI.)

III. ADY FAJTÁJA MAGYAR FAJJAL, JAJJAL, BAJJAL...

MIT ÉR AZ EMBER, HA MAGYAR?

1. A mult ellenében. 2. Amagyar Ugaron. 3. Rohanunk a forradalomba. 4. Két kuruc beszélget. 5. Örök Magyar Sors.

S MERT RÁNK SZABADULT MINEN VÉTEK AZÉRT LESZ ITT ÚJBÓL IS ÉLET

(Bauer Gy., V., Mezey Á. VIII., Szilas P. VIII., Erdősi P. VIII., Tompa A. VIII., Selmeci J. v., Jaka F. VI., Dózsa F. v., Jarcso J. VIII. Bernáth G. v.)

A szavaló kart fenti versmondók alkotják. A kar, Kodály és Lajtha gyűjtötte, hajdu és szilágysági népdalokat énekel.

Előadó: Dr. Vass Péter piarista tanór.

Jegyek elővételben a VI-os telepi emeletes iskolában a piarista diákoknál kaphatók.

Helyárak: 3.500 P 3.000 P 2.500 P 2.000 P 1.500 P

946. L—18. Nyitray-nyomda, Felsőgalla.

1946. április 9. (PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, Felsőgalla)

• MEGHIVÓ! •

A tatabányai Piarista Gimnázium „Révai Miklós” önképzőköre
f. hó 9-én este 7 órakor a Népházban

JÓZSEF ATTILA

estet rendez, melyre a bányatelep lakosságát szeretettel meghívja.

Aki dudás akar lenni,
Pokolra kell annak menni,
Ott kell annak megtanulni,
Hogyan kell a dudát fújni.

A piarista diákok az új Rend, a szocializmus költőjét és az A dy utáni
nemzedék legtisztább szavú lírikusát szólaltatják meg.

I. Az árva magányos ember József Attila. 1905-1937.

„Ördög röhög és Isten sir belőle, Pap és csibész a villámok szeretője.” (Lovass J. V.)
„Magad vagy és magadnak maradsz magadnak rabul.” (Tompa A. VIII.)
„Országos volt a pusztulásban, no de hát ne búsuljatok.” (Baló L. VIII., Benzce P. VI., Elekes E. II.)

II. A KÖLTŐ JÓZSEF ATTILA

„Az adott világ várásainak mérnöke.”

A költő nyersanyaga, technikája, új formái, világnézete.
„Valami forró nyári éjszakán S a legnagyobb lélek szökken belém:
Gyárfűt ölelt lomha földszagot, Az utca és a föld fia vagyok.” (Erdősi P. VIII.)

A költő gyökerei: **magyarság, emberség, Isten.**
(Gaal M. VIII., Halászlaki A. V., Steiner G. VI., Lovass J. V., Balázs G. I., Ménos R. V., Fekete Irén VIII., Skerlanitz O. VI., Francis J. VI., Erdősi P. VIII.)

III. A SZOCIALISTA JÓZSEF ATTILA

„Föl a szívvel, az izemek fölé.”

„Ott nincs hiba, hogy küzködünk „Emeljétek fel szívünket!
Bérünk van, nincsen örömlak! Azé, aki fölemeli,
Im itt vagyunk, gyanakvón s együtt, Ilyen erős csak az lehet,
Az anyag gyermekei.” Ki velünk van tell.” (Bauer Gy. V.)
(Selmeci J. V., Bernáth B. V., Jahn F. VI., Szilas L. VIII.)

Az énekkar, valamint Skerlanitz O. VI. népdalokat, József Attila-verset énekel.

Zongorán kíséri Bánki L. VI.

Előadó: Dr. Vass Péter piarista tanár.

Jegyek elővételben a VI-os telepi emeletes iskolában Szilas Pál VIII. oszt. tanulóól és az előadás napján a Népházban.

Helyárak: I. hely 150.000 P. II. hely 120.000 P. III. hely 100.000 Pengő.

946. IV.—53. Nyitra-nyomda, Felsőgalla.

UTÓSZÓ

A piaristák tatabányai tanítómunkája nem most került először történetírói érdeklődés középpontjába. Etele György piarista 1986-ban *Piarista összefogás eredménye volt a tatabányai gimnáziumunk* címmel tanulmányt állított össze erről az Előd István aranymiséjére készült „Előd István aranykönyv” című írógépelt kiadványba, amelyhez közel 30 oldalnyi fénymásolt iratot is mellékelte. A mostani kötet összeállítása során azonban úgy döntöttünk, hogy Etele tanár úr tanulmányát nem közöljük, mivel szövege nagyjából a forrásokból (elsősorban Darvasy Mihály rendházi krónikájából és Kender József felsőgallai beszámolójából) vett hosszú idézetek felhasználásával készült. Helyette inkább az eredeti forrásokat és visszaemlékezéseket közöltük teljes szöveggel. *A szerk.*

RÖVIDÍTÉSEK

Levéltári rövidítések

- PMKL = Piarista Rend Magyar Tartománya Központi Levéltára
MTÚL = Magyar Tartományfőnökség új levéltára
Felsőgalla = PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, A tatai gimnázium felsőgallai ki-
helyezett tagozatára vonatk. iratok, 1944–1946 [N 945/7a].
Tatabányai bejárók = PMKL, MTÚL, Vegyes ügyek, A tatai gimnázium ta-
tabányai bejáróinak ügyében készült kérvények és iratok, 1947–1948 [N
945/7b].
HDTat, II = PMKL, Tatai rendház iratai, A tatai kegyesrendi társház története
1898-tól 1950-ig (historia domus, II. kötet). Vonatkozó részét ld. kötetünkben:
Szemtanúk, I.

Könyvek és folyóiratok

- Értesítő = A tatai kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium értesítője
Évkönyv = A tatai kegyestanítórendi Gróf Esterházy Miklós Gimnázium évkönyve
(később: A Magyar Kegyesstanítórend Tatai Gimnáziumának és Általános Iskolá-
jának évkönyve). – 1938/39-től az iskolai értesítőket évkönyvnek nevezték.
ETELE = ETELE György, *Piarista összefogás eredménye volt a tatabányai gimnáziumunk*, in
Előd István aranykönyv, 1986 (kézirat: PMKL), 19-49.

Egyéb rövidítések

- AC = Actio Catholica
DG = Dolgozók Gimnáziuma
F = forint
KIOE = Katolikus Ifjak Országos Egyesülete
KP = Kommunista Párt
KÜB = Központi Üzemi Bizottság
MADISZ = Magyar Demokratikus Ifjúsági Szövetség
MÁK = Magyar Általános Kőszénbánya Részvénytársaság
MÁSZ = Magyar Állami Szénbányák Rt.
MÁV = Magyar Államvasutak
MKP = Magyar Kommunista Párt
NÉKOSZ = Népi Kollégiumok Országos Szövetsége

P = pengő

SZIM = Szociáldemokrata Ifjúsági Mozgalom

ÜB = Üzemi Bizottság

VKM = Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium

NÉVMUTATÓ

A dőlt betűvel szedett nevek szerzőként (is) szerepelnek a megadott oldalakon. A csillaggal(*) jelölt oldalaknál életrajzi jegyzet található.

- Ady Endre 54, 87, 96, 177, 178
Almády Károly öregdiák 14, 30
Andó Gyurka Ferenc tatabányai polgármester 160
Andorka Rudolf 28
Andrássy Péter konviktor 73
Antal József diák 48
Árki Gyula legényegyleti tag 176
Árpádházi Szent Erzsébet 86, 96
Árpádházi Szent Imre 86
Ausenda, Giovanni SchP 28
Babos Dezső SchP 68, 80
Bach, Johann Sebastian 96
Bácskai Vera 9, 26
Baghy György civil tanár 91, 92
Bajzik Béla diák 60
Balanyi György SchP 14, 17
Balázs Anna leánykörü tag 176
Balázs G. I-ós diák (1945/1946) 178
Bálint Erzsébet diák 65
Balitzky Elfrida 158
Baló László diák 51, 65, 178
Balog Anna leánykörü tag 176
Balog Ilona leánykörü tag 176
Bán Antal iparügyi miniszter 48, 58, 63
Bánki László diák 178
Bassola Zoltán VKM tisztviselő 120
Bátori József SchP 89, 101
Bauer György diák 177, 178
Bencze Imre 158
Bencze Piroska diák 158, 177, 178
Benedek Marcell 82
Benkovics József konviktor 73
Bereczky Albert VKM államtitkár 44, 45, 59, 117, 118, 120, 125
Berényi Oszkár 18
Berkes József SchP 141
Berkes Károly cserkésztsízt 143
Berkovics István konviktor 12
Bernáth Gizella diák 177, 178
Bernáth Jánosné 157
Bese József diák 48, 60, 162
Bethlen István 17
Biacsi Imre 158
Bibó István 41
Bicsok Sándor 51
Bihari János zeneszerző 82, 96
Bircsák Károly (id.) 158
Bircsák Károly (ifj.) diák 48, 60
Bíró Erzsébet leánykörü tag 176
Bíró Géza (id.) 157, 161-162
Bíró Géza (ifj.) 161-162
Bíró Imre SchP 14, 17, 67, 81, 165, 175
Bíró Sándor civil tanár 71
Bíró Vencel SchP 14
Blahó-Riszter cég 32, 68
Boda tatabányai III-os diák (1945/1946) 145
Borián Tibor SchP 68
Böszörményi Géza SchP 64, 65
Bruck Nándor gépészmérnök 140
Bulányi György SchP 25
Buzás Irén diák 60
Calasanctius Id. Kalazanci Szt. József
Cs. Nagy Béla diák 48
Csákány János diák 60
Csanády László 28
Csányi László SchP 37, 41, 45, 51, 57, 60, 62, 63, 66, 73, 75, 79, 80, 83, 88, 89, 93-96, 100, 126, 127, 130-131, 133, 134, 137, 139, 144-146, 151, 152, 155, 157-160, 163, 167, 171, 175
Csapucha Rudolf 158
Csatlós János konviktor 72
Cservenka diák 65
Csóka Gyula hősi halott 33
Csóka Lajos OSB 124
Czirok József 150
Czombál Lajos papnövendék 29, 36, 40*
Czuppon Alfréd diák 158
Czuppon Pál 158
Dallos István SchP 94, 95, 101, 141
Darvasy Mihály 25, 30, 67, 73, 83, 93, 95, 107
Détáry József 157
Dobos György diák 60

- Dobos Szilvia diák 60, 162
 Dobroszláv Lajos rajztanár 51, 75, 78, 79, 93, 94, 94, 95, 128*
 Dolezsál Ferenc konviktor 72
 Dózsa Ferenc diák 177
 Dózsa Géza diák 156
 Dózsa György 55, 96
 Drobny Ilona leánykörü tag 176
 Drobny Kató leánykörü tag 176
 Drobny Mária leánykörü tag 176
Egressy Erna 47
 Egyed Géza diák 51, 65
 Eichken Ferenc 150
 Eisenbarth Id. Vas
 Elekes Éva diák 48, 60, 178
 Endródi Rezső diák 65
Erdmann Gyula 43
 Erdősi Pál diák 29, 51, 65, 177, 178
 Erőss József SchP 168
 Erzsébet Id. Árpádházi Szt. Erzsébet
 Esterházy család 9, 10, 16, 17, 68, 78, 107
 Esterházy Ferenc (1896-1939) gróf 13, 16, 31, 106
 Esterházy Ferencné Zichy Mária Henriette grófné 31-32, 68, 106
 Esterházy Miklós (1711–1764) gróf 16-17
 Esterházy Miklós (1924–1956) gróf 31
 Esterházy Móríc gróf 14
Etele György SchP 36, 103
Fábián Imre SchP 10, 20
 Faller Gusztáv 28
Farkas Gábor 42
 Farkasdy József diák 177
Fatuska János 11
Fejérdy Győző 60
Fekete Antal SchP 14
 Fekete Irén diák 51, 177, 178
 Fekete Lajos ált. isk. igazgató 82
 Fekete Margit diák 65
 Fennesz Imre alsógallai plénános 175*
 Finta Mihály MÁK írnok 97, 98
 Finta Sándor 158
 Fodor Géza budapestvidéki tankerületi főigazgató 53, 129, 134
 Fodor Rezső VKM irodavezető 151
 Fojt Ferenc legényegyleti tag 176
 Fojt József legényegyleti tag 176
 Fojt Lajos legényegyleti tag 176
 Forgács Géza (id.) 157, 171
 Forgács Géza (ifj.) diák 63, 145, 156, 158, 159, 163, 164, 167-168, 171
 Forgács László (Cica) 171
 Francsics I. diák 177
 Franczizi János gimn. tanár 88, 140
 Frank Pál diák 145
 Freund Sándor 158
 Fülöp Gyula SchP 71, 72, 84, 95, 111
 Fülöp Mihály diák 51, 72
Fűrészné Molnár Anikó 47
 Gaál Magda diák 51, 65, 177, 178
 Gál István vezérigazgató 66
 Gáldonyi Béla diák 65
 Galenel diák 164
 Galgóczy Antal diák 66, 158
 Gáll István diák 44, 60, 61, 62, 64, 66
 Garán László 158
 Gavri Györgyné 158
 Gazda István SchP 45, 46, 50, 51, 71, 73, 75, 83, 85, 88, 89, 94, 95, 95, 100, 122, 124, 130, 132, 140, 141, 155, 156, 159
 Geier Lajos (Csaba) diák 64, 159,* 161-162,* 164
 Geier Rezsóné 158
Gelencsér Katalin 21
 Gerencsér István SchP 131, 165,* 170
Gergely Jenő 17
 Glióza Elek műszaki rajzoló 140
 Glióza Ernő diák 86, 96
 Golub Mihály diák 48
 Gorenc Id. Hegyi
 Gönczöl könyvnyomda 176
 Gounod, Charles 82
 Green László SchP 30
 Greguss Pál tanár 62
Gyáni Gábor 18, 28
 Gyarmati Ernő civil tanár 90, 91, 92
 Gyirmóthy Gyula tatai plébános 30
 Györke Miklós diák 60
 Halápi Ilona leánykörü tag 176
 Halász Miklós debreceni gazdasági akadémiai igazgató 68
 Halászlaki András diák 177, 178
 Halászlaki Andrásné 158
 Hamar György diák 60, 162
 Hankiss János VKM államtitkár 68
 Harasta Imre diák 145
 Harasztai Mária leánykörü tag 176
 Harasztai Mihály diák 38, 48, 60, 162
Harasztai Norbert 44, 45
 Harasztai Rózsi leánykörü tag 176

- Haydn, Joseph 82, 96, 103
 Hegyi (Gorenc) Ferenc SchP 23, 36, 37, 40,
 71, 73, 93, 95, 109,* 111, 169
 Heidt Ernő (id.) 158
 Heidt Ernő (ifj.) diák 145, 156
 Held Kálmán 157
 Herczeg Márton diák 60
 Hernádi Ferencné 158
 Herz Zsigmond MÁK vezérigazgató 11
 Hofecker Mária leánykörü tag 176
 Hoffer Éva leánykörü tag 176
Holl Béla SchP 14
 Hollósi Béla SchP 12
 Honti Pál diák 60
Honvári János 15, 17, 26
 Horthy Miklós 16
 Horváth Elek konviktor 73
 Horváth István SchP 45, 78, 79, 85, 86, 94,
 95, 96, 100, 101, 123, 126, 130, 141
 Hudra László diák 60
 Hugl János diák 60
 Huszár György bányaalelkész 28-30
 Imre ld. Árpádházi Szt. Imre
 Imrédy Béla miniszterelnök 134
 Irányi László SchP 170-171
 Iványi János 157
Izsák Lajos 17
 Jahn Frigyes diák 29, 158, 177, 178
 Jahn Kálmánné 158
 Jaka ld. Jahn Frigyes
 Jakab János diák 48, 60
 Jakab János SchP 24, 65, 76
 Jaksa Lajos konviktor 73
 Janetka Sándor legényegyleti tag 176
 Jarcso József diák 51, 177
 Járfás Júlia leánykörü tag 176
 Járinka Edit diák 48
 Járóssy Józsefné 158
Jóna Imre 42
 József Attila 54, 89, 96, 133, 178
 József. ld. Kalazanci Szt. József
 Juhász Cili leánykörü tag 176
 Juhász József diák 177
 Juvancsics Ferenc diák 145
 Kákonyi Konstantina kalocsai iskolanővér
 170*
 Kalazanci Szent József 30, 72, 104, 136
 Kaposi Illés kocsis 86
 Kaptay György diák 37, 39, 48, 60, 73, 162
 Kaptay János 158
 Kaptay Tamás diák 37
 Kapuvári Józsefné 158
Kardos József 48, 56
 Keindl Imre orgonista 47, 88, 96, 103
Keller Márkus 24
 Kemenes Tibor konviktor 73
 Kender József SchP 24, 36, 45, 46, 47, 51,
 53, 55, 64, 65, 71, 72, 73, 75, 80, 84, 85,
 87, 88, 93, 94, 95, 96, 100, 112, 122, 124,
 125, 127, 128, 130, 132, 133, 134, 136,
 137, 140, 142, 144, 155, 159
 Keresztes Mária leánykörü tag 176
 Keresztury Dezső kultuszminiszter 151
 Kesztyű István diák 48
 Király Rudolf 120
 Kisbánné orvos 57
 Kiss Imre diák 65
Kiss István 21
 Klapper Gyula szülőszövetségi jegyző 81-
 82
 Klebelsberg Kunó kultuszminiszter 17, 18
 Klimes Péter (id.) 100, 101, 103, 134
 Klimes Péter (ifj.) ld. Vass Péter
 Kobele József MÁK írnok 97
 Kodály Zoltán 177
 Kóhalmi Erzsébet leánykörü tag 176
 Kohut tatabányai III-os diák (1945/1946)
 145
 Kokas János polgári iskolai igazgató 120,
 126, 127, 134, 149
 Kolláti István SchP 33, 109,* 110
Koltai András 68, 145
 Kónig pékség 35
 Koos László legényegyleti tag 176
 Kopetsek József diák 51
 Korel Lipótné 149
Körmendi Géza 14, 34
Körner Zsuzsa 18
 Kornis Gyula SchP 27
 Környei Géza 158
 Korsós Imre diák 48, 60
 Kossuth Lajos 109
 Kótai Zoltán, a németországi magyar me-
 nekültek szentszéki delagátusa 174
 Kovács Géza főintéző 109
 Kovács Gizella diák 163-164, 168
 Kovácshegyi János 59, 118
Kövér György 9, 26
 Kozáky István SchP (később Stefan Cosac-
 chi) 89

- Krasznai Pál diák 60, 162
 Krasznai Pálné 57
 Krieglér György bányaalkész 40, 44, 45, 57, 59, 71, 93, 98, 117, 118,* 120, 126, 127, 132-134, 136, 139
 Krupánszky József diák 39, 48, 60, 73
 Kummer Angéla 48, 60
 Kuntár József SchP 45, 73, 75, 93, 94, 95, 100, 101, 130, 132, 154
 Lábodi Rezsőné 149
Laczkó Miklós 28
 Lajtha László 177
 Lamm Jánosné 150
 László Mihály SchP 71, 111, 112
László T. László 15
Legeza László 68
 Léh István SchP 113
 Lénárd Ödön SchP 131, 133
 Letkó Ferenc diák 48
 Licskó Béla 149
 Lóth Ferenc bányaírnok 149-150
 Lovas József diák 48
 Lovass Imre diák 5
 Lukács József SchP (ifj.) 93, 95, 120*
 Lukács tatabányai III-os diák (1945/1946) 145
 Lux András diák 48, 60, 66, 158
 Magas Mihály SchP 90
 Magyar Gyula Pelbárt OSB 40,* 71
 Magyar István SchP 25, 30, 31, 36, 37, 71, 73, 74, 76, 84, 93, 95, 109,* 110, 114, 115, 116, 117, 164, 176, 109
 Magyary Zoltán egyetemi tanár 19, 20, 21, 25, 49, 50, 68
 Máj Róbert konviktor 73
 Maklári Lajos SchP 121-122*
 Maller Ferenc 158
 Mannherz Antal KÜB elnök 59, 127
 Mária Terézia magyar királynő 9
 Marton Konrád diák 48, 60, 66
 Martos Ede 157
 Martos György diák 48, 60
 Marusinecz tatabányai III-os diák (1945/1946) 145
 Mátray János SchP 83
 Medvigy Mihály SchP 45, 49, 51, 58, 78, 80, 85, 86, 87, 88, 89, 94, 97, 96, 97, 100, 103, 121,* 122, 123, 127, 130, 132, 133, 140
 Meggyes János SchP 61, 80, 161, 162, 168, 175
 Meggyesi 132
 Megyer József SchP 23
 Mellen László legényegyleti tag 176
 Menyhárt Emerencia leánykörü tag 176
 Mertz Béla legényegyleti tag 176
 Mesits Jolán leánykörü tag 176
 Meskó Lajos SchP 170, 174
Mészáros István 16, 17, 27, 41, 51
 Mészáros József diák 73, 156
 Mészáros László budapesti építész 32, 68, 84, 114
 Mészárosics Rózi leánykörü tag 176
 Mezey Árpád diák 51, 177
 Mihalovics Zsigmond AC igazgató 166,* 168
 Mihályi Géza főszolgabíró 30, 67, 68, 69, 84, 92, 105, 108
 Mihályi Jenőné polgári iskolai tanár 140
 Miklóssy Gyula diák 91
 Mindszenty József, prímás 56, 79, 83, 89, 103, 166, 168, 169, 174
 Moczik János szövetkezeti vezető 97, 158
 Mohácsi Gizella leánykörü tag 176
 Mohamed próféta 74
 Mohi Rezső bányagazgató 37, 38, 57, 98, 127,* 168
 Molière 33, 54, 79, 82, 87, 88, 96, 137
 Monos Rudolf diák 34, 66, 167, 178
 Morvay Tibor diák, 48, 60
 Mozart, Wolfgang Amadeus 103
 Muharay Elemér 25
 Müller Károly legényegyleti tag 176
 Muraközi Tibor konviktor 72
 Nagy Dezső cementgyári felügyelő 149
 Nagy Lajos (ifj. és id.) diák 37, 51, 66, 176
 Nagy Lajos bányagazgatóhelyettes 57, 98
 Nagy Miklós VKM államtitkár 151
 Nedesovszky Ferenc KÜB elnökhelyettes 98, 139
 Nedesovszky János bányaalkész 139*
 Német József MÁK írnok 97
Németh András 16
 Németh István diák 60
 Németh János diák 48, 60, 162
 Niebling Ferenc legényegyleti tag 176
 Nokta Mária leánykörü tag 176
 Nyitray nyomda 177, 178
 Olasz Márta polgári iskolai tanár 140
Ortutay András 37, 39

- Őry Miklós SJ 134*
 Osztrovszky György államotitási kormány-
 biztos 42, 57, 59, 74, 95, 98, 99, 114, 118,
 127,* 152
 Öveges József SchP 25
 Pachman Ilona diák 114, 151
 Pachman János (id.) szakszervezeti vezető
 54, 82, 87, 97, 98, 114,* 127, 133, 138,
 151
 Pachman János (ifj.) diák 114, 151-153,
 167-168
 Pachman Jánosné 158
Paládi Kovács Attila 24
 Pálfalvi László diák 48
 Pallagi János legényegyleti tag 176
 Papp Elemér SchP 69, 77, 83, 84, 85, 86,
 90-93, 121*
 Papp Erzsébet diák 60
 Pásztorik Lajos legényegyleti tag 176
 Patkós György diák 145
 Patkós Péter 158
 Patonay József 164
 Patonyi Rudolf OFMCap 30
 Pauli István SZIM titkár 143
 Pázmány Péter 131, 133, 134
 Péntek József SchP 32, 69, 84, 97, 120*
 Pénzes Pál diák 48, 60
 Pestalozzi, Johann Heinrich 97
 Peti György vájár 149, 150
Pető Iván 43
 Petőfi Sándor 88
Pilinszky János 66
 Pinézits Mihályné 149
 Pintér Elek SchP 10, 34
 Pius, IX. pápa 24
 Pogány János SchP 93, 95
 Pogor(Pusch) Ödön SchP 14
 Pörtlé ld. Szilas
 Pór Antal diák 48
 Pór felsőgallai tanító 86
 Pór Sándor diák 29
Pornói Imre 27
 Práger István konviktor 73
 Práger Lajos felsőgallai tanító 51, 86
 Preisz Károly konviktor 73
 Printz Ilona leánykörti tag 176
Pukánszky Béla 16
 Pulai István 139
 Pulay György felsőgallai elemi iskolai igaz-
 gató 51, 52, 85, 86, 87, 95, 137, 138
 Pusch ld. Pogor
 Rácz László diák 48
 Radnai Antal 157
 Radnóti Miklós 21
 Rákosi Máttyás 48, 59, 63, 102, 103
 Ranzinger Vince diák 12
Ravasz Éva 37, 66
 Ravasz Piroska diák 60
 Réffy Ernő VKM osztálytanácsos 87
 Régensburger Károly diák 60
 Rehling Konrád MÁK bányaiigazgató 127,*
 131
 Reményik Sándor 86, 96
 Ricu tatabányai III-os diák (1945/1946) 145
 Risoczki Mária leánykörti tag 176
 Romhányi Antal 158
 Rónai Jenő SchP 37, 71, 72, 84, 93, 95, 111
 Rozsály Ferenc SchP 170, 174
Salacz Gábor 63
 Sántha Béla diák 48
 Sáradi Vince konviktor 73
 Sarlós Jenő konviktor 72
Sasfi Csaba 9
 Schadl Tamás diák 65
 Scharle ld. Zsámbéki
 Schippert Ferenc diák 51
 Schlégl Mihály diák 13
 Schlégl Pál konviktor 73
 Schlosser János 149
 Schmidt Mihály SchP 30, 31, 32, 67, 68, 91-
 92, 105,* 107
 Schudla Lajos legényegyleti tag 176
 Schütz Antal SchP 68, 168, 169
 Sceserlik János diák 60
 Scultéty Kálmán SchP 122
 Selmeczi József diák 73, 158, 177, 178
 Selmeczi Kovács József SchP 40, 51, 68, 73,
 74, 75, 78, 79, 81, 82, 86, 93, 94, 95,
 114,* 128, 130, 137, 154, 155, 160, 162,
 165, 167
 Seregi János diák 29, 66
 Sík Sándor SchP tartományfőnök 16, 67,
 81, 82, 131, 164-166, 167-168, 169, 172,
 173, 174, 175
 Siklósi János (id.) 158
 Siklósi János (ifj.) 48, 60
 Simai Kristóf SchP 131
Simonik Péter 31, 42
 Skerlanitz Ottó diák 158, 178
 Skoflek Lipót 158

- Solymos András diák 33, 66
 Somhegyi Mihály SchP 71, 111, 112
 Somogyi J. 122
 Somogyi Zoltán SchP 75
 Steiner Gizella diák 158, 178
 Stingl Foto 51
 Stromfeld Aurél 109
 Stuber Józsefné 158
 Suhajda Róbert OCist 107
 Sultring Lajos diák 48
 Suszovits Ferenc 157
 Szabady Sándorné 158
 Szabián Nubár diák 145
Szabó Csaba 145
 Szabó Dezső 26
 Szabó Erzsébet leánykori tag 176
Szabó Ferenc 134
 Szabó János MADISZ titkár 143
 Szabó József 158
Szabó László 11, 14, 15, 19
 Szabó László diák 48
 Szaiiff 123
 Szalai József tatabányai káplán 71
 Szalai Mária leánykori tag 176
 Szalay József SchP 109
 Szalczér Henrik legényegyleti tag 176
Szántó Ferenc 17, 20
 Szarvas Zoltán 158
 Szegi Ferenc konviktor 72
 Széles István 150
 Szentgyörgyi Teréz leánykori tag 176
 Szévald Béla diák 48, 60
 Szidnai László diák 48
Szigeti László 145
 Szikszó Anna leánykori tag 176
Szilaj Ákos 37
 Szilas Jenő diák 48, 60, 66
 Szilas László diák (később SJ) 29, 37, 51, 56, 177, 178
 Szilas Pál (id.) 158
 Szilas Pál (ifj.) diák 51, 65, 177, 178
 Szili József diák 91
 Szőke Géza diák 60, 66
 Szombach Godehárd OPraem 107
 Szombatfalvy VKM tanügyi főtanácsos 106, 120
 Szőnyi József konviktor 73
 Szőnyi László diák 48, 60
 Szűcs János SchP 32, 35,* 36, 51, 55, 81, 82, 84, 92, 93, 95, 100, 107, 108, 110, 111, 112, 113, 115, 116, 117, 122, 123, 125, 128, 129, 130, 131, 132, 134, 135, 140, 141, 154, 159, 169
 Szűcs Vince SchP 71, 93, 95, 111
 Szűr Sándor konviktor 73
 Tafferner Aladár konviktor 73
 Telekesy Kálmán tatabányai káplán 71
 Teleki Géza kultuszminiszter 56, 118
 Tell Sándor SchP 141
 Terelmes Lajos diák 48, 60
 Terelmes Lajosné 158
 Tiborc Lajos SchP 21
 Toma István diák 65
 Tomek Vince SchP tartományfőnök 14, 58, 79, 100, 153, 157
 Tompa Antal diák 29, 51, 65, 177, 178
 Torma István diák 145
 Tóth Erzsébet leánykori tag 176
 Tóth István 157
 Tóth József tatabányai állami gimn. igazgató igazgató 59, 61-62
 Tóth Orsolya leánykori tag 176
 Trefort Ágoston 13
 Tunyogi Kató leánykori tag 176
 Turi Róbert diák 48, 60, 162
 Vajda Ilonka 87, 96
 Vajda Márta 87, 96
Valuch Tibor 28
 Várnai Antal konviktor 73
 Vas (Eisenbarth) Károly SchP 10
 Vass (Klimes) Péter SchP, 36, 37, 38, 40-42, 45, 51, 52, 54, 55, 57, 65, 66, 71, 73-75, 81, 82, 86-89, 93-96, 100, 101, 103, 109,* 111, 112, 114-117, 120, 121, 123, 128, 130, 132-134, 138, 140, 143, 151, 155, 158, 159, 160, 162, 164-165, 166-167, 168-170, 172, 173, 174, 175, 177
 Venczák Miklós diák 164
 Vér László diák 66
 Vertényi Domonkos 157
 Veszprémi Tibor SchP 65, 78, 79, 85, 86, 94, 95, 123, 126, 130
 Véték György diák 48, 60
 Véték Vendelné 158
 Vida Jenő MÁK vezérigazgató 27, 29, 49, 101,* 102
 Víg tatabányai III-os diák (1945/1946) 145
 Vigh Anna leánykori tag 176
 Vigh Árpád SchP 36, 45, 48, 51, 57, 58, 60, 62, 71-73, 75, 80, 84, 89, 93-95, 100, 101,

103, 126, 130
Virágh Teofil 124
Vörös Béla 158
Vörös Franciska leánykori tag 176
Vörös Rózsi leánykori tag 176
Wagner Lajos SchP 129, 141
Walter János SchP 112, 123
Weber, Max 18
Weiner Ferenc SchP 123, 141, 153
Zágon József győri egyházmegye pap 30
Zala Alfréd diák 66
Záray Márta táncdalénekesnő 33
Zichy János kultuszminiszter 14
Zimányi Gyula SchP tartományfőnök 31,
32, 36, 45-47, 58, 75, 78, 85, 86, 95, 97,
99, 103, 105, 108, 111-113, 115-118, 120-
125, 128, 130, 132-136, 140, 166, 168,
172
Zsák Olivér diák 65
Zsámbéki Scharle Gyula 73
Zsedényi Sándor 158
Zsemle Pál diák 60

Az 1930-as évekre a tatai piarista gimnázium diákjainak harmada vasúton járt be a szomszédos bányászközségekből: Alsógalláról, Felsőgalláról, Tatabányáról és Bánhidáról. A bejárók felügyelete és a vasúti közlekedés nehézségei állandó gondot jelentettek. 1944-ben néhány hétre, majd 1945-ben egy évre a tanári kar egy része Felsőgallára költözött és megnyitották a tatai gimnázium kihelyezett tagozatát. Az iskola további működését a kommunista hatalom megghiúsította, helyette 1946-ban Állami Gimnáziumot hoztak létre. Államosítás lett a sorsa 1948-ban a tatai gimnáziumnak, majd 1950-ben a piarista rendháznak is.

„Úgy érzem, hogy ennél gyökere-
sebben nem kapcsolódhatunk bele
az új világba. Csak alapításunk el-
gondolásához térnénk vissza, ha a
munkásosztály gyermekeit karolnánk
fel.”

„A bányavidék szülői társadalma
azzal a kéréssel fordult a tatai piarista
gimnázium és a rend vezetőségéhez,
hogy telepedjenek le állandóan a
piaristák Tatabányán.”

„Vass tanár úr ... kijelentette, hogy
Sík Sándor estet fogunk rendezni. ...
Minden megvolt, csak a zongoráról
hiányzott még egy csokor zöld. El-
mentünk a Népligetbe lopni. A Pach-
mant majdnem elkapta a mezőőr.”

